

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADİRLİ VAKIFLARI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. İbrahim İSLAM

Hazırlayan:

Yaşar BAŞ

T 92429

ŞANLIURFA - 1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Genel Türk Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

Üye.....

Üye.....

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bir milleti millet yapan özellikler, o milletin geçmişi, mevcut yapısı ve geleceğine yön veren kurumların zamanla oluşturduğu ortak davranış ve düşünce birliği ile ortaya çıkmıştır. Düşünce ve davranış birliği ile oluşan ortak yapıya da kültür denilmektedir. Geçmişin, yaşanan zamana, zamanın geleceğe bir köprü vazifesi yapması ve bir milletin sağlıklı bir devamlılık sağlamasında öz benliğini oluşturan milli kültürünün önemli etkisi vardır. Bu açıdan bakılınca kültür ve medeniyet tarihi araştırmaları önem kazanmaktadır.

Türk-İslam devletlerine ait kültürel özelliklerin oluşmasında etkisi inkar edilemeyecek olan önemli kurumlardan birisi vakıflardır. Bu araştırmada Maraş çevresinde Zülkadirli taraflından kurulan vakıfların bölgedeki durumu, etkileri, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesi ve değişmesine katkılarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bölgedeki Zülkadirli Vakıfları ile ilgili kaynakların verdiği bilgilere dayanarak birkaç tez yapılması mümkündür. Bu nedenle araştırma konusunun coğrafi alanı Maraş'ın yakın çevresi ile sınırlandırılmıştır. Maraş'ın merkezindeki vakıflar, ayrı bir çalışma konusu olduğundan buradaki Zülkadirli vakıfları da araştırma konusu dışında bırakılmıştır. Araştırma esnasında arşiv belgeleri ve mevcut kaynaklar, tarama, inceleme, değerlendirme ve yorumlama yöntemiyle gözden geçirilmiştir. Özellikle arşiv kayıtları, vakfiyeler, vakıf defterleri, şer'iyeye sicilleri çoğunlukta olmak üzere, bölge ile ilgili tarihi kaynaklar ve araştırma inceleme eserlerinden yararlanılarak elde edilen bilgiler, mevcut plana göre yazılı hale getirilmiştir.

Konu planı itibarıyla bu araştırma, bir giriş, üç bölüm, bibliyografya ve eklerden bölümünden oluşmuştur. Giriş bölümünde, kaynaklar ve Maraş bölgesinin genel tarihi hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde, vakıfların tarihi gelişimi ve Maraş çevresindeki Zülkadirli vakıflarının genel durumu incelenmiştir. Maraş çevresindeki dini, sosyal ve eğitime yönelik vakıflar da ikinci bölümde incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Eshab-ı Kehf vakıfları ele alınmıştır. Esasen Eshab-ı Kehf vakıflarını da ikinci bölümdeki vakıflarla birlikte incelemek mümkündür. Ancak hacim bakımından genişliği,

tarihi önemi ve günümüzde de etkisini sürdüren bir konu olması nedeni ile ayrı bir bölüm halinde incelenmiştir.

Tez çalışmamız esnasında gerekli olan yönlendirme, ilgi, bilgi, destek ve yardımlarını esirgemeyen, hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim İSLAM'a ve arşiv çalışmalarımız esnasında bize yardımlarını esirgemeyen arşiv mensubu arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Eylül 1999 - Şanlıurfa

YAŞAR BAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ.....	1
I- KAYNAKLAR.....	1
A- Tapu Tahrir Defterleri.....	1
B- Vakfiyeler.....	6
C- Vakıf Defterleri.....	8
II- SİYASİ TARİH	10
A- Osmanlılar Öncesi Maraş Bölgesinin Kısa Tarihçesi.....	10
B- Osmanlı Devleti Tarafından Maraş Bölgesinin Ele Geçirilişi	19
C- Osmanlı Devleti Zamanında İdari Durum ve İdari Taksimat	20
1- İdarî Durum.....	20
2- İdarî Taksimat	22
BİRİNCİ BÖLÜM.....	26
GENEL OLARAK VAKIF MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ VE MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADIRLI	
VAKIFLARI.....	26
I- VAKIF MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ	26
A- Vakfın Menşei ve Gelişimi	26
B- Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devletinde Vakıflar	29
II- VAKIF ÇEŞİTLERİ.....	32
A-Genel Olarak Vakıf Çeşitleri	32
1- İdaresi Bakımından Vakıf Çeşitleri	32
2- Mahiyeti Bakımından Vakıf Çeşitleri.....	33
3- Menkul Ve Gayr-ı Menkul Vakıflar	34
4- Kiraya Verilmesi Bakımından Vakıflar.....	34
5-Mülkiyeti Bakımından Vakıflar.....	35
6-Hukuki Bakımdan Vakıflar	35
B- Maraş Çevresinde Yapılan Vakıf Çeşitleri ve Vakıf Görevlileri	36
1- Maraş Çevresinde Yapılan Vakıf Çeşitleri.....	36
a-Camiler ve Mescitler	37

b-Medreseler ve Buk'alar	39
c-Zaviyeler	40
2-Vakıf Görevlileri.....	41
III- MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADİRLİ VAKIFLARININ GENEL DURUMU	43
IV- ZÜLKADİRLİ VAKIFLARININ İKTİSADİ VE SOSYAL HAYATA KATKILARI	48
İKİNCİ BÖLÜM	54
MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADİRLİ VAKIFLARI.....	54
I- DİNİ VAKIFLAR (CAMİLER)	54
A-Elbistan	54
1-Cami-i Kebir (Ulu Cami).....	54
2-Ümmet (Himmet) Baba Camii.....	60
3-Ali Bey Camii.....	62
B-Göynük	65
1-Murad Bey Camii	65
C-Güvercinlik	66
1-Ergeni Köyü Camii	66
D- Haruniye	66
1- Haruniye (Alauddevle Bey) Camii.....	66
E- Maraş	68
1- Muradı Köyü Camii.....	68
F- Pazarcık	68
1- Mihriban Köyü Camii	68
II- EĞİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER-BUK'ALAR).....	69
A-Elbistan.....	69
1- Medreseler	69
a-Alauddevle Bey Medresesi	69
b-Hatuniye (Cenderiye, Alauddevle Bey) Medresesi.....	70
2-Buk'alar	72
a-Cenderiye (Hatuniye, Sa'diye) Buk'ası	72
b-Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası	73

III-SOSYAL HAYATLA İLGİLİ VAKIFLAR ZAVİYELER)	75
A-Andırın	75
1- Alauddevle Bey Zaviyesi.....	75
2- Firakdin Zaviyesi.....	75
3- Melenk Köyü Zaviyesi	76
4- Obruk Köyü Zaviyesi.....	78
5- Ayvacık Zaviyesi	78
B- Elbistan	79
1-Ahmed Bey (Ebecik) Zaviyesi.....	79
2-Cenderiye Zaviyesi.....	80
3-Efsus (Afşin)'da Dede (Deve) Baba Zaviyesi	82
4-Ümmet (Himmet, Babaiye) Baba Zaviyesi	86
C- Göksun	88
1- Kanlı Kavak Köyü Şehsuvar Oğlu Ali Bey (Dede Barkın) Zaviyesi.....	88
Ç- Göynük	90
1- Göynük Ali Bey Zaviyesi.....	90
D- Güvercinlik	91
1- Tut Alanı Köyü Zaviyesi	91
E- Haruniye	92
1- Harabe-i Zevniye (Zevniye Harabesi) Zaviyesi.....	92
2- Özencik (Örtlek) Köyü Zaviyesi	92
F- Kara Hait	93
1- Çamlıbel Köyü Ümmet Dede Zaviyesi	93
2- İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	93
3- Kalandaz Köyü Irlığan Hacı Dede Zaviyesi	94
G- Pazarcık	96
1- Dibek Öyüğü Köyü Osman Dede Zaviyesi	96
2- Kızılbüük Köyü Zaviyesi	97
3- Mihriban Köyü Zaviyesi	98
IV- DİĞER HAYRİ VAKIFLAR	98

A- Alaudevle Bey Vakfı	98
B- Resulullah (s.a.v)'ın Ruhu İçin Cüz Okunan Mescid Vakfı	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	100
ESHAB-I KEHF VAKIFLARI	100
I-ESHAB-I KEHF	100
II-ESHAB-I KEHF VAKIFLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ	109
A-Eshab-Kehf Vakıflarının Kuruluşu	109
B-Eshab-ı Kehf'de Kurulan Hayri Vakıflar	110
1-Eshab-ı Kehf Camii	110
2- Eshab-ı Kehf Medresesi.....	114
3-Eshab-ı Kehf Zaviyesi.....	119
4- Çardak (Mescid)	123
C- Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin Geçirdiği Tamirler	126
D- Eshab-ı Kehf Vakıflarında Görev Yapan Şahıslar (Osmanlılar Zamanı)	126
E- Eshab-ı Kehf Vakıfları'nın Gelirleri	129
1-Selçuklular Zamanında Vakıf Gelirleri.....	129
2-Zülkadir Beyliği Zamanında Vakıf Gelirleri	130
3-Osmanlılar Zamanında Vakıf Gelirleri.....	131
a-XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri	131
aa-Köyler.....	131
ab-Mezralar (Ekinlikler).....	136
ac-Yaylaklar	139
ad-Eshab-ı Kehf Hizmetkarları (Cemaatler).....	141
b-XIX. Yüzyıl Vakıf Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri	143
ÖZET YARGI VE ÖNERİLER	145
I- ÖZET	145
II- SONUÇ	150
III- ÖNERİLER	153
BİBLİYOGRAFYA	154
EKLER	163

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
c.	: Cilt
C. Ev.	: Cevdet Evkaf Tasnifi
C. Tvc.	: Cevdet Tevcihat Tasnifi
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EV.	: Evkaf Defterleri Tasnifi
EV. HMH.	: Evkaf-ı Hümayun Defterleri Tasnifi
Gös. yer.	: Gösterilen yer
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İe. Ev.	: İbnülemin Evkaf Tasnifi
İr. Ev.	: İrade Evkaf Tasnifi
İst.	: İstanbul
İÜİFM	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
MAD	: Maliyeden Müdevver Defterler
Mah.	: Mahallesi
Maraş Şer. Sic.	: Maraş Şeriye Sicilleri
md.	: Maddesi
Nr.	: Numara
s.	: Sahife
Sad.	: Sadeleştiren
sır.	: Sıra numarası
sy.	: Sayı
ŞD.	: Şahsiyet Kayıt Defterleri
TM	: Türkiyat Mecmuası
TOEM	: Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
TTD	: Tapu Tahrir Defteri
TTEM	: Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
VA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
VD	: Vakıflar Dergisi
vd.	: Ve devamı
VKD	: Vakfiye Defterleri
VKF	: Vakfiyeler Tasnifi
Yay.	: Yayımlayan
YŞKED	: Yeni Şahsiyet Kayıt Esas Defterleri

GİRİŞ

I- KAYNAKLAR

A- Tapu Tahrir Defterleri

Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik durumu, nüfus yapısı ve toprak düzeni ile ilgili bilgilerin derli toplu ve en ince ayrıntısına kadar istatistiki bir şekilde kaydedildiği tahrir defterleri, ihtiva ettikleri konularla ilgili çalışma yapan araştırmacılara yol gösterecek birinci el ve asli tek kaynak olma özelliğine sahiptirler.¹ Bu defterlere kısaca *Kuyud-ı Kadime* ya da *Kuyud-ı Defter-i Hakanî* denilmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yeni oluşturulan vilayetlerin umumi vaziyeti, önceki Türk İslam devletlerinden intikal eden usul ve kaidelere göre, uygulanacak idarî teşkilat esasları dahilinde tesbit edilirdi ki, bu işleme tahrir denilirdi.² Tahrirler, ehliyetli ilim adamları arasından seçilen muharrirler (İl-Yazıcı, Tahrir Emni) vasıtasıyla yapılırdı. Böylece Osmanlı ülkesinde bulunan köyler, mezralar, yaylaklar, kışlak ve diğer arazi çeşitleri araştırılır³ ve şüpheden salim olacak şekilde kayıt ve tahrir olunan defterler hazırlanırdı.⁴

Genellikle yeni bir padişahın tahta çıkması veya umumi olarak meydana gelen bir takım değişiklikler, bir bölgede çıkan isyanlar, harpler, afetler ve iskan faaliyetlerinden sonra⁵ ya da bir bölgenin yeni fethedilmiş olması yeni bir tahrir sebebiyet verirdi. Tahriri yapılan bölge yeni fet edilmiş ise, önce idari teşkilatı tayin ve tesbit edilirdi. Bu konuda emre ve fermana tabi olunur arazi, sultan ve vüzera hasları, zeamet ve timar gibi kısımlara ayrılır. Daha sonra görevliler köy ve kasabaları dolaşarak vergi mükellefleri, muaf olanları ve

¹ 438 numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, c.I, Sunuş, (Halil İnalcık), s.IX.

² Ömer Lütfü Barkan, "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus Ve Arazi Tahrirleri Ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", *İÜİFM*, (1940-1941), c.II, s.28 vd.

³ Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazası*, Ankara 1989, s.2, 3

⁴ *Mecelle-i Ahkam-ı Adliye*, İst. Tarihsiz, Md.1737.

⁵ Hüseyin Özdeğer, "XV. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal Ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İst. 1982, s.16,17.

muafiyet sebeplerini tesbit ederler. Reayanın evli, bekar, ihtiyar, çalışamaz, dul, zeamet veya tımar sahibi, imam, müezzin, seyyid, rahib gibi, bütün vasıfları kayd edilir. Her köyde bulunan mera, yaylak, kışlak, orman, zirai arazi, yetiştirilen ürünler ve miktarları yazılır. Bunların tabi olduğu hukuki statüleri tesbit edilirdi.⁶

Fetihten hemen sonra yapılmış olan ilk tahriri müteakib yeni bir tahrir daha yapılırdı. Bu durumda ilk tahririn sonuçlarını ihtiva eden tahrir defterine *Defter-i Atik*, yeni yapıłana ise *Defter-i Cedid* adı verilirdi. Bundan sonra da bir tahrir daha söz konusu olursa, ilk deftere *Defter-i Köhne* adı verilirdi.⁷ Tahrir defterleri nevilerine göre de adlandırılmaktaydı. Bunlar adliye,askeriye, bahriye, dahiliye, evkaf, ferman, hududname, hariciye, maliye, masarifat, saray, tımar, tapu ve benzeri guruplarda toplanmaktaydı.⁸

Tahrirler sonucunda esas olarak iki tür tapu tahrir defteri hazırlanırdı. Bu defterlerden mücmel veya icmal defteri adını alanlarda sadece idari teşkilat, köy isimleri ve yıllık gelirler bulunurdu. Mufassal defterler ise, yukarıda izah edildiği üzere tahrir yapılan yerin idari teşkilatı, arazi çeşitleri, köyleri, meraları ve benzeri bilgileri havi olmak üzere hazırlanan defterlerdi.⁹ Bu defterleri hazırlayan tahrir emini ya da diğer adıyla il-yazıcılar ve yardımcılarının şahsiyet sahibi, dürüst, adil, dindar, tahrir işini iyi bilen kimseler olmasına dikkat edilir ve bunların içinden de nüfuzlu olanlar seçilirdi.¹⁰

Zülkadriye Eyaleti, yani Maraş ve Elbistan bölgesine ait olmak üzere Ankara Tapu Ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, 101, 108, 329, 415 numaralarını taşıyan; ilk ikisi mufassal ve birbirinin devamı olan defterler¹¹ ile üçüncüsü icmal, sonuncusu ise, derdest defteri niteliğinde dört defter bulunmaktadır. Bu defterlerin dışında da bu arşivde, bölge ile ilgili kayıtları bulunduran defterler vardır.

⁶ Mithat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi*, Ankara 1955, s.41; Mehmed Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.2.

⁷ Halil İnalçık, *H.835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1987, s.XV; Necati Aktaş-İsmet Binark, *el-Arşifu'l-Osmani*, Amman 1986, s.333.

⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 1992, s.188.

⁹ Aktaş-Binark, *el-Arşif*, s.333; Emecen, *Manisa*, s.3.

¹⁰ İnalçık, *Arvanid*, s.XIX; Özdeğer, *Antep*, s.18.

¹¹ H.971/1563 tarihini taşıyan bu iki defter yayınlanmıştır.

İstanbul'da bulunan Osmanlı Arşivleri'nde ise, Zülkadriye Eyaleti'ne ait daha fazla sayıda tapu tahrir defteri mevcuttur. Bunlar; 124, 402, 998, 419, 142, 216, 219, 313,331, 758, 938, 946, 949 numaralı; icmal, tımar, mufassal, maliye, ruznamçe ve evkaf kayıtlarını havi defterlerdir. Bunlar aynı zamanda Ankara'dakilerle bir gurup oluşturmaktadırlar. Çalışmamız esnasında bu defterlerden, 402, 998 ve 419 numaralı defterler ile 101 ve 108 numaralı defterlerin yayınlanmış halinden faydalandık.

Bölgenin evkaf kayıtlarını da bulunduran bu defterler hakkında daha geniş bilgi verilecektir.

998 ve 402 Numaralı Tapu Tahrir Defterleri: 1522'de Zülkadirli Beyliği'nin başında bulunan Ali Bey'in öldürülmesinden sonra, Osmanlı topraklarına katılan Maraş bölgesi, aynı yıl içinde tahrir edilmeye başlandı. Bu esnada devletin diğer toprakların da tahriri yapılmaktaydı. Çünkü devletin topraklarının yeniden tahrir ettirmek siyasetini güden Kanuninin, 1520'de tahta geçer geçmez devletin tamamına şamil bir tahrir yaptırmaya başladığı bilinmektedir.¹²

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi'ne ait defterler arasında ve 998 numarada kayıtlı olan icmal defterinin, Kanuni'nin yaptırdığı yukarıda bahsedilen ilk tahrir ait defterlerden biri olduğu bilinmektedir. Bu defterde Diyarbekir, Zülkadriye, Şam, Haleb, Bozok ve sair vilayetlere bağlı yerleşim birimlerinin hasılat, vergi hanesi, hasları, tımarları, vergiden muaf olan kimseler, vakıflar, nüfus ve saire hakkında genel bilgiler vermektedir. Defterin Zülkadriye vilayetine ait kısmının¹³ başında Alauddevle Beyin Zülkadriye Eyaleti Kanunnamesi kayıtlıdır.¹⁴ Kanunnamenin bir suretinin de 402 nolu mufassal tahrir defterinde bulunması ve bu mufassal defterdeki kayıtların 998

¹² Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Tarih Mecmuası*, (1953), c.X, s.11; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası Celali İsyanları*, İst. 1975, s.118.

¹³ BOA, TTD., Nr.998, s.414-543.

¹⁴ Bkz. BOA, TTD., Nr.998, s.414, 417; Bu kanunname farklı zamanlarda ele alınarak yayınlanmıştır. Bkz. Ö.L.Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki Ve Mali Esasları I Kanunlar*, İst. 1943, s.114, 124; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.108, 113.

numaralı defterdeki kayıtlarla benzerlik göstermesi, defterlerden her ikisinin de Maraş ve Elbistan'ın ve diğer kazaların ilk tahririne ait olduğunu göstermektedir.¹⁵

998 ve 402 numaralı defterlerde bulunan *ber-muceb-i tekalif-i Alauddevle Bey, merhum Alauddevle Bey ve Ali Bey merhumdan temessükleri vardır, merhum Ali Bey'den mektubu olmağın* gibi kayıtlar da bu defterlerin Maraş bölgesinin ilk tahririne ait defterler olduklarını göstermektedir.

Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük, 402 numaralı defterin ilk tahririne ait olduğunu belirtmişler, ancak defterin tamamlanmış olduğu tarih konusunda bir tartışmaya girmemişlerdir.¹⁶ Bu durumda, 998 numaralı defterin tarihinin tesbiti, 402 numaralı defterin tarihinin tesbitine de ışık tutmuş olacaktır.

998 numaralı tahrir defterinin tamamlandığı tarih hakkında bir çok farklı fikirler ileri sürülmüş ve araştırmacıların çoğu, defterin tarihinin 1522-1523 yıllarına ait olduğu sonucuna varmışlardır.

Bizim yaptığımız araştırmalarımıza göre, defterin 1525 yılında tamamlanmış olmasının daha kabul edilebilir olduğu ortaya çıkmıştır. Çünkü normal bir tahrir faaliyetinin üç ile beş yıl arasında bir zaman aldığı bilinmektedir. Buna göre, 1520 yılı sonlarına doğru tahta oturan Kanuni'nin, 1521 baharında tahriri başlattığını düşünürsek böylesine geniş çaplı bir tahririn 1522-1523 yıllarında tamamlanması zordur. Bundan da öte Zülkadir Beyleri'nden Ali Bey'in 1522'de öldürülmesinden sonra, bu bölgenin tahririne başlandığı hesaba katılırsa, tahririn aynı yıl içinde ya da 1523'de tamamlanamıyacağı açıktır. Bu durumda bazı araştırmacıların, defterin 1522-1523 tarihlerinde tamamlanmış olduğu ile ilgili olarak ileri sürdükleri fikirler de ortadan kalkmaktadır.¹⁷ Buna karşılık, İbrahim Paşa'nın 1525 yılında

¹⁵ Bkz. BOA, TTD., Nr. 998, s.414-543; BOA, TTD., Nr.402, s.1-1193.

¹⁶ Yinanç-Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, Ankara, 1988, c.I, s.VII, XXIX.

¹⁷ 998 tarihli defterin 1522-1523'de tamamlandığına dair görüşler için bkz. Barkan, *Kanunlar*, s.154, 161, 169; Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s.36; İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Bellekten*, (1959), c.XXIII, sy.92, s.579, Suraiya Faroqhi, "A Map Of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)", *Osmanlı Araştırmaları*", İst. 1984, c.IV, s.162; Ünal, *Harput Sancağı*, s.5.

bölgedeki sipahilerin kesilen tımarlarını geri vererek haksızlığı gidermesi ile bölgede çıkan isyanın sona ermesi üzerine, ilk tahririn tamamlandığı ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Nitekim Heath Lowry'de defterin 1525 tarihinde tamamlandığını kaydetmektedir.¹⁹ Biz de bu durumu dikkate alarak her iki defterin de 1525 tarihli olması gerektiği kanaatine varılmıştır. Maraş, Kars-ı Zülkadriye, Güvercinlik, Elbistan ve Zamantı kazaları hakkında bilgi verilmekte olan bu defterlerin her ikisi de²⁰ bölgenin tarihi bakımından önemli olmalarına karşılık; 402 numaralı mufassal defterin çok tahrip bir çok yeri okunamamaktadır. 1193 sahifedir. 732. sahifeye kadar yaylak, kışlak, cemaat vesairenin kayıtları, bu sahifeden sonra ise, yukarıda adı geçen kazaların hakkında bilgiler bulunmaktadır.²¹

419 Numaralı Tapu Tahrir Defteri: Araştırmamız esnasında faydalandığımız temel kaynaklardan biridir. Her nedense bu defter hakkında bu güne kadar her hangi bir fikir ileri sürülmemiştir. Defter sadece Elbistan ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) bölgesi ile ilgili tahrir sonuçlarını ihtiva etmektedir. Özellik itibarıyla mufassal maliye defteri niteliğindedir. 402 numaralı deftere benzemektedir. İçinde evkaf kayıtları da önemli bir yer tutmaktadır. Defter bölgenin 1522'de başlayan ve 1525'te tamamlanan tahriri esnasında tımarlarda haksızlık yapılması üzerine, yeniden çıkan bir isyanın bastırılmasından sonra yapılan ikinci tahrir sonuçlarını ihtiva etmektedir.²²

Başbakanlık Osmanlı Aşivi Tapu Tahrir Defterleri Tasnifi arasındaki defterler içinde bulunan 419 numaralı defterin üzerinde tahririn tamamlandığı tarih ile ilgili her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak birinci tahrirden sonra, bölgede çıkan olaylar ve bu bölgenin siyasi, sosyal ve iktisadi şartları göz önünde tutulacak olursa, defterin 1527'de veya daha sonra tamamlanmış olduğu kabul edilebilir gözükmektedir. Çünkü birinci tahrirden sonra, yeniden isyan eden Zükadirli sipahilerinin ellerinden alınan tımarları geri verilince, isyan 1527'de

¹⁸ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, c.II, s.321; Akdağ, Celali, s.118.

¹⁹ Heath Lowry, "The Ottoman Liva Kanunnames Contained in the Defter-i Hakani", *Osmanlı Araştırmaları*, İst. 1981, c.II, s.43-74

²⁰ BOA, *TTD.*, Nr.998, s.417-543; BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1-1193.

²¹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1-1193.

²² Bkz. BOA, *TTD.*, Nr.419, s.1-496.

bastırılmış ve yapılan tahrir ile toprakların dağıtımı yeniden belirlenmiştir.²³ Bu tarihe ait aynı arşivde, aynı bölgenin tımar tahrir sonuçlarını bulunduran 142 numaralı bir defterin bulunması da bu fikrimizi desteklemektedir.²⁴ 419 numaralı defterde defter-i atikteki kayıtlara işaret edilmiş ve bu defterin *Defter-i Cedid* olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu tahrir esnasında daha önceki tahrirde, sayım harici kalan (Haric-i ez defter) gelir, yerleşim birimi ve sairenin sayımı da yapılmıştır. Bu esnada defterden anlaşıldığına göre, bazı köyler kalabalıklaşmış buna karşılık belki de çıkan isyanlar nedeni ile bazı köy ve mezralar da boşalmıştır. Nitekim defterde, *defter-i atikte karye kayd olup haliya halkı hali olmağın mezra kayd olundu, viran, hali, mezradır haliya karye kaydedildi* gibi ifadeler bu fikrimizi doğrulamaktadır. Bu defterin hazırlanması ile bölge halkının toprağına dönmesi sağlanmış, henüz toprağına dönmeyenlerin durumu da iktisadi, sosyal ve idari bakımdan düzeltilmeye çalışılmıştır.

101 ve 108 Numaralı Tapu Tahrir Defterleri: Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunan birbirinin devamı niteliğindeki bu defterler de Maraş çevresinin tahrir sonuçlarını ihtiva eden 1563 tarihli mufassal defterlerdir. Genel olarak 402 numaralı mufassal defterin konularını ihtiva etmektedir. Bu defterler Maraş, Güvercinlik, Zamantı, Elbistan ve Hısn-ı Mansur çevresine aittir. Bu çevrenin ikinci tahriri esnasında tutulmuşlardır. Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır.²⁵

B- Vakfiyeler

Vakfiyeler, tarihi ve sosyolojik birer kaynak olması bakımından büyük bir değer taşımaktadır. Bunlar milletin değişik zamanlardaki iyilik ve yardım düşüncesini, umumi menfaatlara ve işlere olan alakasını göstermektedirler. Bunların umumi bir tetkike tabi tutulması, cemiyetin bu sahada geçirdiği değişiklikleri açıkça göstermesi için yeterlidir. Hatta değişik zamanlarda değil, aynı çağda bile yurdun ayrı ayrı köşelerinde, yahut aynı çevrede

²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.II, s.347; Akdağ, *Celali*, s.118,119; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.I, s.XIX.

²⁴ Bkz. BOA, *TTD.*, Nr.142.

²⁵ Bkz. Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.I-II.

ayrı ayrı sınıfların kurmuş oldukları vakıflarda hakim olan düşünüş ve ülküde görülen ayrılıkları veya benzerlikleri, vakfiyelerden tesbit etmek mümkündür.²⁶ Bu özellikleri ile hukuki birer belge olmalarının yanında, ait oldukları cemiyetlerin ictimai bünyesini, kültür yapısını ve kıymet hükümlerini ifade eden çok önemli tarihi vesikalardır. Bu bakımdan vakfiyelerin tahlilinin, vakıf hukuku, ictimai, iktisadi ve kültürel konularda araştırma yapacak sosyal bilimciler için önemi açıkça ortaya çıkmaktadır.²⁷

Vakfiyeler, vakıflara varlık veren resmi belgelerdir. Vakfiye, hukuki tabirle vakfin tescilidir. Vakfi kuran şahsın adı, kimliği, vakfettiği şeyin miktarı nevi ve evsafı, bunların gelirleri, yapılacak harcamalar ve benzeri hususlar, vakfiyelerde bütün ayrıntıları ile kayıtlıdır. Hukuki mahiyetleri dolayısıyla vakıf emlak ve gelirlerinin tesbiti bakımından günümüzde de pratik ve önemli faydaları görülmektedir.²⁸

Vakfiyeler hazır olan şahitlerin şahadetleri ile tanzim olunur ve mahkeme kütüğüne geçirilirdi. Bunların büyük bir kısmı, zamanın vakıflar idaresi olan Evkaf Nezareti tarafından da tescil edilmiştir. Bu vakfiyelerin büyük bir kısmı günümüzde Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde bulunmaktadır.

Bir vakfiyeyi umumi olarak yedi kısma ayırmak mümkündür. Bunlar;

a- Bir veya daha çok kâdının, hatta bazen sultanın tasdik yazıları, imzaları ve mühürleri,

b- Vâkıfın, Allah'a hamd ve Peygamber'e salavat dualarını ifâ ettikten sonra, dünyanın tasvirini yaptığı, kendi hayat anlayışını açıkladığı ve kurduğu vakfin gerekçelerini ve saireyi belirttiği giriş bölümü,

c- Vâkıf hakkında genel bilgilerin, yani adı, babasının adı, mesleği, şahsi nitelikleri ve sairenin verildiği bölüm,

²⁶ Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri", *VD.*, Ankara 1938, sy. I, s.107; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İst. 1991, s.187 vd.

²⁷ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s.21; Köprülü, 14. *Vakıf Müessesesi, 1938, VD.*, sy.I, s.1-6; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, İst. 1993, c.III, s.576, 577.

²⁸ Köprülü, "Sultan Baybarsa İsnad Edilen Bir Vakfiye", *VD.*, Ankara 1962, sy.V, s.1.

d-Vâkıf tarafından inşa ve insanlık yararına tahsis edilmiş binaların ve bunların işletilebilmesi gayesi ile yine vâkıf tarafından vakfedilmiş olan menkul veya gayr-ı menkul gelirlerinin tasviri, bahse konu olan malların mevkileri, sayıları, yüzölçümleri, sınırları ve hukuki durumunun izah edildiği bölüm,

e- Gelir kaynaklarının işletilmesi, vakıflarda görev alanlara ödenecek ücretler ve vakıf gelirleri ile yapılacak hizmetler hususunda belirlenen şartlar ile ilgili bölüm,

f- Eskilerin ve büyük İslam hukukçularının görüşleri arasından sözkonusu vakıf kategorisine en elverişli görüşü seçen hakimin hükmünün bulunduğu bölüm,

g- Vakfiyede beyan edilmiş olan şartları bozacak kimselere karşı vâkıfın lanet ve beddua cümlelerini ihtiva eden, vakfiyenin tarihi ve şahitlerin adı ve imzasının kayıtlı bulunduğu bölümdür.²⁹

Araştırma konumuzun ana kaynaklarından birini teşkil eden vakfiyelerden Zülkadırlı Alauddevle Bey'in iki aded Arapça vakfiyesi elimizde bulunmaktadır. Bunlardan biri, 906/1500 tarihini taşımaktadır. Sözkonusu vakfiyede Maraş (Osmanlı zamanında Zülkadriye Eyaleti) bölgesinde Alauddevle Bey'in yapmış olduğu vakıfların dökümü verilmektedir. İkinci vakfiye ise, 916/1510 tarihini taşımaktadır. Bu vakfiye, özellik itibariyle birincisine benzemektedir. Ancak mahiyeti itibariyle Alauddevle Bey'in birinci vakfiyeyi tescilinden sonra yapmış olduğu vakıfları ve birinci vakfiyede bulunan vakıflardan bir kısmını içinde bulundurmaktadır.³⁰ Bu vakfiyelere göre, Alauddevle Bey, yaptırdığı vakıflar için bazı umumi şartlar koymuştur. Bu şartlarında genellikle medreseler, müderrisler, imamlar, diğer görevliler ve vakıf müesseseleri ile ilgili hususi bazı şartları taşıdığı dikkatini çekmektedir.

C-Vakıf Defterleri

Bu grupta Maraş bölgesi ile ilgili vakıf defterleri ve vesikalar hakkında kısa bilgi verilecektir.

²⁹ Bahaddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Toplumunu Ve Vakıf Müessesesi", *VD.*, sy.XV, s.24; Köprülü, "Vakıf Müessesesi", *VD.*, sy.I, s.4; Ziya Kazıcı, *İslami ve Sosyal açıdan Vakıflar*, İst. 1985, s.4.

³⁰ VA, *VKD.*, Nr.590, s.105-109; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan vakıf tahrir defterleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde bulunan vakıf defterleri ve Maraş Şeriye Sicil Defterleri kaynaklarımızı oluşturan defterlerdir. Bu defter serilerinden Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunanları hemen hemen aynı özelliğe sahiplerdir. XVII. ve XIX. yüz yılda Zülkadriye Eyaleti'nde bulunan vakıfların günlük, aylık ya da yıllık gelirleri ile ilgili bilgiler vermektedirler. Bunlardan XIX. yüzyıla ait olanları diğerlerinden farklı olarak vakıf görevlileri, yapılan harcamalar, görevlilerin tayin tarihleri, vakıf müsakkafat ve müsteğallatı hakkında da bilgi vermektedirler. Bazı özellikleri ile bu defterlerin arazi tahriri esnasında tutulan icmal defterlerine benzedikleri görülmektedir. Haklarında genel bilgiler verdiğimiz bu defterler Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin farklı defter tasnifleri arasında bulunmaktadır. Maliyeden Müdevver Defterler arasında yer alan Anadolu Muhasebesi Kalemî Maraş (Zülkadriye) Eyaleti Evkaf defteri adını taşıyan 4983 numaralı, 1105/1694 tarihli ve 1878 numaralı, 1106/1695 tarihli defterler, tarif edilen defterlerden sadece ikisidir. Defterlerin bir benzeri de 1100/1689 tarihli ve 554 numaralı defterdir. Bu defter nezaretler öncesi vakıfların tasnif edildiği defterler bölümünde bulunmaktadır. Tarif edilen bu defterlerin benzerleri olup, XIX. yüz yılda tutulmuş defterler ise daha kalabalık bir grup oluşturmaktadır. Nezaretler sonrası vakıfların tasnif edildiği grupta bulunmaktadır ve Evkaf Nezareti tarafından tutulmuşlardır. Bu defterlerden XIX. yüz yılın ikinci yarısına ait olan 15511,15721, 16762, 17024, 18286 numaralı defterlerden biz de faydalandık.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan defter serileri de konumuz ile ilgili bilgiler vermektedirler. Bunlardan vakfiyelerle ilgili olanlar hakkında yukarıda bilgi verilmişti. Bu defterlerin dışında kalanlardan ise vakıfların adları ve kimler tarafından yapıldıkları ile ilgili bilgilerin tesbitinde yararlandık. Bu defterler, 167 numaralı *Şahsiyet Defteri* ile 426 ve 493 numaralarını taşıyan *Yeni Şahsiyet Kayıtları Esas Defteri* olarak bilinen üç defterdir.

Şeriye mahkemelerinde tutulmuş olan Maraş Şeriye Sicil Defterleri'nden XIX. yüz yılın sonuna ait defterler de kaynak gurubumuzdan biridir. Ancak bu defterlerden çok az belge bulabildik.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belge tasnif fonlarından *Muallim Cevdet*'in başkanlığındaki bir heyet tarafından tasnif edilmesi nedeniyle *Cevdet Evkaf ve Cevdet Mearif* adını alan tasnifler, Evkaf Iradelerini bir arada bulunduran tasnif ve *Ibnülemin Mahmud Kemal Inal*'in başkanlığındaki bir heyet tarafından tasnif edilmesi dolayısıyla *Ibnülemin Tevcihat ve Ibnülemin Evkaf* adını alan tasnif grupları arasında bulunan konumuz ile ilgili belgelerden de faydalandık. Bu tasnifler, mahiyet itibarıyla vakıfların adı, yeri, geliri, muhtelif tarihlerde bunlara yapılan tevcihatlar hakkındaki bilgileri bulundurmaktadırlar. Aynı zamanda padişahın tevcih beratı, fermanı, hatt-ı humayunu ya da sadrazam buyruğusu özelliğine de sahiptirler.

II- SİYASİ TARİH

A- Osmanlılar Öncesi Maraş Bölgesinin Kısa Tarihçesi

1015-1020 seneleri arasında başlayan ilk akınları ile Anadolu'yu zapta başlayan Oğuzlar, 1048 senesinde yapılan Pasinler savaşında Bizanslılar'ı yenerek onların askeri gücünü zayıflatmaları nedeni ile bölgenin fethi konusunda ciddi başarılar elde etmeye başladılar. 1071 tarihinde Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun kapısı tamamen Türklere açıldı. Bu zafer sonrasında Anadolu'da Türkler'e karşı koyacak bir kuvvet kalmamıştı.³¹ Nitekim savaş sonrasında esir edilmiş olan Romanos Diogenes ile Alparslan arasında yapılan anlaşmaya göre, İmparator Anadolu'nun bir kısmı ile birlikte Tarsus, Maraş, Malatya, Urfa ve Erzurum bölgesini Selçuklular'a bırakacaktı. Bu anlaşma uygulamaya konulmadı ve Hristiyan unsurlar, bölgeyi terk etmeye başladılar. Halkdan bir kısmı ile birlikte Ermeniler ve bölgeye yerleşen Türkmenler Bizans'a karşı koymaya başladılar. Bizanslılar'ın IX. asrın başlarında Kafkasya'daki Ermeni krallıklarını ortadan kaldırarak halkını Malatya, Maraş ve Urfa bölgelerine sürmeleri üzerine Türkler, Ermeniler'in dini inanç ve etkinliklerine müdahalede bulunmamaları nedeniyle onlar için bir kurtarıcı olarak ortaya çıktılar.³²

³¹ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, İst. 1944, 73; s.2; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye* İst, 1993, s.32-37; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara 1993, s.50-52.

³² Sevim, *Anadolunun Fethi*, s.102.

Ancak bölgedeki Ermeniler'i ve Bizans ordusundan geri kalan askerleri etrafına toplayan Ermeni Prensi Flaretos, 1072'de Maraş, Elbistan ve Malatya bölgesini zapt etti. Daha önce bu bölgeye yerleştirilmiş olan Ermeniler, Malazgirt zaferinden sonra, Ermeni Flaretos'un idaresi altına girdiler. Flaretos zamanla Harput'tan Çukurova'ya kadar geniş bir sahayı içine alan bir prenslik kurdu. Fakat Süleyman Şah'ın Anadolu'daki fetihlerinden endişelenince, Büyük Selçuklu Sultanı Melik Şah'a yakınlık kurdu, müslüman olduğunu da ilan ettikten sonra, Melik Şah tarafından bölgenin idaresine tayin edildi.³³ Bu arada Bizanslılarda iç karışıklıklar nedeniyle Flaretos'un hakim olduğu bölgede dilediği gibi davranmasına imkan sağlamışlardı.³⁴

Melik Şah'ın Süleyman Şah'a karşı tutumu, Anadolu'da Melik Şah'ın desteğini almış bir Ermeni Prensi'nin kurulması ve Bizanslılar'ın durumu Süleyman Şah'ı Anadolu'yu fethetmeye zorlamıştı. Gereken hazırlıkları yaptıktan sonra, Antakya üzerine sefere çıktı, Emir Buldacı da, 1085'de yukarı Ceyhan Bölgesi, Elbistan, Göksun ve Raban şehirlerini fethetti.³⁵ Yalnızca Maraş şehri Flaretos'un elinde kaldı. Elbistan bölgesinin fethi üzerine, Flaretos'un 1073 yılında bölgedeki Hunu kasabasında³⁶ kurmuş olduğu Katoligosluk'da bulunan Ermeni Patriki de Türk idaresini kabul etti. Buna karşılık Flaretos, Maraş'da ayrı bir Katoligosluk kurdu ise de devam ettiremedi. İslamiyeti kabulü üzerine, Sultan Melik Şah, Maraş emirliğini O'na verdi. Kendisi bundan bir müddet sonra da öldü.³⁷ Daha sonra Maraş ve Elbistan civarı, Sultan Melik Şah'ın şark seferi esnasında Emir Bozan tarafından fethedildi. Fakat sonra Emir Buldacı'nın eline geçti. Maraş civarının direkt olarak Malazgirt zaferinden sonra Alparslan'ın komutanlarından Çavuldur Bey ya da 1085 yılında Emir Buldacı tarafından fethedildiği ileri sürülür ise de kaynaklara göre, Maraş'ın daha sonra, yani Flaretos'un ölümünden sonra, Selçuklular'ın eline geçmiş olduğu fikri daha tutarlı görülmektedir.³⁸

³³ M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM.*, (1340), c.V, sy.82, s.291; M.H.Yınanç, *Türkiye Tarihi*, s.120; Turan, *Selçuklular* s.68, 69; Sevim, *Selçuklular*, s.102.

³⁴ Claude Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (Terc. Yıldız Moran), İst. 1994, s.89, 90.

³⁵ Turan, *Selçuklular* s.70; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s.92; M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s.92.

³⁶ Hunu adı ile bu gün Elbistan'ın doğusunda kalan bir köy vardır. Fakat bu köy eski Hunu Kasabasına bir kaç kilometre uzaklıkta bulunmaktadır.

³⁷ M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s.292; M.H.Yınanç, *Türkiye Tarihi*, s.123-124; Turan, *Selçuklular*, s.70, 71, 79.

³⁸ M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", s.291; Turan, *Selçuklular*, s.88, 112; Sevim, *Anadolu'nun Fethi*, s.122.

Haçlılar'ın gelişi ile Maraş ve Elbistan havalisi, 1098 yılında Bizans'a teslim edildi. Ancak daha sonra idareyi Haçlı Prensi Bohemond ele aldı. Franklar Türkler'in başlattıkları fetih yolundan Eskişehir, Kayseri, Göksun ve Maraş yoluyla güneye doğru ilerlediler. Maraş çevresinde önce Urfa'ya bağlı sonra bağımsız bir kontluk kurdular. Başına da Ermeni asıllı prensleri getirerek bölgeyi idare etmeye başladılar.³⁹ Bu esnada Haçlılar'a yenilmiş olan Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan, bir kaç yıl sonra Bizans İmparatoru ile bir anlaşma yaptı. Bizansların desteğini aldı ve Haçlılar'dan zulüm gören Ermeniler'in daveti üzerine Elbistan seferine çıktı. Burayı fethederek Veziri Ziyaaddin Muhammed'e ikta olarak verdi. Maraş civarında Danişmend Gaziyi yendi ve şehri Franklar'a yardım eden Ermeniler'in elinden aldı.⁴⁰ Bu tarihlerden sonra da bölgede Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu, Bizans, Danişmendliler, Ermeniler ve diğer siyasi güçler arasında çatışmalar devam etti. Maraş bölgesi devamlı olarak el değiştirdi ve yıprandı.

Haçlılar zamanında çok harap olarak nüfusu azalmış olan Maraş bölgesi Hüsameddin Hasan, oğlu İbrahim ve torunu Nusretüddin Hasan zamanlarında oldukça imar edildi. Nitekim bunlardan sonuncusu zamanında yaptırılmış olan Afşin Eshab-ı Kehf çevresindeki külliye ile Maraş çevresindeki bazı kalıntılar günümüze kadar gelmiştir.⁴¹

Selçuklular zamanında devamlı bir faaliyete, iskana, Türkmen göçüne ve Harizimlerin çıkardığı asayişsizliğe sahne olan bu bölgede çeşitli dini tesirlerin de etkisi ile bir çok isyanlar çıktı. Şii inancı tesirinde kalan Baba Ishak adlı birisi etrafına topladığı Türkmenlerle bölgede önemli karışıklıklara ve huzursuzluklara neden oldu. Bu gaileler atılmadan da Moğol tehlikesi baş gösterdi.⁴²

Moğol istilasından sonra Anadolu Seçuklu Devleti sarsılınca, o esnada Mısır'da kuvvetli bir devlet vucuda getirmiş olan Memlukler, Kuzey Suriye ve Anadolu'nun sınır

³⁹ M.H. Yinanç, "Maraş Emirleri", s.295; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, s.XII.

⁴⁰ Mateos, *Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigorun Zeyli (Terc. Hrant D. Andreasyan)*, Ankara 1987, s.229; Turan, *Selçuklular*, s.104, 108, 145; Cahen, *Anadolu'da Türkler* s.100.

⁴¹ M.H. Yinanç, "Maraş Emirleri", TTEM, XV(1341), c.VIII, sy.85, s.90 vd; Cahen, *Anadolu'da Türkler*, s.237; Turan, *Selçuklular*, s.286, 287, 436, 437.

⁴² M.H. Yinanç, "Maraş Emirleri", s.348-350; Turan, *Selçuklular*, s.421, 427.

bölgelerinde nüfuz sahibi olmaya başladılar. Moğollar'ın baskısına karşılık Anadolu halkı, Memlukleri yardıma çağırды. Bölgesi Memluklular tarafından 1293 Ramazanında Ermeniler'den alınarak Haleb Emareti'ne bağlandı. Ve bu tarihe kadar Memlukler'e karşı Anadolu'nun ucu iken, bu tarihten sonra Anadolu'ya karşı Memlukler'in ucu oldu Türkmenler'e ikta edildi. Zülkadirli boyunun bir beylik teşkil ettiği zamana kadar yaklaşık yarım asır boyunca Haleb valilerine tabi olan Türkmen beyleri tarafından idare edildi Maraş beyleri Haleb beylerine bağlı olarak aşiretleri ile birlikte harbe katılırlardı.⁴³

Maraş bölgesinde Zülkadirli⁴⁴ Beyliği'ni kuranlar Moğolların istilasını üzerine batıya yani Anadolu'ya gelen büyük bir Türkmen aşiretine bağlı idiler Oğuzlar'ın Bozok kolunun Bayat boyundan olan bu aşirete bağlı olan Türkmenler cesaret ve yiğitlikleri ile tanınmışlardı.⁴⁵ Bu topluluk Maraş, Hınımansur, Harput, Malatya ve Ayıntab bölgesinde göçebe halinde yaşamaktaydı. Maraş ve Elbistan bölgesinde de daha kalabalık bir halde bulunmaktaydılar. Yazın Elbistan civarındaki yaylaklarda otururlar, kışı da Maraş'da geçirirlerdi. Siyasi olarak hakimiyet kurdukları saha ise, zaman zaman değişmesine karşılık, Elbistan ve Maraş merkez olmak üzere, doğuda Harput'tan, batıda Kırşehir'e, kuzeyde Bozok (Yozgat) ile Sivas'ın güneyinde Gemerek ve Gürün'den Hatay'a bağlı Hassa'ya kadar yayılan bir bölgeyi içine almaktaydı.⁴⁶ Memlukler'in bölgedeki idari zayıflığından istifade ederek hakimiyetlerini ilan ettiler ve siyasi hakimiyet sahalarını genişlettiler.

⁴³ M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", TTEM, XV(1341), c.VIII, sy.85, s.100

⁴⁴ Zülkadir adı üzerinde bu güne kadar farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlarda Zülkadir adı üzerinde durulmuş ve onun Zülkadir, *Dulkadir*, Zülkadr ve benzeri şekillerde yazılması gerektiği iddia edilmiştir. (Bkz. Arifi, "Maraş Ve Elbistan'da Zülkadiroğulları Hükümeti", *TOEM*, (1330), c.V, sy.30, s.360; Vamık Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.360 vd; R. Yınanç, *Dulkadir*, s.6,7). Bu terim Zülkadirli ve Osmanlı kaynaklarında Zülkadir şeklinde geçmektedir. Nitekim temel kaynaklarımızdan bir bölümünü teşkil eden Alauddevle Bey'in 906/1500 ve 916/1510 tarihli Arapça vakfiyelerinde ve Osmanlı kaynaklarında bu durum açıkça ifade edilmiştir.

İnceleme konusunun da iki devri içine alması nedeniyle kaynaklarda kullanılan şekli ile uyum sağlamak için çalışma esnasında bu terimin "Zülkadir" şeklindeki yazılışı tercih edilmiştir.

⁴⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya Ve Tevarih-i Hulefa*, İst. 1972, c.II, s.564; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s.169; Yılmaz Öztuna, *Devletler Ve Hanedanlar*, Ankara 1989, c.II, s.88.

⁴⁶ A. Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c.II, s.564; Arifi, "Maraş ve Elbistan'da *Dulkadiroğulları Hükümeti*", *TOEM*, (İst. 1330) c.V, sy.30, s.359; R. Yınanç, "Dulkadiroğulları", md., *DİA*, İst.1994, c.IX, s.553.

Zülkadir Beyliği'ni yukarıda adı geçen aşiretin beylerinden olan Zeynuddin Karaca Bey kurmuştur. Zeynuddin Karaca Bey, Mısır ve Şam emirleri ile birlikte Sis Ermenileri'ne kaşı yapılan seferlere katılırdı. Cesareti ve diğer vasıfları ile aşireti tarafından da çok sevilirdi. Zamanla etrafında kalabalık ve cesur bir topluluk oluştu. Anadolu'daki Moğol idaresinin zayıflaması, Memluklu kumandanları ile iyi ilişki kurmuş olması ve bir çok siyasi olaydan da istifade eden Karaca Bey, kendini yeteri kadar güçlü hissedince 1339'da Eretna Bey'in elinden Elbistan'ı aldı ve orayı kendisine merkez yaptı. Bir süre sonra da Memluk Sultanı Melik Nasır tarafından kendisine Türkmenlerin Beyliği ve Elbistan valiliği verildi. Böylece Memluk Devleti'nin yüksek hakimiyeti ve koruyuculuğu altında, Maraş ve Elbistan çevresini kontrolü altında tutan Zülkadırlı Beyliği kurulmuş oldu.⁴⁷

Karaca Bey, durumunu sağlamlaştırmak ve Memluk Hükümeti tarafından gelebilecek tehlikeyi karşılamak üzere, Kahire'de saltanat değişikliğinden istifade ile 1352 yılında isyan eden Memluklu Beyboğa ile birleşti. Beyboğa'yı mağlup eden Memluk kuvvetleri Elbistan'a girdiler. Bu arada kendisinin yerine Zülkadırlıların başına Ramazan Bey'in getirilmek istendiğini his eden Karaca Bey, yanındaki asi Suriye valilerini Memlukler'e teslim etti. Buna rağmen Mısır'da iktidara hakim olan Emir Tas ve Emir Şeyhu, Karaca Bey'i cezalandırmak için Zülkadırlılar üzerine sefer açtılar. 1353 yazında Düldül Dağı eteklerinde yapılan savaşta büyük zayıflık veren Karaca Bey, Kayseri taraflarına kaçtı. Sivas ve Kayseri hükümdarı Eretna oğlu Mehmed Bey'e iltica etti. Ancak yakalanarak Memluklere teslim edildi. Kahire'ye götürüldü ve 11 Aralık 1353'de Bab-ı Zuveyle (Zuveyle Kapısı)'de asıldı.⁴⁸

Karaca Bey'den sonra, Memluk Devleti'ne itaat etmesi şartı ile Elbistan valiliğine Karaca Bey'in oğlu Halil Bey tayin edildi. Halil Bey bir zaman sonra, Maraş etrafındaki şehirlerden bir kısmını alarak sınırlarını genişletti. Halep ve Suriye taraflarını da tehdit etmeye başlaması üzerine, Mısır Sultanı Melik Salih, Halep ve Şam valilerini onun üzerine gönderdi. Mübarek Şah emrindeki Halep kuvvetleri ve Malatya Valisi Yelboğa'nın emrindeki kuvvetler

⁴⁷ A.Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c.II, s.564; Arifi "Dulkadiroğulları Hükümeti", *TOEM*, (1330), c.V, sy.30, s.359; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.733.

⁴⁸ A. Cevdet, *Kıyas-ı Enbiya*, c.II, s.565; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.734; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.170; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.16-19.

mağlub edildi. Mübarek Şah öldürüldü. Halil Bey daha sonra 1379 yılı içinde üzerine gönderilen iki orduyu da yenerek büyük zafer kazandı.⁴⁹

Zülkadirli meselesini çözmek isteyen Memlukler, 1381 yılında Maraş önlerinde Halil Bey ve kardeşi Sevli Bey'i yendiler. Her ikisi Harput'a çekildiler. Halil Bey'in başarılı olmamasında Memluklerin faaliyetleri sonucu Zülkadirli Beyleri arasında meydana gelen soğukluğun da etkisi olmuştu. Bu yenilgi ile soğukluk ve rekebet daha da arttı, Halil Bey sığınmış olduğu kardeşi Harput Beyi İbrahim tarafından Memlukler'in de teşviki ile 1386 yılında öldürüldü.⁵⁰

Halil Bey'den sonra, yerine kardeşi Sevli (Süli) Bey geçti. Sevli Bey, kızlarından birini Sivas Beyi Kâdı Burhaneddin'e diğerini de Sultan Yıldırım Bayezid'in küçük oğlu Çelebi Mehmed'e vermek suretiyle komşu devletlerin dostluğunu sağladı. Ancak onun zamanı genellikle Karaman ve Ramazanoğulları ve daha sonra da Memlukler'e karşı yaptığı mücadelelerle geçti. Her ikisinin 1389 yazında yaptıkları savaşta Sevli Bey yenildi ve Develi'ye kaçtı.⁵¹

Memlukler'e yenilen Sevli Bey, bu sırada Berkuk'a karşı ayaklanmış olan Mintaş ve Haleb Valisi Yelboğa ile ittifak yaptı. Bir süre sonra da Elbistan'a dönerek yeniden Sultan Berkuk'un tabiyetini kabul etti. Ancak Anadolu'ya gelen Timur'un teşviki ile Suriye'yi fethetmeye girişince, bu defa Haleb Valisi Çolpan'ın kumandasındaki ordu Sevli Bey'in üzerine gönderildi. 1395 yılı Martında yapılan savaşta Sevli Bey yine yenildi. Yaklaşık iki sene sonra da Berkuk'un bir casusu olan Ali Han tarafından öldürüldü Sevli Bey'in ölümü; Yıldırım Bayezid'in baş komutanı Timurtaş Paşa'nın bu yörelerdeki fetihleri zamanına rastlar. Onun öldürülmesinden sonra, Timurtaş Paşa bölgeyi fethetti. 2 Ağustos 1399'da

⁴⁹ Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Mehmed Ata, Yeniden yazan. AbDulkadir Karahan), İst. 1991, c.I, s.269; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti", s.368-369; V.Şükrü, *Evkaf.*, c.III, s.735; R.Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.19-22.

⁵⁰ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.270; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti". s.369; V. Şükrü, *Evkaf.* c.III, s.735.

⁵¹ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.269; Arifi, "Dulkadiroğulları Hükümeti". s.370-371; V. Şükrü, *Evkaf.* c.III, s.736; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.170; R.Yinanç, "Dulkadiroğulları", *DİA.*, c.IX, s.554.

Elbistan'a girdi. Bölge, Osmanlı arazisine ilhak edilmedi. Yıldırım Bayezid tarafından desteklenen Nasıruddin Mehmed Bey'in idaresine verildi. Osmanlı ordusunun Elbistan'a girmesi ile, kuruluşundan itibaren 62 yıldan beri Memluklu tabiyetini devam ettiren Zülkadir Beyliği, bu tarihten itibaren bazı istisnalar haricinde 1515 yılına kadar, 117 yıl devam edecek olan Osmanlı nüfuzu ya da tabiyeti altına girdi.⁵²

Sevli Bey'in öldürülmesinden sonra yerine Memluk Sultanı'nın tasvibi ile oğlu Sadaka geçti, O'da Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'in desteklediği amcası oğlu Nasıruddin Mehmed ile mücadele etmek zorunda kaldı. Nihayet *Nasıruddin* Mehmed, 1399 yazında Elbistan'ı ele geçirerek Beyliğin başına geçti. Bundan bir yıl sonra Timur, Elbistan'ı yakıp yıktı. *Nasıruddin* Mehmed Bey, ilk zamanlarda Memlukler ile arası bozuldu ise de coğrafi durumu metbuu olan bu hükümetle iyi geçinmesini icab ettirdiğinden Memluklerle dostane yaşamağa mecbur oldu. O da amcası Sevli Bey gibi Karaman ve Ramazanoğulları ile mücadele etti. Bu siyaseti Memlukler'in de siyasetine uygundu. Bu nedenle hizmetine mükafat olarak Karamanlılar'dan alınmış olan Kayseri kendisine verildi. Ancak Memluk Sultanı Baybars'ın hasmı Canı Bey'i teslim etmemesi üzerine, şehir elinden alındı. Kayseri'yi geri almak için oğlu Süleyman Bey'i, yardım istemek üzere, Osmanlı sultanına gönderdi. Gelen yardımlar ile 1436 yılında Kayseri'yi yeniden ele geçirdi. Bu gelişmeler üzerine Halep Valisi Tanrıvermiş kumandasındaki bir Memluklu ordusu daha üzerine gönderildi. *Nasıruddin* Mehmed Bey bu orduya yenildi ve Osmanlılar'a sığındı.⁵³

Baybars'ın ölümünden sonra Memluklu Zülkadirli ilişkileri düzelmeye başladı Memluklu tahtına oturan Melik Zahir Çakmak, *Nasıruddin* Mehmed Bey'in Canı Bey'den dul kalan kızı ile evlendi. 1440 yılında yapılan bu evlilik vesilesi ile sadakatını göstermek

⁵² Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c.I, s.269; Arifi, "*Dulkadiroğulları Hükümeti*", s.371-373; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.736; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.170; R.Yinanç, "*Dulkadiroğulları*",md., s.30-33; Öztuna, *Devletler Hanedanlar*, c.II, s.88; Mehmet Taşdemir, "Elbistan" md, *DİA.*, İst.1995, c.XI, s.2.

⁵³ Arifi, "*Dulkadiroğulları Hükümeti*", s.372-376; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.737-738; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.171; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.34-54.

üzere Kahire'ye giden Nasıruddin Mehmed Bey, yeniden Zülkadirli Beyliği'ne tayin edildi. Fakat bir süre daha Kahire'de kaldı ve 1442'de öldü.⁵⁴

Nasıruddin Mehmed Bey'in yerine büyük oğlu Süleyman Bey geçti. Onun zamanında Zülkadirli-Osmanlı ilişkileri gelişti. Kurulan akrabalık bağı bu ilişkileri tam bir dostluk ortamına kavuşturdu. Süleyman Bey, kızı Sitti Mükrimine Hatun'u Fatih'e verdi. Memlukler ile de iyi ilişkilerini devam ettirdi. Diğer bir kızını da Memluk Sultanı Melik Zahir Çakmak'a verdi. Bu suretle Karamanoğlu ve Karakoyunlular'a karşı iki kuvvetli müttefik bulmuş oldu. Süleyman Bey'in devri benzeri gelişmelerle sükunet içinde geçti. Zevk ve safaya düşkün olan Süleyman Bey, 12 yıl beylik yaptıktan sonra 1454'de vefat etti.⁵⁵

Süleyman Bey'in yerine oğlu Melik Arslan Bey geçti. Onun zamanında Zülkadir Beyliği'nde zaaf eseri görüldü. Melik Arslan, Memlukler ve Osmanlılar ile dostluk ilişkilerini devam ettirmeğe çalıştı. Memluklu sultanı tarafından desteklenen kardeşi Şah Budak'ın bir fedaisi tarafından Cuma namazı kılariken öldürüldü.⁵⁶

Zülkadir Beyleri'nin saltanat mücadelesi ile Osmanlı ve Memluklü hükümetlerinin de üzerinde nüfuz mücadelesi yaptıkları Zülkadir Beyliği'nin idaresi Melik Arslan'ın öldürülmesinden sonra zorlaştı. Osmanlı ve Memluk hükümetlerinin Beyliğin üzerindeki mücadeleleri şiddetlendi. Mısır Sultanı Kayıtbay, Beyliğin başına Şah Budak'ı gönderdi ise de kardeşinin kâtili olarak görüldüğünden Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Bu esnada Osmanlı Devleti olaya müdahale etti. Zülkadirilerin isteği üzerine Fatih, yanında bulunan Şah Budak'ın kardeşi Şehsuvar Bey'i Zülkadirli Beyi olarak tayin etti. Bu hadisenin ve diğer bazı siyasi meselelerin de etkisi ile Osmanlı Memluklu ilişkileri iki devletin çatışmasına sebep olacak derecede bozuldu. Memlukler bu defa Şehsuvar Bey'in karşısına amcası Rüstem Bey'i çıkardılar. Rüstem Bey ise, bir varlık gösteremedi. Bu arada Şehsuvar Bey,

⁵⁴ Arifi, "*Dulkadiroğulları Hükümeti*", s.372-376; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.737-738; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.171; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.34-54.

⁵⁵ Haca Saadeddin, *Tacu't-Tevarih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, c.II, s.244,245; Solak-zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zâde Tarihi*, (Haz.Vahid Çabuk), Ankara 1989, c.I, s.251; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.55-58.

⁵⁶ Arifi, "*Dulkadiroğulları Hükümeti*", s.421; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.741; R.Yinanç, *Dulkadir*, s.58-61.

Memlukler'in aleyhine genişlemeye devam etti. Onların yanında yer alan Ramazanoğulları'na karşı da bazı başarılar elde etti. Bu faaliyetleri üzerine Memlukler'in Zülkadir Beyliği'ne karşı gönderdiği üç orduyu da mağlub etti. Ancak bu başarılarına güvenen Şehsuvar Bey Fatih'i gücendirdi ve desteğini kaybetti. Bu gelişmeler üzerine Kayıtbay, Zülkadirli toprağını kendisine vereceği vaadi ile Fatih'in iznini de alarak Emir Timraz komutasındaki bir orduyu Şehsuvar Bey'in üzerine gönderdi. 1471 yılında yapılan savaşta Şehsuvar Bey yenildi. Ailesi ve maiyeti ile birlikte Zamantı (Pınarbaşı) kalesine sığındı ise de yakalanarak Kahire'ye gönderildi. Sultan Kayıtbay'ın emri ile 1472 yılında idam edildi.⁵⁷

Kayıtbay, Zülkadir toprağını Fatih'e vermediği gibi, Şah Budak'ı yeniden buraya gönderdi. Kayıtbay'ın siyasi oyunlarına çok kızan Fatih, yanında bulunan Zülkadirli Beylerinden Alauddevle'yi Şah Budak'ın üzerine gönderdi. Alauddevle Bey, Şah Budak'ı yenerek 1480'de Zülkadirli Beyliği'ni ele geçirdi. Yumuşak siyaseti sayesinde Memluklerle de iyi geçindi ve Mısır'a kaçmış bulunan Şah Budak'ı haps ettirdi.⁵⁸

Alauddevle Bey, beyliğinin ilk yıllarında Osmanlılar'ın yanında yer aldı, üzerine gönderilen Memluklu ordularını bozguna uğrattı. Onun yüzünden Osmanlı Memluklu ilişkileri iyice bozuldu. Çukurova'da nüfuz mücadelesi yüzünden başlayan savaş 1485-1491 yılları arasında devam etti. Alauddevle Bey, bu savaş esnasında ve sonrasında her iki devletle de iyi geçinmeye çalıştı. Bu arada Akkoyunlular ve çevredeki diğer beylikler ile mücadele ederek Ankara, Diyarbekir, Tarsus, Sis ve Rum kale taraflarını ele geçirdi. 1501 yılında İran'da kurulan Safevi Devleti ile mücadele etmek zorunda kaldı. Safevi hükümdarı Şah İsmail ile bir kaç defa çarpıştı ise de başarılı olamadı. Nihayet 1507 yılında ordusu ile Elbistan'a gelen Şah İsmail şehri tahrip ederek Alauddevle Bey'den öcünü almış oldu. Bu arada Osmanlılar'ın Memluklular ile yapılan savaşta başarılı olamamalarına karşılık Zülkadirli Beyliği aleyhine güçlenmeleri ve Memlukler'in de bazı teşvikleri ile de Alauddevle Bey bu defa Memlukler'in tarafında yer almaya başladı. Bu esnada Şah İsmail ile de iyi geçinmeye

⁵⁷ Hoca Saadeddin, *Tac*, c.III, s.242,243; Solak-zâde, *Tarih*, c.I, s.399, 400; V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.742-744; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.62-76.

⁵⁸ V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.745; Şahabeddin Tekindağ, "II. Bayezit Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", *Belleten*, Ankara 1967, c.XXXI, sy.123, s.368; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.76-80.

çalıştı. Onun bu tavırları Yavuz Sultan Selim'in Şah Budak Bey'i üzerine göndermesine sebep oldu. Ancak Şah Budak bir başarı gösteremedi.⁵⁹

B- Osmanlı Devleti Tarafından Maraş Bölgesinin Ele Geçirilişi

Alauddevle Bey, çevresindeki devletler ile yukarıda izah edildiği şekil üzere ilişkilerini devam ettirir iken, Anadolu'daki zararlı faaliyetleri ile dikkati çeken Şah İsmail'in üzerine bir ordu gönderen Yavuz Sultan Selim, Alauddevle Beyi de yardıma çağırды. Alauddevle Bey, ihtiyarlığını bahane ederek orduya katılmadığı gibi, Osmanlı ordusunun mühimmat kabilelerini de yağmalattı. Bu faaliyeti ile Yavuz Sultan Selim'i büsbütün kızdırdı. Şah İsmail ile 1515'de Çaldıran'da yapılan savaşı kazanan Yavuz, geri dönüş esnasında Vezirazam Sinan Paşa'nın kumandasındaki bir orduyu onun üzerine gönderdi. 13 Haziran 1515'de Göksun yakınlarındaki Turna Dağı yakınlarında iki ordu karşılaştı. Bu savaşta Alauddevle Bey yenildi ve dört oğlu ile birlikte idam edildi. Baş hâmisî olan Memluk Sultanına gönderildi.⁶⁰

Alauddevle Bey'den sonra Yavuz Sultan Selim, Zülkadirli arazisinin idaresini daha önce Osmanlıya iltica etmiş ve önemli hizmetlerde bulunmuş olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdi. Onun devri, Zülkadirli Beyliği'nin bir Osmanlı vilayeti olmasına doğru gelişen bir geçiş devri oldu. Ali Bey daha önce olduğu gibi, Zülkadirli arazisinin idaresini üzerine aldıktan sonra da sadakatla Osmanlıya hizmet etti. Alauddevle Bey tarafından Maraş'a taşınmış olan idare merkezini yeniden Elbistan'a götürdü. Osmanlılar'ın Mısır seferinde, Şam Valisi Canberdi Gazali isyanının ve diğer celali isyanlarının bastırılmasında önemli yardımları oldu. İdaresi altındaki bölgeyi imar etti. Memlukler'in desteklediği kardeşi Abdurrezzak'ı bertaraf ederek bölgesinde huzur ve düzeni sağladı. Ancak onun bu başarıları aleyhinde bir kampanyanın açılmasına neden oldu. Kendisi ile birlikte isyanları bastırmakla görevli olan Ferhat Paşa'nın kıskançlığına neden oldu. Ferhat Paşa, Ali Bey'in kendisinin yerine

⁵⁹ Hoca Saadeddin, *Tac*, c.III, s.242-267; Solak-zâde, *Tarih*, c.I, s.401-409, 432; V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.746; Tekindağ, *Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi*, s.369 vd.; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.78-96.

⁶⁰ Hoca Saadeddin, *Tac*, c.IV, s.236-242; Solak-zâde, *Tarih*, c.II, s.35-37; V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.746; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.96-98.

geçmesinden endişelenerek Kanuni Sultan Süleyman'a onun hakkında hoş olmayan bazı bilgiler verdi. Kanuni'yi de ikna ederek İran'a yapılacak sefere katılması şeklindeki bir hile ile Tokat'a çağırıldığı Ali Bey'i ve dört oğlunu öldürdü. 1522 yılında meydana gelen bu olaydan sonra, daha önce arazisi ele geçirilmiş olan Zülkadirli Emareti tamamen ilğa edilerek Osmanlı toprağına katıldı. Böyle bir sonuç artık kaçınılmazdı. Çünkü Mısır'ın da feth edilmesinden sonra, devlet arazisinin ortasında yarı bağımsız bir beyliğin kalması mümkün değildi.⁶¹

C-Osmanlı Devleti Zamanında İdari Durum ve İdari Taksimat

1- İdarî Durum

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Şehsuvaroğlu Ali Bey'in idamından sonra, bu bölgede, merkezi Maraş olmak üzere, Elbistan, Maraş ve diğer bazı şehirlerin de bir kaza olarak bağlandığı Zülkadriye Eyaleti'nin kurulmuş olduğu ileri sürülmektedir.⁶² Ancak burasının bir beyler beylik olarak hangi tarihte teşkil edildiği belli değildir.

Tarihi kayıtlara göre, Ali Bey'in öldürülmesini müteakib Zülkadiroğulları devrinin en önemli iki şehri olan Maraş ve Elbistan şehirlerinin her biri ayrı birer sancak halinde Rum (Sivas, Tokat, Amasya bölgesi) Eyaleti'ne bağlandı. Bu devirde Maraş Sancağı Kızıl Ahmed Bey oğlu Musa Bey'e, Elbistan Sancağı Koçi Bey'e verildi. Ancak bir süre sonra 1523 Şubatında bu iki sancak Rum Eyaleti'nden ayrılarak Karaman Eyaleti'ne ilhak olundu.⁶³ Zülkadriye Eyaleti'ne ait ilk tahrir defterlerinin 1525 yılında tamamlanmış olduğu göz önünde tutulacak olursa, daha önce kuruluş çalışmaları başlamış olan Zülkadriye Eyaleti'nin kuruluşunu tamamladığı ve her iki merkezin de bu eyalete bağlanmış olduğu akla gelebilir. Ancak bu tahrir esnasında *beylerbeylik* kelimesine ve *beylerbeyinin hassına* rastlanmaması, vilayet kelimesinin beylerbeylik veya eyalet değil, bölge manasında kullanıldığını ve bu

⁶¹ Hoca Saadeddin, *Tac*, c.IV, s.242, 320, 324, 347-349; Solak-zâde, *Tarih*, c.II, s.37, 112 vd., 122, 123; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.173; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.99-104.

⁶² Bkz. M.H.Yinanç, "Elbistan", md. *İA.*, c.IV, s.229; Besim Darkot, "Maraş" md. *İA.*, İst.1993, c.VII, s.311; R. Yinanç, *Dulkadir*, s.100, 304.

⁶³ Tayyib Gökbiçin, "XV. Ve XVI. Asırlarda Eyalet-i Rum" , *VD.*, İst. 1965, sy.VI, s.51 vd

bölgenin de Zülkadirli Beyliği'ne ait yerleri gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu durum düşünülecek olursa, Zülkadir Beyliği'nin kuruluşu Veziriazam İbrahim Paşa'nın bölgede çıkan Kalenderoğlu isyanını 1527'de bastırmasından daha sonraki tarihlerde asayışı sağlamak için yapılan idari düzenlemeler sonucu gerçekleşmiş olabilir⁶⁴. Nitekim bu tarihlerde Elbistan ve Hısnımansur çevresinde yeni bir tahrir yapılmış olduğu⁶⁵ gibi bu tarihe ait olduğu tahmin edilen bir vilayet listesine göre de, Elbistan'ın ve Maraş'ın halen Karaman Beylerbeyliği'ne bağlı oldukları görülmektedir⁶⁶.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde kurulan Zülkadriye Eyaleti, miri mukataa haline getirilen arazisi⁶⁷ ile uzun bir süre varlığını devam ettirdi. Eyalet, Maraş Eyaleti adı ile de tanındı.⁶⁸ Zaman zaman değişiklikler olmakla birlikte eyaletin; Maraş, Elbistan, Kars-ı Zülkadriye (Kadirli), Güvercinlik, Malatya, Ayıntab, Sumeysad (Adıyaman), Niğde, Bozok, Sis ve Tarsus sancaklarına sahip olduğu görülmektedir. Bu sancaklardan son dört adedinin farklı zamanlarda çok kısa bir süre için eyalete bağlandıkları bilinmektedir.⁶⁹

Maraş Eyaleti'nin idari sahası XIX. yüzyılda daraltılmış Maraş ve Elbistan bölgesine inhisar ettirilmiştir. Eyalete bağlı olan Elbistan Kazası geçen zaman içinde çok geri kalmıştı. XIX. yüzyılda ya doğrudan Maraş'dan tayin edilen valiler veya onların yerli eşraf arasından seçtikleri mütesellimler tarafından idare edilirdi. Bu kazayı idare etmek zordu. Çünkü şehir ve çevresi devamlı olarak eşkiyanın saldırısına uğruyordu. 1847'de mütesellim olarak tayin edilen Karabekir-zâde Ahmed Ağa, bölgeyi eşkiyadan temizledi. Aynı yıl mütesellimliği kaldırılması ile Elbistan önce müdürlük daha sonra da kaymakamlık merkezi oldu.⁷⁰ Bu gelişmeler olurken, 21 Ramazan 1262/12 Eylül 1846'da idare merkezine bir tahrirat gönderen Adana valisi Hasan Hakkı Bey, aşiretlerin iskanı, vergi toplanması ve takibi gibi

⁶⁴ İlhan Şahin, "Dulkadir Eyaleti" md. *DİA*, İst. 1994, s.552.

⁶⁵ Bkz. BOA, *TTD.*, Nr.419.

⁶⁶ Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete:1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İst. 1978, s.128.

⁶⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netâcî 'l-Vukuat*, (Sad. Neşet Çağatay), Ankara 1987, c.I-II, s.141.

⁶⁸ *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi* (Haz. Mithat Sertoğlu), İst. 1992, s.30, 88, 89; Şahin, *Dulkadir Eyaleti*, s.552.

⁶⁹ Bkz. BOA, *TTD.*, Nr.998; BOA, *TTD.*, Nr.402; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.I-II; Ayn-ı Ali Efendi, *Kavanin-i Al-i Osman Der Hulasa-i Mezzamin-i Dester-i Divan* (Önsöz M.Tayyib Gökbilgin), İst. 1979, s.22, 51; *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi*, s.29, 30; BOA, *A.RSK.*, Nr.1551, s.20,21.

⁷⁰ M.H.Yinanç, "Elbistan" md. *İA*, İst. 1993, c.IV, s.230; Taşdemir, "Elbistan", *DİA*, c.XI, s.2.

hususlarda kolaylık sağlayacağını ileri sürerek Maraş Eyaleti'nin, Adana Eyaleti'ne ilhak edilmesini istemişti.⁷¹ Onun bu isteğinin hemen yerine getirilip getirilmediğini bilemiyoruz. Bu tarihten sonra 1266/1850 yılına ait kayıtlara göre, bu tarihte Elbistan ve Maraş çevresi tamamıyla Adana Eyaleti'ne bağlıydı.⁷² 1269/1853 yılında Maraş, Islahiye ile birlikte birlikte müstakil bir mutasarrıflık haline getirildi. 1282/1866 yılında Haleb ve Adana vilayetleri birleştirildi. Elbistan ve bağlı olduğu Maraş Mutasarrıflığı bu vilayete bağlandı. Eyalet, aynı şekilde 1289/1872 yılının ilk aylarına kadar devam etti. Bu tarihten sonra Maraş bölgesi, yeni bir vilayet halinde teşkil edildi. Yeni Maraş vilayetinin hudutları tayin olunmamıştı. Cebel-i Bereket ve Kozan Dağlarını da sınırları içine almaktaydı.⁷³ Sınırları belirlenmeyen bu vilayete, Ahmed Cevdet Paşa tayin edildi. 18 gün valilik yaptıktan sonra Mithat Paşa'nın sadarete geçmesi üzerine, vilayet ilga olundu. Ahmed Cevdet Paşa da İstanbul'a çağırıldı. Maraş Sancağı yeniden Haleb vilayetine bağlandı.⁷⁴ Bu durum I. Dünya Savaşının sonuna kadar devam etti. Sancak merkezi olan Maraş ve çevresi harbin sonunda İngiliz ve daha sonra Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi. Destani bir mücadeleden sonra 12 Şubat 1920'de işgalden kurtarıldı.⁷⁵

2- İdarî Taksimat

İdari taksimat denilince, akla nahiyeler ve köyler gelmektedir. Biz de burada Osmanlı Devleti zamanında Zülkadriye Eyaleti'nin Maraş Sancağı'na bağlı kazalar, nahiyeler ve köyler hakkında kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

İnceleme konumuzun coğrafi çerçevesinde kalan Maraş ve Elbistan şehirlerinin merkezi rol oynadığı Maraş'ın yakın çevresinde, Maraş merkez kazası tabii olarak her zaman vardı. Elbistan ise, Maraş Sancağına bağlı bir kaza ya da merkez kazasına bağlı bir nahiye olarak idari taksimatta yerini almıştır.

⁷¹ BOA, *Hr. Mkt.*, Nr.13/52.

⁷² *Devlet Salnamesi 1266*, s.44; M.A.Ubicını, *Türkiye 1850 (Çev. Cemal Karaağaçlı)*, İst. Tarihsiz, c.I, s.63.

⁷³ A.Cevdet, *Ma'ruzât* (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İst. 1980, s.177, 179, 211; A.Cevdet, *Tezâkir*, 40-*Tetimme*(Yay. Cavid Baysun), Ankara 1991, s.120.

⁷⁴ *Haleb Vilayeti Salnamesi 1285*, s.186 vd, 201 vd.

⁷⁵ Darkot, "Maraş", *İA.*, s.312.

Yukarıda izah edildiği üzere, Maraş şehri, Zülkadriye Eyaleti'nin merkezi, yani Paşa sancağı idi. Bu nedenle diğer sancaklar, eyalet merkezi olan Maraş'a bağlıydı. Ancak, o konuya girilmeden, aşağıda bu eyaletin bir sancağı olan Maraş Sancağı'nın merkezinde bulunan Maraş kazasına bağlı nahiyelerin adı ve sayısı ile bu nahiyelere bağlı olan köylerin ve mezraların toplam sayısı üzerinde durulmuştur.

Maraş'ın Osmanlılar tarafından fethinden sonra, 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında 12 nahiyesi vardı. Bunlar, Kemer, Keferdiz, Kara Hayıt, Aladinek, Bozarcık, Gügercinlik, Göynük, Karğuluk, Haruniye, Andırın, Zeytun ve Yarpuz nahiyeleriydi.⁷⁶

Kazanın 1563 yılında ikinci defa tahriri esnasında ise merkez nahiyesi dışında 11 nahiyesi vardı. Bunlar, Camustil, Kuru Pınar, Kemer, Keferdiz, Kara Hait, Pazarcık, Aladinek, Göynük, Bertiz, Zeytun ve Yenice Kala nahiyeleriydi. Bu devirde kaza merkezine bağlı 52 köy, 29 mezra vardı. Nahiyelere bağlı olanlar ile birlikte köylerin sayısı 305, mezraların sayısı 308'e ulaşmaktaydı.⁷⁷

Kazanın XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki idari taksimatı hakkında yeteri kadar geniş bilgi yoktur. Sadece Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde verilmiş olan bilgiler ile Maraş'ın nahiyelerini öğrenmek mümkün olmaktadır. Buna göre, XVII.yüzyılda Maraş merkez kazasının yine 11 nahiyesi vardı. Bunlar, Etraf-Şehr, Camustil, Güvercinlik, Yenice Kala, Zeytun, Bertiz, Göynük, Yörükân, Haruniye Andırın ve Elbeğli (Türkoğlu) nahiyelerinden teşekkül etmekteydi.⁷⁸

XIX.yüzyılda Adana Eyaleti'ne bağlı bir kaza merkezi olan Maraş'ın nahiyelerinin arttığı görülmektedir. 1266/1850 yılına ait kayıtlarda, Maraş kazasının merkez nahiyesi haricinde; 20 nahiyesi 7 aşireti vardı. Nahiyeler; Haruniye, Elbistan, Bertiz, Yarpuz, Zeytun, Haçın, Karnus, Yenice Kala, Andırın, Bazarcık, Peşlü, Camustil, Gügercinlik, Yörükân, Balas Kars-ı Zülkadriye (Kadirli), Göksun, Söğütlü, Göktaşlı ve Minareli nahiyelerinden

⁷⁶ BOA, TTD, Nr. 998, s.425-442

⁷⁷ R. Yinanç, M. Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.41-307

⁷⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., CIX, İstanbul, 1935, s.347

oluşmaktaydı. Aşiretler ise, Nadirli, Afşar, Çakallı, Çelikanlı, Kılıçlı, Sitamenli ve Atmalı aşiretlerinden ibaretti.⁷⁹ Kazanın Haleb eyaliten bağlanışından iki yıl sonra, yani 1285/1868 yılına ait kayıtlara göre, 1266/1850 yılındaki idari durum değişmiş, kazaya bağlı nahiyelerin, aşiretlerin sayısı azaltılmış eskiden nahiye olan bazı yerleşim birimleri kaza haline getirilmişti. Bu değişiklikten sonra, kazanın Etraf Şehr, Yenice Kala, Çamustil, Şeker Obası, Bertiz adlarını taşıyan beş nahiyesi ile Çakallı Nadirli adlarında iki aşireti vardı. Kazanın köy sayısı 92 idi.⁸⁰ Daha sonra nahiye sayısı sekize çıkarıldı. Ancak sadece Yenice Kala nahiyesine müdür tayin edildi. Onunla beraber bu tarihte kazaya bağlı olarak Etraf Şehr, Nadirli, Bertiz, Hartlab, Camustil, Çakallı ve Şeker Obası nahiyeleri ve bu nahiyelere bağlı köylerle birlikte kazanın 110 köyü vardı.⁸¹ Bu durum uzun süre devam etti.⁸²

Maraş bölgesinin ikinci önemli merkezi ise yukarıda ifade ettiğimiz üzere Elbistan kazası idi. Kazanın 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında Sarsab, Aynularus, Hurman (Yazıbelen), Nurhak, Ahsendere ve Nergele adı ile 6 nahiyesi, 19 köyü, 19 mezrası ve 1 çiftliğivardı. Yarpuz (Afşin) bu tarihte Maraş'a bağlı bir nahiye idi.⁸³ Bu nahiye, 1527 tahriri esnasında Orta Niyabet adı ile Elbistan'a bağlanmıştır.⁸⁴ 1563 yılında yapılan sayımda nahiyeler varlıklarını aynen devam ettirmekte idiler. Bu tarihe gelinceye kadar bölgede yapılan iskanlar sonucunda yerleşim birimlerinin sayısı çok artmıştır. Kazanın 209 köyü, 247 mezrası ve bunlardan ayrı olarak yaylak ve çiftlikleri oluşmuştur.⁸⁵

XVI. asırdan sonra, XIX. asır sonuna kadar yazılan coğrafya eserlerinde Elbistan hakkında pek az bilgi vardır. Katib Çelebi, onun Maraş'a bağlı müstakil bir kaza ve mamur bir kasaba olduğunu söyler daha fazla da bilgi vermez.⁸⁶

⁷⁹ Devlet Salnamesi, 1266, s.44, *Baykara, Teşkilat*, s.78

⁸⁰ *Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1285, s.186-188

⁸¹ *Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1312, s.258

⁸² *Haleb Vilayeti Salnamesi*, 1326, s.462, 466-468

⁸³ BOA, *TTD.*, Nr.998, s.442, 468-481.

⁸⁴ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.7-221.

⁸⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.474, 666.

⁸⁶ Katib Çelebi, *Cihannuma*, s.599.

1266/1850 tarihinde, yani Maraş'ın Adana Eyaletine bağlı bir kaza merkezi olduğu esnada, Elbistan Kasabası, Maraş'a bağlı bir nahiye merkezi idi.⁸⁷ 1285/1868'de yani Maraş'ın Haleb Eyaleti'ne bağlı bir sancak merkezi oluşunun ikinci yılında, Elbistanda Maraş'a bağlı bir kaza merkezi halinde idi. Bu esnada kazanın, Efsus (Afşin) nahiyesinin köyleri ile birlikte toplam bir nahiyesi 66 köyü vardı.⁸⁸ 1288/1871'de köy sayısı 60 idi.⁸⁹ 1309/1892'ye kadar kazanın nahiye sayısı artmamakla birlikte, köy sayısı 135'e çıkmıştır.⁹⁰ Bu tarihten bir yıl sonra kazanın köylerinden bazıları nahiye haline getirilmiştir. Böylece nahiye sayısı 10'a çıkarılmıştır. O tarihte henüz nahiyelere yeni müdür tayin edilmemiştir. Bu nahiyeler, Hurman, Anbarcık, Karagöz, Koç Abad, Sarsab, Aynularus, Çardak, Çelegi, Kullar ve Efsus nahiyelerinden ibaretti.⁹¹ 1324/1906 tarihli salnameye göre, kazanın Efsus Nahiyesi dışında bir nahiyesi olmadığı görülmektedir. Bu tarihte toplam köy sayısı 153 idi. Bu durum bir süre için daha devam etmiştir.⁹²

⁸⁷ *Devlet Salnamesi* 1266, s.44.

⁸⁸ *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1285, s.201, 202.

⁸⁹ *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1288, s.163-165.

⁹⁰ *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1309, s.145,147.

⁹¹ *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1310, s.230-232.

⁹² *Haleb Vilayeti Salnamesi* 1324, s.488, 489; 1326, s.490.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK VAKIF MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ VE MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADIRLI VAKIFLARI

I-VAKIF MÜESSESESİNİN GELİŞİMİ

A- Vakfın Menşei ve Gelişimi

Vakfın menşei hakkında bir çok fikirler ortaya atılmıştır. Bunlardan bir çoğu yukarıda İslamın vakıf hakkındaki tutumuna muhalif görüşleri paylaşan müsteşriklere aittir. Müsteşriklere Schacht, Gatteschi, Morand ve Heffening gibi isimlerin başı çektiği bu grubun fikirleri kısaca şöyledir:

Robe, Mercier ve Marcel Morand gibi yazarlara göre, vakıf müessesesi, özellikle adi vakıflar (Zürri vakıflar), eski Arap örf adetlerinin İslam Hukukunun vaz ettiği miras kaidelerine karşı bir tepkisidir. Bu usul sayesinde bir aile reisi vakıf tesisi suretiyle kızlarını mirasdan iskata muvaffak oluyordu.¹

Batılı ilim adamlarından Zeis ve Berchem tarafından ileri sürülen bu teoriye göre, vakfın menşei, fethedilen arazilerin üzerinde devlet reisine tanınan yetkide ve bu arazinin beytulmala ait ve Müslümanlar için vakıf kabul edilmesi esasında aramak gerekmektedir. Devlet kendi menfaatını düşünerek fethedilen arazileri, beytülmal namına ve vakıf adı ile zapt etmektedir.

Roma hukuku menşei nazaryesini ileri süren batılı bazı şarkiyatçılara göre, vakıf müessesesi de diğer hukuki müesseseler gibi Roma hukukundan alınmıştır.

¹ Bkz. Fuat Köprülü, *İslam Ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Ve Vakıf Müessesesi*, İst. 1983, s.358, 359; Neşet Çağatay, *Makaleler Ve İncelemeler*, Konya, 1983, s.190-193; Z.Kazıcı, *İslami Ve Sosyal Açından Vakıflar*, İst.1985, s.50-51

H. Becker ve Marcel Morand gibi müsteşrik hukukçular tarafından ileri sürülen bir iddiaya göre de; İslami vakıfların ilk örnekleri Bizans hukukundan alınmıştır. Bu görüş, Türk ilim adamlarından bazılarınca da benimsenmiştir.²

Vakfın daha önce Budizm'de mevcut olduğunu ve bunun İslami dönemde yapılan vakıflar üzerinde tesiri olmuş olabileceğini ileri sürenler de vardır.³

Vakıf müessesesinin İslami dönemde, bütün kültürlerden bazı unsurlar almış olması muhtemeldir. Şurası bir gerçektir ki, menşei ve kökeni ne olursa olsun vakıf, yeni bir terkip halinde ortaya çıkmasından itibaren, bir İslam müessesesi hüviyetini almış ve İslam ülkelerinde meydana gelen ictimai değişmelerde müsbet olduğu kadar, bazı devrelerde de menfi izler bırakmıştır. Asırlar boyunca bütün İslam memleketlerinde çok büyük ehemmiyet kazanmış, ictimai ve iktisadi hayat üzerinde derin tesirler yapmış dini, hukuki bir müessesedir. Bu hukuki müessesenin İslam medeniyeti dairesinde bu kadar büyük bir inkişaf göstermesi, tesadüf değildir. İslam inancı bu gelişmeler ve tesirde tek etken olmuştur.⁴

Müslümanlara göre ilk vakıf Hz. İbrahim tarafından Kabe'nin vakfedilmesi ile başlamıştır.⁵ Bununla beraber eski Peygamberlere isnad edilen vakıflarda vardır. İslamiyetin zuhurundan itibaren ulvi ve insani gayeleri hedef alan müesseseler geliştiği gibi vakıflar da cemiyet için faydalı görülerek geliştirilmiştir. Sadaka, kurban ve zekat gibi ictimai müesseselerin gayesi, fakir ve yoksulları sıkıntılardan kurtarmak olduğundan, bunlar İslamda önemli bir yere sahip kurumlar olarak vazedilmişlerdir.⁶

Kur'anda vakıfla ilgili hususi bir ayet yoktur. Ancak Müslümanlar'ın mallarını bağışlayacakları hayır yerleri ayrıntılı olarak bir çok ayette açıklanmıştır. Sadakanın her çeşidi

² Köprülü, *İslam ve Türk*, s.356-366; s.223; İsmet Kayaoğlu, "Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler", *VD.*, Ankara 1976, sy.XI, s.50-55.

³ Bahaddin Yediyıldız, "Vakıf" md, *İA.*, İst,1986, c.XII, s.155; Köprülü, *İslam ve Türk*, s.356 *VD.*

⁴ M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Teka'mülü", *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Yay., İstanbul, 1983, s.351

⁵ M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c.III, s.578.

⁶ Kazıcı, *Vakıflar*, s.47.

Kur’anda tavsiye edilmiştir. Kur’anda vakıf ve onun eş anlamlısı olan *habs* kelimesi bulunmamasına rağmen, cemiyetin hem manevi, hem de maddi hayatına istikamet veren İslamın, birlik ve yardımlaşma duygusunu vermek için bazı kaideler ve teşvikler ortaya koyduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle vakfın menşei İslam prensiplerine bağlanmaktadır. Esasen vakfiyelerde zikredilen ayetler de bunun bir işaretidir.⁷ Bu ayetler de, *Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça tam hayra nail olamazsınız...*⁸, *Allah’a karz-ı hasenle(gönül hoşnutluğu ile) ödünç vermek...*⁹, *Hayır işlerinde yarışmak...*¹⁰, *Allah yolunda infak etmek...*¹¹, gibi ifadelerle hayırlara teşvik edilmektedir.¹² İnceleme konumuz olan Maraş çevresi vakıflarına ait vakfiyelerin baş kısmında da vakfa işareti bulunan ayetler zikredilmektedir.

İslam dünyasında vakfın gelişmesi yönünde Hz. Muhammed’in hadisleri ve uygulamaları da teşvik edici olmuştur. Hz. Muhammed Medine’deki yedi parça mülkünü vakfetmiştir. Aynı şekilde Fedek hurmalığını yolculara vakfettiği bilinmektedir. Daha sonraki devirlere ait bir çok vakfiyede ise vakıf yapmayı destekleyen mahiyette hadisler bulunmaktadır. *Bir insan öldüğünde ameli kesilir, amel defteri kapanır, yalnız sadaka-i cariyesi, ilmi bir eseri ve kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan bir kimsenin amel defteri kapanmaz;* şeklindeki hadiste sadaka-i cariyeye mefhumu ile vakfın kastedildiği ileri sürülmektedir.¹³ Yine Hz. Ömer’in Semğ adı verilen bir hurmalığını vakfetmek niyeti ile *yâ Resulellah bana göre en güzel ve kıymetli bir hurmalığa malik bulunmuyorum halis kazancım olan bu malımı vakfetmek istiyorum* şeklinde bir istekte bulununca; Resulullah da *bu hurmalığın aslını rakabesini vakfet. Artık o satılmaz hibe edilmez, varis olunmaz, yalnız onun mahsulü infak edilir, yedirilir* buyurdu.¹⁴

⁷ Yediyıldız, “Vakıf”, s.154.

⁸ Kur’an, III/92.

⁹ Kur’an, LVII/18.

¹⁰ Kur’an, III/114.

¹¹ Kur’an, II/195.

¹² Yediyıldız, “XVIII. Türk Toplumunu Ve Vakıf Müessesesi” VD, Ankara 1982, sy.XV, s.31.

¹³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuka İslamiye Ve İstılahatı Fıkhiye Kamusu*, İst.1985, c.IV, s.301.

¹⁴ Kayaoğlu, *Vakfın Menşei*, s.1; Yediyıldız, “Vakıf Müessesesi”, s.31; Kazıcı, *Vakıflar*, s.48,49.

Türkler, İslamiyeti kabüllerinden sonra, dinin gereği olan emirleri kabüllenmekte zorlanmadılar. Hz. Peyğamberin hayat tarzını, kendilerine örnek olarak seçtiler. Vakıf mefhumu, diğer İslam toplumlarında olduğu gibi Müslüman Türkler tarafından da kabul gördü. Anadolu'da ve sair yerlerde kurulan Müslüman Türk devletleri de vakıf eserler bırakmışlardır. Bunların çoğu hükümdar veya hükümdar aileleri tarafından yaptırılmışlardır. Bu eserlerin bir kısmı günümüze kadar da ulaşmışlardır.

Müslüman Türk devletlerinden Büyük Selçuklular devrinden itibaren vakıf müessesesi Türk devletlerinin toplum hayatında daha etkili şekilde rol oynamaya başlamıştır. Bu devirde ve sonrasında kurulan vakıf hastahaneler, medreseler, daruşıfalar, camiler, imaretler ve benzeri vakıfların yerleşim birimlerinin gelişmesinde büyük etkileri olmuştur. Bu müesseselerde önemli ilim ve fikir adamları yetişmiştir. Sivas'da 1217'de yaptırılmış olan daruşıfa; Artukoğulları zamanında Mardin'de yaptırılan daruşıfa; Salhaddin Eyyubi'nin Kudüs'te yaptırdığı bimarhane, İlhanlılar devrinde Amasya'da 1305'de yaptırılan daruşıfa ve Anadolu Selçuklularının Kayseri'de yaptırdığı Gevher Nesibe Daruşıfası¹⁵ ile birlikte Anadolu Türk Beylikleri zamanında da bir çok hayrî vakıf müessesesi kurulmuştur. Amasya'da 606/1209 tarihinde kurulan Halifet Gazi Medresesi,¹⁶ Aydınogullarından İsa Bey'in Ayasluğ'da yaptırdığı camii,¹⁷ Ramazanoğulları'nın Adana ve civarında yaptırdıkları vakıfları da¹⁸ bu cümledendir.

B- Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devletinde Vakıflar

Esas itibarıyla Zülkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanındaki vakıfları, diğer Türk İslam devletlerindeki vakıflardan ayırmak zordur. Bu vakıflardan, Zülkadir Beyliği zamanında da yapılanlarına da rastlamak zor değildir. Bunların içinde en önemlileri ise,

¹⁵ A. Süheyl Ünver, "Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair" *VD.*, Ankara 1938, sy.I, s.17.

¹⁶ R. Yinanç, "Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi Ve Vakıfları" *VD.*, Ankara 1982, sy.XV, s.5.

¹⁷ Aziz Ogan, "Aydınogullarından İsa Bey Camii" *VD.*, Ankara 1956, sy.III, s.73 *VD.*

¹⁸ Bkz. Halil Sahillioğlu, "Ramazanoğullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyesi ile Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi" *VD.*, Ankara 1973, sy.X, s.136 *VD.*

Zülkadir Beyliği'nin son zamanlarında yapılmıştır. Bunlardan da en önemlileri Süleyman Bey, Alauddevle Bey ve Ali Bey'e aittir. Bu şahıslar Maraş, Kudüs, Sivas, Yozgat, Niğde, Kayseri, Hatay, Antep ve benzeri yerlerde vakıflar yaptırdığı gibi, inceleme sahamız olan Maraş çevresinde de önemli vakıflar yapmışlardır.¹⁹ Bu şahıslara ait halen bir çok yerde hayrî vakıf eserler bulunduğu gibi, Maraş çevresinde de bulunmaktadır.

Zülkadir Beyliğinde olduğu gibi, Osmanlı vakıf teşkilatının da kendinden önceki devletlerden müstakil olarak teşekkül etmiş olması düşünülemez. Çünkü Osmanlılar, kendilerinden önce Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Müslüman Türklerin yaşayış tarzı, ahlak, iktisat, örf adet ve benzeri özelliklerine hemen hemen aynıyla kabullenmişlerdir. Böylece Osmanlılar Anadolu Selçuklu mirası üzerinde ve onun bir devamı olarak teşekkül etmiştir. Aynı zamanda diğer Türk İslam devletlerinin çok zengin teşkilat ve müesseselerinden de geniş ölçüde faydalanmışlardır.²⁰

Vakıf müessesesi asırlar boyunca İslam devletlerinde sosyal ve iktisadi hayat üzerinde büyük tesirler bıraktığı gibi, Osmanlı Devleti'nde de etkisini göstermiş ve gelişiminin zirvesine yükselmiştir. Zira devletin dini ve sosyal hizmetlerinin görülmesi, feth edilen ülkelerde Türk İslam kültürünün yerleştirilmesi, ordunun techiz edilmesi, donanmaya yardım, dini, eğitim, sosyal ve benzeri konulara yönelik eserlerin yapılması, öğrenci yurtları tesisi ve Orta Asya'da ki Türklerle münasebet sağlanması gibi hususlarda vakıflar en etkin rolü oynamışlardır.²¹

Osmanlı Devletinde siyasi ve askeri maksatlarla, seyahat ve ticaretin kolaylaştırılması gayesiyle stratejik önemi olan yollar boyunca büyük kervan saraylar kurulmuş; din ve dil birliğinin temini için diğer Türk İslam devletlerinde olduğu gibi cami, mekteb, medrese,

¹⁹ Bkz. VA, VKD, Nr.590, s.105-109; BOA, VKF, Nr.9/7.

²⁰ Köprülü, *İslam Ve Türk..*, s.374; Kazıcı, *Vakıflar*, s.56.

²¹ Halaçoğlu, *XIV.- XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s.138; Halim Baki Kunter, "Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi"VD, Ankara 1956, sy.III, s.6.

tekye, imaret, hastane ve benzeri sosyal, kültürel, dini, siyasi, eğitim ve benzeri alanlarda iktisadi vakıflar yaptırılmıştır.²²

Osmanlı Devleti, diğer konularda olduğu gibi vakıf hukuku konusunda da Hanefi mezhebinin esaslarını kabul etmiştir. Bilindiği üzere, bu mezhebin fikri temeli de Ebu Hanife ve onun önde gelen talebelerine dayanmaktadır. Osmanlı hukukçuları da bu hukuki kaidelere dayanarak hüküm vermişlerdir.

Vakıfların idaresi ve teşkilatı konusunda Osmanlı Devleti'nin karışık bir sisteme tabi olduğu görülmektedir. Devletin kuruluşundan sonra, vakıfların idaresi ve kontrolü, vakıf yapanların tayin ettikleri mütevelliler, nâzırlar ve diğer idareciler tarafından yapıldı. Devletin tayin ettiği müfettişler ve kâdılar ise bu vakıfları teftiş ederlerdi. Zamanla bu sistem, yani vakıfların idaresi ve kontrolü özel şahıslardan resmi şahıslara geçmeye başlamıştır. Özellikle bu devrede sultanların ve halkın yaptıkları vakıfların idaresine ve kontrolüne nüfuzlu devlet adamlarının tayin edildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde ilk vakıf yapan Orhan Gazi'nin Bursa'daki evkafının nezareti için, 760/1358'de Vezir Sinan Paşa'yı görevlendirmesi; Fatih Sultan Mehmed'in, kurmuş olduğu vakıfların nezaretini 868/1463'de Veziriazam Mahmud Paşa'yı görevlendirmesi. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ın, İstanbul'daki vakıflarının nezaretini 952/1545'de Kapı Ağasına tevcih etmesi bu konuya verilebilecek örneklerdir. Hürrem Sultan'ın Kapı Ağasına vakıflarının nezaretini vermesi, Kapı Ağası Nezareti'nin kurulmasına sebep olmuştur. Daha sonra, 995/1586'da bu nezaretin adı Evkaf-ı Haremeyn Nezareti'ne çevrilmiştir. Bu Nezaretin bünyesinde Evkaf-ı Humayun Müfettişliği, Evkaf-ı Haremeyn Muhasebeciliği, Evkaf-ı Haremeyn Mukataacılığı ve Daru's-saade Yazıcılığı gibi memuriyetler oluşturulmuştur.²³

Tanzimattan sonra, vakıf teşkilatının karışık bir halden kurtarılarak bütün vakıfların bir elden kontrolünü sağlamak için, Evkaf Nezareti'nin kurulduğu görülmektedir. Bu

²² Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s.XVII; Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri" *VD.*, Ankara 1938, sy.I, s.106.

²³ M.Nuri Paşa, *Netajcu'l-Vukuat*, c.III-IV, s.284, 287; Köprülü, *İslam Ve Türk..*, s.387, 388; s.279, 282; Ali Akyıldız, *TanzimatDönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İst.1993, s.144-146.

Nezaret, vakıf gelirlerinin toplanması, harcanması, görevlilerin tayini, maaşlarının belirlenmesi, vakıf müesseselerinin tamir ve inşası ve benzeri görevleri üzerine aldı. Zamanla teşkilatı çok genişleyen Evkaf Nezareti, bütün Osmanlı ülkesinde bulunan vakıflardan müstesna vakıflar dışında kalanların bütününe nezaretini üstlendi. 1242/1826'da sadır olan bir irade-i seniye ile *Evkaf-ı Hümayun Nezareti* adını almış oldu.²⁴

II- VAKIF ÇEŞİTLERİ

Vakıflar, idaresi, mülkiyeti, mahiyeti, menkul ve gayr-i menkul olması, kiraya verilip verilmemesi bakımından çeşitlere ayrılmaktadırlar. Şimdi kısaca bu vakıf çeşitleri üzerinde durulacaktır.

A-Genel Olarak Vakıf Çeşitleri

1- İdaresi Bakımından Vakıf Çeşitleri

Mazbut vakıflar: Aynı ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla beraber, doğrudan doğruya (Evkaf Nezaret aracılığı ile) devlet tarafından idare olunan vakıflardır. Kendi aralarında üçe ayrılmaktadırlar. Bunlar sultanların veya ailelerinin kurmuş oldukları vakıflar, mütevellisi kalmadığından Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıflar ve mütevellisi olduğu halde kendilerine muayyen bir maaş tahsis edilerek vakıf işlerine müdahale ettirilmeden, Evkaf Nezareti tarafından idare edilen vakıflar.²⁵

²⁴ Yediyıldız, "Vakıf" md, *İA.*, c.XIII, s.162, 163; s.282-283; Akyıldız, *Osmanlı Merkez Teşkilatı*, s.144-161; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s.68-77; Halaçoğlu, *Osmanlı Devlet Teşkilatı*, s.160.

²⁵ Ömer Hilmi Efendi, *İthafu'l-Ahlaq Fî Ahkâmî'l-Evkaf*, Ankara Tarihsiz, md.33; Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri" *VD*, sy.I, s.106, s.286, 287. Öztürk, *Menşei Ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Ankara 1983, s.92-94.

Mülhak vakıflar: Evkaf Nezareti'nin kontrolü altında mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Bu vakıflar genellikle sahih vakıflardır. Vakıf işlerini müteveli yürütür. Evkaf Nezareti ise, sadece bu işler nezaret eder.²⁶

Müstesna vakıflar: Evkaf Nezareti'nin kontrolü olmadan mütevellileri tarafından idare olunan vakıflardır. Bazı gazilerin ve din adamlarının vakıfları bu grupta değerlendirilebilen vakıflardandır.²⁷

2- Mahiyeti Bakımından Vakıf Çeşitleri

Hayrî vakıflar: Doğrudan doğruya Allah rızasını kazanmak kasdıyla kurulan ve bütün insanlara tayin edilen vakıflardır. Bu çeşit vakıflar, ya aynıyle yapılan vakıflardır. Bunlara cami, okul, medrese ve benzeri hayır müesseseleri dahildir. Ya da kazancının bağışlanması ile yapılan vakıflardır ki, bunlara da zeytinlik, ziraat arazisi, dükkan icarı gibi vakıflar dahildir.²⁸

Zürrî vakıflar: Vâkıfın vakfettiği şeyin bütün gelirlerinin asıl gayeye ulaşmasından önce vâkıf tarafından tayin edilen ve umumiyetle vâkıfın ailesine mensup kimselerin idaresine bırakılan ehli veya diğer deyişle ailevî vakıftır. Ya da gelirinin vâkıfın ailesi ile; dinî, hayrî, ictimai müesseseler arasında paylaşıldığı yarı zürrî vakıflardır. Zürrî veya yarı zürrî vakıflardan faydalanma hakkına sahip olan kimselerin nesli tükenince, bu vakıflar hayrî vakıflar haline gelirler.²⁹

Avarız vakıfları: Geliri bir köy veya mahalle halkının ihtiyacına sarf edilmek üzere, tesis edilen vakıflardır. Bu vakıfların konusunu genellikle para vakıfları teşkil etmektedir. Mahalle veya köyün faydalanacağı kaldırımlar, çeşme yapımı, fukaranın techizi, vefat edenlerin gömülmesi, gençlerin evlendirilmesi gibi işleri bu vakıflar yapmaktaydı.³⁰

²⁶ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlafl*, md.34

²⁷ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlafl*, md.35

²⁸ Kunter, "Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri" *VD.*, sy.I, s.111, s.200.

²⁹ Yediyıldız, "Vakıf" md, *İA.*, c.XIII, s.154.

³⁰ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlafl*, md.36, s.115-117.

3- Menkul Ve Gayr-ı Menkul Vakıflar

Menkul vakıflar: Bir yerden başka bir yere nakledilebilen vakıf mallardır. Bunlar kumaş, para, kitap, ve bu kabilden olan vakıflardır.³¹

Gayr-i menkul vakıflar: Bir yerden başka bir yere nakledilemeyen ev arsa, bağ, cami ve medrese gibi vakıflardır.

4- Kiraya Verilmesi Bakımından Vakıflar

İcare-i vahideli vakıflar: Geçici bir süre için kiraya verilen vakıf müsakkafat ve müsteğallattan meydana gelir.³²

Mukataalı vakıflar: Arsası vakıf ve üzerindeki bina ve ağaçlar mülk olan akarın mutasarrıfi tarafından vâkıfi tarafına her sene verilmek üzere, arsa için tayin edilmiş olan senelik kira bedeline mukataa, icare-i zemin veya icare-i seneviye denir. Mukataa uzun süreli bir kira akdidir. Arazinin sadece rakabesi vakfa aittir. İcareteynli vakıflardan farklı olarak uzun süreli bir kira akdi sonucunda kiracı, yaptığı inşaat ve diktiği ağaçların sahibi olmaktadır.³³

İcareteynli vakıflar: İcareteyn, icare-i muaccele (peşin kira bedeli) ve icare-i müeccele (veresiye kira bedeli) olmak üzere, ikiye ayrılır. İcareteynli vakıflar; icare-i muaccele denilen vakıf akarın gerçek kıymetine yakın veya ona eşit miktarda vakfa verilen peşin paradır. Her sene sonunda ödenen bir kira bedeli karşılığında kiraya verilen vakıf müsakkafat ve müsteğallattan alınan paraya da icare-i müeccele denilmektedir.³⁴

³¹ Öztürk, *Menşei Açısından Vakıflar..*, s.80.

³² Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaf*, md.270-275.

³³ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaf*, md.39

³⁴ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaf*, md.37

5-Mülkiyeti Bakımından Vakıflar

Sahih Vakıflar: Konusunu mülk arazi ve diğer mülk olan menkul ve gayr-i menkul malları teşkil eden vakıflardır. Mülk arazinin kısımları olan öşür arazisi, haraç arazisi, izn-i sultani ile mevat araziden mülk olmak üzere, ihraç edilen araziler, sahih vakıfların konusunu teşkil eder.³⁵

Gayr-i Sahih Vakıflar: Bu tür vakıflara tahsisat kabilinden vakıflar veya Irsadi vakıflar da denir. Konusunu, kuru mülkiyeti devlete ait olan miri araziler teşkil etmektedir. Bu araziler, daha sonra, ifraz edilerek hükümdar tarafından veya hükümdarın izni ile başkaları tarafından birer cihette vakıf ve tahsis edilmiş olan arazilerden ibarettir.³⁶

6-Hukuki Bakımdan Vakıflar

Vakıf muamelesinin ne zaman bağlayıcılık kazanacağı vakıf hukukunun en önemli meselelerindedir. Bu yönüyle hukukuki bağlayıcılığı olup olmaması bakımından vakıflar, ikiye ayrılmaktadır.

Lazım vakıflar: Bu çeşit vakıflar, feshi mümkün olmayan vakıflardır. Vakfeden veya mirascısı bu tür bir vakıfdan dönemiyeceği gibi, kâdının dahi bu çeşit vakıfları iptal etme hakkı yoktur.

Gayr-i لازم vakıflar: Bu çeşit vakıflar ise, sahih olarak kurulsa bile, vakfeden veya onun mirascıları tarafından fesh edilebilen ve rucuu mümkün olan vakıflardır. İmam-ı Azam'a göre tescil edilmeyen bir vakıf, rucuu mümkün olan bir vakıf muamelesi sayılmaktadır.³⁷

³⁵ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaq*, md.124-127

³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuka İslamiyye Ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İst. 1985, c.V, s.5; s.131; Öztürk, *a.g.e.*, s.90.

³⁷ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaq*, md.4; s.95.

B-Maraş Çevresinde Yapılan Vakıf Çeşitleri ve Vakıf Görevlileri

1- Maraş Çevresinde Yapılan Vakıf Çeşitleri

Burada, yukarıda verilen bilgilere kıyasla, Maraş çevresindeki vakıf çeşitleri hakkında kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Maraş çevresindeki vakıfların özelliği, vakıf çeşitleri itibariyle ele alınacak olur ise, bunların tamamının mülk gayr-i menkullerden oluşan sahih ve hayri vakıflar olduğu dikkati çekmektedir. Bu vakıflar, mütevellileri tarafından idare edilen, vakfın mülkünden vakfetmiş olduğu hayır müesseseleri ve bunların gelirlerinden oluşmaktadır. Bu hayır müesseseleri, cami, medrese, buk'a ve Zaviyelerden ibarettir. Bunların vakıf gelirleri ise, hemen tamamı vakıf gayr-i menkullerden oluşmaktadır.³⁸Yine bu vakıfların, Hanefi mezhebine göre, kuruluş şartları yerine getirilerek feshi kabil olmayan vakıf anlamına gelen vakf-ı lazım oldukları ve başkalarının müdahale edemeyeceği, mütevellileri tarafından serbestce idare edilen vakıflar oldukları da belgelerde açıkça belirtilmektedir.³⁹

Yukarıda zikredildiği üzere, konumuz çerçevesinde kalan vakıfların hemen hepsi hayri vakıf olmasına karşılık; diğer vakıflara da rastlaka mümkündür. Bunlara önemli bir örnek olarak 1525 yılı tahriri esnasında *Ahmed Kethuda Vakfı* adı ile Elbistan'da zürri bir vakfın varlığı gösterilebilir.. Ancak bu vakıf ve benzeri küçük ve önemsiz vakıflar olması nedeni ile aşağıdaki bölümlerde ayrıca ele alınmamıştır. Kayıtlara göre, Ahmed Kethuda, vakfetmiş olduğu 41 dükkanın gelirini, kendisinden sonra, evladına verilmesini şart koşmuştu. Bu vakfın 1525'de 410 akçe geliri vardı. Zülkadir oğlu Ali Bey, bu vakfi bozmuş ise de onun öldürülmesinden sonra, vakıf önceki haline getirilmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda yine ortadan kalkmıştır.⁴⁰

³⁸ Bkz. II. ve III. bölüm.

³⁹ Bkz. VA, VKD., Nr. 590, s. 105-109; BOA, VKF.,Nr. 9/7; VA, VKD.,Nr. 603, s. 80,292.

⁴⁰ BOA,TTD, Nr.402, s.1037.

Aşağıda Zülkadir Beyliği zamanında Maraş çevresinde kurulan, değerlendirme konumuz çerçevesinde kalan dini, sosyal ve eğitime yönelik hizmet veren cami, mescid, medrese, buk'a, Zaviye ve benzeri eserlerin işaret ettiği kavramların genel anlamı ve tarihi geçmişleri hakkında kısa bilgi verilecektir.

a-Camiler ve mescitler

Arabça cem' kökünden türeyen "toplayan, bir araya getiren" anlamındaki cami' kelimesi başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescitler için kullanılan *el-mescidu'l-cami'* (cemaatı toplayan mescit) tamlamasının kısaltılmış şeklidir. Kelime daha sonra, tek başına aynı anlamı karşılamak üzere, *cami'* şeklinde kullanılmaya başlanmış ve içinde minberi bulunmayan, Cuma namazı kılınmayan mabetlere de *mescit* adı verilmiştir. Mescit ise Arapçada "eğilmek tevazu ile anlı yere koymak" manasına gelen *sücut* kökünden "secde edilen yer" anlamında bir mekan ismidir.⁴¹ Kur'an'da da bu anlamı ile mescit kelimesi geçmektedir.⁴²

Bazı rivayetler Hazreti Peygamber (s.a.v.)'in Medine'ye hicretinde önce Mekke ve Medine'de mescidler yapıldığını göstermektedir. Ancak genel olarak Hz. Peygamber'in hicreti esnasında yolu üzerinde bulunan Kuba köyünde yaptırdığı mescid İslam'da ilk mescit olarak kabul edilmektedir.⁴³

Müslümanlar, daha İslamın ilk asırlarından itibaren mescit ve camiün vazifelerini çok geniş tutmuşlardır. Buna binaen cami ve mescit; ibadet yeri, ilim müessesesi, kaza dairesi, ordu karargahı, elçi kabul yeri olarak önemli bir yer işgal etmekteydi.⁴⁴

Cami ve mescitlerin imarı ve masraflarının karşılanması genellikle bir mahallin ileri gelen zenginleri ya da sultan, vezir, nâzır ve valileri gibi idarecileri tarafından

⁴¹ Mehmet Şener, "Cami" md, *DİA*, İst. 1993, c. VII, s.46.

⁴² Kur'an, II/114, XXII/40.

⁴³ Şener, "Cami", *DİA*, C. VII, s.46.

⁴⁴ Ziya Kazıcı, *İslami Vesoyal Açıldan Vakıflar*, İst. 1985, s.104.

b-Medreseler ve Buk'alar

Türk İslam devletlerinde ve Osmanlı Devleti zamanında eğitime yönelik hizmet veren ve bugünkü üniversite yerine kullanılan medrese terimi, Arapça, ders okunacak yer ve talebenin içinde oturup ders okuduğu bina manasına gelmektedir. Çoğulu medaristir.⁴⁸

Kur'an'ın ve hadislerin de teşviki ile İslam dünyasında ilk devirlerden itibaren ilme önem verilmiş ve haliyle medreseye ya da benzeri müesseselere ihtiyaç duyulmuştur. Teşkilatlı medreselerin ortaya çıkmasından önce, cami, bilgin evleri, kitapçı dükkanları ve benzeri yerler bu görevi yerine getirmişlerdir.⁴⁹

İslam aleminde ilk medreseyi Türk emirlerinden Nişabur Hakimi Emir Sebüktekin'in yaptırdığı, teşkilatlı ilk medreseyi ise, Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün yaptırdığı kabul edilmektedir. Türk İslam aleminde kurulan medreselerin en çok gelişme gösterdiği yer ise Anadolu'dur. Anadolu Medreseleri, genellikle vakıf müesseseleri olarak ortaya çıkmışlardır. Devletin ileri gelenleri bir medrese kurarlar ve bu medreseye ait bir vakfiye tanzim ederek tesislerin devvamlılığını teminat altına alırlar ve bu vesile ile medreselere tahsis ettikleri gelir kaynaklarını da tescil ettirirlerdi. Medreselerde öğretim parasız olup, öğrencilerin yiyecek, giyecek ve yatacak masrafları vakıf gelirlerinden karşılanır, ayrıca kendilerine burs verilirdi. Bu medreselerin belli bir eğitim süresi, dili, programı, ihtisası ve sistemi vardı. Burada ders veren elemanlar ve okutulan kitaplar da çok farklılıklar göstermekteydi.⁵⁰

Araştırma alanımız içinde bulunan Zülkadir Beyliği döneminde eğitime ayrı bir önem verildiği görülmektedir. Mesela, Süleyman Bey'in Eshab-ı Kehf mevkiinde bir Buk'a yaptırdığı, Alauddevle Bey'in ise, Maraş, Elbistan ve diğer bir çok şehirde medrese ve benzeri eğitime yönelik vakıfları yaptırdığı, tamir ettirdiği ya da bu vakıflara gelirler tahsis

⁴⁸ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c.II, s.436; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İst. 1984, s.1.

⁴⁹ Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s.24; Kazıcı, *Vakaflar*, s.125.

⁵⁰ Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c.II, s.436; Kazıcı, *Vakaflar*, s.127; Geniş bilgi için bkz. Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, 1-60.

ettiği bilinmektedir (Bkz. Ek 1, Tablo I, s.164). Bu şekilde müesseseler yaptırdığı bilinen birisi de Zülkadiroğlu Şehsuver Bey'in oğlu Ali Bey'dir.⁵¹

Osmanlılar da diğer İslam devletlerinde olduğu gibi, medrese eğitime ve bu sahada ilim adamı yetiştirilmesine çok önem verdiler. Onların zamanında da medrese eğitimi, vakıflar sayesinde yapıyordu. Osmanlılar Zülkadir arazisinin ele geçirilişinden sonra burada mevcut olan vakıf eğitim merkezlerini yani medreseleri kullandılar ve bu sistemi devam ettirdiler. Böylece Maraş çevresinde, İslam aleminde tanınmış olan önemli alimler yetişti. Medreselerin dışında küçük çaplı ve düşük dereceli okullar da vardı. Aslında bunlar da bir medrese niteliğinde idiler. Ancak bunlar medrese öncesi, yani üniversite öncesi eğitim veren ya da düşük dereceli ve az yevmiyeli medrese özelliği gösteren eğitim müesseseleri idi. Bunlar Zülkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında Güneydoğu Anadolu ve Suriye taraflarında Buk'a adı ile bilinmekteydi. Uygulamada görülen örneklere bakılırsa, Maraş ve Elbistan bölgesinde de bu terim kullanılmaktaydı. Terim anlamına uygun olarak müderrisinin geliri düşük olan veya üniversite (medrese) öncesi eğitim veren müessese anlamına kullanılmaktaydı.⁵²

c-Zaviyeler

Lügat anlamı olarak Zaviye; köşe, bucak, hücre, evin bir odası anlamına gelmektedir. İstilahi olarak da, her hangi bir tarikat mensubu olan dervişlerin bir şeyhin idaresinde topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara karşılıksız yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlayan yerleşim merkezleri veya yol üzerinde bulunan bina veya bina topluluklarını ifade etmektedir.⁵³

Hicri IV. asırdan sonra, ortaya çıkan Zaviyeler, çeşitli Müslüman devlet adamları tarafından kurdurulmuş veya kurulmasına teşvik edilmiştir. Büyük Selçuklular ve özellikler Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması ile sınır bölgelerinde istiklallerini ilan eden Türkmen

⁵¹ Geniş bilgi için bkz. II. ve III. bölümler.

⁵² Mehmed İbşirli, "Buk'a" md, *DİA.*, İst. 1993, s.386,387.

⁵³ A.Y.Ocak-S.Farukî, "Zaviye" md, *İA.*, İst. 1986, c.VIII, s.468; Pakalın, *Tarih Deyimleri*, c.III, s.648; Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, İst. 1986, s.372.

beylerinin, şeyhlerin manevi nüfuzundan faydalanmak maksadı ile zengin vakıflar kurdukları görülmektedir.⁵⁴ Maraş ve Elbistan bölgesinin de böyle bir etkinin altında kalması tabiidir. Bu bölgede hakim olan Zülkadir Beyleri ve daha sonra da Osmanlılar zamanında zengin halkın yaptırmış olduğu vakıfların kurulmuş olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim Alauddevle Bey'in bu bölgede bir çok zaviyeler yaptırdığı yukarıda kaydedilmişti. Tesbit edebildiğimiz kadarı ile Elbistan merkezinde bulunan Ümmet Baba Zaviyesi, Cami-i Kebir, Ümmet Baba Camii, kendi adı ile tanınmış olan bir medrese, onun tarafından yaptırılmış ve bu eserlere vakıflar tahsis etmiştir. Bununla beraber; Ali Bey Camii ve Buk'ası, Ahmed Bey Zaviyesi, Deve Baba Zaviyesi ve Eshab-ı Kehf Külliyesi'ni tamir ettirerek bunlara vakıflar tahsis etmiş; Hatuniye ve Cenderiye medreseleri, zaviyesi ve diğer bazı müesseselere de vakıflar tahsis etmiştir. Yine onun birlikte diğer Zülkadir Beyleri tarafından Maraş'da Andırında, Alanddevle Bey, Firakdin köyü, Melenk köyü, Obruk köyü Zaviyeleri; Göksunda, Kanlıkavak Zaviyesi olarak bilinen Şahşamar oğlu Ali Bey Zaviyesi; Pazarcık'da Ümmet Dede Kara Dede, Irlığan Osman Dede Zaviyeleri ile Göynük'de Murad Bey Camii; Güvercinlik'de Ergeni Köyü Camii; Haruniye'de Alauddevle Camii gibi çok sayıda cami, medrese veya Zaviyelerinin yaptırıldığı bilinmektedir.

Maraş ve Elbistan çevresinin 1522'de Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra, her hangi bir zaviyenin bu bölgede yapıldığına rastlamadık: Ancak Alauddevle Bey zamanında yapılan zaviyelerin Osmanlı'nın son dönemine kadar ya bütünüyle veya sadece vakıfları itibariyle devam ettirildikleri görülmektedir.

2-Vakıf Görevlileri

En basit bir müessesenin dahi kurulup işlenmesi için sahasında uzman insanlara ihtiyaç olduğu açıktır. Vakıf gibi tarihe kök salan bir müessesenin işleyişini görüp gözetecek ehliyetli insanların bulunması elbette gereklidir. Buna binaen, Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında kurulan vakıflarda vazife alacak vakıf görevlilerine ve bunların seçimine özel bir önem verilmiştir. Görevliler hakkındaki şartlar vakfiyelere dahi girmiştir. Aşağıda

⁵⁴ Ocak-Farukî, "Zaviye", s.471.

vakıflarında bulunan görevlilerin unvanları ile bu unvanların terim olarak manalarını açıklamaya çalışacağız. Zülkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında konumuz çerçevesinde kalan vakıflarda; müteveli, nazır, müderris, hatib, imam, müezzin, çerağdar, ferraş, şeyh, cüzhan, muhassıl, cabi, Zaviyedar, buk'adar, mezradar, katib, siyanet görevlisi ve benzeri görevliler bulunmaktaydı. Bu görevlilerin hangi müessesede ve ne şartlar ile görevlendirildikleri ilgili kısımlarda ele alındığından, burada sadece yukarıda zikredilen kelimelerin terim anlamlarına işaret etmekle iktifa edeceğiz.

Buk'adâr: Buk'aların idari işlerini yürüten en yetkili şahıstır.

Câbi: Vakıf gelirlerini toplamakla görevli olan tahsildardır. Bu görevi yapan şahsa çeşitli zamanlarda muhassıl da denmiştir.

Cüz-hân: Kur'an'dan cüz okumakla görevli olan şahıstır.

Çerâğî (Çerâğdâr): Bakımı vakıflar tarafından yapılan bütün aydınlatma vasıtalarının yakılması ve söndürülmesi ile görevli olan şahıstır.

Dua-gû: Vakıf kurucularının bazı arzularının gerçekleşmesi gayesi ile Allah'a dua etmekle görevlendirdikleri şahıstır.

Ferraş: Vakıf kuruluşlarının halılarını yaymak, katlamak ve temizlemekle vazifeli olan kişidir.

Habbâz: İmaretlerde ekmek pişirmekle görevli olan şahıstır.

Hâtib: Camilerde Cuma günü hutbe okumakla görevli olan şahıstır.

İmam: Camide namaz kıldırarak görevli olan kişidir.

Kâtib: Vakıf mütevellisinin sekreteridir.

Mezradâr: Vakıf mezarların idaresi, korunması, ekimi ve geliri ile ilgilenen şahıstır.

Müderris: Medreselerde ders vermekle görevli en yetkili öğretim elamanıdır.

Müezzin: Beş vakit ezan okumakla görevli olan şahıstır.

Müteveli: Kısa manası ile vakıf idarecisidir. Geniş anlamı ile bir vakfın vakfiyedeki şartlarına ve şeri hükümlere uygun olarak idaresini yapmak üzere tayin olunan şahıstır.

Nâzır: Vakıf mütevellisini teftiş ve vakıf işlerini kontrol etmekle görevlendirilen şahıstır.

Siyanet Görevlisi: Vakıf mallarını ve müesseselerini korumakla görevli şahıstır.

Şeyh: Mütevellinin bilgisi dahilinde Zaviyenin bütün işlerini idare eden şahısdır. Bunlara Zaviye-dâr adı da verilmektedir.

Şeyhu'l-kurrâ: Kaidelere göre Kur'anın okunuşunu bilen ve bunun öğretimini yapan ilim adamıdır.⁵⁵

III-MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADIRLI VAKIFLARININ GENEL DURUMU

Osmanlılar zamanında bölgenin ilk defa 1525'de yapılan tahriri, gerçekte Zülkadir Beyliği devrindeki sosyal ve iktisadi hayatı yansıtmaktadır. Çünkü bir yerin fethinden hemen sonra, bu yönüyle ani bir değişiklik olmayacağı açıktır. Zülkadir Beyliği'nin müslüman bir beylik olması da kültürel benzerliği ortaya çıkarmış, kısa süreli bir farklılık söz konusu olmamıştır. Osmanlı Devleti burada vakıfları aynen korumuş ve devam ettirmiştir. Bu durum Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti'nin İslam hukukuna bağlı olmalarından kaynaklanmıştır.

Maraş ve Elbistan şehirleri tarih boyunca önemli yerleşim merkezleri olmaları nedeni ile burada Zülkadir Beyliği zamanından önceki devirlere ait eserlere de rastlamak mümkündür. Nitekim Afşin'in Eshab-ı Kehf bölgesinde Bizanslar'dan kalan kilise yıkıntıları üzerine Selçuklular zamanında bu günkü Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin ilk teşkilatlı halinin kurulduğu bilinmektedir. Yine rivayete göre, Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus Memluklu Sultanı'na yenilince bu sefere taraftar olmayan emirlerinden bir kısmını Elbistan'da bir eve kapatarak yaktırmıştı. Ancak daha sonra, bu hareketinden pişman olan Sultan, Elbistan'da bu evin yerinde *Yanık Mescit* (Mescid-i Suhtegân) adı ile tanınan bir mescit yaptırmıştı.⁵⁶

Selçuklular'dan sonra, XIV. yüz yıldan itibaren Zülkadirliler'in eline geçen Maraş bölgesinde Elbistan ve bir süre içinde Maraş şehri, emaret (eyalet) merkezi olmasına rağmen, bu yüz yılın ikinci yarısından sonra, bölgenin devamlı olarak istilalara maruz kalması, özellikle Elbistan'da Selçuklular zamanından beri faaliyetlerine devam etmekte olan ve

⁵⁵ Ö.Hilmi, *İthafu'l-Ahlaq*, md.8; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, c.IV, s.287; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstilahları Lügatçesi" *VD*, Ankara 1983, sy.XVII, s.56-60.

⁵⁶ Osman Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye*, İst. 1993, s.318.

Suriye, Anadolu, Mısır ve diğer bölgelerde kendilerini tanıttıracak derecede değerli alimler yetiştiren medreselerin ve diğer müesseselerin tahrip edilmesine neden olmuştur. Ancak bu tahribata rağmen Zülkadirli Beyleri, yeni eserler yaptırarak bunlara vakıflar tahsis etmişler, böylece bölgeyi imar etmenin yollarını aramışlardır.⁵⁷ Zülkadir Beyleri, Mısır Memlukleri ve Osmanlılar arasında, zaman zaman bunlardan birine tabi olarak 1522'ye kadar 185 yıl boyunca hüküm sürmüşlerdir. Sanatları da tarihi gelişmeye bağlı olarak diğer beylikler gibi Selçuklu geleneğine bağlanmakla birlikte, Memluklu ve Osmanlı mimarisinden gelen etkiler altında kalarak tam bir üslup halinde gelişmemiştir. Başlıca merkezleri olan Maraş ve Elbistan şehirleri, aynı zamanda onların en önemli eserlerinin bulunduğu yerlerdir.⁵⁸

Zülkadirli Beyliği devrinde Maraş bölgesinde yapılan en önemli imar faaliyetleri Süleyman Bey, Şehsuvar Bey, Alauddevle Bey (1480-1515), Ali Bey ve Şahruh Bey tarafından yaptırılmıştır. Ancak günümüze gelinceye kadar bu eserlerin çoğu ortadan kalkmıştır. Ali Bey tarafından Elbistan'da bir cami, bir buk'a ve Pınarbaşı köyünde bir Zaviye yaptırılmıştır. Alauddevle Bey'in oğlu Şahruh Bey de Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne ve diğer benzeri yerlere vakıflar tahsis etmiştir.⁵⁹

Alauddevle Bey zamanında yeniden canlanan Maraş ve bölgesi, 1507'de Şah İsmail tarafından şiddetle tahrip edilmiştir. Vakıf eserlerden bir çoğu da bu tarihten kurtulamamış ya da kısmen tahrip olduğundan sonradan tamir edilmişlerdir. Çünkü aşağıda görüleceği üzere, bölgenin Osmanlıların eline geçmesinden sonra yapılan ilk tahrirleri esnasında da Alauddevle Bey'e ve Ali Bey'e ait vakıfların kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Elimizde mevcut olan 906/1500 ve 916/1510 tarihli Alauddevle Bey vakfiyeleri ve XVI. yüz yıla ait tahrir kayıtları ile diğer belgeler onun ve Ali Bey'in vakıflarını en güzel bir şekilde göstermektedir. Osmanlıların ilk zamanlarında yapılan tahrirler esnasında kaydedilmiş olan cami, medrese ve Zaviyelerin büyük bir kısmının Alauddevle Bey'e ait oldukları görülmektedir.⁶⁰ Vamık Şükrü'nün tesbitlerine göre, Alauddevle Bey Maraş ve Elbistan

⁵⁷ M.H.Yınanç, "Elbistan" md, *İA.*, İst. 1993, c.IV, s.228.

⁵⁸ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, c.I-II, s.356.

⁵⁹ BOA, *VKF.*, Nr. 9/7; Vamık Şükrü, *Evkaf-ı Ümem Tarihi*, s. 749-753.

⁶⁰ Bkz. II. ve III. Bölümler.

bölgesinde 19 vakıf müessesesini inşa etmiş, 4 adet vakıf müessesesini tamir etmiş, 30'a yakın vakıf müessesesine de vakıf gelirleri tahsis etmiştir. Bu durum göz önünde tutulacak olursa onun dışında hiç kimsenin Maraş bölgesinde bu kadar vakıf yapmadığı anlaşılmaktadır.⁶¹

Maraş merkezi dışında kalan ve tez konusu içinde incelenmiş olan dokuz cami, beş medrese ve buka yirmi bir zaviye ve iki aile vakfi olmak üzere toplam 37 vakıftan 18 adedini Abuddevle Bey yaptırmış, bunlarla birlikte bölgedeki diğer vakıfların hemen tamamına vakıflar tahsis etmiştir. Onun inşa etmiş olduğu vakıflardan altı zaviye, üç medrese, iki buk'a, beş medrese inceleme alanı içinde bulunan vakıflardır. Bu vakıflar tez konusu içerisinde ele alınan vakıfların yarısına denktir. Buna göre Alauddevle Bey'in bölgede yaptırmış olduğu vakıfların sayısı Vamık Şükrü'nün tespitlerinden fazla olmalıdır. Çünkü Maraş merkezi ve inceleme konusu dışında kalan çevrede Alauddevle'ye ait vakıfların var olabileceği göz önünde tutulunca bu gerçek ortaya çıkmaktadır.

Alauddevle Bey, Maraş'ın yakın çevresinde, Güvercinlik'de Ergeni Köyü Camii, Haruniye'de Alauddevle Bey Camii, Elbistan'da Ümmet Baba Camii ve Cami-i Kebiri yaptırmış; Elbistan'daki Ali Bey Camii'ni tamir ettirmiş, Eshab-ı Kehf Camii'ni de yeniden yaptırmıştır. Aynı şekilde Afşin'de Deve Baba Zaviyesi, Elbistan'da Alauddevle Bey Medresesi, Andırın'da Alauddevle Bey Zaviyesi, Elbistan'da Ümmet Baba Zaviyesi, Güvercinlik'de Tut Alanı Zaviyesi, Haruniye'de Harabe-i Zevniye Köyü Zaviyesi ve Örtlek Zaviyesini yaptırmış; Cenderiye Buk'ası ve Medresesini de tamir ettirmiştir.

Maraş'ın yakın çevresinde, Alauddevle Bey'in yaptığı vakıfların dışında Maraş yakınında; Zülkadırlı Murad Bey aynı adlı camiyi; Ali Bey; Elbistan'da Ali Bey Camii ve Buk'ası ile Pıranbaşı köyü Zaviyesi, Göynük'de Ali Bey Zaviyesi, Göksun'da Kanlı Kavak köyü Zaviyesi, Kara Hait'de İncirli köyü Kara Dede Zaviyesini; Süleyman Bey, Kalandaz köyü Irlıgan Zaviyesini; Şehşuvar Bey, Melenk Zaviyesini yaptırmıştır. Şahrüh Bey'in de

⁶¹ V. Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.745-752.

bölgede vakıfları vardır. Ancak Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne tahsis ettiği vakıf geliri dışında kaydettiğimiz vakıflarda onun vakıf eserlerine ve vakıflarına rastlamadık.

Osmanlılar tarafından Maraş bölgesinin ele geçirilişinden sonra yapılan ilk tahriri esnasında Ömer Lütfü Barkan'ın da ifade ettiği üzere, bu yıllarda Zülkadriye Eyaleti vakıf gelirlerinin eyalet gelirlerine oranı %5 idi. Yine bu devirde, tahrir defterlerine göre, Zülkadriye Eyaleti'ne bağlı kazalardan Zamantı'nın vergi gelirlerinin % 8,75'i, Kars-ı Zülkadriye (Kadirli)'nin % 1,03'ü ve Maraş merkez kazasının % 2,45'i, vakıf geliri olarak ayrılmıştı.⁶² Elbistan'ın vakıf gelirlerine Eshab-ı Kehf vakıflarının gelirleri de dahildi. Çünkü Osmanlılar zamanında ve daha öncesinde Afşin (Efsus) ve Eshab-ı Kehf'in bulunduğu bölge Elbistan kazasına bağlıydı.⁶³ Ancak aşağıda görüleceği üzere, Eshab-ı Kehf vakıflarının önemi ve araştırmamız esnasında Elbistan kazasında bulunan vakıflardan büyük bir kısmının Eshab-ı Kehf vakıflarına ait olduğu görüldüğünden bu vakıflar ayrı bir bölüm halinde ele alınmıştır (Bkz. Bölüm III, s.100-146).

XVI. yüz yılda yapılan tahrirlerden sonra, bölgenin vakıfları ile ilgili bilgilerin azaldığı görülmektedir. Vakıfların durumları XVII. yüz yılda tutulan evkaf kayıtları vesilesi ile kısmen aydınlatılabilmektedir. Ancak bu defterlerden tesbit ettiğimize göre, eskiden beri şehir merkezleri ve Eshab-ı Kehf bölgesinde bulunan vakıfların kısmen; diğer yerlerde bulunanların ise, büyük bir bozulmaya yüz tuttuğu, bununla beraber, yeni vakıfların kurulduğu görülmektedir.

XVII. yüz yılın sonuna doğru, 1100/1689 yılında Zülkadriye (Maraş) Eyaleti vakıflarının toplam yıllık geliri 831420 akçe, 1105/1694 yılında yapılan kayıtlar esnasında, Livada bulunan 136 vakfın toplam yıllık geliri 301680 alçe idi. 1106/1695 yılında yapılan yeni bir vakıf tahririnde ise gelirlerin yükseldiği görülmektedir. Bu tahrirden bir yıl önce bir tahririn yapılmış olması ve o tahrir esnasında vakıf gelirlerinin düşük tutulmasına binaen, 1106/1695'de yeniden bir vakıf tahririnin yapılmasına ihtiyaç duyulmuş olabilir. 1276/1860

⁶² BOA, *TTD.*, Nr.998, s.463, 481, 542, 578; Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s.XVII.

⁶³ BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480, 481.

yılında yapılan tespitlere göre Maraş Sancağı'na bağlı Maraş kazasında Maraş'ın merkezindeki vakıflar da dahil olmak üzere toplam 31 vakfın 156270 kuruş yıllık geliri vardı. Aynı tarihte sancağa bağlı Elbistan kazasında ise 13 vakıf vardı ve toplam gelirleri 36655 kuruş idi. Elbistan'ın vakıf gelirleri, Maraş Livasının toplam vakıf gelirlerinin %19,5'ini oluşturmaktaydı. Bu esnada Elbistan'da bulunan 19 vakıf ile birlikte Maraş Livası'nda 120 vakıf vardı.⁶⁴

XVII. yüzyıldan sonra, XIX. yüzyıla kadar vakıflar hakkında yeterli bilgi bulunmaktadır. XIX. yüz yılın ikinci yarısından sonra tutulan vakıf defterleri ve vilayet salnameleri aracılığı ile vakıflar hakkında bazı bilgiler elde edebilmek mümkün olmaktadır. Ancak vilayet salnamelerinde vakıfların çeşidi ve gelirleri hakkında bilgi verilmediği gibi, vakıf defterlerinde de vakıfların bütün yönlerini aydınlatacak bilgiler yoktur. Hatta defterlerden bazılarında bulunan kayıtlara göre, bu defterlerde bazı tutarsızlıklar olduğu sabittir.⁶⁵ Ancak yine de olabildiği kadarı ile bunlardan faydalanılmaya çalışılmıştır.

Osmanlılar tarafından bölgenin fethinden sonra, yukarıda görüldüğü üzere, bir takım eserlerin ve bu eserlerle birlikte vakıf eserlerin artması ile birlikte, oran olarak vakıf eserlerin ya da vakıfların diğerlerine göre, hızlı bir şekilde azaldığı ve eskiden mevcut olan bazı vakıfların zamanla ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Bu vakıfların da gelirleri çok azaltılmış vakıfları tahrip olmuş ya da kısmen bozulmuş durumda idi. Hatta bir kısım vakıfın yeri dahi bilinmemekteydi. Nitekim bu nedenle Maraş Sancağında bulunan vakıflardan, tez konusunda incelenmiş on beş vakfın, toplam gelirlerinin cüziyetine binaen 24913 kuruş 16 paralık gelirlerinin cüziyetine binaen gelirleri, 1331/1913 tarihli bir irade ile Maraş'daki büyük camilere tahsis edilmiş, böylece mevcut olan vakıfların bir kısmı da ortadan kalkmıştır.⁶⁶ Bu gün bu vakıfların bir çoğunun yeri dahi bilinmemektedir. İncelememiz esnasında imkanların el verdiği ölçüde bu vakıfların bu günkü yerleri ve bu yerlerin eski adları verilmeye çalışılmıştır. Ancak vakıflarının gelirlerinin belirlenmesi ve takibinde bazı zorluklarla karşılaşmıştır.

⁶⁴ BOA, MAD., Nr.1878, s.2, 3.

⁶⁵ BOA, EV., Nr.17024.

⁶⁶ BOA, Jr. Ev. Nr.7.

Yine bu konuda dikkati çeken bir husus da Osmanlılar zamanında zengin ve hayır sahibi halkın vakıflar yaptırmış olmalarına karşılık; Zülkadirîler zamanında yapılan vakıfların ise genellikle sultanlara ait olduğudur.

XIX. yüzyılın başından itibaren vakıfların durumunda sarsılma olmuş; bu durum, Tanzimattan sonra, daha da hızlanmıştır. Bu devrede bölgedeki vakıfların idaresi ve kontrolü yapılamaz olmuştur. Yukarıda gösterilen tarihten dört yıl önceki bir tarihe ait, Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesine göre, bu tarihte Elbistan ve Eshab-ı Kehf'de toplam 12 vakıf adına gelir kaydı vardı. Ancak bunların bir kısmı, daha önce de ifade ettiğimiz üzere, sadece vakıf geliri olarak devam etmekteydi yani adlarına kurulmuş olan vakıf müesseseleri zamanla ortadan kalkmıştı.

IV-ZÜLKADİRLİ VAKIFLARINI İKTİSADİ VE SOSYAL HAYATA KATKILARI

Türkler'in İslamiyeti kabul etmelerinden sonra, Anadolu'ya yapılan göçler sonucunda burada Müslüman Türk yerleşim birimleri kurulmuştur. Bu yerleşim merkezlerinin kurulması ve gelişmesinde vakıfların büyük bir etkisi olmuştur. Anadolu'nun fethinde etkili olan gaziler, erenler ya da başka bir deyişle Horasan Erenleri'nin, Anadolu'da kurulan vakıflardan maddi ve manevi güç aldıkları bir gerçektir.⁶⁷

Zülkadir Beyliği'nde vakıfların önemli bir yeri olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesi İslam aleminde vakıf müessesesine yeni bir kuvvet ve canlılık kazandırmıştır. Anadolu'da ve özellikle Rumeli'de geniş Hıristiyan topraklarının fethinden sonra, Müslüman Türk kültürünün yerleşmesinde, şehir hayatının inkişafında, buraların sosyal ve iktisadi yönden kalkınması, imar edilmesi,⁶⁸ halkın iskanı şehirlerin her türlü amme

⁶⁷ Barkan, "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD.*, sy. II, Ankara 1942, s.255
VD.; Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehirleri", *VD.*, İst. 1968, sy. VII, s.60

⁶⁸ Köprülü, *İslam Ve Türk.*, s.393, 394.

hizmetleri, sosyal yardımlaşma, ilmi , dini ve medeni hayatın her türlü tezahürleri hep vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür.⁶⁹

Türk İslam şehirlerinin oluşumu ve gelişiminde imaretlerin çok büyük önemi ve etkisi olmuştur. Bunlar genellikle cami etrafında oluşturulan medrese, kütüphane gibi eğitim kurumları ile hastahane, hamam, aşevi gibi sağlık ve sosyal hayata yönelik hayır kurumlarından oluşmaktaydı. Bu kurumları finanse etmek için vakfedilen han, çarşı, fırın, değirmen, boyahane ve salhane gibi iş yerleri de vakıfların bir parçası ve sosyal ve iktisadi hayatın önemli unsurlarındandı. Şehirlerde kurulan bu vakıfları İslam şehirlerinin üç temel unsuru olan cami, çarşı ve medreseye indirgemek mümkündür.⁷⁰ Bu vakıfların büyük şehirlerde ya da idare merkezlerinde kurulanlarının bir çoğunun finansmanı, padişah, vüzeraya veya bunların aileleri tarafından karşılanmaktaydı.⁷¹ Temel olarak eğitim, din, sağlık, kültür, amme hizmetleri ve benzeri hususlarda devlet bütçesinden çok az harcama yapılır; harcamaların büyük çoğunluğu vakıflar tarafından karşılanırdı. Şehirlerin su ihtiyaçlarının karşılanması, su kanalları, çeşmeler ve sebillerin yaptırılması, sokakların aydınlatılması, temizlenmesi, şehrin güzelleştirilmesi gibi amme hizmetlerinin vakıflar tarafından yürütüldüğü, bu hizmetler için halktan hiç bir vergi alınmadığı söylenirse, her halde vakıfların ne kadar büyük bir etkiye ve öneme sahip oldukları anlaşılacaktır. Yine bu kabilden yapılan vakıfların, yeniden oluşturulan mahallelerin ve bunların içindeki cami, mescit, tekve ve benzeri eserlerin, vakıfların etkisi ile kurulup geliştikleri, bu vesile ile vakıfların imar ve ihya hareketlerinde büyük etkiye ve öneme sahip oldukları bir gerçektir.⁷² Görüleceği üzere, bugünkü devlet mafhumuna göre, amme hizmetleri mahiyetinde olan bir çok iktisadi ve sosyal hizmetler, vaktiyle vakıf müesseseleri tarafından ifa olunmuştur. Sosyal yardımlaşma, eğitim ve kültür, ziraat, iktisadi faaliyetlerin desteklenmesi, askeri faaliyetlere destek veya benzeri faaliyetleri vakıfların önemini göstermesi bakımından yeterlidir. Bu hukuki

⁶⁹ Barkan, “*Vakıfların Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller*” *VD.*, sy.II, s354.

⁷⁰ Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İktisat Sistemi” *Osmanlı Ansiklopedisi*, İst.1993, s.41; Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s.XVI *VD.*

⁷¹ Barkan-Ayverdi, *İstanbul Vakıfları*, s.XVI *VD.*

⁷² İ. Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyasal Müessesesi Olarak Vakıf*, İst. 1985, s.25

müessesenin sosyal ve iktisadi⁷³ hayatta bu kadar büyük ve devamlı rol oynaması, hiç şüphe yok ki tesadüfi değildir.

Zülkadirli Beyliği döneminde Maraş çevresi vakıf müesseseler dolayısı ile iki türlü gelişim gösterdiği dikkati çekmektedir. **Birincisi**, vakıfların günlük hayata bakan ve bütün bölge halkını ilgilendiren sosyal müesseseler olarak gelişime yaptıkları sosyal etkilerdir. Bu etkileri yapan vakıflar cami, medrese, Zaviye, imarethane ve tekve gibi amme hizmetine açık hayri vakıflardır. **İkincisi**, vakıfların şehir ve köy hayatında ticareti ve ziraatı canlı tutan iktisadi etkileridir. Bu etkileri yapan müesseseler ise, vakıf bedestenler, araziler, binalar, dükkanlar ve hanlar gibi vakıflardır. Mesela, Elbistan bezzazistanı bu vakıflara örnek verilebilir. Tamamen vakıf olan bu çarşıda bulunan ayakkabıcı, bıçakçı, dokumacı gibi esnafın sanayii ve iktisadi gelişmeyi sağladığı muhakaktır.

Gerek sosyal ve gerekse iktisadi bakımdan Maraş çevresinde, Elbistan, Göksun, Andırın, Pazarcık, Göynük gibi önemli yerleşim merkezleri Zülkadir Beyliği devrinde, vakıf müesseselerinin gelişmesi ve dolayısıyla bölgenin iktisadi ve sosyal gelişmesi bakımından altın çağını yaşamıştır. Maraş merkezi ve çevresi vakıflar vasıtasıyla iktisadi ve sosyal gelişmede önemli bir gelişme kaydetmiştir. Özellikle Alauddevle Bey zamanında yukarıda adı geçen önemli yerleşim merkezleri vakıflar vasıtasıyla yeniden imar edilmiştir. O dönemde mesela Alauddevle'nin Elbistan'da yaptırdığı Ulu Camii, Hatuniye ve Cenderiye Medreseleri ile Ümmet Baba Mescidi ve Zaviyesi'nin bulunduğu bölge ve çevresi, Elbistan'ın merkezi mahallelerini oluşturmaktaydı. Yine bu devrede, Afşin'deki Deve Baba (Dede Baba) Zaviyesi ile Eshab-ı Kehf'deki külliye, Göksun'da Kanlıkavak Zaviyesi; Haruniye'de Alauddevle Bey Zaviyesi; Kara Hait'de Çamlıbel köyü, Ümmet Dede Zaviyesi; Pazarcık'da Osman Dede Zaviyesi gibi Alauddevle Bey'in yaptırmış olduğu zaviyeler, medreseler ve benzeri vakıf eserler, buldukları bölgenin sosyal ve iktisadi gelişmesinde önemli roller oynamışlardır. Çünkü bu müesseseler, bölgede dini, sosyal, eğitim ve kültürel gelişmenin öncüsü olmuşlar, halkın ilmi seviyesinin yükselmesine ve sosyal yardımlaşmanın, iş bulma ortamının yaygınlaşmasına sebep olmuşlar ve daha buna benzer bir çok etkiler göstermişlerdir. Bu

⁷³ Köprülü Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi*, s.351

eserler gelen giden yolcuların, misafirlerin, alimlerin, fakihlerin burada öğrenim gören öğrencilerin, fakirlerin ve benzeri kimselerin yiyecek, içecek, giyecek, yatacak ve iş ihtiyaçlarının karşılandığı yerlerdendi.1525’de Eshab-ı Kehf Külliyesi’nde 42 hizmetkar bulunmaktaydı.Bu hizmetkarlar gelen giden misafirlere ve benzeri kimselere hizmet ederlerdi.Diğer müesseselerde de bu neviden hizmetkarlar vardı. Bu durum günümüzle kıyaslanacak olursa, yukarıda adı geçen müesseselerin ve bunlardan özellikle Zaviyelerin, Osmanlı Devleti’nin son zamanlarındaki bozulmuş konumlarından çok farklı olarak, hem bir otel, hem bir sosyal yardım kuruluşu, hem bir eğitim müessesesi ve sair görevleri yerine getiren müesseseler oldukları anlaşılmaktadır.

Halen mevcut olan o devre ait bazı vakıfların kullanılır halde olması, Zülkadir Beyliği zamanında bölgenin sosyal, dini, ilmi, eğitim ve iktisadi hayatının ne kadar geliştiğini göstermektedir. Tabiki, bu vakıfların kurucuları, bu gelişmeye etkisi olan en önemli faktörlerdi. Zenginler vakıf yapmak suretiyle mallarını hizmete dönüştürerek ebedileştiriyorlardı. Bunların içinde en dikkati çeken vâkıf ise Alauddevle Bey’dir. Alauddevle Bey yukarıda ifade edilen faaliyetleri hemen bütünü ile yerine getirerek Maraş bölgesinin sosyal, iktisadi, ilmi ve benzeri gelişimine büyük etkisi olmuştur. O yaptıkları vakıfları aracılığı ile halkın ilme yönelmesini ve diğer yönleri ile de gelişmesini sağlamıştır. Vakfiyelerine koyduğu şartlar ile bölgedeki ilim adamlarının ve diğer halkın, vakıflarda görevlendirilmesi hususlarında başkalarına tercih edilmesini sağlamıştır. Bu durum ise, halkın ve ilim adamlarının ilmi seviyesinin yükselmesine sebep olmuştur.⁷⁴ Araştırma projesi çerçevesinde incelenen 37 vakıftan tamamına yakın bir bölümüne Alauddevle Bey vakıf gelirleri tahsis etmiş, 18 adedini de kendisi yaptırmıştır. Onun dışında Ali bey, Süleyman Bey Sehser var Bey’in yaptırdığı vakıflar vardır.

Yukarıda adı geçen müesseselerin etrafındaki yerleşim birimleri, zamanla söz konusu hayır müesseselerinin isimlerini alarak o müesseselerin olabildiği kadarı ile tanınmasını ve kalıcılığını sağlamışlardır. Bazen de hayır müesseseleri buldukları bölgenin adını

⁷⁴ M. Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s.313

almışlardır. Mesela, Elbistan Ulu Camii, XVI. yüz yılda Alauddevle Bey Camii olarak bilinmesi nedeni ile içinde bulunduğu mahalle de onun adını almıştı. Aynı şekilde, Göksun'un Kanlı Kavak köyünde bulunan Ali Bey Zaviyesi zamanla Kanlı Kavak Zaviyesi adı ile tanınmıştır.

Bölgede bulunan vakıfların ziraatın gelişmesine de etkilerinin olduğu görülmektedir. Mesela, Alauddevle Bey, Bektutiye (Kâdı) Medresesi'nin vakfi olan Elbistan'a bağlı Güvercinlik Köyü, Karapınar Mezrası, Kilisecik Mezrası gibi mahalleri ihya ederek buraya iskan ettirdiği şahıslara evler yaptırmış ve toprağı işlemeleri için onlara çift aletleri almış Güvercinlik Köyü'ne yerleştirdiği halka 40 adet öküz vermiş, tohumluklarını ve sair ihtiyaçlarını karşılamış, su kanalları açmış ve pirinç tarımının gelişmesini sağlamıştı ki, bu faaliyetler ziraatın gelişmesinde en büyük etken olmuştur.⁷⁵ İnceleme alanı içinde sadece Elbistan'ın merkezi ve Eshab-ı Kehf'de medreseler ve buk'alar kurulmuştur. Maraş merkezinde de aynı şekilde vakıf eğitim müesseseleri kurulmuştur. Elbistan'ın Zülkadirli zamanında idare merkezi olması, Eshab-ı Kehf'in de dini bir merkez olması, her iki merkezin sosyal ve iktisadi canlılığını hızlandırmıştır. Buna karşılık Göksun, Pazarcık, Andırın ve Göynük gibi merkezlerde kurulan camiler ve zaviyeler, bu merkezlerin yollar üzerinde kurulmuş olmalarının da etkisi ile çevredeki nüfusun, sosyal tesislerin, iş imkanlarının artmasına, dolayısıyla sosyal ve iktisadi gelişmeye neden olmuşlardır.

Maraş bölgesinin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra, Zülkadirli Beyliği zamanında yapılan vakıflar aynen muhafaza edilmiştir. Bunun yanında halkdan bazıları yeni vakıflar yapmak suretiyle şehrin gelişmesinde rol oynamaya başlamışlardır. Fakat Osmanlı hakimiyetine giren bölgenin, Osmanlı'nın merkez veya merkeze yakın olan önemli şehirlerine göre, kayda değer bir konumu olmaması nedeniyle, ne sosyal alanda, ne de iktisadi alanda önemli bir gelişme göstermediğini de burada ifade etmek gerekir. Bu durumu iki önemli sebebe bağlamak mümkündür:

⁷⁵ VA, VKD., Nr. 590, s.106; BOA, VKF., Nr. 9/7; BOA, TTD., Nr. 998, s.467

Birincisi, Osmanlı Devleti'nin Zülkadir Beyliği'ni ve özellikle Memlukleri kendi hakimiyetleri altına almaları ile Osmanlı Devleti için artık güneyden bir tehlike söz konusu değildi. Bu devirde Maraş bölgesi yüz yıllar boyunca devam edecek olan bir yalnızlık ortamına itilmiştir. Bölgenin önemli merkezleri gerilemeye başlamıştır.

İkincisi, bölgedeki iki önemli merkez olan Maraş ve Elbistan, Zülkadir Beyliği döneminde sultanların, ailelerinin ve devlet adamlarının vakıf yaptıkları önemli bir merkez iken, Osmanlı döneminde padişahlar, aileleri ve devlet adamlarından hiç birisinin burada vakıf yaptığına dair bir kayda rastlanmamıştır. Mesela XVI. yüz yıldan XIX. yüz yıla kadar Elbistanın, Göksun'un, Andırın'ın, Pazarcık'ın, sosyal ve iktisadi hayatı adeta dondurulmuştur. Bu dönemde, şehirde ve köylerde, halk tarafından vakıflar yapılmıştır. Ancak bu vakıflar, şehrin sosyal ve iktisadi yönden gelişmesine fazlaca bir etkisi olmamıştır. Belki de sadece şehir hayatının mevcut durumunu korumasına ve canlı tutulmasına yardımcı olmuşlardır.

Yukarıdaki ifadelerden, Maraş bölgesinde Osmanlı döneminde, Zülkadir Beyliği zamanındaki gibi, kısa zamanda ve istenilen tarzda bir vakıflaşma hareketinin yaşanmadığı kastedilmektedir. Yoksa Osmanlı döneminde hiç vakıf yapılmamış değildir. Halk tarafından medreseler, camiler, hanlar, çarşılar, bedestenler, yapılmış ve olabildiği kadarıyla bu vakıflar şehrin iktisadi ve sosyal bakımdan gelişmesine etkileri olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

MARAŞ ÇEVRESİNDE ZÜLKADİRLİ VAKIFLARI

I-Dini Vakıflar (Camiler)

A-Elbistan

1-Cami-i Kebir (Ulu Cami)

el-Mescidu 'l-Camii 'l-Kebir, Cami-i Kebir,¹ Cami-i Alauddevle Bey, Mescid-i Kebir, Cami² ve Cumhuriyet devrinde de Ulu Cami adı ile bilinen eser, Zülkadir Beyi Alauddevle Bey tarafından imar ve inşa edilmiştir.³ Hangi yılda yapıldığı bilinmemektedir. Ancak 892/1492'den önce yaptırıldığı bilinmektedir. Çünkü Alauddevle Bey, 892/1492'de Gürün Köyü'nün malikane hissesinin yarısını Tatar bin el-Hac Ali'den satın alarak bu gelirin 1/3'ini daha önce Elbistan'da inşa etmiş olduğu mescidi (Cami-i Kebir)'ne ve 2/3'ni de medresesine vakfettiği bilinmektedir.⁴ Cami, halen Elbistan'ın Güneşli Mahallesi'nin ortasında bulunmaktadır. Bir sokak aracılığı ile şehrin merkezini oluşturan ana caddeye bağlanmaktadır.

Cami-i Kebir'in yeri, yukarıdaki isimlerin bütününün aynı camiye ait olup olmadığı, eski adının Cami-i Atik olduğu ve Selçuklu emirlerinden Mübarizüddin Çavlı tarafından yapıldığı ile ilgili olarak bir çok fikirler ortaya adılmıştır. Bu nedenle adı geçen konular üzerinde durmak gerekmektedir.

¹ VA, VKD., Nr.590, s.107.

² BOA, TTD., Nr.402, s.1037, 1041; BOA, TTD. Nr.419, s.42; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988, cII, s.474.

³ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁴ BOA, MAD., Nr.3332, s.47.

Alauddevle Bey'in, 906/1500 tarihli vakfiyesinde camiın adı, *Elbistan Çarşısı içinde Cami-i Kebir olarak bilinen vakfın yakınında bulunan dükkanları adı geçen camiye vakf etti* şeklinde tercüme edilebilecek bir ifade ile geçmektedir.⁵ Bu ifadeden Cami-i Kebir adı ile tanınan eserin o devirde de çarşı içinde bulunduğu ve yakınında bulunan dükkanların kendisine vakfedildiği anlaşılmaktadır. Ancak şehrin Osmanlılar'ın idaresine geçmesinden sonra yapılan ilk tahrir kayıtlarında, camiın içinde bulunduğu mahalle, camiın adı ile kaydedilmiş, mahallede bulunan dükkanların Ahmed Kethuda tarafından evladına vakfedildiği zikredilmiştir. Mahallede bulunan vakıf dükkanların dışında şehrin diğer mahallelerinde ve çarşısında vakıf dükkanlara rastlanmaması da camiın bu mahallede olduğunu göstermektedir. Ancak bu dükkanların Ahmed Kethuda'nın evladına ve onların inkırazından sonra, Medine-i Münevvere vakfi olarak kaydedilmesine karşılık, ilk tahrir kayıtlarında, camiın çarşı içindeki vakıflarına ait bir kaydın bulunmaması dikkat çekicidir. Her nedense ilk tahrir esnasında, Alauddevle Bey Camii'nin evkaf kayıtlarına pek rastlanmamaktadır. Bu durum, adı geçen vakıfların başkalarının adına yazılmış olabileceği ve benzeri düşünceleri hatıra getirmektedir. Nitekim camiın bulunduğu mahallede Ahmed Kethuda'nın kendi evladına vakfetmiş olduğu dükkanların Şeyhsuvar oğlu Ali Bey tarafından gasben alınarak vakfedilmek istenmesi, ancak öldürülmesi üzerine dükkanların tekrar eski hukuki konumuna getirilmesi de bu düşünceyi hatırlatmaktadır.⁶

Yine 1527 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde Alauddevle Bey Camii Mahallesi'nin kayıtlı olması ve 1563 yılına ait defterde Alauddevle Bey Camii'ne ait dükkanların vakıf geliri olarak kayıtlı olması da bu camiın, adı geçen mahallede çarşı içinde bulunan Cami-i Kebir olduğu fikrini doğrulamaktadır. Nitekim camiye ait vakıf dükkan, zemin ve benzeri gelirlerin yeniden tesbit edilerek vakıf gelirlerinin camiın imar ve inşasını gerçekleştiren Alauddevle Bey'in adı ile birlikte, *vakf-ı Cami-i Alauddevle Bey* şeklinde geçtiği görülmektedir.⁷ Sonraları camiın bulunduğu mahallenin adı değiştiği gibi, camiın adı da *Cami-i Kebir-i Alauddevle Bey* şeklinde kaydedilerek hem Alauddevle Bey'e ait olduğu, hem de Cami-i

⁵ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁶ BOA, TTD., Nr.402, s.1037; BOA, TTD. Nr.998, s.480.

⁷ BOA, TTD., Nr.419, s.8; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.474, 478.

Kebir adı ile tanındığını göstermektedir. Mescidu'l-Camii'l-Kebir ve Mescidu'l- Kebir adları da yukarıda gösterildiği üzere, cami için kullanılan adlardır. XVIII. yüz yıla ait 1118/1706 tarihli bir kayıta, Alauddevle Bey Camii adına, eskiden beri Cami-i Kebir'e ait vakıfların kayıtlı olması ise, camiın yeri ve adı ile ilgili tereddütleri ortadan kaldırmaktadır.⁸ Camiın bulunduğu mahallenin adı zamanla değişerek Güneşli mahallesi adını almış, Cumhuriyet devrinde de Elbistan'ın en büyük camii olması ve eski adına binaen, camiye Ulu Cami adı verilmiştir.

Cami-i Kebir hakkında ileri sürülen düşüncelerden biri de kaynaklarda Cami-i Atik olarak kaydedilmiş bulunan eserin, camiın diğer adlarından biri olduğu, yani bu iki adlandırmanın aynı eseri gösterdiği fikridir. Ancak ilk tahrirlerde görülmediği halde, daha sonraki vakıf kayıtlarında adı geçen eserin Alauddevle Bey Cami-i Kebiri dışında ayrı bir vakıf olarak kaydedilmiş olması bu düşünceyi ortadan kaldırmaktadır.⁹

Alauddevle Bey'e ait Cami-i Kebir'in ya da bu günkü adı ile Ulu Cami'in, Elbistan'da valilik yapan Selçuklu emirlerinden Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırıldığına dair bilgiler ise, kısmen doğrudur. Çünkü Ulu Cami'in son cemaat yerindeki asıl portalin üzerinde bulunan dört satırlık sülüs hatlı ve Muharrem 637/Ağustos 1239 tarihli Selçuklu devrine ait kitabeye göre, cami ilk defa Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırılmıştır.¹⁰ Cami'in Mübarizüddin Çavlı tarafından yaptırıldığına dair diğer bazı kayıtlar da bu fikri doğrulamaktadır. Camiın 906/1500 tarihli vakfiyesinde ise el-

⁸ BOA, C. Ev., Nr.4277.

⁹ BOA, EV. HMH., Nr.554, s.8; BOA, MAD., Nr.4983, s.2, 3; BOA, C. Ev., Nr.4277.

¹⁰ Kitabenin Arapça Metni:

فِي أَيَّامِ دَوْلَةِ السَّلْمَانَ الْمُعْظَمَةِ بِبَيْتِ الدُّنْيَا
وَالَّذِينَ أَبُو الْفَتْحِ كَيْخُسْرُو بْنُ كَيْقُبَادِ قَسِيمِ أَمِيرِ
الْمُؤْمِنِينَ أَمَرَ بِإِنشَائِهِ الْأَمِيرُ الْأَمْسَلِيُّ مُبَارِزُ الدَّوْلَةِ وَالَّذِينَ
أَبُو الْعَزَّ جَاوَلِي لِلرَّوَّاقِ السُّلْطَانِي فِي سَنَةِ فِي مَحْرَمِ سَنَةِ سَبْعِ وَ ثَلَاثِينَ سِتْمِائَةٍ

(Metnin latin harfleri ile yazılmış hali için bkz. Oktay Aslanapa, *Sanat Tarihi*, Ankara 1990, c.I-II. s.357; Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s.24; Kitabenin Arapça Metni için bkz. Ziya Güner, *Elbistan*, İst. 1936, s.8; Arif Bilgin, "Tarih", *Elbistan*, İst. 1994, s.48).

Kitabenin Tercümesi:

Müminlerin Emiri Kasım lakablı, Keykubad'ın oğlu, büyük sultan, din ve dünyanın yardımcısı fetihler babası Keyhüsrev, bu binanın Muharrem 637/Ağustos 1239'da askeri komutanlarından Mübarizüddin Çavlı tarafından inşasını emretti.

Mescidu'l-Camii'l-Kebir'in Alauddevle Bey tarafından inşa edildiği belirtilmektedir.¹¹ CamiİN mevcut mimari özelliği de onun yerinde eskiden mevcut olan bir camiİN yerine yapılmış olduğu intibamı vermektedir¹² (Bkz.Ekler, Plan I, s.191). Bu bilgiler bir bütün olarak değerlendirilecek olursa, aşağıdaki sonuç ortaya çıkmaktadır.

Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında uzun süre Elbistan emirliği yapan Mübarizüddin avlı, Muharrem 637/Ağustos 1239 tarihinde bu günkü Ulu Cami'in yerinde bir cami yaptırmıştır. Alauddevle ise, zamanla harap olan bu camii imar ederek onun yıkıntılarını üzerine yeni bir cami yaptırmıştır.

Cami-i Kebir'in Alauddevle tarafından yaptırılarak ona vakıf gelirleri tahsis edilmesi ve Osmanlılar zamanında da aynı adla varlığını devam ettirmiş olması, onun 1507'de şah İsmail tarafından yıktırıldığı fikrini zayıflatmaktadır. Ancak camiİN Osmanlı mimari özelliğini yansıtmaması, ya Alauddevle Bey tarafından yeniden inşası esnasında Osmanlı mimari etkisinin yansıtılması ya da bir miktar tahrip edilmiş olan camiİN sonradan tamir edilmesi neticesinde ortaya çıktığı düşünülebilir.¹³

CamiİN Osmanlılar zamanında da bir çok tamirat geçirdiği muhakkaktır. Nitekim bazı kayıtlara göre, cami Kanuni zamanında, IV. Mehmed zamanında ve 1231/1816 tarihinde onarılmıştır. CamiİN son cemaat yeri cephe duvarının kuzey doğu köşesinde bulunan bir kitabe, ebced hesabıyla 1816'da yapılan tamirin tarihini göstermektedir. Kitabede, *Düşürdü Vehbi Habibi-Dedi tarih güzel oldu bu tamir mübarek Allah* ifadesi yer almaktadır. Tamir ücretinin ödenmesi hususunda çıkan bazı huzursuzluklar nedeni ile bu son yapılan tamir işinin uzadığı anlaşılmaktadır. Cami, Cumhuriyet devrinde de tamir edilmiştir. Bu tamirler, 1922'de halk tarafından, 1932'de ve 1992'de vakıflar idaresi tarafından yapılmıştır.¹⁴ Minaresi de 1834 yılında halk tarafından müstakilen tamir edilmiştir.¹⁵

¹¹ VA, VKD., Ne.590, s.107; M.H.Yınanç, "Elbistan" md, İA., İst. 1993, c.IV, s.226; Aynur Durukan, "Elbistan Ulu Camii" *Kültür ve Sanat Dergisi, Kahramanmaraş Özel Sayısı*, (Haziran 1991) sy.10, s.8.

¹² Gündoğdu, *Dulkadirli*, s.23, 24; Durukan, "Elbistan?" s.8.

¹³ Durukan, "Elbistan?" s.8.

¹⁴ M.H.Yınanç, "Elbistan?" s.226; Bilgin, "Elbistan?" s.49; Durukan, "Elbistan?" s.8.

¹⁵ Gündoğdu, *Dulkadirli*, s.24.

Şehrin Osmanlılar tarafından fethinden sonraki ilk tahrir esnasında camiın bulunduğu mahalle kalabalık değil iken, daha sonra, camiın etrafındaki yerleşimin arttığı ve nüfusun kalabalıklaştığı dikkati çekmektedir.¹⁶

Şehrin ilk tahriri esnasında, camiın hatibi olan Hasan oğlu Mevlana Ahmed'in Ümmet Baba Zaviyesi Mahallesi'nde; imamı Ali oğlu Lütfullah Kethuda ve müezzini Hacı Ali oğlu Mehmed'in de Oğranca Kapı'da oturduğu kayıtlıdır.¹⁷ 1118/1706'da ise, cami hitabetinin Seyyid Cemaleddin'e, daha sonra da onun oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'e verildiği kaydedilmiştir.¹⁸ 1233/1818 tarihli belgede, bu tarihten önce mütevellî olan Arslan Paşa-zâde Ahmed Bey'in ölümü üzerine, Mustafa Bey ve Halil Bey'in mütevellî oldukları kayıtlıdır.¹⁹

Camiın cüz-hânlığına meşrut olan Ahi Mezrası, 1122/1710'da Mehmed Şerif'e,²⁰ 1276/1860'da Osman Necib'e, 1278/1861'de onun oğlu Halil'e tahsis edilmiştir.²¹ Görevlendirmeler ile ilgili zaman zaman anlaşmazlıklar çıktığı belgelerde dikati çekmektedir.

925/1519 tarihli Darende Evkaf Kayıt Defteri'ne göre, Alauddevle Bey, 1492'de Gürün Köyü'nün malikane hissesinin yarısını almış ve bu hissenin 1/3'ini Elbistan'daki mescidi (Cami-i Kebir)'ne tahsis etmişti. Bu 1/3 hissenin 1519'daki miktarı 1000 akçe idi.²² Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Alauddevle Bey, Camii inşa etmiş; buranın masraflarını, görevlilerin maaşlarını ve benzeri harcamaları karşılamak üzere; arazi, dükkan, zemin ve değirmen gelirlerinden oluşan vakıflar tahsis etmiştir. Buna göre, Alauddevle Bey, Camiın imamı, müezzini ve ferraşı için Ozan Öyüğü (Evezaniye, Doğan Köy) yakınındaki arazileri ve Elbistan Çarşısı'ndaki bezzazlardan elde edilen gelirin yarısını vakfetmiştir. Bu yarım hisseyi de üçe taksim ederek 1/3'i hatibe, 1/3'i imama ve 1/3'i de

¹⁶ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1037;Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.474.

¹⁷ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1037, 1041.

¹⁸ BOA, *C. Ev.*, Nr.4277.

¹⁹ BOA, *C. Ev.*, Nr.19858.

²⁰ BOA, *İe. Ev.*, Nr.4392.

²¹ BOA, *EV.*, Nr.17024.

²² BOA, *MAD.*, Nr.3332, s.47.

müezzin ve ferraşa tahsis etmiştir. Ayrıca aynı yerden elde edilen gelirin öşrünü Bezzaziye'ye sarf edilmek üzere, bezzazların nâzırının emrine vermiştir. Bunların dışında Elbistan Çarşısı içinde, Cami-i Kebir'in yakınında bulunan dükkanları, çarşı içinde 55 dükkanı, Cuma günleri kurulan Pazar için tahsis edilmiş olan Basta Yeri adı ile bilinen araziye, Aşık Ömer oğlu Mehmed adı ile bilinen Hatun Mezrası'ndaki araziye, Aynularus Nahiyesi'ne bağlı Melik Köyü'ndeki değirmenleri, camiin ihtiyaçlarına harcanmak üzere ve Bekir Fakih arazisini de camide cüz okuyacak olana vakfetmiş ve bu vakıflara zarar verenlere ağır beddualar etmiştir.²³

1527 yılında Cami'in vakfiyesinde adı geçen vakıf gelirlerinden bir kısmı kaydedilmemiştir. Alauddevle Bey Camii ve Medresesi'ne ait vakıf dükkanlar ile birlikte bezzazistanın adı da kaydedilmiştir. Bu dükkanlardan 28 adedi mamur, 26'sı haraptı. Ancak bu yıllarda camiye yeni vakıflar yapılmıştı. Bunlar cami imamının tasarrufuna tahsis edilen bir zemin ile imam, müezzin ve hâtibin tasarrufuna verilen söğütlü köyü yakınındaki Hacı Şaban Zemini adı verilen yerlerdi. Ayrıca Ozan Öyüğü Köyü sınırında bulunan ve cami hatibinin tasarrufunda bulunan iki kıta zemin ile Basta Yeri zemini de bu tarihte camiin vakıfları arasında idi.²⁴ Buna karşılık 1563'de, camiin 1500 tarihli vakfiyesinde adı geçen Melik Köyü'ndeki değirmenin 30 akçe geliri vardı. Bunun dışında, Meydan adı ile bilinen arazi ve Ahi Mezrası gibi vakıfları da bu tahrir esnasında kaydedilmiştir. Bunlardan sonuncusu Cami-i Kebir'de cüz okumakla görevli olana tahsis edilmiştir. Bu tarihte gelirinin 980 akçe olduğu kayıtlıdır. Bu kayıtlarda camide okunan cüzün Alauddevle'nin ruhu için okunduğu, Hatun Mezrası'nda Aşık Ömer oğlu Mehmed arazisinin 50 akçe geliri olduğu, çarşı içindeki dükkanların harap olduğu, cami yakınındaki dükkanların gelirinin 800 akçe olduğu, Ozan Öyüğü yakınındaki vakıf arazinin 300 akçe olduğu ve buna benzer detaylı bilgilerin de bu tahrir esnasında yer aldığı dikkati çekmektedir.²⁵

XVII. yüz yıldaki vakıf kayıtlarından bir çoğunda camiin gelir-gideri ayrıntılı olarak gösterilmemiş, sadece camiin yıllık muhasebesi kaydedilmiştir. Mesela, camiin 1100-

²³ VA, VKD., Nr.590, s.107.

²⁴ BOA, TTD., Nr.419, s.23-25, 42.

²⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.478, 487, 494, 544, 580.

1106/1689-1695 yılları arasında yıllık vezaifinin 3600 akçe olduğu kaydedilmiş başka bir bilgi verilmemiştir.²⁶

XVIII. yüz yıl başına ait 1118/1706 tarihli belgede camiin 906/1500 tarihli vakfiyesinde adı geçen vakıf gelirlerinden Melik köyündeki değirmenlerin haricinde kalan vakıfların tamamının yine Cami-i Kebir adına kaydedildikleri görülmektedir.²⁷

XIX. yüz yılda tutulan evkaf tahrir defterlerinde Alauddevle Bey Camii evkafına rastlanmamaktadır. Sadece camide cüz okuyacak olana tahsis edilmiş olan Ahi Mezrası'nın kayıtlı olduğu görülmektedir.²⁸ Maraş kazasının vakıflarını gösteren 1331/1913 tarihli bir irade kaydında ise onun adına vakıf kayıtlarına rastlanmamaktadır. Ancak Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçe kaydında camiin senelik bedelinin 3700 kuruş olduğu kayıtlıdır.²⁹

2-Ümmet (Himmet) Baba Camii

Ceyhan mahallesinde bulunmaktadır. Alauddevle Bey tarafından 1500 yılından önceki yıllarda yaptırılmıştır. Ümmet Baba Zaviyesi'nin yine Alauddevle Bey tarafından 1496'da yaptırıldığı düşünülürse, camiin de bu tarihte yapıldığı kabul edilebilir.³⁰ Camiin bulunduğu Ceyhan mahallesi, şehrin fethinden sonraki ilk tahrir esnasında, Ümmet Baba Zaviyesi,³¹ İkinci tahrir kayıtlarında Ümmet Baba Camii,³² 1563'de yapılan üçüncü tahrirde ise, Ümmet Baba Zaviyesi ve Hatib Mahallesi adları ile kaydedilmiştir.³³ Bu adlardan da anlaşılacağı üzere, mahalle, cami ve zaviyenin adını almıştır.

Ümmet Baba, Alauddevle Bey'in zamanında yaşamış bir din alimi idi. Kendisi hatipdi. Kendisi adına yapılan cami ve zaviyede görev yapmaktaydı. Yaşadığı devrede Elbistan ve

²⁶ BOA, *EV.HMH.*, Nr.554, s.8; BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.2; BOA, *MAD.*, Nr.1878, s.2.

²⁷ BOA, *C. Ev.*, Nr.4277.

²⁸ BOA, *EV.*, Nr.17024.

²⁹ BOA, *İr. Ev.*, Nr.7; Vamık Şükrü, *Evkaf-ı Ümem Tarihi*, c.III, s.751.

³⁰ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107.

³¹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1037.

³² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.8.

³³ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.474.

çevre illerde oldukça sevilen ve tanınan bir kimse olduğu, onun adına bir çok yerde zaviye, cami ve benzeri vakıfların kurulmasından anlaşılmaktadır. Kendisi, halen kendi adını taşıyan camiin güneyine bitişik olan türbesinde medfundur. Alauddevle Bey onun adına bir cami ve zaviye kurarak vakıf gelirleri tahsis etmiştir.³⁴ Elbistan, Maraş, Anteb ve Adıyaman çevresinde onun adına mescid ve zaviyeler kurulmuş ve bunlara vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.³⁵ Camiinin daha önce yıkılmış olan ahşap minaresi, 1955 yılında Necla Hanım'ın adına babası Hacı Mehmed Köksal tarafından yaptırılmıştır.³⁶

Şehrin 1525'deki ilk tahriri esnasında aynı mahallede oturan Ahmed oğlu Hasan, camiin imamı idi.³⁷ 1124/1712'de Ümmet Baba Mescidi olarak geçen camiin imametini Zeynelabidin ve Şeyh Mehmed yapmaktaydı.³⁸ 10 C. 1290/ 5 Ağustos 1873 tarihli bir belgeye göre, Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne mülhak camiin imametine, 1/3 hisse ile Seyyid Mehmed Şerif ve Seyyid el-Hac Cemaleddin tayin edilmişlerdir.³⁹

Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Ümmet Baba Zaviyesi için Hatun Köyü ve aynı köydeki bir değirmen ile Kitz (Esence) Köyü'nün yarısı vakfedilmiştir. Ancak bu vakıflardan camiye bir hisse ayrılıp ayrılmadığı belirtilmemiştir.⁴⁰

Elbistan'ın fethinden sonra XVI. yüz yılda adı geçen vakıflara yenileri eklenmiştir. 1563 tarihinde yapılan tahrirde yukarıdaki vakıflar kaydedilmiş bu devrede Hatun Köyü'nün 2750 akçe, Kitz Köyü'nün 6787,5 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir.⁴¹ 1124/1712 yılında Hatun Köyü'nün camiin vakfından olduğu kaydedilmiş, bunun dışında camiye ait vakıflara yer verilmemiştir.⁴² Ancak bu esnada camiin faaliyeti devam ettiğine göre, zaviye adına kayıtlı olan gelirlerden belli bir tahsisat aldığı muhakkaktır.

³⁴ VA, VKD., Nr.590, s.107.

³⁵ BOA, TTD., Nr.402, s.1047; BOA, TTD., Nr.419, s.45, 46, 69, 70; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.474, 479; BOA, MAD., Nr.4983, s.4; Maraş Şer. Sic., Nr.234, s.151, 152.

³⁶ Yinanç, *Dulkadir*, s.122, 123.

³⁷ BOA, TTD., Nr.402, s.1037.

³⁸ BOA, İe. Ev., Nr.7619.

³⁹ VA, ŞD., Nr.167, sır.1050.

⁴⁰ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁴¹ BOA, TTD., Nr.419, s.45, 46, 69, 70; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.486.

⁴² BOA, İe. Ev., Nr.7619.

1100/1689 tarihli bir evkaf kayıt defterine göre, camiin vakıflarından olan Kitiz Köyü'nün vakıf muhasebesi 1440 akçe idi.⁴³ Daha sonra 1105-1106/1694-1695'de bu miktarın 2880 akçeye ulaştığı görülmektedir.⁴⁴

1276/1859'da Kitiz Köyü'nün hasılatından 2800 kuruşu vakıf gelirlerini tasarruf edenler harcanmıştır.⁴⁵ Camii vakıfları, XX. yüz yılın başlarına kadar devam etmiştir. Nitekim Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde Himmet Baba Camii ve Zaviyesinin senelik bedelinin 2343 kuruş olduğu kaydedilmiştir.⁴⁶

3-Ali Bey Camii

Cami, Osmanlılar tarafından Zülkadirli Beyliği başına getirilen Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Camiın yapılış tarihi bilinmemektedir. 906/1500 tarihli vakfiyede Alauddevle Bey'in Elbistan'da bulunan Ali Bey Camii ve Buk'sına vakıflar tahsis ettiğine dair kayıtlar göz önünde tutulacak olursa, cami ve buk'anın zikredilen tarihten önce yapılmış olduğunu kabul etmek gerekiyor. Bu tarih ise, Ali Bey'in beylik yaptığı tarihten çok öncedir. Yapılan istinsahlar veya başka bir yolla Ali Bey'in yaptığı vakıfların Alauddevle Bey'in vakfiyesine kaydedilmiş olabileceği düşünülür ise, cami ve buk'anın Ali Bey'in beyliği zamanında yaptırılmış olduğu kabul edilebilir. Ancak bunu doğrulayacak her hangi bir bilgiye sahip değiliz.⁴⁷ Buna göre Ali Bey'in Alauddevle Bey zamanında ve onun yanında bulunduğu 1500'den önceki yıllarda bu eserini ve diğer eserlerini yaptırmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Alauddevle Bey ise, Ali Bey'in yaptırmış olduğu bu eserleri tamir ettirmiş ve bunlara vakıf gelirleri tahsis etmiştir.⁴⁸

Ali Bey Camii ve Buk'ası'nın yeri konusunda da bazı tartışmalar vardır. 1527 yılı tahriri esnasında Ali Bey Zaviyesi'nin Pınarbaşı (Yenice Mezra) Köyü'nde olduğu

⁴³ BOA, *EV. HMH.*, Nr.554, s.8.

⁴⁴ BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.4; BOA, *MAD.*, Nr.1878, s.2.

⁴⁵ BOA, *EV.*, Nr.17024.

⁴⁶ V.Şükrü, *Evkaf.*, c.III, s.751.

⁴⁷ VA, *VKD.*, Nr590, s.107.

⁴⁸ V.Şükrü, *Evkaf.*, c.III, s.748.

kaydedilmiş,⁴⁹ buna karşılık yukarıda zikredilen vakfiyede, ilk üç tahrir kayıtlarında ve daha sonraki belgelerde Ali Bey Camii ve Buk'ası'nın Elbistan'da bulunduğu,⁵⁰ Ali Bey Zaviyesi'nin bulunduğu Pınarbaşı Köyü'nün ise, cami ve buk'anın vakıf gelirlerinden olduğu kaydedilmiştir.⁵¹

Ali Bey Camii'nin bu gün yerinin dahi bilinmemesi dikkati çekmektedir. Camiinin neden dolayı ortadan kalkmış olduğunu bilmek zordur. Ancak 1527 tarihli tahrir defterinde, camiinin bir tarafının yanmış olduğu, kimsenin tasarrufunda bulunmadığı ve gelirinin o esnada Pınarbaşı Zaviyesi'ne şeyh olanların tasarrufunda bulunduğu zikredilmesi, camiinin inşasından bir süre sonra, ciddi bir şekilde tahrip olduğunu göstermektedir. Ancak sonraları onun vakıf gelirlerinden bahsedilmesi camiinin yeniden tamir edildiğini akla getirmektedir.⁵²

Camiinin Elbistan'da kurulmuş olmasına karşılık bulunduğu mahalle ile ilgili her hangi bir kayda rastlamadık. Ancak o devirdeki mahallelerin ve camiinin durumu düşünülürse, camiinin o devirde Kablanlı adı ile bilinen mahallede kurulmuş olması muhtemeldir. Çünkü ilk tahrir esnasında küçük bir mahalle olan burası, 1563 yılına kadar oldukça büyüdüğü ve Cami-i Cedid adını aldığı aldığı düşünülürse, buraya yapılan iskanlar sonucu kalabalıklaşan mahallenin, daha önce yanmış olan Ali Bey Camii'nin tamir edilmesi sonucunda Cami-i Cedid adı ile tanınmaya başladığı söylenebilir.⁵³

Camide görev yapanlarla ilgili olarak XVII. yüz yıla ait bir belgede 1119/1707'de Ali Efendi,⁵⁴ 1215/1800'de Seyyid Mehmed, 1216/1801'de onun oğlu Seyyid Mustafa⁵⁵ ve 1276/1860'da Ahmed'in Ali Bey Camii'nde imamlık yaptığı kaydedilmiştir. Bu sonuncu kaydın tutulduğu deftere göre, muhasebesi yapılan vakıflardan bazılarının yeri, vakfi, mutasarrıfı ve benzeri konularda belirsizlikler görülmesi üzerine, konu mahallinden sorularak

⁴⁹ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.60.

⁵⁰ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.477, 486, 488; BOA, *İe. Ev.*, Nr.6900; BOA, *C.Ev.*, Nr.23573, 11111, 10948, 11335, 13582.

⁵¹ BOA, *İe. Ev.*, Nr.5047, 7364, 5552; BOA, *C. Ev.*, Nr.23573; BOA, *C. Mf.*, Nr.7755.

⁵² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.60.

⁵³ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1040; BOA, *TTD.*, Nr.419, s.13; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.475.

⁵⁴ BOA, *İe. Ev.*, Nr.6900.

⁵⁵ BOA, *C. Ev.*, Nr.10948.

vakıfların durumu yeniden tesit edilmiştir. Bu tesbitin sonucuna göre, cami adına bir kayıt bulunmamakta, buna karşılık, Ali Bey ve Hoca Bağı Buk'a'sı adına kayıtlar bulunmaktadır.⁵⁶

Ali Bey Camii'nin gelir kaynaklarına bakınca bunlardan en önemlilerinin Pınarbaşı (Yenice Mezraa) Köyü olduğu anlaşılmaktadır. 1527 yılı tahrir kayıtlarında, *köy Ali Bey tarafından Pınarbaşı Zaviyesi'ne vakfedilmiştir* denilerek, tasarruf edildiği, buna karşılık asıl vakıf defterinde köyün Ali Bey Buk'ası ve Camii'ne vakıf olarak kayıtlı olduğu zikredilmiştir. Bunun nedeni ilk zamanlarda buk'a ve camiın tasarrufunun adı geçen zaviyeye şeyh olanlara verilmesi olsa gerektir. Çünkü yukarıda izah edildiği üzere, bu esnada cami ve buk'a faaliyette olmadığından, kimsenin de tasarrufunda bulunmadığından köyün gelirleri, köyde bulunan Ali Bey Zaviyesi'ne verilmeye başlanmıştır.⁵⁷ Nitekim daha sonra cami ve buk'a tekrar faaliyete geçince vakıf defterindeki kayıt esas alınarak köyün geliri tekrar buk'a ve camiye verilmeye başlanmıştır. Köyün 1525'de geliri 960 akçe, 1527'de 770 akçe, 1563'de ise 950 akçe idi. Bu gelir adı geçen köyün cizye gelirinin yarısı idi.⁵⁸ Bir süre sonra vakfın cizye geliri 850 akçeye inmiş, bunların ödenmesinde zorluklar çıkarılmış, bir kaç senede bir topluca ödenmeye başlanmıştır. Nitekim bazen cizye gelirlerinin ödenmesi geciktirilerek bir kaç yılın toplamının bir defada ödendiği dikkati çekmektedir.⁵⁹ Ayrıca vakfın gelirlerinden maaş alanlara ödenen bu gelirin miri adına kaydedildiği olmuş,⁶⁰ bazen de hileli beratlar tertip edilerek görevlilerin elinden vazifeleri alınmaya çalışılmıştır. Bu durum ise bir çok huzursuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁶¹

Pınarbaşı Köyü'nün cizye geliri dışında da Ali Bey Camii ve Buk'ası'nın zengin gelirleri vardı. Bunlar, Bab-ı Derb (Köprübaşı)'de iki, İldölek Köyünde bir olmak üzere toplam geliri 180 akçeyi bulan üç değirmen, Hoca İshak Yeri olarak bilinen ve otuz akçelik geliri olan arazi, Hoca Mihmad yeri olarak bilinen ve otuz akçelik geliri olan Abdurrahman

⁵⁶ BOA, EV., Nr.17024.

⁵⁷ BOA, TTD., Nr.419, s.60.

⁵⁸ BOA, TTD., Nr.419, s.60; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.488.

⁵⁹ BOA, İe.Ev., Nr.5047, 5552, 7354.

⁶⁰ BOA, C. Mf., Nr.7755; BOA, C. Ev., Nr.23573.

⁶¹ BOA, İe. Ev., Nr.6900; BOA, C. Ev., Nr.11111.

Kethuda arazisidir. Bu sonuncusu, *Vakf-ı Mescid-i Bey Ali* adı ile kayıtlı iken, diğer vakıflar, *vakf-ı Buk'a-ı Ali Bey maa Cami der nefsi-Elbistan* şeklinde kaydedilmişlerdir.⁶²

XVII. yüz yıl sonlarında tutulan evkaf kayıtlarından başlayarak bu XVI. yüz yıl tahrir kayıtlarından sonra tutulan evkaf defterlerinde camiin adı pek geçmemekte, daha çok Ali Bey ve Hoca bağı Buk'ası'nın adı zikredilmektedir.⁶³ 1276/1860 tarihli bir vakıf defterinde, Ali Bey Camii ve Hoca Bağı Vakfı'nın hasılatından 4500 kuruşluk kısmının bukadar, müteveli ve sair mutasarrıflara harcandığı zikredilmiştir. Bu belgenin dışında bu yıllara ait belgelerde cami ile ilgili kayıtların yerine, Ali Bey ve Hoca Bağı Buk'asının adı zikredilmektedir. Ancak cami gelirinin de bu gelirler içinde olduğu açıktır.⁶⁴ Bu devirde camiin ortadan kalkmış olması da mümkündür. Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde, camiin gelir getiren musakkafatının dışında senelik bedelinin 1502 kuruş olduğu kayıtlıdır. Bu tarihte cami mevcut değildi, ama vakıf gelirleri halen devam etmekte idi.⁶⁵

B-Göynük

1-Murad Bey Camii

Camiin adından da anlaşılacağı üzere Camii Murad Bey inşa etmiş olabilir. Ancak camiin yeri ve kimin inşa ettiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşamadık.*

1563 tarihli Maraş tahrir defterinde, Göynük köyünde 512 akçelik hasılatı olan bir arazi parçası ile aynı köyde bulunan 100 akçelik gelire sahip harab bir bağıın⁶⁶ Camiin vakıf

⁶² BOA, TTD., Nr.402, s.1044; BOA, TTD., Nr.419, s.28; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.477, 479, 486.

⁶³ BOA, MAD., Nr. 4983, s.3; BOA, MAD., Nr.1878, s.2; BOA, C. Ev., Nr.11111, 10948, 11335, 13582; BOA, EV., Nr.9580, s.4-a.

⁶⁴ BOA, EV., Nr.17024; BOA, İe. Ev., Nr.6900.

⁶⁵ V.Şükrü, *Evkaf-ı Ümem Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi Eski Harfli Türkçe Yazmalar Bölümü, c.III, s.751.

* Rüstem Bey'in oğlu Murad Bey Zülkadirli Bey Süleyman'ın torunudur. Murad Bey'in Göynükte bina etmiş olduğu camiin vakıf gelirlerinin Alauddevle tarafından vakfedildiğine gösteren bir kayda rastlamadık. Ancak Göynük'te kurulmuş olan Murad Bey Zaviyesinin gelirleri Refet Yiranç tarafından Camiin gelirleri gibi gösterilmiştir. (Bkz. Refet Yiranç Dulkadir Beyliği, s.121). Halbuki cami ve zaviyenin gelirleri ayrı ayrı kaydedilmiştir. (R. Yinanç-M. Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri, C. I, s. 243).

⁶⁶ Refet Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C, I, s. 243.

gelirleri olarak kaydedildiği görülmektedir. Daha sonraki tarihlerde camiye ait bir kayda rastlamadık.

C-Güvercinlik

1-Ergeni (tam) Köyü Camii

Cami, Alauddevle Bey tarafından yaptırılmış ve vakıf gelirleri tahsis edilmiştir. 1563 yılı tahririne göre Alauddevle Bey tarafınadn Güvercinlik kazası Çınarcık köyüne bağlı Pınar Nehri mezrası, Camiye vakfedilmiştir. Mezranın 100 akçelik geliri vardı. Ayrıca Yassıca Pınar köyünün yıllık hububat geliri olan 1051 akçe camiye vakıf geleri olarak ayrılmıştır.⁶⁷

D-Haruniye

1-Haruniye (Alauddevle Bey) Camii

Alauddevle Bey tarafından yaptırılmıştır. Günümüze kadar hayatiyetini sürdürmemiştir. Alauddevle Bey'in 1500 tarihli arapça vakfiyesinde camiın vakıf gelirleri kayıtlı olması camiın ve zaviyesinin 1500 yılından önce yaptırılmış olduğunu göstermektedir.⁶⁸

Alauddevle Bey, camiye ve yanında yaptırdığı zaviyesine, Haruniye'ye tabi Bostan Bükü ve Ötlek mezraları ile Karacaviran mezrasının dörtle birini vakfetmiştir.⁶⁹ Ancak 1525 yılı tahririnde Karacaviran mezrasının divanı hissesi tımar, malikane hissesi mülk olarak, kaydedilmiştir.⁷⁰

⁶⁷ Yinanç-Eli Büyük, *Tahrir*, C. I, s. 324-349

⁶⁸ VA, VKD., Nr. 590, s.106

⁶⁹ VA, VKD., Nr. 590, s.106

⁷⁰ BOA, TTD., Nr. 998, s.537

1105/1694 tarihli vakıf kayıtlarına göre, Alauddevle Bey Camii olarak bilinen vakıf eserin günlük 4 akçeden altı alık geliri 720 akçe idi. 1695 yılı evkaf kayıtlarında camiın aylık olarak 120 akçe geliri olduğu kayıtlıdır. Aynı tarihlerde camiın vakıflarından Karaca Viran mezarası, 120 akçelik alık geliri ile Alauddevle Bey'in vakfi olarak kaydedilmiş ancak gelirinin nereye harcandığı belirtilmemiştir.⁷¹ Bu durum tabii olarak o devirde camiın artık yıkılmış olduğunu akla getirmektedir. Nitekim 1061-1680 tarihli bir belge bu tezimizi kanıtlar niteliktedir. 25.Ramazan 1091/19 Ekim 1680 tarihli bir vazife tevcih beratından öğrendiğimize göre, Haruniye Hazinesi köyünde bulunan camiın o tarihten 15 yıldan, daha önce yani 1665'ten önce yıkılmış olması nedeniyle hatibi olan Hasan Efendi de görevini bırakmış, onun yerine camiı tamir etmesi şartıyla 1680'de Mehmed Halife tayin edilmiştir.⁷²

XIX. yüzyıl evkaf kayıtlarında Karacaviran mezarası dışında, cami veya zaviyenin vakıf gelirlerinden bahsedilmemektedir. Karacaviran mezarasının da Alauddevle'nin vakfi olduğu bildirilmekte, ancak cami veya zaviyesi ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Bu kayıtlara göre, cami ve zaviyesi XIX. yüzyıldan önce ortadan kalkmıştı. Ancak Karacaviran mezarası vakfi devam etmekteydi. 24 Safer 1244 tarihli berat kaydına göre, Karacaviran mezaraları olarak vakfedenin evladından (nesebinden) olan Ömer ve Kıbtî Halife İbn-i Mehmed adlı kişiler bu mezaranın idaresini yürütmekteydiler.⁷³

Maraş sancağının 1273/1857 tarihli vakıf kayıt defterine göre; 1271-1272/1855-1856'da Karacaviran mezarasının yıllık 225 kuruşluk geliri vardı. 1273/1857 de topluca alınan iki yıllık toplam 450 kuruşluk gelirin 56 kuruş 10 parası hazine için muhasebe harcı ve mezarının idaresini elinde bulunduran Devebaşılı-zade Ahmed Kamil Efendi'nin şahsına maaş olarak verilmiştir. Kalen 393 kuruş 30 para da onun geçindirmekle yükümlü olduğu ehl-i mürtezika denilen kimselere ödenmiştir.⁷⁴

⁷¹ BOA, MAD., Nr. 4983, s.2; BOA, MAD., Nr. 1878, s.2 .

⁷² BOA, İc, Ev., Nr. 2686.

⁷³ BOA, EV, Nr. 16762, s.2; BOA, EV, Nr. 17024.

⁷⁴ BOA, EV., Nr. 15511, s.2.

1273/1857 tarihli başka bir vakıf defterine göre, Karacaviran (Alauddevle Bey) mezarını geliri, 1855 ve 1856'da yıllık 225 kuruş, 1857'de 240 kuruş, üç yıllık toplam geliri 690 kuruş idi. Bu gelir o tarihler arasında mezradar olarak görev yapmış olan, Ömer Kamil ve Mustafa efendilere ödenmiştir.⁷⁵ 1276/1857 yılında halen mezradar olan Ömer Kamil Efendiye mezarının hasılatından 40 kuruş ödenmiştir.⁷⁶

E-Maraş

1-Muradız Köyü Camii

Alauddevle Bey, 1500 tarihli vakfiyesi ile Maraş merkez kazası, Cem (?) nahiyesine bağlı Numadız Köyü camiine, Çiftlik ve Ögüd mezarlarının gelirini vakfetmiştir.⁷⁷

F-Pazarcık

1-Mihriban Köyü Camii

Alauddevle Bey'in 906/1510 tarihli nakfiyesinde, Maraş kazası Pazarcık nahiyesine bağlı Mihriban mezarının gelirinin aynı mezrada bulunan cami ve zaviyeye tahsis edildiği kayıtlıdır.⁷⁸ 1563 tarihli tahriri esnasında Mihriban mezarı, Kürdi Kuyusu köyüne bağlı, 11 Neferin meskun olduğu Bulanıklı Cemaati'nin kışlağı ve ekip-biçtiği yerd. Aynı cemaatin mensupları Mihriban Camii ve Zaviyesinde görev yapmaktaydılar. Kayıtlarda Hacı Cuma ve bubekir adında Buk'a müderrisi iki kardeşin adının geçmesi, Zaviye teşkilatı dahilinde buk'a seviyesinde bir medresenin de faaliyette olduğunu göstermektedir. Tahrir kayıtlarına göre, Ali Fakih ve oğlu Hacı Haydar camiin imamlığı ve şeyhliğini, İlyas oğlu Ahmed ise hatipliğini yapmaktaydı.⁷⁹ Bu tarihten sonraki vakıf kayıtlarında camiden bahsedilmemekte, sadece Mihriban Zaviyesinin adı geçmektedir.

⁷⁵ BOA, EV., Nr. 15721, s.48.

⁷⁶ BOA, EV., Nr. 17024.

⁷⁷ VOA, VKD., Nr. 590, s.107.

⁷⁸ VOA, VKD., Nr. 590, s.107.

⁷⁹ Yinanç-Elilibüyük, *Tahrir*, C. I, s.199.

II-EĞİTİME YÖNELİK VAKIFLAR (MEDRESELER-BUK'ALAR)

A-Elbistan

1-Medreseler

a-Alaudevle Bey Medresesi

1492 tarihinden önceki yıllarda, Alaudevle Bey tarafından Elbistan'ın merkezinde inşa ettirilmiştir.⁸⁰ Medrese, çok erken bir tarihte tahrip olmuştur. Bu durumu, 1527 yılı tahririnde, *eser-i binadan hiç bir nesne kalmamıştır* şeklindeki bir ifade ile zikredilmiştir.⁸¹ Ancak medresenin bir süre sonra tamir edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Şevval 1084/Ocak 1674 tarihli bir belgede zamanla harap ve muattal olan medresenin tamir ve termim edilmesi şartı ile Mevlana Ahmed'e verilmesi için 1087/1676'da emir çıkarılmıştır.⁸² Bu tarihten sonra 1131/1719'da daha önce medresede müderrislik yapmakta olan Ahmed'in vefatı üzerine, Maraş eski müftüsü Elbistanî el-Hac Ali Efendi'nin oğlu Ali Efendi'nin onun yerine tayin edildiği görülmektedir.⁸³

Alaudevle Bey, Elbistan'da yaptırmış olduğu bu medresesine vakıf gelirleri de tahsis etmiştir. 1492'de Gürün Köyü'nün malikane hissesinin yarısını Tatar bin el-Hac Ali'den satın almış, bu hissenin 2/3'ni medreseye vakfetmiştir. 1519 tarihli bir kayda göre, verilen tarihte bu hisseden medreseye düşen gelir miktarı 2000 akçe idi.⁸⁴

906/1500 tarihli vakfiyeye göre, Alaudevle Bey, Ozan Öyüğü mezrasının yarısını, Derb (Köprü Başı)'de bir değirmeni ve Gürün Köyü malikane hissesinden medreseye tahsis

⁸⁰ BOA, MAD., Nr.3332, s.47.

⁸¹ BOA, TTD., Nr.419, s.24, 42.

⁸² BOA, İe. Ev., Nr.1890.

⁸³ BOA, İe. Ev., Nr.7690.

⁸⁴ BOA, MAD., Nr.3332, s.47.

edilen kısmını buranın müderrisine; Çoğluhan Köyündeki 4 değirmeni de müderris yardımcısına vakfetmiştir.⁸⁵

Cenderiye Medresesi'ne ait olduğu kayıtlı olan Çoğluhan Köyü'ndeki değirmenlerden biri de ilk üç tahrir esnasında Alauddevle Bey Medresesi adına kaydedilmiştir. 1563 yılı tahrir kayıtlarında bu medreseye ait Çoğluhan Köyü'ndeki değirmenlerin iki adet olduğu ve gelirlerinin 60 akçe olduğu kaydedilmiştir. Vakfiyede adı geçen Ozan Öyüğü Mezrası'nın yarısı ve Bab-ı Derb'deki değirmenin ilk üç tahrir esnasında aynı şekilde Alauddevle Bey Medresesi adına kaydedilmişlerdir. 1563 yılında adı geçen değirmenin gelirinin 160 akçe olduğu kayıtlıdır. Aynı vakfiyede Sa'diye Medresesi (Cenderiye, Sa'diye Buk'ası)'ne kaydedilmiş olan Şeyhcuğaz Mezrası'nın yarı hissesi de ilk tahrirler esnasında Alauddevle Bey Medresesi adına kaydedilmiştir.⁸⁶ Daha sonraki yıllarda medreseye ve vakıflarına rastlanmaz. Ancak XVII. yüz yılda Alauddevle Bey Vakfı adı ile kaydedilmiş olan vakfin gelirleri içine bu medresenin gelirleri de dahil edilmiş olabilir.⁸⁷

b-Hatuniye (Cenderiye, Alauddevle Bey) Medresesi

Medrese Alauddevle Bey tarafından, Cender Gazi'nin türbesine binaen, vasfı ve sınırları ile daha önceden Cenderiye adı ile şöhret bulmuş olan bir medrese tamir edilerek, buraya vakıflar tahsis edilmiş ve bir de müderris tayin edilmiştir. Bu medresenin Kızılca Oba Mahallesi'nde bulunmaktaydı. 906/1500 tarihli vakfiyeye göre, medrese, Babaiye (Ümmet Baba) Zaviyesi'nin yakınında kurulmuş, Cenderiye ve Hatuniye adları ile tanınmıştır.⁸⁸ Medresenin yanında bulunan Selçuklu emiri Seyfeddin Ebubekir Candar'ın türbesi, Cumhuriyet devrinde tahrip edilmiştir. Bu medrese, Alauddevle Bey tarafından hanımı Şems

⁸⁵ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁸⁶ VA, VKD., Nr. 590, s.107; BOA, TTD., Nr.998, s.481; BOA, TTD., Nr.419, s.24, 42; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.477, 492, 511, 544.

⁸⁷ BOA, EV. HMH., Nr.554, s.8; BOA, MAD., Nr.4983, s.2; BOA, MAD., Nr.1878, s.2.

⁸⁸ VA, VKD., Nr.590, s.107; M.H.Yınanç, "Elbistan", s.226, 227; Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.511, 538. Bu asrın başında Candar Gazi türbesinin kalıntularına şahit olan görgü şahitlerine göre türbe, bu günkü belediye sarayı bahçesinin güney batı köşesi ile jandarma karakolunun arasında, muhtemelen yolun altındaydı. Türbenin Candar Gazi'nin oğlu Seyfeddin Kuş tarafından yaptırılmış olduğu iddia edilmektedir (bkz.Bilgin,"Elbistan", s.29).

Hatun adına yaptırılmış olması nedeni ile Hatuniye adı ile de tanınmıştır.

Cenderiye Medresesi, Alauddevle Bey Medresesi ve Sa'diye Medresesi'nin tek bir medreseye işaret ettiğine dair değerlendirmeler vardır. Ancak 906/1500 tarihli vakfiye ve ilk üç tahrir esnasında tutulmuş olan kayıtlar dikkate alınrsa, bunlardan her birinin adına ayrı ayrı vakıflar yapıldığı ve aynı anda tutulan kayıtlar esnasında bu medreselerin ayrı ayrı isimlerle ele alındıkları görülmektedir. Bu durum da adı geçen müesseselerin birbirinden farklı vakıflar olduğunu göstermektedir.⁸⁹

906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Alauddevle Bey, Zillihan Köyü'nün mezraları, Hatuniye Medresesi yakınındaki arazinin bütünü, Maraba Köyü hububat gelirinden 8 ölçek, Elbistan Bezzazlarından elde edilen gelirden 25 eşrefi lira, Ekizce Köyü'nün cizyesi, Çoğluhan cizyesinden cüz okuyanlara ayrılan 1000 dirhemden geri kalan gelir ve aynı köydeki bir arazi parçasını bu medreseye vakfetmiş; medresede okuyanlar için de aynı köyde bulunan değirmenler ve Çoğluhan Nehri kenarında yapılan ekimden elde edilen gelirleri tahsis etmiştir.⁹⁰ 1563 yılında medresenin vakfi olan Çoğluhan Köyü'nden 300 akçe, Ekizce Köyü'nden 200 akçe, Zillihan Mezrası'ndan, 990 akçe gelir elde edildiği kaydedilmiştir.⁹¹ Daha sonraki devirlerde medresenin adı ve vakıfları ile ilgili yeterli bir bilgi yoktur. Ancak Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçe kayıtlarında Hatuniye Medresesi'nin 188 kuruşluk yıllık bedele sahip olduğu kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, medrese mevcut olmadığı halde, vakıfları o tarihe kadar devam etmiştir.⁹²

⁸⁹ VA, VKD., Nr.590, s.107; BOA, TTD., Nr.998, s.481; BOA, TTD., Nr.419, s.24, 25, 42; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.477-479, 492, 511, 538, 544, 545.

⁹⁰ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁹¹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.511, 538.

⁹² V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.751.

2-Buk'alar

a-Cenderiye (Hatuniye, Sa'diye) Buk'ası

Buk'a, kendi adı ile tanınan medresenin yanında kurulmuştur. 1500 yılından önceki yıllarda Alauddevle Bey tarafından buraya vakıflar tahsis edilmiştir. Cenderiye Medresesi, Alauddevle Bey Medresesi ve Sa'diye Buk'ası bir külliye oluşturmuşlardır. Bu eserlerden üçünün de aynı külliyenin içerisinde yer almaları bir medresenin farklı isimlerle tanındığı görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak gerçeğin böyle olmadığı yine medreselerin değerlendirildiği bölümde zikredilmiştir.

Araştırmacıyı aldatabilecek bir durum da, 1500 tarihli vakfiyede Sa'diye Medresesi (Buk'ası) adına kaydedilmiş olan vakıfların sonradan Cenderiye Buk'ası adına kaydedilmiş olmasıdır.⁹³ Ancak buk'aların aşağı yukarı bu günkü yüksek okul öncesi eğitim öğretim kurumları olduğu ve bazen bunlar için de medrese deyiminin kullanıldığı göz önünde tutulacak olursa, bir yanlışlığın olmadığı anlaşılacaktır.⁹⁴

906/1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesine göre, Kızılca Oba Arazisi ile mezarları buk'anın müderrisine tahsis edilmişti. Bunun dışında Şeyhcuğaz Mezrası ve Derb Kapı Mahallesi'nin en sonunda bulunan değirmenler de buk'aya vakfedilmiştir.⁹⁵ 1527 yılı tahriri esnasında şehrin mahallelerinden biri olarak gösterilen Kızılca Oba mevkiinin yanında bulunan bir arazi parçası, yine medresenin vakfi olarak kaydedilmiştir. Kayda göre, Haleb Yolu, adı geçen arazinin ortasından geçmekte ve şehrin mezarlarından bazıları arazinin içinde bulunmaktaydı. O zamanki halkın ifadesine bakılırsa, anlaşmazlık konusu olan bu arazinin, Haleb Yolunun alt tarafında kalan kısmı vakıf, yolun üstünde kalan kısmı ise, otlak idi.⁹⁶ 1563 yılında bu arazi parçasının 571 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir.⁹⁷

⁹³ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁹⁴ Mehmed İbşirli, "Buk'a" md, *DİA.*, İst. 1992, c.VI, s.386, 387.

⁹⁵ VA, VKD., Nr.590, s.107.

⁹⁶ BOA, TTD., Nr.419, s.24.

⁹⁷ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.479.

1527 tahriri esnasında, Şeyhcuğaz Mezrası'nın, toplam 60 kilelik hububat, 100 akçelik bağ ve bahçe gelirinin yarısının vakfa ait olduğu kaydedilmiştir.⁹⁸ Bu vakıflar dışında 1563 yılı tahrir defterinde, Çoğluhan Köyünde 200 akçe gelimli Sa'diye ve Elbistan Bezzazlarından elde edilen kıst vergisi de vakfa tahsis edilmişti.⁹⁹ Bu tarihten sonra, buk'anın adına rastlanmamaktadır. Bu durum vakıf gelirlerinin Alauddevle Bey Vakfı içine dahil edilmesi sonucunda ortaya çıkmış olabilir. Nitekim 1203/1789 tarihli bir belgeye göre, Alauddevle Bey Evkafı'nda buk'a müderrisliği yapan Musa Efendi-zâde Seyyid Mehmed'in ölümü üzerine, oğlu Abdullah'ın aynı göreve tayin edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁰ Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinde ise, vakfiyesindeki şekli ile, yani Sa'diye Medresesi ile kaydedilmiş olan bu buk'anın senelik bedelinin 188 kuruş olduğu belirtilmiştir. Bu kaydın yapıldığı esnada tabii ki, buk'a ya da medrese mevcut değildi, ancak vakıf meşrutasının halen devam ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰¹

b-Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası

Buk'a, Zülkadırlı Beyi Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Elbistan'ın merkezinde kurulmuş olan eserden bu güne kadar her hangi bir iz kalmamıştır. Yeri ile ilgili olarak Ali Bey Camii'nin ele alındığı kısımda değerlendirmeler yapılmıştır. Buk'a, yanında kurulmuş olan cami ile birlikte bir külliye haline getirilmiştir. Külliyenin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ali Bey Camii'nin ele alındığı kısımda izah edildiği üzere, buk'a ve camiye Alauddevle Bey'in vakıflar yapmış olması, külliyenin 1500 yılından önceki yıllarda yaptırılmış olduğunu göstermektedir.

906/1500 tarihli Alauddevle Bey Vakfiyesine göre, Elbistan'ın merkezinde bulunan Ali Bey Buk'ası ve Camii için Pınarbaşı (Yenice Mezraa) Köyü'nün cizye ve vergi geliri ile Özik ve Til köylerinde bir değirmen ve Elbistan'a bağlı Ishak Nehr adı ile bilinen mezra vakfedilmiştir.¹⁰²

⁹⁸ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.24.

⁹⁹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.478, 537, 538.

¹⁰⁰ BOA, *C. Ev.*, Nr.28762.

¹⁰¹ V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.751.

¹⁰² VA, *VKD.*, Nr.590, s.107.

Ali Bey Buk'ası, yapılışından bir süre sonra, bakımsızlık ve ilgisizlik içinde kalmıştır. 1527 yılı tahriri esnasında, içinin otlarla doldurulmuş olduğu ve bu nedenle vakıflarının Pınarbaşı Köyü'nde faaliyette olan Ali Bey Zaviyesi'ne tahsis edilmiş olduğu kaydedilmiştir.¹⁰³ Buk'a, XVII. yüz yılın sonlarından itibaren, *Ali Bey Ve Hoca Bağı Buk'ası* şeklinde kaydedilmeye başlanmıştır.¹⁰⁴

Buk'anın görevlileri hakkında da bazı kayıtlara rastlanmaktadır. 1237/1821 tarihinde burada buk'adarlık yapmakta olan Tokuç-zâde Mehmed oğlu Mehmed Sabit'in ölümü üzerine, onun yerine oğlu Mustafa,¹⁰⁵ 1238/1823'de Abdurrahman oğlu Ramazan'ın ölümü üzerine, oğlu Seyyid Mehmed ve torunları,¹⁰⁶ 1250/1834'de müderris Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Ömer'in ölümü üzerine, yerine oğulları ve torunlarının tayin edildiği kayıtlıdır.¹⁰⁷

Buk'anın vakıf gelirleri, Ali Bey Camii'nin ele alındığı bölümde incelenmiş olduğu için burada tekrar edilmeyecektir. Ancak orada zikredilen vakıf gelirlerine ek olarak kaydedilmiş olan vakıflara işaret edilmesi yerinde olacaktır. Bu vakıflardan biri, daha önceleri cami adına kaydedilmiş iken, 1563 yılı tahriri esnasında Ali Bey Buk'ası'na kaydedilmiş olan 30 akçe gelirlili Hoca İshak arazisidir.¹⁰⁸ Daha sonraki yıllarda Ali Bey ve Hoca Bağı adı ile tanınan buk'anın, 1100/1689'da yıllık 7200 akçe, 1105/1694'de de günlük 20 akçe hesabı ile, yıllık 720 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir.¹⁰⁹ Bu yıllarda buk'anın vakıflarından Pınarbaşı Köyü cizyesinin geliri ise, yıllık 850 akçe idi. Bu cizyenin ödenmesi ve vakfiyeti konusunda asırlar boyunca bir çok anlaşmazlıklar çıktığı dikkati çekmektedir.¹¹⁰ Buk'anın 1266-1271/1850-1855 yıllarına ait 5 yıllık toplam gelir gideri 20672 kuruştur. Giderleri, görevlilere maaş olarak ve muhasebe harcı olarak dağıtılmıştır.¹¹¹

¹⁰³ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.60.

¹⁰⁴ BOA, *EV. HMH.*, Nr.554, s.8; BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.3.

¹⁰⁵ BOA, *C. Ev.*, Nr.11335.

¹⁰⁶ BOA, *C. Ev.*, Nr.13582.

¹⁰⁷ BOA, *C. Ev.*, Nr.11111.

¹⁰⁸ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1044; BOA, *TTD.*, Nr.419, s.28; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.477.

¹⁰⁹ BOA, *EV. HMH.*, Nr.554, s.8; BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.3.

¹¹⁰ BOA, *İe. Ev.*, Nr.5552, 7364; BOA, *C. Mf.*, Nr.7755; BOA, *C. Ev.*, Nr.23573.

¹¹¹ BOA, *EV.*, Nr.9580, s.4-a.

III-SOSYAL HAYATLA İLGİLİ VAKIFLAR (ZAVİYELER)

A-Andırın

1-Alauddevle Bey Zaviyesi

Alauddevle Bey'in 1500 ve 1510 tarihli vakfiyelerinde zaviyenin adı geçmemektedir. Zaviyenin bulunduğu Andırın köyün de 1525'de Mahmud Şeyhli Cemaatinden 31 hanelik bir vergi nüfusu ikamet etmekteydi. Şeyh İbrahim evladından 4 kişi de burada meskun bulunmaktaydı. Köyde bir de değirmen vardı. Köyün vergi gelirinden zaviyeye ayrılan malikane hissesinin miktarı 3280 akçe idi. Bu tarihte Andırın, Kars (Kadirli) kazasının Köstire nahiyesine bağlı bir köy idi.¹¹²

1101/1689'da Mahmud Şeyhli köyünde olduğu bildirilen zaviyenin yıllık geliri 1440 akçe (aylık 120 akçe)¹¹³, aynı şekilde 1105/1694 ve 1106/1695 de aylık geliri yine 120 akçe idi.¹¹⁴ 1271/1855 ve 1272/1856'da yıllık 600 kuruş 1273/1857'de 1425 kuruş; üç yıllık toplam 2625 kuruş vakıf gelirinin Çomakkale ve Tomlan zaviyesine harcanmış olması Alauddevle Bey zaviyesinin o tarihte yıkılmış olduğunu veya faaliyetini durdurduğunu göstermektedir.¹¹⁵

2-Firakdin Köyü Zaviyesi

Firakdin köyünün vergi gelirinin yarısı Alauddevle Bey tarafından köyde bulunan zaviyeye vakfedilmiştir.¹¹⁶ 1525 tarihli Maraş tahrir kayıtlarında Firakdin , Maraş'ın Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) kazası Köstire nahiyesi Andırın köyüne bağlı bir mezra idi. Mezranın

¹¹² BOA, TTD., Nr. 998, s.537.

¹¹³ BOA, EV, HMH, Nr. 554, s.10.

¹¹⁴ BOA, MAD., Nr. 4983, s.2; BOA, MAD., Nr. 1878, s.2 .

¹¹⁵ BOA, EV., Nr. 15721, s.47.

¹¹⁶ VA, VKD., Nr. 590, s.106.

vergi gelirinin malikane hisesi olan 448 akçesi vakıf geliri olarak zaviyeye ayrılmıştı.¹¹⁷ Daha sonraki tarihlerde kayıtlarına rastlamadık.

3-Melenk Köyü Şeyhsuvar Bey Zaviyesi

Zaviye, Zülkadirli Şeyhsuvar Bey tarafından yaptırılmıştır.¹¹⁸ Alauddevle Bey, Köstire ye bağlı Melenk köyü vergi gelirinin yarısını vakıf geliri olarak zaviyeye tahsis etmiştir.¹¹⁹

Alauddevle Bey'in 1500 tarihli vakfiyesinde, Melenk köyü Köstire'ye bağlı olarak gösterilmiş ise de 1525 yılı Maraş tahrir kayıtlarında Melenk köyü, Andırın köyüne bağlı bir mezra olarak kaydedilmiştir. Bu sebeple köyün zaviyesi inceleme konusu içine alınmıştır. Belirtilen tarihte Şeyhsuvar Bey Zaviyesi, Zülkadir Beyi, Ali Bey'in vermiş olduğu berat mucebince, Ece Şeyh'in tasarufunda idi. Vergi gelirinin yarısı olan 1728 akçe zaviyeye kaydedilmişti. Zülkadir Beyliğinin son döneminde bölgede önemli derecede dini ve ahlaki tesiri olduğu anlaşılan Hacı İbrahim'in neslinden gelen dört kişi de bu mevrada ikamet etmekteydi. Birisi vergiden muaf olan bu şahıslar kayıtlara göre hiçbir zaman bir sahib-i arza raiyyet kaydedilmemişlerdi.

Melenk Köyü Şeyhsuvar Bey Zaviyesi daha sonraki yüzyıllara ait vakıf defterlerinde kaydedilmemiştir. Ancak köyde bulunan Hacı İbrahim ile onun evladı ve vakıfları hakkında muhtelif kayıtlara yer verilmiştir. Bölgenin 1525 yılı tahriri esnasında Hacı İbrahim evladından dört kişinin Andırın'a bağlı Melenk mezrasında inkamet ettikleri¹²⁰ ve Pınarbağı nahiyesi Yarıkkıhan köyü Fakih Digil mezrası vergi gelirinin yarısının Alauddevle Bey tarafından Hacı İbrahim evladından Derviş Ahmed'e vakfedildiği kaydedilmiştir.¹²¹ Aynı kayıtlarda, Şeyh İbrahim evladından dört kişinin Andırın'da ikamet ettiği, Pınarbaşı'na bağlı Asrı Viranı mezrası vergi gelirinden yarısının Alauddevle Bey tarafından Koyun Abdal

¹¹⁷ BOA, TTD., Nr. 998, s.537.

¹¹⁸ BOA, TTD., Nr. 998, s.537.

¹¹⁹ VA, VKD., Nr. 590, s.106.

¹²⁰ BOA, TTD., Nr. 998, s.537.

¹²¹ BOA, TTD., 998, s.565.

evladından Şeyh İbrahim Çelebi adlı din büyüğüne ve onun evladına vakfedilmiş olduğu ifade edilmiştir.¹²²

Coğrafi bölge olarak inceleme alanı içinde bulunan bölgede XVII. yy. sonlarına kadar Hacı İbrahim ya da Şeyh İbrahim adına her hangi bir vakfa rastlanmamıştır. Ancak 1689, 1694, 1695 tarihli üç evkaf defterinde Maraş'ın Güvercinlik kazası-Andırın ve Maraş sınırları dahilinde İbrahim Baba Zaviyesi Vakfı ve Şeyh İbrahim Edhem Vakfı adı ile iki vakıf kaydedilmiştir.¹²³ Evliya Çelebi ise, bugünkü Kahramanmaraş-Osmaniye karayolunun batı tarafındaki tepede bulunan Sahabi Ükkaşe (r.a.)'nin kabrini tarif ederek onun batı tarafındaki Kafir dağı dibinde bir yerde bulunan Alauddevle Camiinde İbrahim Dede Saadeddin-i Taftazani ve Manav Ali bin Bali Efendinin medfun olduklarını yazmıştır¹²⁴

Yukarıdaki kayıtlar bir bütün olarak değerlendirilecek olur ise, Evliya Çelebi'nin adını verdiği, Alauddevle Bey Camii, yukarıda incelediğimiz Güvercinlik Ergeni Köyü Camii olabilir. Burada medfun olduğu bildirilen İbrahim Dede ise, 1525 yılı tahrir kayıtlarında, onun soyundan gelen dört kişinin Melenk mezrasında ikamet ettikleri bildirilen Hacı İbrahim ya da, Andırın köyünde evladından dört kişinin oturduğu bildirilen Şeyh İbrahim olabilir. Ancak Melenk Köyü Şeyhsuvar Bey Zaviyesinden daha sonraki yüzyıllarda bahsedilmemesine karşılık Hacı İbrahim evladından dört kişinin zaviyede hizmetkarlık yapmakla vazifeli olmaları nedeniyle daha sonraki yüzyıllarda Melenk Zaviyesinin İbrahim Baba Zaviyesi adı ile tanınmış olduğu düşünülebilir. Nitekim 1525'de Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesinin aynı mezrada bulunan Hacı İbrahim evladından Ece Şeyh'in tasarrufunda bulunduğu kaydedilmiştir¹²⁵. XVII. yüzyıl vakıf kayıtlarında ise Güvercinlik kazasında İbrahim Baba Zaviyesi ve Şeyh İbrahim Edhem Vakfına yer verilmiştir.¹²⁶

¹²² BOA, TTD, 998, s.537,552.

¹²³ BOA, EV.HMH.Nr. 554, s.12 ; BOA, MAD, Nr. 4983, s.4 ; BOA, MAD , Nr. 18778, s. 2.

¹²⁴ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. IX, İstanbul Devlet Matbaası, 1935, s.350 .

¹²⁵ BOA, TTD., Nr. 998, s.537.

¹²⁶ BOA, EV. HMH. Nr., 554, s.12; BOA, MAD, Nr., 4983, s.4; BOA, MAD, Nr., 1878, s.2.

4-Obruk Köyü Zaviyesi

Zaviyenin yeri ve inşası hakkında bir bilgiye ulaşamadık. Alauddevle Bey, Andırına tabi Pirce Hobu, Komadinek ve Alıncek mezralarını zaviyeye vakfetmiştir.¹²⁷ 1525'te Andırın'a bağılı bir mezra olarak kaydedilmiş olan Alıncek'in vakıf geliri 3212 akçe idi. Zaviyeye ait diğ er vakıf geliri ise m l k olarak tahsis edilmişti.¹²⁸

5-Ayvacık Zaviyesi

Zaviye hakkında XIX. yüzyıldan önceki kayıtlarda bir bilgiye ulaşamadık. Zaviyenin Alauddevle Bey'e ait olduğu kaydedilmiştir. Bu sonuca göre daha önce Andırın'da olduğu bilinen zaviyelerden birisi (Firakdin veya Obruk Zaviyesi) isim değişikliğine uğrayarak Ayvacık adı ile kaydedilmiş olabilir.

Ayvacık Zaviyesi'nin 1271-1272/1855-1856'da yıllık geliri 250 kuruş idi. Bu gelirin 437.20 kuruş zaviyeleri olan Mehmed Haşim Efendi'ye verilmiş; 62 kuruş 20 parası, Evkaf Hazinesi'ne ayrılmıştır.¹²⁹ 1276/1860' da işe Mehmed Haşim Efendi'ye 370 kuruş ödeme yapılmıştır.¹³⁰ Zaviyenin faaliyeti ortadan kalkmış olmasına karşılık 22 miktarda vakıf gelirinin devam etmesi nedeniyle 27. şevval 1331/29 Eylül 19/3 tarihli bir irade ile vakıf geliri olan 403 kuruş 12 para, Maraş'aki camilere tahsis edilmiştir.¹³¹

¹²⁷ VA, VKD., Nr. 590, s.106 .

¹²⁸ BOA, TTD., Nr. 998, s.537.

¹²⁹ BOA, EV., Nr. 15511, s.3.

¹³⁰ BOA, EV., Nr. 17024, s.1.

¹³¹ BOA, İr. Ev., Nr. 7.

B-Elbistan

1-Ahmed Bey (Ebecik) Zaviyesi

9067/1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesi'nde köy olarak kaydedilmiş olan Ebecik,¹³² 1527 ve 1563'de Hatun Köyü'nün mezrası idi. Burada bulunan zaviye esas itibarı ile Ahmed Bey Zaviyesi adını taşımakta idi. Ancak daha sonra, bulunduğu mezranın adı ile tanınmaya başlamıştır.¹³³ Zaviyenin kimin tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Alauddevle Bey, buraya vakıflar tahsis etmiştir. Ancak zaviye Ahmed Bey tarafından kurulmuş olabilir. Ahmed Beyin, Elbistan'da kendisi adına tapulu arazileri vardı. Aynı zamanda kendisi Elbistan'ın Şehir Kethudası idi ve Elbistan'da bir zürri vakfi da bulunmaktaydı.¹³⁴

1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesine göre, Hatun Köyünde bir değirmen ve bir ziraat arazisi, Elbistan Çarşısı'nda 10 dükkan ve Ebecik Mezrası, Alauddevle Bey tarafından zaviyeye vakfedilmiştir.¹³⁵

1525 yılında, Hatun Köyüne bağlı Ebecik Mezrası ile birlikte, burada bulunan bir çiftlik, bir arazi parçası ve bir değirmen, zaviyenin vakfi olarak kaydedilmiştir. Ebecik'in Hatun Köyü'ne bağlı olması nedeni ile vakfiyesinde Ebecik'e ait gelirler direkt olarak Hatun Köyü'ne kaydedilmiştir. Ancak tahrirler esnasında bu gelirler ayrı ayrı gösterilmiştir. 1527 yılı tahriri esnasında, Ahmed Bey'in evladından olanlar, Ebecik Mezrası'nın dedeleri tarafından kendilerine vakfedilmiş, *vakf-ı evlad* olduğunu iddia ettiklerinden, davaları saltanat merkezine bildirilmiş ve çözümü istenmiştir.¹³⁶ 1563 yılı tahriri esnasında, yukarıda adı geçen vakıflar aynen zikredilmiştir. Bu vakıflardan çarşı içinde bulunan 12 adet dükkanın yıllık 720 akçe, Ebecik Mezrası'nın 400 akçe, Hayun Köyü'ndeki değirmenin 500 akçelik

¹³² VA, VKD., Nr. 590, s. 108.

¹³³ BOA, TTD., Nr.419, s.45, 47.

¹³⁴ BOA, TTD., Nr.402, s.1037, 1044-1046.

¹³⁵ VA, VKD., Nr.590, s.108.

¹³⁶ VA, VKD., Nr.590, s.108; BOA, TTD., Nr.419, s.45-47; Yinanç-Elbüyük, *Tahrir*, c.II, s.487; BOA, *İ.e. Ev.*, Nr.5679.

geliri vardı.¹³⁷ Daha sonraki yıllarda, zaviyenin vakıflarına işaret edilmeden sadece yıllık geliri zikredilmiştir. 1100-1106/1689-1695 yılları arasında tutulan evkaf defterlerinde, zaviyenin 1440 akçelik yıllık gelir giderinin olduğu kaydedilmiştir.¹³⁸ 1271-1273/1855-1857 yılları arasında toplam gelir gideri 862 kuruş idi. Bu tarihler arasında zaviyedarlara 646 kuruş 20 para, maaş olarak 172 kuruş 16 para, muhasebe harcı olarak 43 kuruş 04 para ödenmiştir.¹³⁹ 1276/1860'da ise, vakıf gelirlerinden görevlilere toplam 1075 kuruş ödeme yapılmıştır. Bu tarihlerde, 12 Ekim 1848 yılından beri Ahmed Hayati'nin zaviyede görev yapmakta olduğu kaydedilmiştir.¹⁴⁰ Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesine göre, bu tarihte, vakfin senelik bedeli 188 kuruş idi.¹⁴¹ 27 L. 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Ebecik Zaviyesi ile birlikte Maraş Sancağı'nda bulunan 15 zaviyenin, zamanın geçmesiye harap olması, vakfiyelerindeki şartlar uyulamaması, yeniden imar ve ihyalarının mümkün olmaması, aşar gelirinden ibaret olan cüzi gelirlerinin tahsisat kabilinden ve evkaf-ı gayr-i sahihadan olmaları nedeni ile gelirlerinin Maraş'daki bazı camilere tahsis edilmesi istenmiştir. Bu belgeye göre, zaviyenin daha önceden faaliyeti durmuş olduğundan kendisi adına kayıtlı olan geliri, Maraş'daki camilere tahsis edilmiştir.¹⁴²

2-Cenderiye Zaviyesi

Elbistan'ın Kızılca Oba Mahallesi'nde kurulmuştur. Muhtemelen aynı adla tanınmış olan medresenin yanında bulunmaktaydı. Aynı adla tanınan medrese ve buk'ada olduğu gibi, zaviyede adını yakınında bulunan Candar Gazi türbesinden almıştır. Kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

¹³⁷ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.478, 487.

¹³⁸ BOA, *EV. HMH.*, Nr.554, s.9; BOA, *MAD.*, Nr.4983.

¹³⁹ BOA, *EV.*, Nr.15721, s.54-b.

¹⁴⁰ BOA, *EV.*, Nr.17024. Ahmed Hayati Efendi, Elbistan ulemasındandır. 1165/11752'de doğmuştur. Babası Elbistan müftüsü Ahmed Efendi'nin ölümü üzerine Elbistan'a müftü olmuştur. Bir müddet müftülük yaptıktan sonra, İstanbul'a giderek Ayasofya medresesi'nde müderrislik yapmaya başlamıştır. Bu esnada eski sadrazamlardan Yusuf Ziya Paşa'ya hocalık da yapmıştır. 1224/1809 tarihinde Saraybosna mevleviyetine ve iki sene sonra da Irak mevleviyetine tayin edilmiştir. Bağda'ta iki sene kaldıktan sonra İstanbul'a dönerek uzlete çekilmiştir. 1299/1882'de vefat etmiştir. Bir çok eseri vardır. Oğlu Hayati-zâde Halil Şerif Efendi de kendisi gibi tanınmış ulemadandır (Bkz. Besim Atalay, *Maraş Tarihi Ve Coğrafyası*, İst. 1339, s.155-157; *Maraş II Yıllığı 1973*, s.214, 215).

¹⁴¹ V.Şükrü, *Evkaf*, cIII, s.747.

¹⁴² BOA, *İr. Ev.*, Nr.7.

906/1500 tarihli Alauddevle Bey Vakfiyesi'nde ve ilk üç tahrir esnasında Cenderiye (Hatuniye) Medresesi ve Buk'ası adına Alauddevle Bey tarafından yapılmış olan vakıflar kaydedilmiştir. Ancak, XVII. yüz yılın ikinci yarısına gelinceye kadar evkaf defterlerinde ve daha önceki kayıtlarda Cenderiye Zaviyesi'ne ait her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Buna karşılık vakıf gelirlerinin ve yerinde daha önceden aynı ad ile hizmet vermiş eserlerin geçmişi nedeni ile zaviye, bu kısımda değerlendirilmiştir.

Elbistan'da bulunan Cenderiye Zaviyesi'nde zaviyedarlık yapmak üzere, 11 Muharrem 1089/5 Mart 1678 tarihinden itibaren Ali Efendi, 20 Za. 1090/23 Aralık 1679'dan itibaren kardeşi Hasan Efendi,¹⁴³ 14. B. 1157/23 Ağustos 1744'de tayin edilen Abdurrahman'ın 1176/1763'de ölümü üzerine, yerine oğlu Muhammed Efendi,¹⁴⁴ 1203/1788'de tayin edilen Musa Efendi-zâde Seyyid Mehmed Efendi'nin 1203/1789'da ölümü üzerine, yerine Seyyid Muhammed Efendi,¹⁴⁵ve 1265-1279/1849-1862 tarihleri arasında ve bir süre sonrasına kadar *bâ şart-ı tedris* Seyyid Ahmed Hayati Efendi tayin edilmişlerdir.¹⁴⁶ Bu son kayıttan anlaşıldığı kadarı ile eskiden burada olan Cenderiye Buk'ası veya Medresesi'nin görevini, halen faaliyetine devam etmekte olan Cenderiye Zaviyesi yerine getirmekte idi..

Yukarıda izah edildiği üzere, XVII. yüz yılın ikinci yarısına kadar zaviye hakkında her hangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu yıllarda, Alauddevle Bey'e ait medreselerin faaliyetinin ortadan kalkması üzerine, aynı adlı zaviyenin faaliyette olması nedeni ile vakıf gelirleri buraya tahsis edilmiş olması muhtemeldir. Çünkü ilk üç tahrirden sonraki kayıtlarda, Cenderiye adı ile bilinen medrese ve buk'anın adına pek rastlanmamakta, buna karşılık aynı adlı zaviyenin adı zikredilmektedir.

¹⁴³ BOA, İe. Ev. Nr.598.

¹⁴⁴ BOA, C. Ev. Nr.10246.

¹⁴⁵ BOA, C. Ev. Nr.28762.

¹⁴⁶ BOA, EV., Nr.15721, s.53-b; BOA, EV., Nr.17024.

Cenderiye Zaviyesi'nin, 1100/1689 yıllarındaki yıllık gelir gideri 3240 akçe,¹⁴⁷ 1105-1106/1694-1695'de 2880 akçe,¹⁴⁸ 1266/1850-1857 yılları arasında ise toplam muhasebesi 17853 kuruş idi. Bu tarihler arasında zaviyenin görevlilerine 13460 kuruş 30 para, maaş olarak 3513 kuruş 32 para, muhasebe harcı olarak da 878 kuruş 18 paralık harcama yapılmıştı.¹⁴⁹ 1276/1860 yılı hasılatından zaviyenin görevlilerine yapılan harcama ise 5600 kuruştur.¹⁵⁰ 1331/1913 tarihli bir irade ile, zaviye ile birlikte Maraş Sancağı'ndaki 15 zaviyenin aşardan ibaret olan cüzi gelirleri, zaviyelerin zamanla harap olması, yeniden imar ve ihyalarının mümkün olmaması ve benzeri sebeplerle gelirlerinin Maraş'daki bazı camilere tahsis edilmesi istenmiştir. Bu nedenle, zaviye adına toplanan 2482 kuruş, tahsis edilen camilere ödenmeye başlanmıştır.¹⁵¹

3-Efsus (Afşin)'da Dede (Deve) Baba Zaviyesi

Afşin'in doğu tarafında ve şehrin merkezine yakın bir konumda bulunan bu günkü Dede Baba Mahallesi'nde bulunmaktaydı. Mahalleye ve zaviye ye adını veren şahıs, belgelerde *Deve Baba* adı ile kaydedilmiştir. 1527 yılına ait tahrir esnasında da zaviyenin bulunduğu mahalle bu ad ile kaydedilmiştir.¹⁵² Deve Baba'nın kimliği hakkında hikayelerle karışık bilgilere rastlanmaktadır. Ancak bu bilgiler onun hayatını aydınlatıcı olmaktan uzaktır.

Alauddevle Bey'in 906/1500 ve 916/1510 tarihli vakfiyelerinde, zaviyenin vakıfları kaydedilmiş ve 1510 tarihli vakfiyede zaviyenin mutfağı, deposu ve ona tabi olan bütün binaları ile birlikte Alauddevle Bey tarafından yenilendiği zikredilmiştir. 1500 tarihli vakfiyede, zaviyenin adı geçtiğine göre, daha önceki tarihlerde yaptırılmış olması gerekmektedir. Çünkü, Alauddevle Bey, burayı yukarıda ifade edildiği üzere, tamir etmiş ve buraya vakıflar tahsis etmiştir. Ancak zaviyeyi yaptıranın kim olduğu bilinmemektedir.¹⁵³

¹⁴⁷ BOA, *EV.*, *HMH.*, Nr.554, s.9.

¹⁴⁸ BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.5; BOA, *MAD.*, Nr.1878, s.3.

¹⁴⁹ BOA, *EV.*, Nr.15721, s.53-b.

¹⁵⁰ BOA, *EV.*, Nr.17024.

¹⁵¹ BOA, *İr.Ev.*, Nr.7.

¹⁵² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.317.

¹⁵³ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

Deve Baba Zaviyesi'nin tarihi seyri hakkında fazla bir bilgiye ulaşılamadı. Mevcut belgelerden anlaşıldığına göre, zaviyenin faaliyette olduğu yıllarda sosyal hayat üzerinde önemli bir etkiye sahipti. Buraya gelen gidenlerin karşılıksız olarak ikamet ve yemek ihtiyacı karşılanmakta bu yönü ile bir imaret gibi kullanılmaktaydı. Ayrıca burada tedris faaliyeti de yürütülmekte idi. Ancak bu faaliyetin konusu ve derecesi hakkında açıklayıcı bilgilere ulaşamadık.¹⁵⁴

Belgelere göre, Deve Baba Zaviyesi'nde kalabalık bir görevli grubu bulunmaktaydı. Zaviye Bektaşîye tarikatına bağlıydı. Yani Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyundan gelenler tarafından idare edilmekteydi. 1217/1802 tarihinde zaviyenin seccade-nişinliğini Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyundan olan Seyyid Abdullatif yapmaktaydı.¹⁵⁵

1527 yılı tahrir defterine göre, aynı mahallede ikamet etmekte olan Bayram oğlu Mehdi, zaviyede duacı idi. Yusuf Abdal ise, zaviyedarlık yapmakta idi.¹⁵⁶ Bu şahıs, yıllarca bu görevde bulunmuş, daha sonra görevini ihmal etmesi nedeni ile Elbistan Kadısı Mevlana İsa Efendi'nin isteği üzerine, 955/1548 yılında görevinden alınarak, yerine Mevlana Hayreddin tayin edilmiştir.¹⁵⁷ 971/1563 yılı tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre, Yusuf Abdal daha sonra görevine dönmüştür.¹⁵⁸ 1106/1695 tarihli bir buyrulduya göre, bu tarihten önce, adı geçen görevi yapmakta olan Davud Efendi'ye yapılan haksız müdahaleler üzerine, evlad-ı vâkıfdan Şeyh İbrahim, Molla Ali ve Molla Süleyman efendiler, belli hisseler karşılığında vakfin zaviyedarlığına tayin edilmişlerdir.¹⁵⁹ Bundan sonra da vakfin zaviyedarlığı hakkında bir takım anlaşmazlıklar devam etmiştir.

1147/1734 tarihli bir buyruldu kaydına göre, daha önceki tarihlerde vakfin tevliyet ve zaviyedarlık hisselerinin yarısı Seyyid Mustafa el-Maraşî'nin tasarrufunda idi. Ancak yapılan müdahaleler sonucunda, vakfin yönetiminde anlaşmazlıklar çıkmış olduğundan adı geçen

¹⁵⁴ BOA, C. Ev., Nr.4913.

¹⁵⁵ BOA, C. Ev., Nr.4913, 21588.

¹⁵⁶ BOA, TTD., Nr.419, s.317.

¹⁵⁷ BOA, İe. Ev., Nr.16.

¹⁵⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.632.

¹⁵⁹ BOA, İe. Ev., Nr.4197.

görevlere, muhtelif hisselerine sahip olmak üzere, Ali, Musa, Ali oğlu Mustafa ve kardeşleri Ahmed ve Halil efendiler tayin edilmişlerdir.¹⁶⁰ 1207/1793 yılında, 5 paralık hisse ile zaviyedarlık ve tevliyete mutasarrıf olan Seyyid Ahmed, kendi rızası ile bu göreve oğulları Musa, Dede Ahmed, Derviş Mehmed ve Mehmed Tahir'i tayin ettirmiştir.¹⁶¹ Aynı göreve, 1214/1799'da, İshak Efendi yerine Müderris Mustafa Efendi,¹⁶² 1217/1802'de Ahmed Hayati'nin yerine, Mehmed ve Hüseyin efendiler tayin edilmişlerdir. Ahmed Hayati bu tarihten önce uzun süre burada görev yapmıştır.¹⁶³

Deve Baba Zaviyesi, önemli bir sosyal tesis olduğundan, yukarıda zikredilen görevliler dışında, bazı vergileri ödememeleri karşılığında, zaviyenin ikinci üçüncü derecede kalan hizmetlerini yürüten görevliler de vardı. Bunlar, *hizmetkar* ya da çoğul hali ile *hizmetkaran* adı ile tanınıyorlardı. 1527 yılında, zaviyenin bulunduğu mahallede ikamet eden Baki oğlu Abdal Mehmed, Ahmed oğlu Hamza ve Ali oğlu Halil adlı şahıslar, zaviyede hizmetkarlık yapmakta idiler.¹⁶⁴ Alauddevle Bey Kabaklar Cemaati'nin bir bölümünü zaviyeye hizmetkarlıkla görevlendirmişti. Cemaatin bir kolu da yapılan tahrirler esnasında, Eshab-ı Kehf'in hizmetkarları olarak kaydedilmişlerdir.¹⁶⁵ 1563'de de Alauddevle Bey vakfiyesine uygun olarak cemaatin Deve Baba Zaviyesi'nin hizmetkarları oldukları kaydedilmiştir. Hizmetkarların cemaati; Kınık, Güvercinlik, Üzeyir ve Yüregir de kışlayıp; Binboğa ve muhtelif yaylakları yaylak olarak kullanmaktaydılar. Bu cemaattan olan hizmetkarların 107 adedi Karamanlı-yı Maraş'a, 9 adedi Cerit taifesine bağlı idi. Yani 1563 tarihinde, bu cemaatten toplam 116 kişi zaviyeye hizmet etmekle görevli idi. Buna karşılık, avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisi ödemezlerdi.¹⁶⁶

Sosyal ve dini hizmeti ile önemli bir yeri olan zaviyenin vakıf gelirlerinin de önemli bir meblağı oluşturduğu görülmektedir. Alauddevle Bey, Efsus'un yarısı ile Kabaklar

¹⁶⁰ BOA, C. Ev., Nr.22877.

¹⁶¹ BOA, C. Ev., Nr.6547.

¹⁶² BOA, C. Ev., Nr.21588.

¹⁶³ BOA, C. Ev., Nr.4913; BOA, EV., Nr.17024.

¹⁶⁴ BOA, TTD., Nr.419, s.317.

¹⁶⁵ BOA, TTD., Nr.998, s.467; BOA, TTD., Nr.402, s.1187; BOA, TTD., Nr.419, s.320.

¹⁶⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.639, 640.

cemaatinin vergilerini buraya vakfetmiştir. 1525 yılında Kabaklar cemaatinin geliri 1345 akçe, 1563'de 2696 akçe 20 para idi. Vergi gelirlerinin bütünü zaviyeye verilmekte idi.¹⁶⁷

Deve Baba Zaviyesi'nin en önemli geliri, Efsus (Afşin)'un yarısından temin edilmekteydi. 1525'de Afşin'in toplam geliri, 19585 akçe idi. Bu gelirin 9754 akçesi zaviyeye aitti.¹⁶⁸ Köyün 1527 yılındaki toplan geliri ise, 23892 akçe idi. Burada bulunan ve 2800 akçelik geliri olan bir boyahane ile 240 akçelik geliri olan altı değirmenin gelirleri de köyün toplam vakıf gelirleri içindeydi. Aynı tarihli tahrir kaydında, ayrıca kaydedilmiş olan Deve Baba Mahallesi'nin geliri ise, 1218 akçe idi.¹⁶⁹ 1563 yılında da köyün toplam geliri 18552 akçeydi. 3855 akçelik boyahane geliri ve köydeki dokuz değirmenin 380 akçelik geliri ve diğer bütün vergiler buna dahildi.¹⁷⁰

XVI. yüz yılda yapılan tahrirlerden sonra, zaviyenin durumu hakkında geniş bilgi elde etmek güçleşmiştir. XVII. yüz yıl kayıtlarında ise, zaviyenin yıllık bütçeleri sayılabilecek miktarlar verilmiş, bu miktarların dışında zaviye hakkında hiç bir bilgi verilmemiştir. Buna göre, 1100/1689 yılında zaviyenin geliri 5760 akçe,¹⁷¹ 1105-1106/1694-1695 tarihleri arasında günlük altı akçe hesabıyla, zaviyenin yıllık gelir gideri 2160 akçe idi.¹⁷² 1266-1273/1850-1857 yılları arasında vakfin toplam 8033 kuruşluk muhasebesi vardı. Bu muhasebeden 6084 kuruş 10 para görevlilere, 1559 kuruş maaş olarak, 389 kuruş 30 para da muhasebe harcı olarak harcanmıştır.¹⁷³ 1276/1860 yılında zaviyenin hasılatından görevliler için 3530 akçelik ödeme yapılmıştı.¹⁷⁴ Elimizde mevcut evkaf kayıtlarına göre, yukarıdaki tarihten sonra, vakfin adı kayıtlarda geçmemektedir. Vakfin ve zaviyenin ne zaman ortadan kalktığını bilemiyoruz.

¹⁶⁷ VA, VKD., Nr.590, s.108; BOA, VKF., Nr.9/7; BOA, TTD., Nr.402, s.1187; BOA, TTD., Nr.998, s.467; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.632.

¹⁶⁸ BOA, TTD., Nr.402, s.1184; BOA, TTD., Nr.998, s.480.

¹⁶⁹ BOA, TTD., Nr.419, s.314-317.

¹⁷⁰ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.632.

¹⁷¹ BOA, EV. HMM., Nr.554, s.9.

¹⁷² BOA, MAD., Nr.4983, s.5; BOA, MAD., Nr.1878, s.3.

¹⁷³ BOA, EV., Nr.15721, s.53-b.

¹⁷⁴ BOA, EV., Nr.17024.

4-Ümmet (Himmet, Babaiye) Baba Zaviyesi

Elbistan'ın merkezinde aynı adı taşıyan camiin yakınında inşa edilmiş olan zaviyeden günümüze sadece temel duvarları kalmıştır. Zaviye, camiye göre, Dulkadiroğlu caddesinin doğu tarafındaki binaların arkasında bulunmaktaydı. Tahminen okunan kitabesine göre, Alauddevle Bey tarafından, 901/1494 tarihinde Ümmet Baba için yaptırılmıştır.¹⁷⁵ Bununla beraber, 906/1500 tarihli vakfiyesinde Ümmet Baba Zaviyesi ve camiin Alauddevle Bey tarafından inşa edildiği ve mezkur tarihten önce tanzim edilen diğer bir vakfiyesinde de vakıflarının zikredilmiş olduğu ifade edilmektedir. Bu ifade, zaviyenin tahminen okunmuş olan kitabesine ait tarihi, yani 901/1496 yılını doğrulamaktadır.¹⁷⁶

Vakfiyesinde Babaiye Zaviyesi, bu gün ise, Tekke adı ile anılan zaviyenin, halen Ceyhan Mahallesi'nde yıkıntıları bulunmaktadır. XVI. yüz yılda bu mahalle, Ümmet Baba Zaviyesi, Ümmet Baba Camii ve Hatib Mahallesi gibi adlarla tanınmaktaydı.¹⁷⁷

Belgelerde, Zaviye'de görev yapan şahıslarla ilgili bilgilere de rastlanmaktadır. 1173/1760 tarihli bir buyrulduya göre, zaviye Hacı Bektaş-ı Veli tarikatına meşruttu. Burada onun evladından olanlar görev yapmaktaydı. Zikredilen tarihte, Hacı Bektaş Veli evladından Şeyh el-Hac Feyzullah Efendi burada seccade-nişinlik yapmaktaydı. Zaviyedar olarak da Zeynelabidin Efendi'nin ölümü üzerine, 1163/1750 yılında oğlu Seyyid Ahmed Efendi, nisf hisse ile tayin edilmiş; diğer hisseye sahip olan Hüseyin Efendi'nin vefat etmesi üzerine, görevi 1117/1760'da Seyyid Cemaleddin'e ve ulemadan Ismail Efendi'ye verilmişti.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Kitabenin Arapça metni:

(Bkz. .Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s.133).

عَمَّرَ هَذَا الزَّوْيَةَ الْمِيمُونَةَ (ل) أُمَّتُ بَابَا
(اسطنه) اللَّهُ تَعَالَى بِغُفْرَانِهِ فِي أَيَّامِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ
بَنِيَتْ عِمَارَتُهَا فِيهِ عَصْرُ الْمَلِكِ الْعَادِلِ مَلَأَ الدَّوْلَةَ
(بن) سُلَيْمَانَ شَاهٍ فِي سَنَةِ [٩٠١]

Tercümesi:

Bu uğurlu zaviye, Süleyman Şah oğlu Adil Melik Alauddevle 'nin zamanında onun tarafından Ümmet Baba -Allah Ona rahmet etsin- için imar edilmiştir.

¹⁷⁶ VA, VKD., Nr.590, s.107; Yinanç, *Dulkadir.*, s.122, 133.

¹⁷⁷ VA, VKD., Nr.590, s.107; BOA, TTD., Nr.402, s.1037, 1038; BOA, TTD., Nr.419, s.8; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir.*, c.II, s.474.

¹⁷⁸ BOA, C.Ev., Nr.32170.

906/1500 tarihli vakfiyeye göre, zaviyenin şeyi için, Hatun Köyü, aynı köyde bulunan bir değirmen, Kitez Köyü'nün yarısı, Derb Kapı'daki değirmenlerin bir kısmının geliri ve aynı yerde bulunan boyacılardan elde edilen gelir, vakfa müteveli olanların bilgisi dahilinde, şeyh tarafından, buraya gelen giden yolculara, misafirlere, alimlere, fakihlere ve Elbistan'da bulunan medreselerde öğrenim gören öğrencilere harcanmak üzere tahsis edilmişti.¹⁷⁹

1527 tahririnde Hatun Köyü'nün tamamı, yine zaviye adına,¹⁸⁰ 1563 yılında ise, mescid ve zaviye adına kaydedilmiştir. Bu kaydın daha önce tutulmuş olan vakıf defterine binaen böyle kaydedildiği zikredilmiştir. Ayrıca bu tarihte, sadece köyün cizye gelirinin yarısının vakfa ayrıldığı, bu meblağın da 2750 akçe olduğu kayıtlıdır.¹⁸¹ Bu gelir, 1525'de 9330 akçe; 1527'de, 7304 akçe idi. Bu durumdan dolayı, burada vakfa ayrılan gelirin sonradan oldukça azaltıldığı anlaşılmaktadır. Hatun Köyü, 1527 yılı tahriri esnasında, Yukarı Mezra adı ile ikinci defa ve bazı farklılıklarla kaydedilmiş, hasılatının 10198 akçe olduğu zikredilmiştir.¹⁸²

Ümmet Baba Zaviyesi'nin önemli gelir kaynaklarından birisi olan Kitez Köyü, 1525 yılı tahririnde iki yerde kaydedilmiş, bunlardan, aslında tımara kaydedilene vakıf, vakıf olanı tımar olarak gösterilmiş, 1527 yılında bu durum düzeltilmiştir.¹⁸³ 1563 yılında köyün yıllık vakıf geliri 6787 akçe,¹⁸⁴ 1100-1105/1689-1694'de yıllık 1440 akçe,¹⁸⁵ 1106/1695'de ise, günlük 8 akçe üzerinden yıllık geliri 2880 akçe idi.¹⁸⁶ 1276/1860 yılında vakfın mutasarrıfı olan Mehmed Cemaleddin'e yıllık 2800 kuruş ödeme yapıldığı kaydedilmiş ise de, aynı defter kaydına göre, vakıflarda görülen tutarsızlıklar nedeni ile yeniden tesbit edilen vakıf kayıtları arasında, Kitez Köyü'nün adı zikredilmeden zaviye vakfının adı kaydedilmiştir.¹⁸⁷

¹⁷⁹ VA, VKD., Nr.590, s.107.

¹⁸⁰ BOA, TTD., Nr.419, s.45.

¹⁸¹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.485-487.

¹⁸² BOA, TTD., Nr.419, s.45, 46.

¹⁸³ BOA, TTD., Nr.419, s.69, 70.

¹⁸⁴ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.524.

¹⁸⁵ BOA, EV. HMH., Nr.554, s.8; BOA, MAD., Nr.4983, s.4.

¹⁸⁶ BOA, MAD., Nr.1878, s.2.

¹⁸⁷ BOA, EV., Nr.17024.

1500 tarihli Alauddevle Bey vakfiyesinde zaviyenin masraflarına tahsis edildiği bildirilen Derb Kapı'daki değirmenler, 1563'de beş aded idi. Yıllık toplam gelirleri ise, 225 akçe idi. Tahrirler esnasında, vakfiyede adı geçen Hatuniye Köyü'ndeki bir değirmen ile boyacıardan elde edilen vakıf gelirinden bahsedilmemiştir. Buna karşılık 100 akçelik geliri olan ve zaviyenin yanında bulunan bir arazi parçası vakıf olarak kaydedilmiştir.¹⁸⁸ Bu arazinin ise, 1100/1689 yılında 360 akçelik yıllık geliri vardı.¹⁸⁹

Daha sonraki yıllarda vakıf gelirleri ayrı ayrı zikredilmemiştir. Ancak Kitiz Köyü'nün geliri, bir süre için vakıf gelirlerinden ayrı olarak kaydedilmiştir. Kitiz Köyü'nün dışında, zaviyenin 1100-1106/1689-1695 yılları arasındaki yıllık geliri 3600 akçe idi.¹⁹⁰ 1266-1273/1850-1857 tarihleri arasında ise, vakfin toplam gelir ve gideri 18285 kuruş idi. Giderlerin, 13784 kuruş 20 parası zaviyedarlara, 3600 kuruş 16 parası maaş olarak, 900 kuruş 0,4 parası muhasebe harcı olarak harcanmıştı.¹⁹¹ 1276/1860 yılında ise, vakfin gelirlerinden görevlilere 660 kuruşluk harcama yapılmıştı. Ancak bu kayıtların tutulduğu vakıf defterlerinde bazı tutarsızlıklar görülmesi üzerine, yeniden bazı tesbitlerin yapıldığı dikkati çekmektedir.¹⁹² Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesine göre, o tarihte Ümmet Baba Camii ve Zaviyesi adına 2343 kuruşluk gelir kaydı vardı. Ancak bu tarihte, zaviyenin mevcut olmadığı bilinmektedir.¹⁹³

C-Göksun

1-Kanlı Kavak Köyü Şehsuvaroğlu Ali Bey (Dede Barkın) Zaviyesi

Ali Bey yaptırmış ve vakıflar tahsis etmiştir. Göksun tarafında faaliyet göstermiş olan en önemli zaviyedir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre, faaliyetleri itibariyle önemli bir

¹⁸⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.479.

¹⁸⁹ BOA, *EV. HMMH.*, Nr.554, s.9.

¹⁹⁰ BOA, *EV.HMMH.*, Nr.554, s.8; BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.4; BOA, *MAD.*, Nr.1878, s.2.

¹⁹¹ BOA, *EV.*, Nr.15721, s.54-a.

¹⁹² BOA, *EV.*, Nr.17024; BOA, *EV.*, Nr.16762.

¹⁹³ V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.747.

konaklama merkezi, bir sosyal ve dini tesis ve bir dinlenme ve iranet merkezi olarak bir çok sosyal ihtiyacı karşılamıştır.

Tahrir kaynakları ve vakıf defterlerinde zaviyenin adı Kanlı Kavak Zaviyesi, Kanlı Kavak Köyü Zaviyesi, Ali Bey bin Şehsuvar Bey (Şeyhsuvar oğlu Ali Bey) Zaviyesi adı ile farklı adlarla kaydedilmiştir. Bu adlara ilave olarak XVII. ve XVIII. yüzyıl vakıf kayıtlarında Şehsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi ve mezrası, Dede Barkın Zaviyesi ile birlikte kaydedilmiştir. Dede Barkın tarafından yeniden faaliyete geçirilmesi, veya gelirlerinin zamanla Dede Barkın Zaviyesine ayrılmış olması gibi nedenlerle Dede Barkın adı ile de tanınmaya başlamış olabileceği düşünülebilir. Ancak ne zaviyelerin ne de Dede Barkın'ın kimliğine ilişkin daha fazla bir bilgiye ulaşılamaması konunun açıklığa kavuşmasını engellemektedir.

Şeyhsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi'nin bulunduğu Kanlı Kavak köyünde, 1525 yılında 65 hane 12 mücerred (bekar) vergi nüfusu vardı. Köyün vergi geliri 4132 akçe idi. Ancak bu gelir vakfa ait değildi. Vergi nüfusu dışında bir kethuda, bir zaviyedar (Selman Halife) ve buna bağlı olarak zaviyede görev yapan 14 kişi de köyde ikamet etmekteydi. Şeyhsuvar oğlu Ali Bey, Zaviyenin idaresini, Çelebi Halifenin makbul halifesi (vekili) Selman Halifenin, onun ölümünden sonra da evladının elinde olmasını şart koşmuştu.¹⁹⁴ Selman Halife ve beraberindekiler, Zaviye'ye gelen gidenlere hizmet etmeleri ve zaviyenin diğer işlerini yapmaları nedeni ile avarız vergisinden* muaf tutulmuşlardır. Şeyhsuvar oğlu Ali Bey, köyde bulunan bir değirmenin gelirini zaviyeye tahsis etmişti. 1525'te değirmenin geliri 200 akçe idi.* Bölgeyi ele geçiren Yavuz Sultan Selim vakfın mevcut durumuna dokunmayarak devamlılığını sağlamıştır.¹⁹⁵ Zaviyenin vakfi olan değirmen, 1563 yılında iki adet olarak kaydedilmiş ancak gelir miktarı belirtilmemiştir.¹⁹⁶

¹⁹⁴ BOA, TTD., Nr. 998, s.527-539

* Avarız vergisi, Şer'i vergi ve Hıristiyan halktan alınmamış olan haraç dışında savaş durumu ve mali sıkıntı hallerinde halktan alınmış olan örfi bir vergi türüdür.

* Sofu Osman Oğlu Ahmet Çiftliğinin gelirinin yarısı olan 100 akçe Ali Bey tarafından babası Şeyhsuvar Bey'in hayırına vakfedilmiştir. (BOA, TTD., Nr. 998, s.539)

* Sofu Osman Oğlu Ahmet Çiftliğinin gelirinin yarısı olan 100 akçe Ali Bey tarafından babası Şeyhsuvar Bey'in hayırına vakfedilmiştir. (BOA, TTD., Nr. 998, s.539).

¹⁹⁵ BOA, TTD., Nr. 998, s.527-539

¹⁹⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, S.512

1689 tarihli bir vakfın defterinde, Şeyhsuvar oğlu Ali Bey mezarası ve Dede Barkın Zaviyesi vakfına yıllık 1440; altı aylık 720 akçelik gelir kaydedilmiştir.¹⁹⁷ 1694 ve 1695'de ise ait aylık gelir 2880 akçe idi.¹⁹⁸ 1855 ve 1856 yılında Kanlı Kavak köyü vakıf olarak kaydedilmiş, iki yıllık toplam geliri olan Sünbülzade Reşid ve Turan Efendilere maaş olarak ödenmiştir.¹⁹⁹ 1857'de Vakfın geliri 380 kuruşa çıkmıştır ve Kanlı Kavak mezra olarak kaydedilmiştir.²⁰⁰ Bu kayıttan köyün ve zaviyenin önemini yitirdiğini veya boşalmış olabileceğini söylemek mümkündür. Kanlı Kavak Zaviyesi, 1276/1860'da Ahmed Efendi'nin tasarrufundaydı ve 700 kuruş geliri vardı.²⁰¹ 1863 yılına ait bir kayıtda zaviyenin yarı tevliyet hissesinin karşılığı olarak Kanlı Kavak mezarası vakıf gelirinin yarı hissesine Ahmed Reşid Efendi'nin sahip olduğu belirtilmiştir.²⁰²

27 Şevval 1331 / 2 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Alauddevle Bey'in vakfi olarak gösterilen Kanlı Kavak mezarasının aşar geliri olan 735 kuruş 27 para, Maraş'taki camilere tahsis edilmiştir.²⁰³ Burada vakfın Alauddevle'ye ait olarak gösterilmesi, Kanlı Kavak köyünün, Alauddevle Bey tarafından zaviyeye vakfedilmiş olmasından kaynaklanabilir. Ancak köyün bu şekilde vakfedilmiş olduğunu gösteren bir belgeye ulaşılamamıştır.

Ç-Göynük

1-Göynük Ali Bey Zaviyesi

Zaviyenin adından anlaşılacağı üzere, Ali Bey tarafından yaptırılmıştır.* Alauddevle Bey buraya Göynük de bir bağ, bir değirmen ve bir arazi tahsis etmiştir.²⁰⁴

¹⁹⁷ BOA, EV. HMH., Nr. 554, s.10.

¹⁹⁸ BOA, MAD.,Nr. 4983, s.3; BOA, MAD., Nr. 1878, s.2.

¹⁹⁹ BOA, EV., Nr. 15511, s.2.

²⁰⁰ BOA, EV., Nr. 15721, s.47.

²⁰¹ BOA, EV., Nr. 17024.

²⁰² BOA, EV., Nr. 18286, s.1.

²⁰³ BOA, İr. Ev., Nr. 7.

*VA, VKD, Nr. 590, s.107. Refet Yinanç, Zaviyeyi Ali Bey'in yaptırdığını ve vakıflar tahsis ettiğini kaydediyor (bkz. R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 133) .Ancak vakıflar Alaudevle Bey'in hayratıdır (bkz. BOA, VA, VKD, Nr. 590, s.107).

²⁰⁴ VA, VKD., Nr. 590, s.107

1563'de Göynük köyünde Şeyh Çoban oğullarından 9 kişi ve Kozan oğuları denilen sipahi ve sipahi oğullarından 15 kişi ile birlikte toplam 24 vergi nüfusu, muaf ve sipahi grubu bulunmaktaydı. Zaviyenin vakfi olan arazinin 640 akçe, bağın 300 akçe, değirmenin 30 akçelik geliri vardı.²⁰⁵ 1694'te altı aylık geliri 180 akçe idi.²⁰⁶

D-Güvercinlik

1-Tut Alanı Köyü Zaviyesi

Zaviyenin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Alauddevle Bey, zaviyenin bulunduğu Tut Alanı köyü ile Kara Tanıl köyünün yarısını, Ali Pınarı köyünü, Soba mezarası ile Bel Ferhad mezralarını zaviyeye vakfetmiştir.²⁰⁷

1563 yılına ait tahrir kayıtlarına göre, o tarihlerde zaviyenin bulunduğu Tut Alanı Köyü oldukça kalabalıklaşmıştı. Köyde Divane İsalı cemaatinden 10, Adillu cemaatinden 9, Ağca Koyunlu cemaatinden 4, Eymürlü cemaatinden 3 olmak üzere, 26 vergi nüfusu ile bunların dışında 10 bennak, 9 mücerred 7 nim çift sahibi nüfus bulunmaktaydı. Köyde Şeyh İbrahim Baba dervişlerinden bir grupda bulunmaktaydı. Bunlardan 41'i vergi nüfusu, 28'i bennak ve 13'ü mücerred (bekar) idi. Adı geçen kimselerin fakir olmaları nedeniyle kendilerinden avarız ve örfi vergiler alınmıyordu. Belirtilen tarihte köy hububatının geliri olan vakıf hissesinin miktarı 484 akçe idi.²⁰⁸

Tut Alanı köyünün yarısı dışında, Alauddevle Bey'in zaviyeye vakfetmiş olduğu köylerin üç mezralarının yerine 1563 tahriri esnasında, Sam Begli cemaatinin ziraat ettiği Til Komnat* mezrası hububat gelirinin dörtte biri olan 417 akçe ve Selman Deresi mezrası hububat gelirinin yarısı olan 160 akçe Zaviyeye kaydedilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.243.

²⁰⁶ BOA, MAD., Nr. 4983, s.2.

²⁰⁷ VA, VKD, Nr. 590, s.107.

²⁰⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.311-312.

* Alauddevle Bey'in vakfiyesinde Bel Ferhad adı ile geçen mezranın 1563 tarihli *Tahrir* defterinin latin harfleri ile neşri esnasında komnat şeklinde okunmuş olması muhtemeldir (bkz. R. Yinanç-M. Elibüyük, *Maraş Tahrir* (1563), C.I, s.345.

²⁰⁹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I., s.345-349.

E-Haruniye

1-Harebe-i Zevniye Köyü Zaviyesi

Adından da anlaşılacağı üzere, Haruniye harabeleri üzerin kurulan köyde, Alauddevle Bey tarafından kurulan bir cami ile birlikte yaptırılmıştır. Vakıflarının durumu ve tarihi seyri camiinin incelendiği bölümde ele alınmıştır.

2-Özencik Köyü (Örtlek) Zaviyesi

Alauddevle Bey, Örtlek, Özencik, Gecelik Vıranı ve Gediklü köylerini zaviyeye vakfetmiştir.²¹⁰ Zaviye hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz. Zaviyenin geliri, 1105-1106/1694-1695'de aylık 120 akçe idi.²¹¹ 3. Sefer 1261/11 Şubat 1845'den sonra, yaklaşık on beş yıl boyunca, imam, hatip ve zaviyedarlık görenlerini es-Seyyid Ahmed Reşid ve Mehmed Turan adlı şahıslar yapmışlardır. Ancak bu tarihe ait kayıtlarda zaviyenin geliri belirtilmemiştir.²¹² Aynı görevlilere, 1271-1272/1855-1856'da, aşardan ibaret olan vakıf gelirinden yıllık 355 kuruş; 1273/1857 de²¹³ ve 1276/1860'da yıllık 2000 kuruş ödenmiştir. Bu tarihlerde, zaviyede Mehmed Turan'ın evladından Seyyid Mehmed Salih ile Ahmed Reşid'in oğlu Seyyid Mehmet görevliyidiler.²¹⁴

²¹⁰ VA, VKD., Nr. 590, s.106 .

²¹¹ BOA, MAD., Nr. 4983, s.5; BOA, MAD., Nr. 1878, s.3 .

²¹² BOA, EV., Nr. 16762, s.2 .

²¹³ BOA, EV., Nr. 15721, s.46 .

²¹⁴ BOA, EV., Nr. 17024, s.1-2; BOA, EV., Nr. 18286, s.1-2 .

F-Kara Hait

1-Çamlıbel Köyü Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi

Alaüddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde Çamlıbel Köyü Maraş'a bağlı olarak gösterilmiştir. Vakfiyeye göre, Kara Hait nahiyesine bağlı Ayn. Bellut ve Bülbül Sazı köyleri Alaüddevle tarafından zaviyeye vakfedilmiştir.²¹⁵

1563 yılı tahriri esnasında Çamlıbel köyü Kara Hait nahiyesine kaydedilmiştir. Eski vakıfları yerine, Til Beşar köyü hububat vergisinin üçte biri olan 966 akçe zaviyeye vakfedilmiştir.²¹⁶ Zaviye'nin 1105/1694'de altı aylık geliri 720 kuruş idi.²¹⁷ 1271-1272/1855-1856 yıllarına ait vakıf geliri her yıl için 80 kuruş olmak üzere toplam 160 kuruş idi. Aşar hasılatından ibaret olan bu gelir, vakfin idaresini elinde bulunduran zaviyedir. Nakib Sabit Efendiye ödenmiştir.²¹⁸ 1273/1857'de vakıf geliri 125 kuruşa yükselmiştir.²¹⁹ Bu miktar 1276/1859'da daha da yükselerek 1000 kuruşa çıkmış ve zaviyedar Mehmet Sabit Efendi'ye ödenmiştir.²²⁰

2-İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi

Alaüddevle Bey, İlhat Hisarı (?) mezrasını ve bir araziyi zaviyeye vakfetmiştir. Zaviye, Ali Bey Zaviyesi olarak da tanınmıştır.²²¹

1563 tahririnde İncirli köyünde bulunan Kara Dedenin mezarının yakınındaki arazinin geliri olan 117 akçe ile araziden çıkan suyu harcayanlardan "su hakkı" olarak alınan 618 akçe zaviyeye vakıf kaydedilmişti. Bu tarihte İncirli köyü Bozyarlu cemaatinin ekinliği idi.²²²

²¹⁵ VA, VKD., Nr. 559, s.105.

²¹⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.169-170 .

²¹⁷ BOA, MAD., Nr. 4983, s.4 .

²¹⁸ BOA, EV., Nr. 15511, s.3 .

²¹⁹ BOA, EV., Nr. 15721, s.48 .

²²⁰ BOA, EV., Nr. 17024 .

²²¹ VA, VKD., Nr. 590, s.7. Alaüddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde zaviyenin vakıflarının kaydedildiği yer silik olduğundan tam olara okuyamadık.

²²² Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.195 .

Zaviyenin altı yıllık geliri, 1105/1694'de 720 akçeye²²³, 1106/1685'de 1080 akçeye yükselmiştir.²²⁴

3-Kalandaz Köyü Irlığan Hacı Dede Zaviyesi

Zaviye Zülkadirli Süleyman Bey tarafından yaptırılmıştır.²²⁵ Alauddevle Bey, Ağca su (Aksu) yakınındaki Hacı Bükü köyünü ve aynı köyde Aksu kararında bulunan bir değirmeni²²⁶ ve bir süre geçtikten sonra aynı köyün mezrası Eymürlüce'yi Zaviye'ye vakfetmiştir. 1563 tarihli tahrir defterine göre, Hacı Bükün köyünün zaviyeye ait olan vakıf hububat geliri yıllık 1006 akçe, köyde bulunan değirmenin geliri 60 akçe, Eymürlüce mezrasının geliri ise 1176 akçe idi.²²⁷ 1105/1694 tarihli bir vakıf defterinde ve daha sonrada kayıtlarda Irlığan zaviyesi vakıfları Çamçiraz Zaviyesinin vakıfları ile birlikte kaydedilmiştir. 1694'de zaviyenin altı aylık gelirinin 720 akçe olduğu kaydedilmiş, ancak aynı vakıf defterinde Pazarcık nahiyesi ne bağlı Irlığan Dede Zaviyesi vakfi adı ile bir vakıf daha kaydedilmiştir. Bu vakıf, daha önce Kara Hait nahiyesine kaydedilmiş olan Kalandaz köyündeki Irlığan Hacı Dede Zaviyesi'nin vakfi veya sonradan bu adla kurulmuş olan başka bir vakıf ya da Irlığan Hacı Dede vakfından ayrılan bir gelir kaynağı olabilir. Vakıf defterindeki kayda göre, 1694'de, adı geçen zaviyenin altı aylık vakıf geliri 360 akçe idi. Bu tarihte Eymürlüce köyü (mezrası)nın altı aylık geliri ise 720 akçe idi.²²⁸ Yukarıdaki tespitlerden de anlaşılacağı üzere, zaviyeye ait vakıfların farklı kayıtlar altında tutulması,

²²³ BOA, MAD., Nr. 4983, s.2 .

²²⁴ BOA, MAD, Nr. 1878, s.1 .

* Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde zaviyenin bulunduğu köyün Kalandaz adı ile kaydedildiği görülmektedir (bkz. VA, VKD, Nr. 590, s.107). 1563 tarihli Maraş *Tahrir* defterinde Kalandaz adı ile kaydedilmiş bir köy bulunmaktadır, ancak bu köyde zaviyenin varlığı ile ilgili bir kayıt yoktur (bkz. Yinanç-Elibüyük, *Tahrir Defteri*, C.I, s.164). Köyün adını Kalendir şeklinde kabul edenler de vardır (bkz. R. Yinanç-*Dulkadir Beyliği*, s. 133). Ancak yanlıştır.

²²⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.166 .

²²⁶ VA, VKD., Nr. 590, s.107.

²²⁷ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.166. Adı geçen *Tahrir* defterinde Hacı Bükü köyüne bağlı Eymürlüce mezrası, defteri günümüz harflerine çevirerek yayınlayan R. Yinanç ve M. Elibüyük tarafından yanlışlıkla İncirlüce şeklinde okunmuştur (bkz.Yinanç-Elibüyük, *Tahrir Defteri*, C.I., s.166). Ayrıca zaviye vakıflarının Süleyman Bey tarafından vakfedildiğine dair yanlış değerlendirmeler vardır (Bkz. Refet Yinanç-*Dulkadir Beyliği*, s.133). Halbuki Alauddevle Bey'in vakfiyesi (bkz. VA, VKD., Nr. 590, s.107) ve 1563 tarihli *Tahrir* kayıtlarında (Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.166). Vakıf gelirlerinin Alauddevle tarafından tahsis edildiği açıkça kayıtlıdır.

²²⁸ BOA, MAD., Nr. 4983, s.3-4-5

vakıfların düzenli ve merkezi bir idarenin kontrolünden çıktığını farklı kimselerin elinde kaldığını göstermektedir. Nitekim 1106/1695 tarihli kayıtlarda Irlığan Dede Zaviyesi'nin Pazarcık'taki aylık vakıf gelirinin 60 akçe; Maraş'da Çamçıraz* zaviyesi ile birlikte kaydedilen aylık gelirinin 120 akçe olduğu kaydedilmiştir.²²⁹ 1263/1847 tarihli kayıtlarda, Çamçıraz ve Irlığan Zaviyesi vakfi şeklinde kaydedilen vakıf hisselerinin, zaviyedar olarak Kıbtî oğlu Ömer ve İsa, Mesud, Hasan ve Muhammed'in ellerinde olduğunun kaydedilmesi, iddianın haklılığını ortaya koymaktadır.²³⁰

Zaviyenin yıkılması ve vakıflarının farklı kişilerin elinde kalması nedeniyle zamanla kendisinden çok vakıfları ve zaviyeye ad olan Irlığan adı öne çıkmıştır. Nitekim 1271-1272/1855-1856 tarihli kayıtlarda, daha önce zaviyedar olarak adı geçen Veli Efendi'nin neslinden Mahmut Efendi'ye; Çamçıraz ve Irlığan köylerinin aşar hasılatından 1271-1272/1855-1856 yıllarına ait olan 250 kuruşluk bir kısmı iki yıllık toplam 500 kuruş, aynı şekilde Hacı Mesud Efendizade Mahmut, Mehmet ve Said efendilere yıllık 95 kuruş 5 para olmak üzere iki yıllık toplam 190 kuruş 10 para verildiği kaydedilmiştir.²³¹ Bu tarihlerde Çamçıraz ve Irlığan köylerinin toplam yıllık hasılatı yaklaşık 787 kuruş olmuştur. 1273/1857'de ise 950 kuruşa yükselmiştir. Üç yıllık toplam gelirleri 2525 kuruş olmuştur. Bu gelirden 2220. Kuruş 25 para zaviyedarlarına, 243 kuruş 20 para maaş olara, 60 kuruş 30 para muhasebe harcı olarak ödenmiştir. Aynı kayıtlarda zaviyedar olarak Hasan e Mehmed'in adı geçmektedir.²³² 1276/ 1859 da zaviyenin gelirlerini tasarrufunda bulunduran Mahmut Efendi'ye 4500 kuruş verilmiştir.²³³ 27 Şevval 1331/ 29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Irlığan ve Çamçıraz Zaviyesi'nin aşardan ibaret kalan 6.04.kuruş 26 paralık çok az miktardaki geliri, maraş merkezindeki camilere tahsis edilmiştir.²³⁴

* Evliya Çelebi, Maraş yolu üzerinde Hz. Ukkâşe'nin bulunduğu Sofu Dağı civarında Çamçıraz Babanın medfun olduğunu söyler (Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C.IX, s.350). Bu kayıtlardan anlaşıldığı kadarı ile Çamçıraz Baba Pazarcık-Maraş civarında manevi etkisi olan bir kişi idi. Zamanla adına tesisler ve vakıflar yapılmış, kendi adı da bir köye ad olmuştur.

²²⁹ BOA, MAD., Nr. 1878, s.3.

²³⁰ BOA, EV., Nr. 16762.

²³¹ BOA, EV., Nr. 15511, s. 3,4.

²³² BOA, EV., Nr. 16721, s. 53.

²³³ BOA, EV., Nr. 17024.

²³⁴ BOA, İr. Ev., Nr. 7.

G-Pazarcık

1-Dibek Öyüğü Köyü Osman Dede Zaviyesi

Osman Dedenin kimliği ve zaviyesi ile ilgili olarak zaviyenin vakıfları dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak kayıtlardan anlaşıldığına bakılır ise Osman Dede, Alauddevle zamanında yaşamış önemli bir din alimi olmalıdır. Alauddevle Bey Osman Dedeli cemaatinin kışlığı ve ekinliği olan Dibek Öyüğü köyü ile aynı köyden geçen Dibek Öyüğü suyunu zaviyeye vakfetmiştir.²³⁵ Kayıtlara göre, Osman Dedenin mezarı Dibek Öyüğü,²³⁶ denilen ancak daha sonra Osman Dede köyü olarak bilinen köyün camiinin* sol tarafında bulunan bir kubbede muhtemelen zaviyenin içinde idi.²³⁷ Bu mezarın üçü bekar üçü evli altı kişilik hizmetçileri vardı. Bu görevliler mezarın, türbesinin bakımı muhafazası ve oraya gelen gidenlere hizmet etmekte ve diğer görevleri, yerine getirmekdeydiler. Osman Dedenin mezarının hizmetçileri dışında, onun hizmetkarları olarak kaydedilmiş olan oğulları Ali Seydi ile Hikmet'in ve aynı köyde bulunan 36 vergi nüfuslu Osman Dedeli cemaatından, Osman Dede'nin oğlu Şemseddin'in 1525 yılında hayatta olmaları, Osman Dede'nin 1500'li yılların başında yaşamış olduğu ve bu devrede Alauddevle Bey'in dostluğunu kazanarak ona Dibek öyüğü köyündeki zaviye ve camiye vakıflar tahsis ettirdiği söylenebilir.²³⁸

1563'te, Osman Dede Zaviyesi'nin bulunduğu Dibek öyüğü köyünde bulunan Osman Dedeli cemaatinden 25 kişi kalmıştır, bu şahıslardan ve başkalarından Osman Dede'nin mezara zaviyesi ve camiine görevli kaydedilmemiştir. Ancak defterde görevliler hakkında bilgi verilmemiş olsa da adı geçen yerlerin görevlileri olduğu muhakkaktır.

²³⁵ VA, VKD., Nr. 590, s.105; BOA, TTD., Nr. 402, s.887.

²³⁶ BOA, TTD., Nr.402, s.887.

* 1525 tarihli ve 402 nolu Maraş *Tahrir* defterine göre Dibek Öyüğü köyünde Alauddevle Bey'in yaptırdığı ve onun adı ile bilinen vardı. *Tahrir* esnasında Caiin yedi kişiden oluşan görevlileri bulunmaktaydı. Bunlardan Mehmed oğlu Ali Fakih, imam; Ali oğlu Ahmed müezzin; Ramazan oğlu Mehmed Ferraş (süpergeci) olarak Camide görev yapmaktaydılar (bkz. BOA, TTD., Nr.402, s.887). Yukarıda görüldüğü üzere Evliya Çelebi'de köyde bir camiin varlığından bahsetmektedir (bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.IX, s.352). Ancak cami hakkında yeterli bilgiye ulaşamamız nedeni ile camiler ile ilgili bölümde ayrıca değeriendirmedik.

²³⁷ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C. IX, s.352 .

²³⁸ BOA, TTD., Nr.402, s.887 .

Dibek Öyüğü köyünde Osman Dedeli cemaatinden başka vergi nüfusu olarak 96 nefer, (çift vergisi ödeyen), 63 bannak (evli çift vergisi ödemeyen) 22 mücerred (bekar) ve 12 nim çift (yarımçift), toplam 193 vergi nüfusu bulunmaktaydı ki bu nüfus, o tarihte köyün oldukça büyüdüğü ve gelirinin de arttığını göstermektedir. Kayıtlarda köyün vakfa ait hububat gelirinin 2928 akçe ve Dibek Öyük suyundan elde edilen gelirinin 300 akçe olması bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir.²³⁹

Vakfa ait 1040/1631 tarihli bir tevcih beratına göre; zaviyenin hububat geliri 2928 akçeye, su yolunun geliri 800 akçeye çıkmıştır. Bu tarihte zaviyedar Ahmed'in vefatı üzerine aynı adlı başka bir şahıs zaviyedar olarak tayin edilmiştir.²⁴⁰

Zaviyenin geliri, 1105-1106/1694 ve 1695'de altı aylık 720 akçe olmuştur.²⁴¹ 1276/1860'da zaviyeyi tasarrufunda bulunduran Hasan Baba'ya o yılın hasulatından 350 kuruş ödendiği görülmektedir.²⁴² Bölgedeki bir çok zaviyede uygulandığı üzere, Osman Dede Zaviyesi'nin vakıfları, 27 L.1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile Maraş'taki camilere tahsis edilmiştir.²⁴³

2-Kızıl Bük Köyü Zaviyesi

Alauddevle Bey, 1500 yılında Karahait nahiyesine bağlı olan Kızıl Bük köyü hububat gelirinin yarısını, gelen gidenlere harcanmak şartı ile zaviyeye vakfetmiştir.²⁴⁴ Kara Hasanlu ve diğer bazı cemaatlerin kışlığı ve ziraat yaptığı köyün vakıf geliri 1563'de 194 akçe idi. Köyde oturan Şemseddin oğlu Osman adlı müderris muhtemelen zaviyede dersler vermekteydi.²⁴⁵ Vakfın geliri, 1105/1694 ve 1106/1695'de aylık 120 akçe idi.²⁴⁶

²³⁹ Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I, s.218-219 .

²⁴⁰ BOA, İe. Ev., Nr.1802 .

²⁴¹ BDA, MAD., Nr. 4983, s.5; BOA, MAD, Nr.1878, s.3 .

²⁴² BDA, Ev., Nr.17024 .

²⁴³ BOA, İr. Ev., Nr.7 .

²⁴⁴ VA, VKD, Nr. 590, s.107 .

²⁴⁵ Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I., s.218 .

²⁴⁶ BOA, MAD, Nr. 4983, s.2; BOA, MAD; Nr. 1878, s.2 .

3-Mihriban Köyü Zaviyesi

Mihriban köyü camii* ile ilgili bölümde Alauddevle Bey'in, Pazarcık nahiyesi Mihriban mezarının gelirini aynı mezradaki cami ve zaviyeye vakfettiği²⁴⁷, 1563'de de 1000 akçe geliri olan Mihriban mezarının Kürdi kuyusu köyüne bağlı olduğu kaydedilmiştir.²⁴⁸ Daha sonraki tarihlere ait vakıf kayıtlarında Mihriban zaviyesi kaydedilmiş, Camiinden söz edilmemiş ve Mihriban köyü, Maraş'ın merkezine bağlı olarak gösterilmiştir. 1105/1694'de zaviyenin aylık geliri, 120 akçe;²⁴⁹ 1106/1695'de 240 akçe idi.²⁵⁰ 1279/ 1863 tarihli bir vakıf defterinde Mihrimah Zaviyesi olarak kaydedilmiş olan zaviyenin gelirlerinin yarı hissesi Mehmed oğlu Ahmed Reşid'e tahsis edildiği kayıtlıdır.²⁵¹ O tarihlerde muhtemelen zaviyenin faaliyeti durmuş, belki de kendisi de ortadan kalkmıştır. Ancak vakfları devam etmiş, nihayet 27 Şevval 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile o tarihte 517 kuruş 12 para olan geliri Maraş merkezindeki camilere tahsis edilmiştir.²⁵²

IV-Diğer Hayri Vakıflar

A-Alauddevle Bey Vakfı

Alauddevle Bey tarafından, babası Süleyman Bey'in ruhuna cüz okuyanların masraflarını karşılamak üzere kurulmuştur. Hurman Nahiyesi'nde, yıllık geliri 200 akçe olan Havuzlu Alan Mezrası, Süleyman Bey'in ruhuna cüz okuması için Mevlana Ahmed bin Beydir adındaki şahsa, ondan sonra da onun neslinden gelecek olan salih evladına vakfedilmiştir. 1563'de Seyfeddinli Cemaati'nin yaylayıp ziraat ettikleri Mağaracık ve Mescid Üstü mezralarının hububat gelirinin 1/4'i de yine Alauddevle Bey tarafından, Süleyman Bey'in ruhuna cüz okuyanlara vakfedilmişti. Yukarıda verilen tarihte bu gelirin

* Bkz. S.

²⁴⁷ VA, VKD., Nr. 590, s.107.

²⁴⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, C.I., s.199.

²⁴⁹ BOA, MAD., Nr.4983, s.5 .

²⁵⁰ BOA, MAD., Nr. 1878, s.2.

²⁵¹ BOA, EV., Nr. 18286, s. 2 .

²⁵² BOA, İr.Ev., Nr.7 .

miktarı 311 akçe idi.²⁵³ 1525 yılında Güvercinlik köyünün 10014 akçe, 1563 yılında 12299 akçe geliri vardı. Aynı yılda Kilisecik Mezrası'nın geliri 500 akçe, Bektutlu Cemaati'nin geliri ise, 3000 akçe idi.²⁵⁴

B-Resulullah (s.a.v)'ın Ruhu İçin Cüz Okunan Mescid Vakfı

Yukarıdaki başlık, cüz okunan mescidin hüviyetinin zikredilmemesi nedeni ile, vakfın esas özelliğini göstermesi için konulmuştur. Vâkif Alauddevle Bey, tarafından kurulmuş ve cüz okumaları kaydı ile Mevlana Hüsamın evlatlarına intikal etmesi şart koşulmuştur.²⁵⁵ 1563 tarihli tahrir kaydına göre, Hurman (Yazı Belen) nahiyesine bağlı Sarız'ın İsmail Pınarı, Avan Deresi, Yassı Yurd, Alma Çukuru, Gön Çukuru ve Darı Deresi mezarları, Resulullah'ın ruhuna cüz okunan mescide ve cüz okuyana vakfedilmiştir. O tarihte bu vakıfların 360 akçe geliri vardı. Cüz okuma görevi de Mevlana Hüsam'ın oğlu Mevlana Kasım'ın tasarrufunda idi.²⁵⁶ 1124/1712 tarihli bir belgede, adı geçen vakıflar aynen kaydedilmiştir.²⁵⁷

²⁵³ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.658, 659.

²⁵⁴ BOA, *TTD.*, Nr.998, s.481; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.564, 584, 639.

²⁵⁵ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; VA, *YŞKED.*, Nr.426/345.

²⁵⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.664.

²⁵⁷ BOA, *İe. Ev.*, Nr.5679.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESHAB-I KEHF VAKIFLARI

I-ESHAB-I KEHF

Her milletin tarihinde maddi ve manevi kahramanları vardır. İnsanlar bazen geçmişleri ile iftihar etmek için efsanevi kahramanlar uydurdukları gibi, bazen de var olan kahramanlarını mübalağalar ile büyüttükleri görülmüştür. Bunların yanında gerçek çehreleri gün yüzüne çıkmamış, eksik ya da yanlışlarla karışık olarak tanıtılmış kahramanlar da vardır. Eshab-ı Kehf de bu gruptan olsa gerektir.

Kelime anlamı itibarıyla Türkçede *mağara arkadaşları* anlamına gelen Eshab-ı Kehf, iki kelimededen oluşan Arapça bir tamlamadır. *Eshab* kelimesi, sahip kelimesinin çoğuludur. Arkadaşlar anlamına gelmektedir. *Kehf* kelimesi ise,, dağda bulunan geniş mağara anlamına gelmektedir. Bu kelimenin Türkçe karşılığı da İn'dir. Şu halde Eshab-ı Kehf tamlaması, mağara arkadaşları, mağara yaranı ve mağara dostları anlamına gelmektedir. Terim olarak da, zamanın idarecisinin zulmünden kaçarak bir mağaraya sığınan ve Kur'an'a göre, mağarada 309 yıl uyuyup, Allah'ın izni ile uyandıktan sonra, tekrar vefat eden gençleri ve köpeklerini ifade etmektedir. Bu terimin yüklendiği anlamlar, tarih boyunca Hristiyan ve İslam dünyasında Eshab-ı Kehf konusunu canlı tutmuştur. Önemine binaen Kur'an'ın bir suresine de *Kehf* adı verilmiş ve sürenin on sekiz ayeti (9-26 arası)'nda Eshab-ı Kehf olayına yer verilmiştir.¹ Bu nedenle konuyu Hristiyanlık ve İslamiyet açısından incelemek faydalı olacaktır.

¹ Mehmed Ayıntabî, *Tefsir-i Tıbyan*, Dersaadet 1321, c.III, s.42; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1982, cV, s.3224; Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1984, cIX, s.200; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerimin Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri*, İst. Tarihsiz, c.IV, s.1936; Hüseyin Aşık, *Ashab-ı Kehf*, İst. 1981, s.11.

Eshab-ı Kehf'in hayat hikayeleri, çeşitli kaynaklarda değişik şekillerde anlatılmaktadır. Ancak bu farklılık, esasta değil teferruattadır. Mesela bir kaynaktan gençlerin devrin kralının akrabası oldukları kaydedilmekte iken, bir diğerinde kralın danışmanları oldukları görüşüne yer verilmektedir. Yine bir başka hikayede ise, gençlerin şehrin ileri gelenlerinden oldukları ifade edilmektedir.² Bu nedenle mümkün olduğu kadar çok sayıda tarihçi ve müfessir tarafından nakledilen ve genel olarak Hıristiyanlarca da kabul edilen, Eshab-ı Kehf hikayesini burada esas alarak yeri geldikçe ayrı bölümlerde bazı farklılıklara da işaret edilecektir.

Eshab-ı Kehf hakkında anlatılan ve en çok kabul gören hikayeye göre, Hz. İsa'da sonra, Hıristiyanlar arasında hatalar çoğalmıştı. Özellikle krallar putlara tapar ve onlara kurban keser hale gelmişlerdi. Tabii olarak bu yöneticiler halkın da kendileri gibi yaşamalarını istiyorlardı. Bu krallardan biri olan Dakyanus, ülkesini dolaşarak halkı putlara tapmaya ve onlara kurban kesmeye zorluyordu. Halkın bir kısmı onun dediklerini yapıyor, bir kısmı da izzetle ölümü tercih ediyordu. Buna karşılık Dakyanus da öldürülenlerin cesetlerini kale kapılarına veya duvarlarına asdırarak halka gözdağı veriyordu.³

Yukarıda zikredilen durumu gören Rum eşrafından bir kaç genç ya da başka bir rivayete göre, temiz kalpli bir kaç kişi, bu yıllarda şiddetli bir korku ve hüznün içinde Allah'a ibadet ediyor ve şöyle dua ediyorlardı *Ey Rabbimiz! bize tarafından rahmet ver ve bize şu durumumuzdan bir kurtuluş yolu hazırla.*⁴ Nihayet sıra bu temiz kalpli dindar insanlara geldi. Dakyanus'un adamları gençleri kralın huzuruna götürdüler. Kral bunlara hitaben, *sizi, bu putlara kurban kesmekten ve onlara tapmaktan alıkoyan nedir? bu şehrin halkını kendinize neden örnek almıyorsunuz. Siz ya bu insanlar gibi ilahlarımıza kurban kesip onlara taparsınız ya da ölümü tercih edersiniz* dedi. Gençlerden biri bu esnada kralın önünde ayağa kalkarak, *Bizim Rabbimiz göklerin ve yerin rabbidir. Biz ondan başkasına ilah demeyiz. Yoksa hakikatten uzaklaşmış oluruz. Şu bizim kavmimiz Allah'dan başka tanrılar edindiler*

² Geniş bilgi için bkz. İbni Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, Beyrut 1985, c.II, s.103-107; Ayıntabî, *Tıbyan*, c.III, s.42-52; Sümer, *Eshabül-Kehf*, s.14-22, 70-72.

³ İbni Kesir, *Bidaye*, c.II, s.104,105; Ayıntabî, *Tıbyan*, c.III, s.43.

⁴ Kur'an XVIII/10.

*bari bu tanrılar konusunda açık bir delil getirirler ya, öyle ise, Allah hakkında yalan uydurandan daha zalim var mı? dedi.*⁵

Bu sözlerden sonra kral, gençlerin biraz daha düşünmelerini isteyerek şehirden ayrıldı. Sonra birisi *madem ki siz onlardan ve onların ilahlarından uzaklaştınız. O halde bir mağaraya sığın ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın dedi.*⁶ Gençler bu olay üzerine evlerine giderek bir miktar yiyecek oldılar ve Bencilus Dağı'ndaki mağaraya sığındılar. Yolda giderken bir çoban ve köpeği de kendilerine katılarak o da mağaraya sığındı.

Gençler mağaraya yerleştikten sonra, sadece namaz, oruç, tesbih ve tahmid ile meşgul olmaya başladılar. Nafakalarını ise, içlerinden Yemliha adlı genç temin ediyordu. Yemliha tebdil-i kıyafet ederek şehre gidiyor ve yiyeceklerle birlikte bir takım haberler de alarak mağaraya dönüyordu.⁷

Yemliha, şehre indiği bir gün, Dakyanus'un şehre döndüğünü ve halkı putlara kurban kesmeye zorladığını duydu. Yemliha, bu durumu arkadaşlarına haber verdi. Gençler, Allah'a dua etmeye başladılar. Yemliha, arkadaşlarına hitaben, *Ey kardeşler! Başlarınızı kaldırınız.Rabbinize itaat ve tevekkül ediniz....dedi.* Arkadaşları da *Rabbimiz! Bize tarafından rahmet ver ve bize şu durumdan bir kurtuluş yolu hazırla...*⁸diyerek dua etmeye başladılar.Daha sonra güneş batmak üzere idi ki, *Allah onlara bir uyku verdi ve uyudular. Orada güneş doğduğu zaman mağaranın sağına meylederdi.Batarken de yine bunlara dokunmadan batardı. Ayrıca uzun süre bir taraflarına yatmalarından dolayı, o tarafları ağrımazın diye,zaman zaman diğer taraflarına döndürülüyorlardı.*⁹ Bu arada gençlerin mağarada olduklarını heber alan Dakyanus, adamları ile birlikte mağaranın ağzına geldi. Ancak içlerine düşen bir korku ile mağaranın içine giremediler. Sadece içeride bulunanların ölmelerini sağlamak için, mağaranın ağzını taşlar ile ördürerek kapattırdılar. Bu esnada da

⁵ Kur'an XVIII/14-15.

⁶ Kur'an XVIII/16.

⁷ Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.43; Aşık, *Ashab*, s.74 vd.

⁸ Kur'an, XVIII/10.

⁹ Kur'an, XVIII/11,17,18.

yine şehrin ileri gelenlerinden olan, ancak Allah'a inandıklarını gizleyen iki kişi, gelecek nesillerin anlamaları için, Eshab-ı Kehf'in durumunu bakır bir levhaya yazarak duvar tamamlanmadan önce mağaranın içine attılar.¹⁰

Dakyanus'dan sonra gelen krallar ve halk Allah inancını kabul etmişti. Ancak bu defa da öldükten sonra insanların ruh ve cesedleri ile birlikte dirilip dirilmeyecekleri konusunda anlaşmazlıklara düşmüşlerdi. İşte tam bu esnada, 309 yıldan beri uyumakta olan Eshab-ı Kehf de Allah tarafından uyandırılmışlardı. Uyanan gençler, hiç bir şeyden habersiz olarak normal uykularından uyanmış gibi, kalkıp namaza durdular. Daha sonra ne kadar uyduklarını birbirlerine sormaya başladılar. Ancak aralarında anlaşamayınca bu konuyu Allah'a havale ettiler.¹¹

Yukarıdaki olaydan sonra, Eshab-ı Kehf, arkadaşları olan Yemliha'yı tekrar şehre gönderdiler Yemliha, halkın ve kralın tevhid dinini kabul ettiğini anlayınca kadar başından geçen bir çok olaydan sonra, mağaraya geri döndü. Bu arada halk ve kral da bu durum, insanların öldükten sonra dirileceğine en büyük delildir, diyerek mağaranın ağzına kadar geldiler. Halkın kendilerine doğru geldiklerini gören gençler, korkularından hemen ibadet etmeye başladılar. Ancak daha önce uyudukları yerlere yönelince vefat ettiler.¹²

Daha sonra mağaradan içeri girenler bakırdan bir sandukça bularak halkın huzurunda açtılar. Bu sandukçadan, daha önce adı geçen bakır levha (rakim) çıkmıştı. Bunun üzerine şehrin hükümdarı, mağaranın ağzını tekrar ördürdü ve üzerine de bir ibadethane yaptırdı.¹³

Eshab-ı Kehf'in ne zaman yaşadığı konu ile ilgili eserlerde bir çok tartışmaya sebep olmuştur. Bazı müellifler, Eshab-ı Kehf'in Hz. İsa (AS)'dan önce yaşadığını ve Hz. İsa'nın

¹⁰ İbni Kesir, *Bidaye*, c. II, s.106; Ayıntabi, *Tıbyan*, c. III, s. 44.

¹¹ İbrahim Hazini Bağdadi, *Lübabü't-Tevîl Fî Meaniyi't-Tenzil*, Mısır 1328, c.III, s.188; Muhammed Emin , *Eshab-ı Kehf Ve Rakim*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Tasnifi, Nr.4629; Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.44.

¹² Kur'an XVIII/17-19; Bağdadi, *Lübab*, c.III, s.186 vd; İbni Kesir, *Bidaye*, c.II, s.107; Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.45, 46; Muhammed Emin, *Kehf*, s.37.

¹³ Bağdadi, *Lübab*, c.III, s.186 vd; Muhammed Emin, *Kehf*, s.12 vd; Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.45, 46.

kavmine bunların hikayelerini anlattığını iddia etmektedirler. Ancak bu görüş fazla itibar görmemiştir.¹⁴ Hakim olan görüşe göre, bu gençler Hz. İsa'dan sonra yaşamışlardır. Hz. İsa'nın dinine mensup olan bir topluluk zamanla zalim bir hükümdar tarafından zorla dinin esaslarından uzaklaştırılmıştır. Bu hükümdarın ise, Dakyanus veya Dekyanus olduğu kesin gibidir. Ancak onun hüküm sürdüğü devrin kesin tarihi verilememektedir.¹⁵

Fransızların Grand Ansiklopedisi'nde, konu ile ilgili hikaye anlatılırken Eshab-ı Kehf'in yaşadığı zamanla ilgili olarak iki tarih üzerinde durulmuştur. Bir rivayete göre, M.S. 298 yılında uyuyan Eshab-ı Kehf, 150 yıl sonra, M.S. 448 senesinde uyanmışlardır. Diğer bir rivayete göre de 251'den 448'e kadar tam olarak 197 sene uyumuşlardır.¹⁶ Görüldüğü üzere, burada iki tarih üzerinde durulmaktadır. Ancak Eshab-ı Hristiyanlar tarafından ileri sürülen Kehf'in uyuma müddetleri ile ilgili fikirlerden ikisi de Kur'an'da zikredilen ve İslam alimleri tarafından nakledilen bilgilere uymamaktadır.

Kur'an'da Eshab-ı Kehf'in mağarada ne kadar kaldıkları üzerinde durulurken *onlar mağaralarında 300 yıl kaldılar ve buna 9 yıl daha ilave etmişlerdir* denmektedir.¹⁷ Müfessirler bu ayeti tefsir ederken, güneş yılına göre, 300 yıl; kameri takvimine göre, 309 yıl uyuduklarının ifade edilmek istendiğine işaret etmişlerdir. Burada belirtilen sürenin beyan-ı ilahi olup olmadığı hususunda da müfessirler değişik fikirler ileri sürmüşlerdir. Bir fikre göre Kur'an, bunların mağarada 309 yıl kaldıklarını açıkça belirtmektedir.¹⁸ Diğer bir fikre göre ise, Kur'an, burada bir süre belirtmemiş, bu hususta söylenen sözleri nakletmiştir. Hatta Allah'ın bu hususta son sözü kendine bıraktığına, bu nedenle de aynı ayette *Allah ne kadar kaldıklarını daha iyi bilir* dendiğine dikkat çekmişlerdir. Bu fikri savunanlar burada belirtilen sürenin mescid yapalım diyenlerin sözü olabileceği ihtimali üzerinde de durmuşlardır. Merhum Elmalılı Hamdi Yazır da yukarıdaki görüşleri naklettikten sonra; *Nasara'nın müşrik Romalılar'a galebe ile meydana çıkmaları miladın 4. asrının başında vaki olduğuna göre, o zamana kadar 300 küsur sene durmuşlar demektir. Bu suretle, 309 bu müddeti açıklığa*

¹⁴ Taberi, *Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk*, Kahire 1326, c.II, s.7; Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.42.

¹⁵ Yazır, *Kur'an Dili*, C.V, s.3233; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, c.V, s.1949.

¹⁶ Yazır, *Kur'an Dili*, C.V, s.3233

¹⁷ Kur'an XVIII/25.

¹⁸ Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.52; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, c.IV, s.1948, 1950.

kavuşturmak için ifade edilmiştir... demektedir.¹⁹ Buradan anlaşıldığına göre, Eshab-ı Kehf'in başından geçen olay, M.S. 2. yüzyılın başlarında meydana gelmiştir. Ancak bu hususta kesin tarih vermek mümkün değildir. Devrin hükümdarı Dakyanus'un krallık dönemi hususunda ise, değişik tarihler verilmektedir. Bu olayın tarihi olarak genelde 249-251 yılları gösterilmektedir. Bu tarih Hıristiyan kaynaklarına en azından mağaraya çekiliş tarihleri olarak uymaktadır. Ancak başlangıç tarihinin 250 kabul edilmesi ve 309 yıl orada kaldıkları kabul edildiği takdirde, uyanışları 559 yılına tevafuk etmektedir. Bu da diğer tarihi bilgilerle çakışmaktadır. Çünkü, Eshab-ı Kehf'in uyandıkları zamanın hükümdarı Teyezosis'in 401-450'lili yıllarda krallık yaptığı bilinmektedir. Bu takdirde Elmalılı'nın yaptığı tahmin doğrudur. Yani Eshab-ı Kehf'in 2. yüz yılın başlarında mağaraya çekilmiş olmaları ihtimali kuvvetlidir.²⁰

Eshab-ı Kehf'in adları ve sayıları hakkında da çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, bunların sayısı sekizdir, dokuzuncusu ise, köpekleri Kıtımdır. Bu rivayete göre, Eshab-ı Kehf'in isimleri; Makselmina, Mahşelmina, Temliha (Yemliha), Mertunas, Keştunas, Bironos, Dimos, Kalos ve Kıtımir (Köpekleri)dir.²¹ İbni İshak'a göre de Eshab-ı Kehf'in sayıları sekizdir, dokuzuncusu köpekleridir. Bu müellif onların isimlerini: Mekselmina, Mahselmina, Yemliha, Martus, Kesutunis, Bironis, Resmunis, Batunis, Kalus şeklinde sıralamaktadır.²²

Hz. Ali tarafından gelen bir rivayete göre, Eshab-ı Kehf'in sayıları yedi idi. Köpekleri ile sekiz adet oldukları bildirilmektedir. Bu rivayette Eshab-ı Kehf'in isimleri ve görevleri şöyle sıralanmaktadır. Yemliha, Mekselina, Mislina, Mernuş, Debernuş, Şazenuş'dan ilk üçü hükümdarın sağ kol danışmanları; son üçü de sol kol danışmanları idiler. Bunların yanlarına aldıkları çobanın adı Kefeştatayyuş ve köpeğinin adı da Kıtımir idi.²³ Abdullah bin Abbas tarafından gelen bir rivayete göre, Hz. Abdullah (r.a.), ayetteki, *onlar hakkında bilgisi olan*

¹⁹ Yazır, *Kur'an Dili*, c.v, s.3243 vd.

²⁰ Yazır, *Kur'an Dili*, C.V, s.3243 vd.

²¹ Bağdadi, *Lübab*, c.III, s.190; Aşık, *Ashab*, s.16.

²² Taberi, *Tarih*, c.II, s.5, 6.

²³ Ayıntabi, *Tıbyan*, c.III, s.51.

çok azdır kısmını okuduktan sonra, *İşte ben o az kişilerdenim* demiş ve isim vermeden Eshab-ı Kehf'in yedi kişi olduklarını, sekizincisinin ise, köpekleri olduğunu belirtmiştir.²⁴

Kanatimizce ikinci rivayet daha isabetli görülmektedir. Zira meal ve tefsirlerde Kehf suresinin 22. ayetinde *yedidir, sekizincisi köpekleridir* ifadesinin Müslümanlar tarafından söylendiği belirtilmekte, hatta bizzat Hz.Muhammed (s.a.v.)'in, Hz. Cebrail'den bu sayıyı haber verdiği belirtilmektedir.²⁵

Eshab-ı Kehf'in yaşadığı şehir ve sığındıkları mağara ile ilgili olarak, olayın meydana gelmesinden bir süre sonrasında başlayan ihtilaflar günümüze kadar sürmüştür. Bunlardan sadece birinin doğru olduğu düşünülürse, bu fikirlerde bir ayıklama yapmak gerektiği açıktır.

Eshab-ı Kehf mağarasının yeri ile ilgili fikirlerin uzayıp gitmesinin çeşitli sebepleri vardır. Kısaca özetlemek gerekirse, geçmişten günümüze kadar Eshab-ı Kehf mağarasının farklı yerlerde gösterilmesi, dini ve tarihi özelliği olan mağaraya halkın yakın olmak ve sahiplenmek isteği tarif edilen mağaraların biri birine benzemesi ve bazı hissi yaklaşımlar bu olaya neden olmaktadır. Esasen bu konu, tarihi ve dini özelliği itibarıyla yüzde yüz çözülecek olsa bile, sonuç olarak pek bir şey değişecek gibi değildir. İnsanların inancı, bu mağaraların kültürel birer miras oluşu, bir kısmının üzerinde tarihi eserlerin bulunması, bazı dini ve kültürel duygu ve ihtiyaçların buralarda giderilmesi, tarihi birer hatıra olmaları ve benzeri nedenlerle Eshab-ı Kehf mağarası olarak gösterilmekte olan yerler, buldukları devrin şartlarına göre, konumlarını devam ettirecekleri gibi, yerleri ile ilgili olarak ileri sürülen fikirlerin de devam edip gideceği muhakkaktır. Esasen *Eshab-ı Kehf'in yerinin nerede olduğunu bilmek insanlar üzerine farz olsaydı. Allah onu kitabında mutlaka zikrederdi* ifadesini kullanan İbni Kesir'in düşüncesi dikkate alınacak olur ise,²⁶ önemli olan şeyin Eshab-ı Kehf olayının tarihi ve dini yönünü değerlendirmek olduğu anlaşılacaktır.

²⁴ Taberi, *Tarih*, c.II, s.5; İbni Kesir, *Bidaye*,c.II, s.104.

²⁵ Miras, *Tecrid-i Sarih*, c.IX, s.203; Fahri Gökcan, "Kur'an- Kerime Göre Eshab-ı Kehf Kıssası", *Tayyib Okuç Armağanı*, Ankara 1978, s.131-146.

²⁶ İbni Kesir, *Tefsiru 'l-Kur'ani 'l-Azim*, İst. 1985, c.V, s.138; İbni Kesir, *Bidaye...*, c.II, s.105.

Yukarıda belirtildiği üzere, dünyanın bir çok ülkesinde Eshab-ı Kehf mağarasının bulunduğu iddia edilmektedir. Nitekim İspanya, Cezayir, Mısır, Ürdün, Şam, Afganistan ve Doğu Türkistanın da dahil bulunduğu 33 yerde Eshab-ı Kehf mağarasının bulunduğu bildirilmektedir. Yine buralarda bulunduğu bildirilen mağaralarda bulunan cesetlerin sayıları, mağaraların konumu ve üzerlerinde yapılan binalar ile ilgili olarak, bazı farklılıklarla beraber birbirinin benzeri olan iddialar ileri sürülmektedir.²⁷ Ancak Eshab-ı Kehf'in Tarsus'da ya da Afşinde olduğunu bildiren tarihi kayıtlar ve buradaki mağaraların konumu yanında diğer fikirler çok zayıf kalmaktadır. Yani bu konuda asıl fikirler Afşin ve Tarsus üzerinde yoğunluk kazanmaktadır. Bu gerçeğe karşılık, Hıristiyanlar yedi uyuyanlardedikleri Eshab-ı Kehf'in Efes'te bulunduğu fikri üzerinde ısrar ederler. Hıristiyanlara göre, Efes'te bulunan Eshab-ı Kehf'in kalıntıları, buldukları yerden alınarak Marsilyaya nakledilmiştir. Nihil esnasında kullanılna büyük taş sandık ise, Marsilya'daki Sent Viktor Kilisesindedir. 528'de Suriye piskoposu Jean de Serağ'ın bir hikaye şekline soktuğu bu destan, sonradan Gregmar Dulos tarafından Süryanice'den Latince'ye tercüme ve teksir edilmiştir.²⁸

Afşin ve Tarsus'daki mağaralar ile ilgili tartışmalar; mağaraların ise Müslümanlar tarafından kabul görmektedir. Bu tartışmalar konumu, Kur'an ayetlerine uygunluğu, buldukları dağın adı, üzerlerinde vakıf eserler kurulması, buldukları şehirlerin eski adı ve tarihi geçmişi, bu merkezlerin Eshab-ı Kehf'in köyü olduğu, kaynaklarda gösterilen yerin hangisi olup olmadığına dair başlıklar altında toplanmaktadır. Tabii bu başlıklar altında toplanabilecek olan tartışmalar, Eshab-ı Kehf'in bulunduğu yeri ortaya çıkarmak için yapılmaktadır. Ancak burada sadece esas konumuz olan Afşin'deki Eshab-ı Kehf mağarası ve üzerindeki vakıflar ile bir kaç noktaya kısaca işaret edilerek geçilecektir.

Afşin'in bilinen en eski adı Arabissos ya da Arabsus şeklinde geçmektedir. Bu ad daha çok Bizanslılar ve Selçuklular döneminde kullanılmıştır. Ancak kesin olarak belirlenemeyen bir dönemden sonra Afşin, Efsus adı ile tanınmaya başlamıştır.²⁹ Bu dönemin

²⁷ Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l-Meraği*, Beyrut 1974, c.XV. s.127; Yazır, *Kur'an Dili*, C.V, s.3237; Luis Massignon, "Les Sept Dormants d'Ephese (Ahl al Kahf) en İslam et en Chretience" *Revue des Etudes Islamiques*, Paris 1953, s.70, 71.

²⁸ Yazır, a.g.e, Faruk Sümer, *Eshabü'l-Kehf*, İst., Tarihsiz, s.23-24

²⁹ Sümer, *Eshabül Kehf*, s.3, 4.

Selçuklular'ın son zamanlarına rastlaması muhtemeldir. Ad değişikliğinin nasıl bir etki ile değiştiği bilinmemektedir. Kaynaklarda Eshab-ı Kehf'in köyünün Efsus adı ile tanıtılması ve Afşin'de bulunan mağaranın Eshab-ı Kehf'in mağarası olduğunun düşünülmesi nedeni ile bu ad verilmiş olabilir. Nitekim Selçuklular ve Zülkadirîler zamanında buraya yapılan binalar ve vakıflar ile, onların bu bölgeye önem vermeleri bu durumu akla getirmektedir. Yalnız aynı dönemde Tarsus'daki mağara üzerine de vakıfların yapılmış olduğu dikkati çekmektedir.³⁰

Üzerinde vakıflarla ilgili araştırmalar yaptığımız Tapu Tahrir Defterleri'nde Afşin'in adı *Efsus ve Yarpuz* adları ile kaydedilmiştir. Aynı defterlerde burada Eshab-ı Kehf'in makamı olduğu da kayıtlıdır.³¹ Benzeri bilgiler, Osmanlı yıllıkları olan vilayet salnamelerinde de bulunmaktadır.³² Mesela Elbistan'ın ve Tarsus'un ayrı ayrı birer kaza merkezi olarak Haleb Vilayeti'ne bağlı olduğu yıllarda hazırlanan 1285/1868 tarihli vilayet salnamesinde, *Efsus Nahiyesinde Eshab-ı Kehf'in... makam-ı alileri ve Tarsus civarında Eshab-ı Kehf'in... merakid-i şerifeleri vardır* denilmektedir.³³ Konu ile ilgili benzer fikirler tarih ve tefsir kaynaklarında bir çok yönleri ile ele alınmıştır.³⁴ Ancak konumuzun sadece vakıflar ile ilgili olması bu kısma ayrılabilir satırların azlığı nedeniyle araştırmamızın sınırlarını aşmamak için bu kadarını yeterli görerek vakıfları ile ilgili kısma geçiyoruz.

³⁰ Vamık Şükrü, *Tarih-i Evkaf-ı Ümem*, c.I, s.857.

³¹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1187, 1188; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, Ankara 1988, c.II, s.638, 639.

³² *Haleb Vilayeti Salnamesi, 1285*, s.203, 231; *1302*, s.182; *Adana Vilayeti Salnamesi, 1293*, s.140; *1308*, s.98; *1318*, s.90.

³³ *Haleb Vilayeti Salnamesi, 1285*, s.203, 231.

³⁴ Konu hakkında bilgi veren bir kaç kaynak için bkz. Taberi, *Tarih*, c.II, s.4-10; Zemahşeri, *el-Keşşaf Fî Tefsiri'l-Kur'an*, c.I, Kahire 1318, s.205; Fahreddin Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, Tahran Tarihsiz, c.XXI, s.103; Kadı Beyzavi, *Envaru't-Tenzil Ve Esraru't-Tevil*, İst. 1314, c.I, s.7; Nesefî, *Medariku't-Tenzil Ve Hakaiku't-Tevil (Hazin Tefsirinin Kenarında)*, Kahire 1328, c.III, s.193; İbrahim Hazin Bağdadi, *Lübab*, c.III, s.190; Yakutu'l-Hamevi, *Mucemu'l-Buldan*, Kahire 1324, c.VI, s.84-86, 305; Ferruh İsmail Efendi, *Tefsir-i Mevakib*, İst. 1321, c.III, s.42-52; A.Mustafa Merağî, *Tefsir*, C.V, s.118 vd.; Evliya Çelebi, *Seyhatname*, İst. 1935, c.IX, s.332; Yazır, *Kur'an Dili*, c.V, s.3224 vd.

II-ESHAB-I KEHF VAKIFLARI VE TARİHİ GELİŞİMİ

A-Eshab-Kehf Vakıflarının Kuruluşu

Etrafındaki temel kalıntıları ve diğer bazı işaretlere binaen, Eshab-ı Kehf mağarası üzerinde ve çevresinde ilk defa Bizanslılar tarafından dini mahiyette bazı eserlerin yapıldığı bilinmektedir.

Eshab-ı Kehf'in bulunduğu bölge, Selçuklular'ın fethinden sonra da önemini korumuştur. Bizans devrinde olduğu gibi, bu dönemde de Eshab-ı Kehf mağarası çevresinde dini, sosyal ve eğitime yönelik vakıflar kurulmuş ve vakıf eserler inşa edilmiştir. Ancak bu gelişmelerden en önemlisi Selçuklular'ın Maraş Emiri (Valisi) Nusretuddin Hasan³⁵ tarafından gerçekleştirilmiştir. Nusretuddin Hasan Bey, vakıf eserlerin ele alındığı bölümde de görüleceği üzere, burada bir cami, bir kervansaray ve bir ribattan oluşan muazzam bir külliye inşa ettirmiş; kendisi ve zamanındaki Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat tarafından, buraya vakıf gelirleri tahsis edilmiştir.³⁶

³⁵ Nusretuddin Hasan Bey, Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın emirlerinden Hüsameddin Hasan Bey'in torunudur. Kılıçarslan Maraş ve Elbistan çevresini önemine binaen güvendiği emirlerinden olan Hüsameddin Hasan Bey'i buraya emir olarak tayin etmişti. Hüsameddin Hasan Bey'den sonra yerine oğlu İbrahim geçti. Daha sonra da onun oğlu Nusretuddin Hasan Bey Elbistan ve Maraş bölgesinin emiri oldu. (M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, XIV, (1330), c.VI, sy.83, s.347). Nusretuddin Hasan Bey, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında mevki ve itibar sahibi oldu. Bir süre önce elden çıkmış olan bu bölgenin sultan tarafından yeniden fethi üzerine valiliğe tayin olunmuştu (Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İst. 1993, s.286). Maraş ve Elbistan bölgesi, Nusretuddin Hasan Bey zamanında çok iyi idare ve imar olundu. 1211 yılında Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine, Nusretuddin Hasan Bey'in tavsiyesi ile İzzeddin Keykavus tahta oturdu. Nusretuddin Hasan Bey, bu devrede nüfuzunu devam ettirdiği gibi Eshab-ı Kehf mağarası etrafında bulunan cami, kervansaray (Medrese) ve ribat (zaviye)'i inşa ettirmiştir. Burayı ziyaret eden İbnuladim, Nusretuddin Hasan Bey'in Eshab-ı Kehf'de önemli eserler yaptırıldığını ve bu eserlerin harap olmaması, buraya gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve görevlilerin maaşlarının ödenmesi için, aynı şahıs tarafından atlas yazısı adı ile bilinen Afşin (Efsus) ovasındaki bir çok köyü vakfettiğini bildirmektedir. Nusretuddin Hasan Bey Sultan I. İzzeddin Keykavus'un halefi I. Alaaddin Keykubad zamanında da uzun müddet valilik yapmış. Ancak Sultan Alaaddin Keykubad'ın siyasi nüfuzu olan emirleri öldürtme siyasetine binaen toplam 30 yıl kadar valilik yaptıktan sonra 631/1234 yılında öldürüldü. Cömertliği, asaleti ve ikramı ile kendisine karşı saygı duyulan bu zatın özellikle Eshab-ı Kehf çevresinde yaptırmış olduğu külliye geçirdiği bir çok tamiratlarla birlikte varlığını bu güne kadar sürdürmüştür. (M.H. Yınanç, "Maraş Emirleri", *TTEM*, XV, (1341), c.VIII, sy.85, s.91-93).

³⁶ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1180.

Zülkadir Beyliği zamanında Eshab-ı Khef vakıflarına dokunulmamıştır. Zülkadir Beylerinden Süleyman Bey, burada bir buk'a (zaviye, orta dereceli okul) yaptırmıştır. Alauddevle Bey ise, babasının yıkılmış olan buk'ası ile birlikte bazı ilave ve değişikliklerle buradaki kervansaray (medrese, misafirhane) ve mescidi tamir ettirerek yeniden faaliyete geçirmiş ve vakıf gelirleri tahsis etmiştir.³⁷ Mescidin önünde bulunan Çardak (küçük mescid) da vakıf eserlerin incelendiği kısımda izah edildiği üzere, Osmanlılar zamanında yaptırılmıştır.

B-Eshab-ı Khef'de Kurulan Hayri Vakıflar

1-Eshab-ı Khef Camii

Yukarıda izah edildiği üzere, cami, Selçuklular zamanında uzun süre Maraş Valiliği yapmış olan Nusretuddin Hasan Bey tarafından, daha önce Eshab-ı Khef mağarası üzerine kurulmuş olan bir Bizans kilisesinin kalıntıları üzerine inşa edilmiştir.³⁸ Camiin kapısı üzerinde Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad ile Maraş emiri Nusretuddin Hasan adına 630/1233 tarihli üç satırlık bir kitabe mevcuttur. Kitabe, mescidin 1320/1902 yılındaki tamiri esnasında duvarın içinde bulunmuş ve yeniden inşa edilen kapısının üzerine konulmuştur. Fakat Faruk Sümer'in de dikkati çektiği üzere, kitabede cami adı geçmemekte, inşa edilen şeyin bir ribat olduğu ifade edilmektedir. Ribatın tekke, zaviye, buk'a, sınır boylarında mücahitlerin kaldıkları uç karakolu ya da kervansaray anlamına geldiği ve burada bu vasıflara uyan başka bir yapı olmadığı göz önünde tutulursa, kitabenin Eshab-ı Khef külliyesini oluşturan kervansaray (ribat, medrese), yani bu gün misafirhane olarak adlandırılan tesise ait

³⁷ VA, VKD., Nr.590, s.107; BOA, VKF., Nr.9/7.

³⁸ M.H.Yınanç, "Elbistan" md, İA., İst. 1993, c.IV, s.226, 227; M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri" TTEM., XV, c.VIII, sy.85, s.91, 92; Refet Yınanç, "Eshab-ı Khef Vakıfları" VD., Ankara 1988, sy.XX, s.312.

olduğunu kabul etmek gerekiyor.³⁹ Konu medresenin incelendiği bölümde daha geniş olarak değerlendirilecektir. Ancak bu bilgiler ışığında ulaşılan sonuca göre, ilk yapılış tarihi bilinmeyen camiin Nusretuddin Hasan tarafından ribat (zaviye, buk'a) ve kervansarayın yaptırıldığı yıllarda inşa edilmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Alauddevle Bey de bu camii, 1500 yılından önceki yıllarda yeniden yaptırmıştır. Çünkü vakfiyesi 906/1500 tarihini taşımaktadır. Camiinin Alauddevle Bey'in hanımı olan Rüstem Bey'in kızı Şems Hatun tarafından ya da onun adına Alauddevle Bey tarafından yeniden yaptırılmış olması ihtimali daha kuvvetlidir. Camiinin yanında bulunan ve bu gün Çardak adı ile bilinen kısımda onun adına yazılmış 905/Mart 1499 tarihli bir mescid kitabesi mevcuttur. Bu kitabe muhtemelen camiye aittir. Şems Hatun adına yaptırılan camiye Alauddevle Bey'de vakıflar tahsis etmiştir. Nitekim 906/1500 tarihli vakfiyede de ihya edilen eserin bir kubbe, başka bir yerde de mescid olduğu ifade edilmektedir. Bu ifadeler de camii göstermektedir.⁴⁰

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, Eshab-ı Kehf Camii'nin planı ve yapısı hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır. Eshab-ı Kehf Camii, aynı adla bilinen mağaranın hemen önüne yapılmıştır. Kaynaklarda ve araştırmaya eserlerin bir kısmında mescid olarak tanımlanan cami; daha

³⁹ Sümer, *Eshabül Kehf*, s.44. Bir heyetle birlikte 1947 yılında Eshab-ı Kehf külliyesinde yaptığı araştırmaları yayınlayan Tahsin Özgüç ve "Eshab-ı Kehf Vakıfları" adlı makalenin yazarı Refet Yinanç, camiinin kapısı üzerindeki kitabenin camiye ait olduğu ve üzerindeki 630/1233 tarihinin, camiinin yapılış tarihini gösterdiğini ileri sürmüşlerdir (bkz. Tahsin Özgüç, "Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri Ve Karahöyük Kazısı" *Bellekten*, Ankara 1948, c.XII, sy.45, s.229; R. Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s.312). Buna karşılık kitabenin cami duvarının 1320/1902 yılındaki tamiri esnasında duvarın içinde bulunduğunu zikreden ve kitabeyi yayınlayan M.H.Yinanç, onun camiye ait olduğuna dair her hangi bir bilgi vermemiştir. Ayrıca kitabenin üzerindeki kayıtlar onun açıkça bir kervansaray (ribat)'a ait olduğunu göstermektedir. Kervansarayın ise, cami ile ortak bir özelliği yoktur. (M.H.Yinanç, "Maraş Emirleri" *TTEM.*, XV, (1341) c. VIII, sy.85, s.91-93). Bu durum ise, kitabenin kervansaraya ait olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

⁴⁰ Kitabenin Arapça metni :

عَمَرَتْ هَذَا الْقُبَّةَ الشَّرِيفَةَ سَيِّدَةُ الْخَاوَاتِينِ شَمْسُ خَاتُونِ بِنْتِ رُسْتَمٍ فِي أَيَّامِ
دَوْلَةِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ عَلَاءِ الدَّوْلَةِ بْنِ سُلَيْمَانَ
ذَلْقَادَرِ عَزَّ تَعَالَى... رَمَضَانَ سَنَةِ خَمْسَةَ وَتِسْعِينَ

Kitabenin tercümesi:

1-Bu kubbe(Mescid)'yi Süleyman oğlu, Adil Melik Alauddevle'nin idaresi zamanında hatunlar hatunu Rüstem kızı Şems Hatun yaptırdı.

2-Allah onun başarılarını artırsın ... Ramazan 905/Mart 1500 (Kitabenin metni için bkz. R.Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s.312).

sonraki tamirler nedeni ile harici şeklini değiştirmiş olmasına rağmen, içi ilk yapıldığı devre has yapı özelliğini hala korumakta ve Selçuklular'ın ulu camileri tipini andıran bir plana sahip olduğunu göstermektedir. Mihrabın önündeki kubbe, şeklini değiştirmiş olmakla beraber, sütunlara dayanan kemerleri ilk hallerini korumaktadırlar. Ayrıca camiin mağaranın şekline uydurulmasındaki maharetle ve onunla münasebetinde en küçük bir değişiklik dahi sezilmemektedir.⁴¹ Eshab-ı Kehf külliyesini oluşturan diğer iki asli eserin kuzeyinde bulunan cami; esas camii bölümü ve kutsal mağara bölümünden oluşmaktadır. Camii bölümüne doğudaki bir kapıdan girilerek son cemaat mahalline gelinir. Burası üç mermer direk üzerine kurulmuştur. Direklerin ölçüleri birbirinden farklıdır ve daha eski bir yapıya aittirler. Yine bu bölümün ikisi kuzeyde, biri doğuda olmak üzere, üç geniş ve uzun penceresi vardır. Bölümün kemerleri ve tonoz kısmı tuğla ile örtülmüştür.

Camiin esas bölümünü oluşturan ikinci kısmı, yarım daire şeklindeki bir kubbe ile örtülüdür. Mihrabı, minberi ve duvarlarının kayda değer bir hususiyetleri yoktur. bu kısmın doğuya açılan üç penceresi vardır.

Camii ile ilgili bilgi verirken, onun bitişik olduğu mağara kısmını da cami ile birlikte değerlendirmek gerekir. Çünkü yukarıda ifade edildiği üzere, bu iki birimin birbirinin şekline uygunluğu ve birbiri ile olan münasebetleri nedeni ile bunları ayrı düşünmek imkansız gibidir.

Eshab-ı Kehf'in makamını oluşturan mağara kısmı kutsal mağara ve önündeki ibadet yeri olmak üzere, iki kısma ayrılmıştır. Mağaranın batı yönündeki uç kısmında bir kaynak suyu vardır. Kaynağın dışında kalan mağara tarafı dörtgen şeklindedir. Bu kısmın önünde ikinci bir bölüm vardır. Burası da dörtgen şeklindedir. Burada da yine mağara kısmında bulunan bir ibadet yerine ulaşılır. İbadet yerinin kemer ve tonozları tuğla ile, duvarları ise, moloz taş ile inşa edilmiştir. Mağara tarafındaki duvarın üzerinde, halkın *vaftiz taşı* adını verdiği mermer bir mihrab bulunmaktadır. Burası Bizans devrinde kilise olarak kullanılmıştır.

⁴¹ Özgüç, "Tetkik Gezileri," s.229.

Kuzeye açılan bir pencere ile aydınlatılması ve havalandırılması sağlanmıştır.⁴² Tahrirler esnasında mağarada Kur'an okumakla görevli *cüzhan-ı türbe-i şerif* olan kimselerden de bahsedilmektedir. 1527'de bu görevi Habib oğlu Abdullah'ın yaptığı kayıtlıdır.⁴³

Tahrirler esnasında ve sonraki yıllarda camiün görevlileri hakkında da bir kaç belgeye raslamaktayız. 1525 yılında camiin hatibi Yusuf oğlu Mevlana Taceddin; Müezzini Abdulaziz oğlu Mevlana Ali idi.⁴⁴ 1527 yılında hatipliği Tahir Hacı oğlu Bum Hayır, müezzinliği Ahmed oğlu Ömer,⁴⁵ 1563'de ise, camiin hatipliğini Aydoğmuş oğlu Mevlana Ümmet, imamlığını da kardeşi Ali Fakih yapmakta idiler.⁴⁶

Vakfiyelerde ve tahrirler esnasında Eshab-ı Kehf Külliyesi'ni oluşturan tesislerin vakıfları hakkında da bilgi verilmektedir. Ancak bu bilgiler genellikle Eshab-ı Kehf vakfi adına kaydedilmiş, hangi tesisin hangi vakıf gelirine sahip olduğu ve hangi tesiste hangi görevlilerin hizmet ettiği tam bir açıklıkla kaydedilmemiş, her tesisin durumunun ayrı ayrı değerlendirilmesine yarayacak bilgi verilmemiştir. Mesela, 1525 yılına ait tahrir kaydında Çoban Pınarı denilen yerin mahsulünden cami müezzinine senede 75 akçe verildiği,⁴⁷ 1563 yılı tahririnde Efsus'un vakıf gelirinin yarısı ve Ağcasu Mezrası vakıf gelirinin Eshab-ı Kehf Camii ve Zaviyesi'ne ait olduğu zikredilmiştir.⁴⁸ Ancak bu kadarlık bilgi ile tüm gelirlerin hangi tesise ait olduğunu tesbit etmek imkansızdır. Bu nedenle tesislerin gelirleri ayrı ayrı ele alınmadan Eshab-ı Kehf'in vakıf gelirleri bölümünde değerlendirilmiştir. (Bkz.Ek.1,Tablo 2,3,5).

⁴² Sümer, *Eshabül Kehf*, s.46; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Ankara 1990, c.I-II, s.176; Ahmet Firikçi, *Afşinin Kuruluşu Ve Gelişmesi*, Ankara, 1994, s.28, 29.

⁴³ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.327; *Maraş İl Yıllığı 1973*, s.161, 162.

⁴⁴ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1189.

⁴⁵ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.317, 327.

⁴⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.632.

⁴⁷ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1180; BOA, *TTD.* Nr.998, s.479.

⁴⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.630-632.

Eshab-ı Kehf Camii'n 1100-1106/1689-1695 yılları arasındaki senelik bedeli, yani gelir gider durumu 12960 akçe idi.⁴⁹ XIX. yüz yıla ait kayıtlarda külliye yapı tesislerinin gelirleri ve sair durumu da yine topluca kaydedilmiş açıklayıcı bilgi verilmemiştir.

2- Eshab-ı Kehf Medresesi

Önceki kısımda izah edildiği üzere, Selçuklular'ın Maraş Valisi Nusretüddin Hasan, Eshab-ı Kehf makamının bulunduğu yerde' bir ribat, bir cami ve bir kervansaray (han medrese) yaptırmıştır.⁵⁰ Selçuklular'dan sonra bölgede bir beylik olan Zülkadir oğulları, Nusretüddin Hasan Bey'in vakıflarını yenileyerek tamir ettirmişler ve bunlar yeni tesisler ilave etmişlerdir.⁵¹ Ancak Alauddevle Bey'in eskiden burada bulunan bir cami ve medrese ile daha önce babası Süleyman Bey'in aynı yerde yaptırmış olduğu Buk'a'yı yeniden tamir ederek faaliyete geçirmesi, külliye günümüze kadar ayakta kalmasını sağlamıştır.⁵² Nitekim bu gün de külliye günümüze bir cami, bir ribat (zaviye, buk'a) ve kervansaray (ribat, medrese, misafirhane) kalmıştır. Aşağıda ve ilgili bölümlerde de izah edileceği üzere, bu eserler Alauddevle Bey'in 906/1500 tarihli vakfiyesinde ihya ettiğini bildirdiği buk'a, medrese ve mescide karşılık gelmektedir.⁵³

Alauddevle Bey'in tamir ettiği medresenin yeri ve tarihi bilinmediğine⁵⁴ şu anda mevcut olan kervansarayın değişik yapı özelliği ile handan ziyade medreseyi andıracağına ve medrese olarak kullanılmış olabileceğine dair fikirler ileri sürülmüştür.⁵⁵

906/1500 ve 916/1510 tarihli vakfiyelere göre, Alauddevle Bey, burada bir buk'a bir mescid ve bir medreseyi yeniden ihya ederek bu tesislere vakıf gelirleri tahsis etmiştir.⁵⁶

⁴⁹ BOA, *EV. HMM.*, Nr.554, s.8; BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.3; BOA, *MAD.*, Nr.1878, s.2.

⁵⁰ M.H.Yinanç, "Elbistan" md, *İA.*, c.IV, s.226, 227.

⁵¹ R.Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları" s.314.

⁵² VA, *VKD.*, Nr.590, s.107.

⁵³ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107.

⁵⁴ Bkz. R.Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları" s.313.

⁵⁵ Mahmud Akok-Tahsin Özgüç, "Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Heyeti" *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, (1957), c.II, s.76-79.

⁵⁶ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

Medrese de külliyyenin diğeri tesisleri ile birlikte vakfa dahildir. Külliyyenin diğeri tesisleri ayakta durduğuna göre, çok özel bir gelişmenin haricinde, medresenin de yıkılmamış olması gerekiyor. Çünkü vakfa dahil olan medresenin diğeri tesislerle birlikte korunacağı ve ihtiyaca cevap verir halde tutulacağı muhakkaktır. Tarihi bilgiler ve mevcut durum da bunu doğrular niteliktedir. Mesela, elimizdeki bir kaç belgeye göre, 1077-1258/1666-1842 yılları arasında ve bu tarihlerden bir süre sonrasına kadar faaliyette olduğu bilinmektedir.⁵⁷

Medresenin uzun süre faaliyette olduğu tesbit edildikten sonra, bu defa onun nerede olduğu düşünülebilir. Yukarıdaki bilgiler göz önünde tutulacak olursa, medresenin burada şu anda mevcut olan tesislerden birisi olması gerekiyor. Eshab-ı Kehf Camii'nin ele alındığı kısımda izah edildiği üzere, bu tesislerden medrese olmaya en elverişli olanı ise, bazı kaynaklarda kervansaray (ribat, han) olarak gösterilen ve şu anda misafirhane olarak bilinen kısım olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda medresenin yerinin belli olmadığına dair fikirlere de cevap verilmiş olmaktadır.

Medresenin misafirhane olarak bilinen kervansarayda faaliyet gösterdiğine dair bir çok işaretler vardır. Camiin ele alındığı bölümde, kapısı üzerinde bulunan kitabenin esas olarak bir ribat (kervansaray)'a ait olduğu izah edilmişti. Bu durumda kitabenin, şu andaki misafirhaneye ait olduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Külliyyenin tarihi seyri ve mevcut durumu da böyle bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bu sonuca göre, medrese, kitabede de

⁵⁷ BOA, *İ. Ev.*, Nr.226, 1489, 7776; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.631-633; VA, *ŞD.*, Nr.167, sır.1842; R.Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s.314-318.

ifade edildiği üzere, ilk defa 630/1233 tarihinde yapılmıştır.⁵⁸ Aluddevle Bey ise, 1500'li yıllardan önce burayı bazı ilavelerle tamir ederek faaliyete geçirmiştir. Çünkü vakfiyesi 906/1500 yılına aittir.⁵⁹

Tarihi bilgiler ve şu anda misafirhane olarak bilinen tesisin özelliği göz önünde tutulacak olursa, bu eserin ilk defa 630/1233 yılında Maraş valisi Nüsretuddin Hasan tarafından, gelen geçen yolcuları ağırlamak üzere, bir kervansaray olarak inşa edildiği,⁶⁰ Alauddevle Bey'in de vakfiyesindeki ifadesi ile, burayı yeniden ihya ettiği, yani bazı ilave ve değişikliklerle tamir ederek faaliyete geçirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu ilave sonucunda eser tam olarak eski özelliğini kaybetmemiştir. Ama hem bir kervansaray hem de bir medresenin organlarını barındıran bir yapı görünümünü almıştır. Nitekim Tahsin Özgüç ve Mahmud Akok'da kervansarayın bir handan ziyade bir medreseyi andırdığını, eserin anayola sapa bir yere, dini maksatla yani mukaddes mahalli aileleri ile ziyaret edip orada bir müddet kalan insanların ikametine tahsis edilmiş bir anıt olduğunu, planı ile Selçuklu kervansaraylarından ayrıldığını kendine has yeni bir tipi temsil ettiğini ileri sürmüşlerdir.⁶¹ Refet Yınanç da bu duruma binaen kervansarayın medrese olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürmekle doğru bir tespitte bulunmuştur.⁶² Osman Turan ise, kervansarayı ribat olarak adlandırmakla 630/1233 tarihli kitabeğe uygun bir tespitte bulunmuştur.⁶³ BU duruma göre,

⁵⁸ Kitabenin Arapça metni :

أَمْرٌ بِعِمَارَتِ (فِيهِ) الرِّبَاطِ فِي أَيَّامِ السُّلْطَانِ الْمُعَظَّمِ عَلَاءُ الدُّنْيَا وَالدِّينِ
أَبُو الْفَتْحِ كَيْقُبَادِ بْنِ كَيْخُسْرُو نَاصِرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ أَمْرٍ مَلِكِ الْأُمْرَاءِ
نُصْرَةَ الدِّينِ حَسَنَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ أَعْمَالَ اللَّهِ أَنْصَارَهُ فِي سَنَةِ ثَلَاثِينَ سِتِّينَ

Tercümesi:

1-Bu ribatın inşası dinin ve dünyayı yücesi büyük sultan,

2-Müminlerin emirinin yardımcısı Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın Beylerbeyi,

3-İbrahim oğlu Nusretuddin Hasan -Allah onun başarılarını artırsın- 'in emri üzerine 630/1233 yılında yapıldı (Kitabenin metni için bkz. M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri" TTEM, XV, (1341), c.VIII, sy.85, s.93; Sümer, *Eshabül Kehf*, s.44).

⁵⁹ M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri" TTEM, XV, (1341), c.VIII, sy.85, s.93; Turan, *Selçuklular*, s.286; Aslanapa, *Türk Sanatı*, c.I-II, s.282.

⁶⁰ VA, VKD., Nr.590, s.107; M. Fatih Müderrisoğlu, "Aşşin Eshab-ı Kehf Külliyesi Hanı", (Haziran 1991) sy.X, s.15.

⁶¹ Akok-Özgüç, *Eshab-ı Kehf Heyeti*, s.76-79.

⁶² R. Yınanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s.313.

⁶³ Turan, *Selçuklular*, s.286.

Alauddevle Bey, ribatı tamir ederek medrese halinde kullanılacak bir hale getirmiştir. Ancak eserin eskiden kervansaray olarak kullanıldığını gösteren bazı izler silinmemiştir. Burasının medrese olarak kullanıldığını gösteren 1079/1668 tarihli bir buyruhduda, medresenin müderrisi Hüseyin'in görevini terk etmesi üzerine, öğrencilerin de medreseyi terk ettiği ve medresenin sahipsiz nedeni ile gündün güne tahrib edildiği, yıkılmaya yüz tuttuğu ve misafirlerin de burayı mesken olarak kullanmaya başladıkları ifade edilmektedir.

Medrese (Kervansaray), yapısı ve planı ile yolculara ve idarecilerine mahsus revaksız odaları, tonozları, kemerler, küçük kapıları, yapı tekniği, açık bir avlu etrafındaki dikdörtgen planı ve hanın sağ tarafı boyunca uzanan ahır ile Selçuklu kervansaraylarından ayrılan bir yapı özelliğini göstermektedir. Ahır ile birlikte hayvanlara da yer verilmesi eskiden ahırları olan kervansarayın Alauddevle Bey tarafından bir medrese haline getirilmesi maksadı ile yaptığı ilaveler neticesinde böyle bir şekil aldığı anlaşılmaktadır.⁶⁴

1947 öncesi pek harap bir durumda olduğu söylenen medrese (han, misafirhane), bu tarihte tamir edilirken taç kapısı yeniden yapılmıştır. Taç kapının çerçevesinde süslemelerin bulunmaması bu husus ile ilgilidir. Kapı girişinin sağında bir oda vardır. Bu adadan L şeklinde kapalı ve geniş ayrı bir bölmeye girilir. Bazı araştırmacılar burasının bir ahır olduğunu iddia etmişlerdir. Sağda bulunan bir kapıdan da başka bir odaya girilir. Giriş avluya açılır burada karşılıklı eyvan ve odalar görülür. Girişin tam karşısında da bir eyvan vardır. Bu eyvandan bir kapı ile sağ ve soldaki odalara girilir. Araştırmacıların ahır dedikleri kısma gelince, burası uzun bir tonozla örtülüdür ve kemerler ile altı kısma ayrılmıştır. Doğu tarafına düşen duvarlarda üç büyük çıkıntı vardır. Yapının bütünü kesme taşlarla yapılmıştır⁶⁵ (BkzEk.1,Plan 4).

Belgelerde medresede görev yapanlar hakkında da bazı bilgiler verilmiştir. 1525'de Hasan oğlu Mevlana Alaaddin,⁶⁶ 1527'de Hacı Sadık oğlu Mevlana Şemseddin,⁶⁷ 1563'de

⁶⁴ Özgüç, Tetkik Gezileri, s.223; Akok-Özgüç, "Eshab-ı Kehf Heyeti", s.79; Sümer, Eshabül Kehf, s.48.

⁶⁵ Sümer, Eshabül Kehf, s.48, Aslanapa, Türk Sanatı., c.I-II, s.281; Müderrisoğlu, "Eshab-ı Kehf ", s.13-15.

⁶⁶ BOA, TTD., Nr.402, s.1189.

⁶⁷ BOA, TTD., Nr.419, s.316.

ise, Abdulaziz oğlu Mevlana Ali Fakih, Muhyiddin oğlu Yakub Halife ve kardeşi Yusuf'un Eshab-ı Kehf Medresesi'nde müderrislik yapmakta idiler. Bu tarihte buk'a'da faaliyette idi. Ancak bu müderrislerin hangisi buk'a'da görev yaptığı kaydedilmemiştir.⁶⁸ 1079/1668 yılı öncesinde ise, Hüseyin adlı birisi burada müderrislik yapmaktaydı. Ancak görevi bırakarak bulunduğu yeri terk etmesi nedeni ile yerine ulemadan Ali Efendi tayin edilmiştir.⁶⁹ 1145-1166/1732-1753 yılları esnasında medresenin müderrisleri Mehmed Zeki ve Ahmed idi.⁷⁰ Bu göreve 19 Ra 1238/4 Aralık 1822'de Mehmed Vehbi, 17 R 1258/28 Mayıs 1842'de Seyyid Mehmed ve Seyyid Ali efendiler tayin edilmişlerdir.⁷¹

Medresenin görevlilerine ve gelirlerine zaman zaman müdahaleler yapıldığı dikkati çekmektedir. 1080/1669'da müderrislik yapan Ali Efendi'ye medresenin eski müderrisi Hüseyin'in müdahalesi⁷² ve 1137/1724'de medresenin vakfindan olan Parsama köyünün malikane hissesinin gelirini tasarruf eden vakfin mütevellisi Osman'a yapılan müdahale bunlardan ikisidir.⁷³

Asırlar boyunca hayatiyetini sürdüren medresenin zaman zaman tamir edildiği bilinmektedir. Ancak bu konu kaynaklarda yeterli bir şekilde ele alınmadığından külliye'nin tarihi gelişiminin genel olarak değerlendirildiği bölümde incelenmiştir.

Vakfın gelir gider durumu cami ve zaviyede olduğu gibi, Eshab-ı Kehf Vakfı içinde topluca gösterilmiştir. Ancak medreseye ait olan vakıflardan bazıları adı ile belirtilerek diğerlerinden ayrılmıştır. 906/1500 tarihli vakfiyeye göre, Alauddevle Bey, Eshab-ı Kehf medresesi müderrisi için üç bin dirhem gümüş para, yılda sekiz ölçek buğday, müderris yardımcısına, üç bin dirhem gümüş para, müderrisin harap evini tamir etmek için dört bin

⁶⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.630.

⁶⁹ Belgelerden anlaşıldığına göre, Ali Efendi ilim ve fazilet sahibi biri idi. Kendi ifadesine göre, hariç medreselerinden birine tayin edilmesini beklerken 7 Za 1079/8 Nisan 1669 tarihli Rüus-ı Humayun emri ile Eshab-ı Kehf Medresesi müderrisliğine tayin olunmuştur. Ancak daha sonra müderrislik derecesi *musla-i sahn'a* çıkarılarak Maraş Müftülüğünü de birlikte yapmak üzere, Maraş'da bulunan Taş Medrese ve Şaziye Medreselerinin müderrisliğine tayin olunmuştur (bkz. BOA, *İe. Tvc.*, Nr.357; BOA, *İe. Ev.*, Nr.226, 1083).

⁷⁰ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.631, 632; R.Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s.315-318.

⁷¹ VA, *ŞD.*, Nr.167, sır.1842.

⁷² BOA, *İe. Ev.*, Nr.1489.

⁷³ BOA, *İe. Ev.*, Nr.7776.

dirhem gümüş, Harabiye Emirliği'nden her sene sekiz ölçek tahıl ve müderris yardımcısı için bin dirhem para vakfetmiştir.⁷⁴ 4 Za. 1082/3 Mart 1672 tarihli bir buyruğuya göre, Eshab-ı Kehf Zaviyesi ve Buk'ası'nın yarım hisselik gelirini medresenin müderrisi Ali Efendi, diğer yarısını da hizmetkarlar kullanmaktaydılar.⁷⁵ Medresenin vakıflarından biri de Kayseri'nin Koramaz nahiyesine bağlı Parsama köyünün malikane hissesidir. Bu hisseyi tasarruf eden müderrislerden Mehmed Zeki ve Ahmed'in; vakfin diğer hisselerini de ellerine geçirmek istemeleri sebebi ile anlaşmazlıklar çıkmıştır.⁷⁶ Şahrüh Bey'in vakfiyesine göre, Parsama Köyü malikane hissesinin yarısı, medresenin müderrisleri, talebeleri ve sair ihtiyaçları için vakfedilmiştir.⁷⁷

3-Eshab-ı Kehf Zaviyesi

Eshab-ı Kehf Camii ile bu günkü misafirhane arasında bulunmaktadır. Kapısının girişi üzerindeki kitabede eserin, ilk defa Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykavus zamanında Maraş Valisi Nusretuddin Hasan Bey tarafından, 612/1215 tarihinde bir ribat (zaviye, buk'a, kervansaray)u'l-mübarek olarak yaptırıldığı kayıtlıdır.⁷⁸ Bazı araştırmacılar kitabeye uygun

⁷⁴ VA, VKD., Nr. 590, s.107; Ayrıca bkz. R.Yinanç, "Eshab-ı Kehf Vakıfları", s. 314.

⁷⁵ BOA, İe. Ev., Nr. 226.

⁷⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.631, 632; BOA, İe. Ev., Nr.7776.

⁷⁷ V.Şükri, *Evkaf*, c.III, s.753.

⁷⁸ Kitabenin Arapça Metni:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَاَقَامَ الصَّلَاتِ
 اَمْرًا بَعِيَارًا تَعِذُهُ الرَّبَابَا الْبَارَكُ فِي اَيَّامِ السُّلْطَانِ الْغَالِبِ شَاهِ عِنشَاهِ الْاَعْظَمِ مَالِكِ
 رِقَابِ الْاُمَمِ سَيِّدِ السَّلَاطِينِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ عِزِّ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ
 اَبُو الْفَتْحِ كَيْكَاوُسَ بْنِ كَيْخَسْرُو بَرْهَانَ اَمِيرِ الْمَوْءِ مَبِينِ الْاَمِيرِ الْاَسْبَهْسَلَارِ الْاَجَلِّ الْكَبِيرِ
 الْعَالِمِ الْعَادِلِ نَصْرَهُ اللَّهُ الْمَحْتَاَجُ اِلَى رَحْمَةِ اللَّهِ اَبُو عَلِي الْحَسَنُ بْنُ اِبْرَاهِيمِ السُّلْطَانِي
 فِي التَّارِيخِ شَهْرِ رَمَضَانَ سَنَةِ اِثْنِي عَشَرَ وَسِتِّ مِائَةَ

(Bkz. M.H. Yinanç, "Maraş Emirleri" s.92, 93; Sümer, *Eshabül Kehf*, s.42, 43).

Tercümesi:

1-Rahman ve rahim olan Allah'ın adı ile. Allah'ın mescidlerini, sadece Allah'a, Ahiret gününe inanan ve namaz kılanlar yaparlar.

2-Bu Ribat (Zaviye) 'ın yapılmasını, Galib Sultan Büyük Şehinşah, milletlerin sahibi, Arab ve Acam sultanlarının efendisi, dünyanın ve dinin kudreti,

3-Fatihler fatihi Keyhüsrev oğlu Keykavus zamanında Emiru'l-müminin bürhanı, büyük, bilgili, adil kumandanı -Allah'ın yardımına ve rahmetine muhtaç- Sultana tabi İbrahim Ebu Ali el-Hasan emretti,

4-612 Ramazan/Aralık 1215'de tamamlandı.

olarak eseri; çilehane, ribat⁷⁹ ve Ribatu'l-mübarek⁸⁰ şeklinde tanımlamışlardır. Bu ifade ise, eserin ilk yapıldığı Selçuklular döneminde uç gazilerinin, mücahitlerin ve dervişlerin sınır boylarında ikamet ve ibadet ettikleri uç karakolu, mustahkem mevki ve zaviye anlamına gelmektedir.⁸¹ Ancak özellikle Zülkadir beyliği'nin son döneminden itibaren ribatların askeri önemi azalarak içlerinde dervişlerin ve tarikat erbabının barındığı dini ve sosyal görünümü ağırlık kazanan yapılar haline gelmişlerdir. Ayrıca benzeri eserler için, ribat terimi yerine buk'a ve daha sonra da zaviye teriminin kullanılması tercih edilmiştir. Bu ifadeler ise, birbirine anlamları taşımaktadırlar.⁸²

Yukarıdaki bilgiler göz önünde tutulacak olursa, bu gün zaviye olarak bilinen eser kendisinin yerinde inşa edilmiş olan eski binanın kalıntıları üzerine kurulan buk'anın devamı olmalıdır. Çünkü 906/1500 tarihli vakfiyesine göre, Alauddevle Bey, babası Süleyman Bey'in Eshab-ı Khef'deki buk'ası ile birlikte, aynı yerdeki bir medrese ve bir mescidi tamir ederek faaliyete geçirmiştir.⁸³ Bu üç eserden medrese ve mescidin yeri ve kimliği bilindiğine göre, buk'ada bu gün zaviye olarak adlandırılan bina olmalıdır. Belirtilen tarihlerden buk'a kelimesinin zaviye ya da orta dereceli okul anlamına kullanılmış olması da bu fikri desdeklemektedir. Hatta Eshab-ı Khef Zaviyesi ile ilgili Osmanlı belgelerinde de buk'a ve zaviye kelimesinin birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Mesela, 1563 tarihli tahrir kayıtlarından birinde Eshab-ı Khef Buk'a'sı ve Camii Vakfi'ndan bahsedilmektedir. Halbuki her ikisi de aynı vakfi göstermektedir. Ancak buk'anın özellikle Osmanlı'nın ilk zamanlarında hem zaviye hem de düşük dereceli medrese ya da bu günkü karşılığı ile ilk okul ve üniversite arasında kalan eğitim müessesesi yerine kullanıldığı da bilinmektedir.⁸⁴ Nitekim 1563 yılı tahriri esnasında cami, medrese ve zaviyenin faaliyette olduğu bir esnada buk'anın da ayrıca kaydedildiği ve Eshab-ı Khef merkezinde görevli olan müderrislerin sayısının üçe çıktığı

⁷⁹ M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri" s.92; M.H.Yınanç, "Elbistan" md. İA., c.IV, s.226, 227.

⁸⁰ Turan, *Selçuklular*, s.286, 311.

⁸¹ Georges Marçais, "Ribât" md. İA, İst. 1993, c.IX, s.734-738.

⁸² Mehmed İbşirli, "Buk'a" *DİA.*, İst. 1992, c.VI, s.386, 387.

⁸³ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107.

⁸⁴ Yınanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.629-632; İbşirli, "Buk'a" s.386, 387.

görülmektedir.⁸⁵ Bu gelişme, Eshab-ı Kehf'de ikamet edenlerin sayısının artmasına binaen, zaviye kısmında veya medresenin bir bölümünde yukarıdaki çerçeve içinde kalan dersler verilmeye başlandığını akla getirmektedir. zaviyenin kuruluşundan beri alt katındaki büyük bölmeler de zaman zaman eğitim için kullanılmış olabilir.⁸⁶

Zaviye planı itibarı ile kapısı mihrabiyesi ve çile odaları arasındaki mihrabı, Selçuklu tezyinat sanatının en güzel örneklerindedir. Tonozlarla örtülen uzun salonları çok önemli birer plan arz eden çile odaları ve diğer bölümleri ile Anadolu'da görülmeyen ve bu güne kadar korunamayan yeni bir tipi temsil etmektedir.⁸⁷ Zaviyenin duvarları ikinci kata kadar kesme taşla yapılmıştır. İkinci tuğla ile örülmüştür ve hemen hemen tamamı ile yeniden inşa edilmiştir. Yapının zemininin içi kısmı da kesme taşlar ile inşa edilmiştir. Kemerler ve tonozların hepsi yonutma taşandır.⁸⁸

Zaviyenin taç kapısı yapının güneyinde bulunmaktadır. Sivri kemerin içindeki istelaktitleri, çerçevesinde düzenli oymalar şeklindeki motifleri, sivri kemer ve üstündeki mermer kitabe arasında bezenmiş gülcükler ile diğer Selçuklu taç kapılarından farksız bir güzelliğe ve çekiciliğe sahiptir. Zaviyenin iç kısmına gelince, taç kapıdan girildiğinde sağda herbiri on sekiz metre uzunluğunda iki geniş bölme bulunmaktadır. Bu bölmeler tonozlu olup birbirine sivri kemerlerle bağlıdır. Her iki bölmenin kuzeyde birer küçük kapıları vardır. Doğu duvarına bitişik olan ikinci bölmenin sivri kemerli üç penceresi olup ortadaki diğerlerine nazaran daha büyüktür. Bu bölmenin altında, giriş kısmının pek yakınında merdivenle inilen ve kapıdan girilen üçüncü bir bölme dah vardır. Bu bölmenin uzunluğu 17

⁸⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.630. Yukarıda esas aldığımız bilgi ile beraber aynı tarihlerde *Evkaf-ı Buk'a maa camive zaviye-i Eshabu'l-Kehf* şeklinde kayıtlara da rastlanmaktadır. Bu kayıttan hareketle bu gün misafirhane olarak bilinen medresenin daha sonraki devirlerde buk'a adı ile de tanındığı anlaşılmaktadır. (bkz. R.Yinanç, "Elbistan", s.317).

⁸⁶ Faru Sümer, ikisi birinci katta, biri de onların altında bulunan üç bölmenin, zaviyenin oturma yerlerini teşkil ettiğini kaydetmiştir. (bkz.Sümer, *Eshabül Kehf*, s.47).

⁸⁷ Özgüç, "Tetkik Gezileri", s.229. 1967 tarihli Maraş Yılığındaki bir kayda göre zaviye, plan şeması ve çevre duvarları itibarıyla tipik bir Bizans kışlasıdır. Selçuklu Sultanı I.Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından örtü sistemi yenilenmiş ve önüne bir taç kapı eklenmiştir (bkz., Maraş İl Yılığ, s.212). Ancak zaviyenin incelendiği bölümde görüldüğü üzere, tesisin o devirde yeniden inşa edildiği fikri daha yaygındır.

⁸⁸ Sümer, *Eshabül Kehf*, s.48.

metre, eni 2,5 metre ve yüksekliği de 2,65 metredir. Tonozlu olan alt bölmenin dört penceresi vardır.⁸⁹

Yine taç kapıdan girildiğinde sol tarafta ise, çilehane ve mescid kısımları yer almaktadırlar. Çilehane, geniş bir aralık ile ona açılan dört hücreden müteşekkildir. Hücrelerin genişlikleri birbirinden farklıdır.⁹⁰ Ananeye göre, Hacı Bektaş-ı Veli gibi bazı tanınmış zatlar bu çilehanede kalmışlardı ve burada muhtelif tarikatların zaviyeleri bulunmaktaydı.⁹¹ Mescid kısmı ise, geniş bir kemerle birinci bölmeden ayrılmaktadır, mihrabı oldukça süslemelidir. Mihrabın solundaki eyvandan küçük bir odaya girilir. Zaviyenin ikinci katı geniş bir sofa ile buraya açılan altı odadan müteşekkildir. Odalar muhtelif büyüklükte olup tavanları yüksek, ferah ve manzaralıdır. Bu katın mütevellilere ve ailelerine ayrılmış olması muhtemeldir.⁹²(Bkz. Ekler, Plan 2, s.192)

Zaviyede görev yapan şahıslar hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Selçuklular zamanında zaviyenin idaresi burada şubesi bulunan Kadiri tarikatı zaviyesin şeyhi tarafından yapılmaktaydı.⁹³ Zülkadir Beyliği dönemi hakkında ise, bu konuda bir bilgiye sahip değiliz. Bölgenin Osmanlıların eline geçmesinden sonra 1527'de zaviyenin eski şeyhi Habib oğlu Habib idi. O tarihte ise, Yusuf fakih oğlu Taceddin Halife,⁹⁴ zaviyenin tevliyeti 29 C. 1086/20 Ekim 1675'den önce Süleyman'da bu tarihten sonra Mustafa'da,⁹⁵ evasıt Za. 1087/14-24 Ocak 1677'den itibaren Seyyid Mustafa'ya verilmiştir.⁹⁶ Bu zatlar, Alauddevle Bey'in kendisine yurtlık olarak Çoban Pınarı adlı araziye verdiği ve vakıflarının tevliyetine tayin ettiği Seyyid Şeyh Hüseyin el-Hüseyini et-Tirmizi'nin nesebinden gelen kimselerdir. Bu durumları belgelerle de sabittir. Nitekim 3 S. 1166/10 Aralık 1752 tarihinde zaviyenin tevliyetini yapmakta olan Seyyid Yahya, Seyyid Osman, Seyyid Ömer ve Seyyid Ahmed'in, Efsus (Afşin) sakinlerinden Seyyid Şeyh Hüseyin el-Hüseyini el-Tirmizi torunlarından

⁸⁹ Sümer, *Eshabül Kehf*, s.48; Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.295, 296.

⁹⁰ Sümer, *Eshabül Kehf*, s.48; Aslanapa, *Türk Sanatı*, s.295, 296.

⁹¹ M.H.Yınanç, "Elbistan" md. s.226, 227.

⁹² Sümer, *Eshabül Kehf*, s.47, 48.

⁹³ M.H.Yınanç, "Elbistan" s.227.

⁹⁴ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.327.

⁹⁵ BOA, *İe. Ev.*, Nr.775.

⁹⁶ BOA, *İe. Ev.*, Nr.1885.

olmaları nedeni ile zaviyenin tevliyetinin vakfedenin şartlarına uygun olarak üç yüz seneden beri bunların elinde olduğu belirtilmiştir.⁹⁷

Zaman zaman bu zaviyeye müdahaleler de yapıldığı dikkati çekmektedir. Bu müdahaleler vakfın idaresini elinde bulunduran sülaleye ve vakıf gelirlerine yönelik olarak gelişmiştir. Bunlardan en dikkati çekenini de Eshab-ı Kehf medresesi müderrislerinden Mehmed Zeki ile Ahmed'in müdahaleleri olmuştur. Yıllar boyunca süren anlaşmazlık nihayet 1143/1730'da yapılan muhakeme sonunda, müderrisler için men-i müdahale kararı verilmiş ancak bu zatlar, uydurma bir vakfiye düzenleyerek aynı faaliyetlerine devam etmişlerdir. Mesela 1166/1753 yılında çözüme kavuşturulmuştur.⁹⁸

Zaviyenin gelirleri de topluca Eshab-ı Kehf vakfı içinde gösterilmiştir. Bununla birlikte Nişanit (Başüstü) köyünün çift vergisi karşılığında halkın zaviyeye odun getirmeleri⁹⁹ Efsus'dan elde edilen vergi gelirinin yarısı (Cami ve Zaviye'ye) ve Ağcasu mezrasının gelirinin zaviyeye ait oldukları bilinmektedir.¹⁰⁰ 1105/1694 tarihinde ise, 1440 akçelik gelir gideri vardı.¹⁰¹ 24 N. 1088/20 Ekim 1677 tarihli bir buyrulduya göre, zaviyenin hububat gelirinin yarısı, daha sonra medreseye tahsis edilmişti.¹⁰²

4- Çardak (Mescid)

Ali Paşa Çardağı ya da Çardak adı ile bilinen tesis, Eshab-ı Kehf Camii'nin doğusunda ve cami avlusunun bitişiğinde bulunan bir ek yapıdan ibarettir.¹⁰³

⁹⁷ Ayrıca bkz. R. Yinanç, *Elbistan*, s.316- 318.

⁹⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.632, 633.

⁹⁹ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.313.

¹⁰⁰ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.631, 632.

¹⁰¹ BOA, *MAD.*, Nr.4983, s.3.

¹⁰² BOA. *İe. Ev.*, Nr.226.

¹⁰³ M.H. Yinanç, "Elbistan" s. 227; Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 49; R. Yinanç "Elbistan", s.312.

Bu kısma ait iki kitabe bulunmaktadır. Bunlardan birincisinde Alauddevle Bey'in hanımı Şems Hatun'un adı geçmektedir. Ancak cami (mescid)'in incelendiği bölümde izah edildiği üzere, bu kitabenin camiye ait olması ihtimali kuvvetlidir.

İkinci kitabe, bu gün yapının güney duvarında bulunmaktadır. Dört satırlık kitabede¹⁰⁴ hiç bir farklı yoruma imkan bırakmayan kesin ifadeler ile *yapının Kamuni Sultan Süleyman devrinde, yeni bir mescid olarak altındaki üç odası ile birlikte, Zülkadir Beyi Ali Bey'in, Kaba Naib olarak bilinen en önemli vezirlerinden merhum Minnet Çelebi'nin ruhu için yeni bina ve imar edildiği ve evahir-i Z. 937/14 Heziran 1531'de tamamlanmış* olduğu bildirilmektedir.¹⁰⁵ Kitabeden anlaşıldığına göre, yapının üstü mescid olarak yapılmış ve arkasındaki camiin ek bir bölümü haline getirilmiştir. Yapının kimler tarafından yaptırıldığı kaydedilmemiştir. Ancak Minnet Çelebi'nin yakın akrabalarından biri tarafından yaptırılmış olabilir. Kitabedeki ifadeler, burasının Minnet Çelebi ya da Şems Hatun tarafından yaptırılması ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Çünkü kitabede verilen bilgiler, yapıyı tarif etmekte, yeni bir mescid olduğunu, yeni bina ve imar edildiğini, kimin zamanında ve hangi tarihte yapıldığını açıkça izah etmektedir. Buna karşılık, daha önce burada bulunduğu bildirilen Şems Hatun'a ait kitabedeki bilgiler, esasen üzerinde kendi kitabesi bulunmayan cami (mescid)'e daha çok uymaktadır. Çünkü kitabede yeni bina edilmekten bahsedilmemekte, var olan bir kubbenin tamir edildiği belirtilmektedir. Kubbe deyimi ve diğer ifadeler, Şems Hatun'un zamanı, Alauddevle'nin buradaki eserleri tamir ettiği ve vakıflar tahsis ettiği düşünülür ise, daha çok camiye uymaktadır.

¹⁰⁴ Sümer, *Eshabül Kehf*, s. 67; R. Yinanç, "Elbistan", s. 312.

¹⁰⁵ Kitabenin Arapça Metni:

بَنِي وَعَمَّرَ هَذَا الْمَسْجِدَ الْجَدِيدَ حُجْرَاتِ الثَّلَاثِ الَّتِي تَحْتَهُ
لِرُوحِ الْمَغْفُورِ الْمَرْحُومِ مَنَّتْ جَلْبِي -
الْمَشْتَهَرُ بِإِبْنِ قَبَانَايْبِ الَّذِي هُوَ أَعْظَمُ وَوَدَّاءِ عَلِيِّ بَكِّ بْنِ شَهَسُوَارِ بَكِّ دِي الْقَادِرِي
وَذَلِكَ الْبِنَاءُ وَقَعَ وَتَمَّ فِي أَيَّامِ السُّلْطَانِ الْأَعْظَمِ سُلْطَانِ سُلَيْمَانَ بْنِ سُلْطَانَ سَلِيمِ كَانِ
مِنْ آلِ مُشَانِ فِي أَوَاخِرِ دِي الْقَعْدَةِ الْمُبَارَكِ مِنْ سَنَةِ سَبْعِ وَثَلَاثِينَ وَتِسْعِمِائَةٍ

Tecümesi:

1-2- Bu yeni mescid altındaki üç odası ile birlikte, Ali Bey'in Kaba Naib olarak bilinen en önemli vezirlerinden merhum, mağfur Minnet Çelebi'nin ruhu için bina ve imar edilmiştir.

3-4- Bu bina, Osmanlı hanedanından Sultan Selim Han'ın oğlu Büyük Sultan, Sultan Süleyman zamanında yapılmaya başlanmış ve evahir-i Z. 937/14 Haziran 1531'de tamamlanmıştır.

Çardak kısmı, arazinin meyilli olması nedeni ile vadiye uçmuştur. Ancak 1969-1970 yıllarında aslına uygun olarak yenilenmiştir.¹⁰⁶ Kanui Sultan Süleyman zamanında yapılmış olan bu kısım, muhtamelen ziyaretçilerin çoğalmasi üzerine, üstünün mescid, altının misafirhane, geçici dinlenme ve ibadet etme yeri ve benzeri şekilde çok yönlü kullanılmak üzere inşa edilmiştir.¹⁰⁷

Eshab-ı Kehf külliyesindeki zaviyenin kuzeyinde camiin doğusunda yer alan ve arazi meyilden dolayı üstü camiin avlusunu teşkil eden bu ilave kısım, her katta üç oda olacak şekilde iki katlı olarak düzenlenmiş ve boyutları farklı olan kesme taşlardan yapılmıştır.¹⁰⁸

Binanın alt katına yuvarlak kemerli basık bir kapıdan girilmektedir. Kapının kemer foruna uygun şekilde uzayan beşik tonoz ile örtülü bir koridor baştan başa uzamaktadır Bu koridora yan yana sıralanmış alttaki üç hücrenin kapıları açılmaktadır.¹⁰⁹

Üst kata, yandaki camiya çıkış merdivenleri ile ulaşılmaktadır Bir teras şeklindeki üst katın hücrelerinin arası bölünmemiştir. Doğuya bakan bu üst kısmın örtüsü bilinmediğinden restorasyon sonrasında da üzeri açık bırakılmıştır. Binanın içinde ve dışında bir bezeme unsuruna rastlanmamaktadır.¹¹⁰

Yapının Osmanlılar zamanında tamiri görevlileri, ve gelirleri hakkında bir bilgiye rastlamadık. Vakıf gelirlerinden buraya da harcama yapılmış olması külliyenin tamiri esnasında zaman zaman tamir edilmiş olması gerekir.

¹⁰⁶ Sümer, Eshabül Kehf, s. 67.

¹⁰⁷ Sümer, Eshabül Kehf, s. 67.

¹⁰⁸ Sümer, Eshabül Kehf, s. 67.

¹⁰⁹ Sümer, Eshabül Kehf, s. 67.

¹¹⁰ Sümer, Eshabül Kehf, s. 67.

C- Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin Geçirdiği Tamirler

Eshab-ı Kehf Külliyesi'ni oluşturan vakıf eserlerin zaman zaman tamir edildikleri muhakkaktır. Cami kısmının bilinen ilk tamiri, 739/1338 tarihinde yapılmıştır.¹¹¹ Bu yıllarda külliye'nin diğer diğer tesisleri de tamir edilmiş olabilir. Alauddevle Bey ise, bir tamirden ziyade 1500 yılından önceki yıllarda eski kalıntılar üzerine bazı ilaveler yaparak külliye'yi yeniden inşa etmiştir. Cami'nin önüne sonradan eklenmiş olan Çardak kısmının duvarında, daha önceleri Alauddevle Bey'in Hanımı Şems Hatun'un adına 905/ 1500 tarihli bir kitabenin bulunması ve 906/1501 tarihli vakfiyede Alauddevle'nin mescid (cami)'i ihya ettiğinin ifade edilmesi, bu tarihlerin doğruluğunu ve mescidin Şems Hatun'un adına ihya edildiğini göstermektedir.¹¹²

Külliye'nin Osmanlılar tarafından yapılan tamirâtı ile ilgili bir bilgiye ulaşamadık. Çardak kısmının 937/1530 yılında inşası esnasında diğer bölümler de tamir edilmiş olabilir.¹¹³ Külliye'nin bilinen son tamirâtı, 1320/1902¹¹⁴ve 1328/1910 yıllarında yapılmıştır.¹¹⁵Cumhuriyet devrinde de 1947¹¹⁶ve 1959-1960 yıllarında yeniden tamir edilmiştir.¹¹⁷ Vadiye uçmuş olan Çardak kısmı ise, 1969-1970 yıllarında restore edilerek yenilenmiştir.¹¹⁸

D-Eshab-ı Kehf Vakıflarında Görev Yapan Şahıslar (Osmanlılar Zamanı)

Zülkadir Beyliği ve Osmanlılar zamanında Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin idarecilik, şeyhlik ve benzeri görevleri, 724/1324 yılından beri Emir Hüsameddin b. Seyyid Hüseyin el

¹¹¹ Yinanç, "Elbistan", s. 312; *Maraş İl Yıllığı*, 1973, s.162.

¹¹² VA, VKD., NR. 590 s. 107.

¹¹³ M.H.Yinanç "Elbistan", s. 227.

¹¹⁴ M.H.Yinanç, "Maraş Emirleri", s. 93

¹¹⁵ Maraş Sancağı Evkaf Memuriyeti tarafından Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin tamirat mutemedi Sıdkı Efendi'ye gönderilen 10 Teşrinievvel 1328 tarihli tezkire. (Belge özel kütüphanemizde bulunmaktadır).

¹¹⁶ Özgüç, "Tetkik Gezileri", s. 229.

¹¹⁷ *Maraş İl Yıllığı*, 1967, s. 212; *Maraş İl Yıllığı*, 1973, s 162.

¹¹⁸ Sümer, Eshabül Kehf, s. 67.

Hüseyin et- Tırmızı'nın ahfadından olanlar yerine getirmektedir¹¹⁹ Zülkadir oğlu Alauddevle Bey'in Cerid ve Boynu Yoğunlu cemaatlerinden tayin ettiği hizmetkarlar ise, burada incelem konumuz dışındadır. Çünkü Alauddevle Bey, bu cemaatlerin ödemekle yükümlü oldukları vergilerini Eshab-ı Kehf'e vakfetmiş, Eshab-ı Kehf'in ikinci derecede kalan hizmetlerini yerine getirmeleri karşılığında bu vergileri kendilerinden almamayı taahhüd etmiştir. Bizim inceleyeceğimiz görevler ise, aşağıda görüleceği üzere, vakfin dağılmasına kadar, Seyyid Hüseyin el Hüseyini'nin soyundan olup vakfin mütevellilik ve zaviyedarlık görevini yerine getiren görevliler ile bu görevlilerin dışında benzeri işleri yine getiren ve Osmanlılar zamanında Eshab-ı Kehf'in merkezinde külliyeinin ikamete mahsus bölümlerinde oturmakta olan kimselerdi Ancak Efsus (Afşin)'un merkezinde ikamet edenler de vardı. Bunlar külliyeinin cami, medrese ve zaviyesinde görevlendirilen müderris, hatib, müezzin, müteveli, zaviye şeyhi ve benzeri görevleri yerine getiren kimselerdi.

1525 yılında Eshab-ı Kehf Külliyesi'nde; müderris olarak Hasan oğlu Alaaddin, Hatib olarak Yusuf oğlu Taceddin, müezzin olarak Abdulaziz oğlu Ali, nazır-ı evkaf olarak

Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Ahmed burada görev yapmaktaydılar ve aynı yerde ikamet etmekteydiler (bkz.Ekler, Tablo IX, s.174). Nazır-ı evkaf, vakfin mütevellisi tarafından kendisine ödenen dört akçelik yevmiye ile burada görev yapmakta idi.¹²⁰ Ancak vakıfda bu şekilde görevli olan kimseleri bunlardan ibaret saymamak gerekir.

1527 yılı tahrir kayıtlarına göre, vakıf görevlilerinin sayısında artış olmuştu. Bu mahalde müderris olarak Hoca Sadık Şemseddin, Imam Abdüşşems oğlu Ümmet, çerağdar, ferraş, cüzhan, şeyh-i atik Habib oğlu Habib, zaviye şeyhi Yusuf fakih oğlu Taceddin Halife, Yusuf Fakih oğullarından Mahmud,Ahmed, Lütfullah ve Mustafa adlarını taşıyan muhassıllar

¹¹⁹ BOA, TTD., Nr. 402, s. 1180; R. Yinanç, "Elbistan", s. 316-318. Seyyid Hüseyin Tırmızı, Mevlana Celaleddin Rumi'nin hocası Seyyid Burhaneddin Tırmızı'nın neslinden olması muhtemeldir. Burhaneddin Tırmızı, Mevlana'ya dokuz yıl ders verdikten sonra Kayseri'ye gitmiş ve tahminen 1241 yılında vefat etmiştir (Bkz. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, İst. 1959, s. 45,46). Buna göre, Burhaneddin Tırmızı'nın ölümünden sonra, evladının zaviyedarlık ve mütevellilik görevlerini yürütmek üzere Eshab-ı Kehf'e yerleşmiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. (bkz. R. Yinanç, "Elbistan", s. 314)

¹²⁰ BOA,TTD., Nr. 402, s. 1189; BOA, TTD., Nr. 998, s. 480.

ve müezzin Ahmed oğlu Ömer görev yapmaktaydı. Ayrıca bunların ve burada ikamet eden vergi nüfusunun dışında, daha önce külliyyede görev yapmış olan Çerağdar Abdulaziz oğlu Ali, Ferraş Abdulaziz oğlu Hamza, eski hatiplerden Abuşşems oğlu Himmet de burada ikamet etmekteydi. Eskiden hatiplik yapmış olan Abuşşems oğlu Ümmet ise, 1527 yılında burada imamlık yapmaktaydı. Adı geçen görevlerde bulunan son üç şahsa daha önce haksız bir şekilde müdahale yapılarak görevleri ellerinden alınmıştı. Yine bu tarihte camiinin bir hatibi ve medresenin müderrisi Efsus'da ikamet etmekteydi¹²¹ (Bkz.Ekler, Tablo: IX, s.174).

1527 yılında tutulan tahrir kayıtlarında, Eshab-ı Kehf vakıflarından elde edilen gelirin sarf edildiği yerler ve daha çok cami kısmında bulunan görevliler ve aldıkları yevmiyelerle ilgili geniş bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtlara göre, vakfin tevliyeti için günde 4 akçe, mescidin harcamalarına karşılık olmak üzere, günde 2 akçe ve ayrıca Haleb Kilesi ile 30 kile buğday; kitabet ve siyanet için bulunulan mahallin halkından olması şartı ile günde iki akçe; hitabet ve imamet görevi için ikisine birlikte 3 akçe; çerağdar, müezzin ve ferraştan her birine bir akçe; cüz okuyana iki akçe yevmiye verilmekteydi. Ayrıca vakfin sade yağ ihtiyacı için bir akçe ayrılmıştır¹²² (Bkz.Ekler, Tablo: VIII, s.173)

1563 yılında Eshab-ı Kehf'in bulunduğu mahalde Abdulaziz oğlu Ali Fakih, Muhyiddin oğlu Yakub Halife ve Muhyiddin oğlu Yusuf adlarını taşıyan üç müderris ile hatib,Aydoğmuş oğlu Ümmet ; imam, Aydoğmuş oğlu Ali Fakih ve Aydoğmuş oğlu Mehmed, İbrahim oğlu Memi, Memi oğlu Hayreddin adlarını taşıyan muhassıllar ikamet etmekte idiler. Bunlarla beraber 11'i mücerred, toplam 33 vergi nüfusu ikamet etmekteydi. Kars-ı Maraş (Kadirli) Kadısı da burada ikamet etmekteydi.¹²³

Bölgede yapılan ilk üç tahrirden sonra, vakıf ve vakıf görevlileri hakkında çok az bilgi vardır. 1233/1818 tarihli bir buyrulduya göre, bu tarihte vakıf gelirlerinin tevliyetini

¹²¹ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.316, 327.

¹²² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.316, 327.

¹²³ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.630.

Hüseyin Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Mustafa, Seyyid Mustafa oğlu Seyyid Ibrahim ve Seyyid Ömer oğlu Seyyid Osman adlı şahıslar yapmaktaydı.¹²⁴

XIX. yüz yılda Eshab-ı Kehf Vakıflarının idaresi, Haremeyn vakıflarına bağlı olarak idare edilmekteydi. 1266-1273/1850-1857 yıllarına ait vakıf tahrir defterinde, Eshab-ı Kehf vakıflarında görevli olan müderris Seyyid Ali ve müteveli vekili Seyyid Mehmed'in adı kaydedilmiştir.¹²⁵ 1276/1860'da vakıf gelirlerinin tevliyeti, Hasan adlı bir zatın tasarrufundaydı.¹²⁶ 1278/1861'de müteveli sayısı üçe çıkmıştır. Defter kaydında, Seyyid Mehmed, Seyyid Hüseyin ve Seyyid Halil'in burada müteveli oldukları kaydedilmiştir. 1279/1862 yılına ait vakıf kaydında ise, vakfın adı geçmemektedir.¹²⁷

E-Eshab-ı Kehf Vakıfları'nın Gelirleri

1-Selçuklular Zamanında Vakıf Gelirleri

Önceki kısımlarda Selçuklular'ın Maraş Valisi Nusretuddin Hasan Bey'in Eshab-ı Kehf makamının bulunduğu mevkide tesisler inşa ettiği ifade edilmişti. Bir çok araştırmacılar tarafından, bu tesislerin harap olmaması, görevlilerin iaşesi ve ziyaretçilere yapılan harcamaların karşılanması amacıyla Nusretuddin Hasan Bey'in Atlas Yazısı (Efsus) adı ile bilinen köy ve ekinliklerin bir çoğunu vakfettiği ifade edilmektedir.¹²⁸ Bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra, 1525 yılında yapılan ilk tahriri esnasında tutulan bir kayda göre, *Eshab-ı Kehf'e tahsis edilen vakıf gelirlerini Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubad vakfedib serbestlik şekli üzere kullanılmasını şart koşmuştur. Zülkadir Beyleri zamanında bunların vakfiyeti devam etmiştir. Alauddevle ve Ali Beyler de gelirlerin devamını sağlayan takarrürnameler vermişlerdir. Bu durum, 1525 yılında mevcut olan bilir kişiler ile memleketin ileri gelen resmi ve mahalli görevlileri tarafından tasdik edilerek tahrir*

¹²⁴ BOA, C.Ev., Nr.18198.

¹²⁵ BOA, EV., Nr.15721, s.55-a.

¹²⁶ BOA, EV., Nr.17024.

¹²⁷ BOA, EV., Nr.16762.

¹²⁸ M.H.Yınanç, "Maraş Emirleri", TTEM, (1341), XV, c.VIII, sy.85, s.91-93.

*defterine kayd olunmuştur.*¹²⁹ (Bkz. Ekler,ç Belge:1, s.179) Bu kayıtlardan Nusretuddin Hasan Bey'in kurmuş olduğu söylenen vakıfların, Selçuklu sultanlarının izni ile ve onların adına kurulmuş oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim adı geçen belgede, Atla Yazısı adı ile bilinen bölgenin, I.Aladdin Keykubad tarafından Eshab-ı Kehf'e vakfedildiğinin zikredilmesi de bunu göstermektedir.

2-Zülkadir Beyliği Zamanında Vakıf Gelirleri

Önceki kısımda Zülkadir oğulları tarafından Eshab-ı Kehf vakıflarının korunduğu belirtilmişti. Ancak Alauddevle Bey zamanına gelinceye kadar bu vakıflar hakkında geniş bilgiye sahip değiliz. Alauddevle Bey, I.Alaaddin Keykubad'ın vakıflarını bazı ilave ve değişikliklerle aynen devam ettirmiştir. Onun zamanında oğlu Şahruh Bey tarafından da Eshab-ı Kehf'e vakıflar yapılmıştır.¹³⁰

Alauddevle Bey'in 906/1500 ve 916/1510 tarihli vakfiyelerine göre, Pınarbaşı (Kaya Pınar), Nişanid (Başüstü), Efsus'un yarısı, Sevin-i Sağır (Küçük Sevin), Sevin-i Kebir (Büyük Sevin) ve Resul Hacı köyleri ile Çanakçı Avşar Mezrası; Cerid, Boynu Yoğunlu, Ebu Leyli cematlerinin vergi geliri ve Eshab-ı Kehf'in bazar vergisi (Bac-ı Bazarı), Alauddevle Bey tarafından Eshab-ı Kehf'e vakıf geliri olarak tahsis edilmiştir.¹³¹ Alauddevle Bey'in oğlu Şahruh Bey de 1492'de Kayseri'nin Parsama köyünü Eshab-ı Kehf Medresesi'nin müderrislerine, talebe ve sair ihtiyaçlarına vakfetmiştir.¹³² Ali Bey ve Osmanlılar zamanında da vakıflara dokunulmamış ve vakıf araziler üzerinde yeni köyler, mezralar kurularak ya da benzeri faaliyetler yapılarak vakıf gelirleri korunmaya ve artırılmaya çalışılmıştır.

¹²⁹ BOA, TTD., Nr.402, s.1180; BOA, TTD., Nr.998, s.479.

¹³⁰ VA, VKD., Nr.590, s.107; BOA, VKF., Nr.9/7; V.Şükrü, *Evkaf*, s.747-754.

¹³¹ VA, VKD., Nr.590, s.107; BOA, VKF., Nr.9/7.

¹³² V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.753.

3-Osmanlılar Zamanında Vakıf Gelirleri

a-XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri

Bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra, XVI. yüzyıl boyunca üç defa tahriri yapılmıştır. Eshab-ı Kehf vakıflarını oluşturan köy, mezra, yaylak, camaat ve sairenin toplam gelirleri, 1525 yılında yapılan tahrir esnasında 38125 akçe; 1527 yılında yapılan tahrir esnasında 72589 akçe ve 500 kile buğday; 1563 yılında yapılan tahrir esnasında 44616 akçe idi (Bkz.Ekler, Tablo: VI, s.172) Aynı vakıfların idari durumu ve vakıf görevlileri için (Bkz. Ekler, Tablo: IX, s.174)

aa-Köyler

Çağlğan Köyü : Vakıf araziler üzerinde ve Zülkadir Beyi Ali Bey zamanında kurulmuş bir köydür. 1525 yılında köyde dördü mücerred, toplam 12 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 1465 akçe idi.¹³³

1527 yılında yapılan tahrir kayıtlarından birinde, köyün daha önceki tahrirde Eshab-ı Kehf Vakfi içinde yazıldığı ve halkın ödemesi gereken çift vergisini elden getirerek Eshab-ı Kehf'e teslim ettikleri, diğer vergi ve öşürlerini de toprak sahibi (sahib-i arz)'ne verdikleri kaydedilmiştir. Ancak 1527 yılında yapılan tahrirde köy Hüdaverdi'nin tımarı olarak kaydedilmiştir.¹³⁴ Daha sonraki yıllarda da vakıf olarak gözükmemektedir.

Çoban Pınarı (Emirli) Köyü : Alauddevle Bey'in 1500 ve 1510 tarihli vakfiyelerinde adı geçmemektedir. Eshab-ı Kehf'in yakınında bulunmaktadır. Tahrir kayıtlarına göre, burası hiç kimsenin ikamet etmediği boş ve bakımsız bir arazi iken, Alauddevle Bey tarafından Seyyid Hüseyin el-Hüseyini'ye yurdluk olarak verilmiş ve mahsulünden Eshab-ı Kehf Camii'nin müezzini olan kimseye yıllık 75 Halebi akçe vermesini

¹³³ BOA, TTD., Nr.998, s.480; BOA, TTD., Nr.402, s.1184, 1186.

¹³⁴ BOA, TTD., Nr.419, s.112.

şart koşulmuştu. Seyyid Hüseyini de mülk arazisini ihya ve imar ederek çocukları ile birlikte bu bölgeye yerleşmiş ve köyün vergi gelirini Eshab-ı Kehf'e vakfetmişti.¹³⁵

1525 yılında yapılan tahrir esnasında Sevin-i Kebir köyüne bağlı olan Çoban Pınarı, çoğunluğu Seyyid Hüseyin'in soyundan olan kimselerin ikamet ettiği bir mezra idi. Burada bir cabi, bir mütevellî dışında 9 vergi hanesi vardı. Seyyid Hüseyin'in soyundan olan kimselerden vergi alınmazdı. Aileden Halil oğlu Mehmed mezranın vakıf gelirini toplamakla görevli idi. Yani cibayet görevine tasarruf etmekteydi. Emir Hasan oğlu Seyyid Hüseyin de 10 akçelik yevmiye ile vakıf mezranın idaresi ile ilgili işleri, yani tevliyet görevini yürütmekteydi. Mezranın yıllık geliri 620 akçe idi. Bu gelir, köydeki bir değirmen ve tahıldan elde edilen vergi geliri idi.¹³⁶

1527 yılı tahrir kayıtlarına göre, köy halini alan bölgenin, 5 sadat, 3 mücerrt, 6 evli vergi nüfusu vardı. Sadattan ikisi muhassıl, biri mücerreddi: Kendilerinden vergi alınmazdı. Bunların dışında, Seyyid Hüseyin oğlu Seyyid Hasan, vakıf köyün tevliyetine seçilmişti, kardeşi Muhammed de vakfın katibi idi. 1527 yılı tahrir kayıtları esnasında, aslında Eshab-ı Kehf'in vakfi olan köyün Bektut-zâde adına yurt olarak verilmiş olduğunu gösteren bir hüccet getirildiği, ancak vakıf yerin yurdruk olarak verilmesinin İslam hukukuna uygun olup olmadığının alimlerden sorulması gerektiği belirtilmiştir. Bu tarihte vakfın yıllık 1190 akçelik geliri olduğu zikredilmiştir.¹³⁷

1563 yılında Çoban Pınarı köyünün 8 vergi nüfusu ve 433 akçe geliri vardı. Çoban Pınarı suyunun kenarındaki 13 değirmenin de 300 akçe geliri vardı. Alauddevle Bey'in hanımı Şems Hatun adına kurulmuş olan bir değirmen ile birlikte, köyde 15 değirmen vardı. Bu kayıtlara bakılırsa, köyün çevre köylere göre, merkezi bir konumda olduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸

¹³⁵ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1180; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.479.

¹³⁶ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1188, 1186; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹³⁷ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.325.

¹³⁸ Yinaç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.635, 636.

Efsus (Afşin) Köyü : Vakfiyelerde ve tahrir defterlerinde, köyün yarısının Eshab-ı Kehf'in, diğer yarısının da Afşin'daki Deve Baba Zaviyesi'nin vakfi olduğu kaydedilmiştir. Burada ikamet edenler, her yıl Eshab-ı Kehf Külliyesi'ne 16 ('icli ?) odun getirmekle görevlilerdi. Serbestlik şekli üzere vakfa hizmet ederler, buna karşılık avarız ve nüzul vergisi ödemezlerdi.

1525 yılında köyde, bir imam, bir yaşlı ve bir muhassıl vardı. Bunlar, resmi görevli oldukları için vergi vermezlerdi. Köyün 29'u mücerred olmak üzere, toplam 112 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 19585 akçeydi. Bu gelire, köydeki 6 değirmenin 240 akçelik geliri de dahildi. Bu tarihte, Sevin-i Sağır, Aşık Kilisesi, ve Çanakçı mezraları da köye bağlı idiler. Ancak bu mezralar köyden ayrılmışlardır.¹³⁹

1527 yılında köyde bir hatib, bir imam, bir müderris, üç muhassıl ve bir ahi tabbahan vardı Ayrıca 47'si mücerred olmak üzere köyün toplam 236 vergi nüfusu vardı. Köydeki değirmenler ile birlikte toplam geliri 23892 akçe idi. Köyün vergi nüfusundan da anlaşılacağı üzere, bu tarihte köyün nüfusu çok artmıştı, bu nedenle köy iki mahalleye taksim edilmiş ve Deve Baba Zaviyesi'nin bulunduğu kısım, *Deve Baba Zaviyesi Mahallesi* adı ile ayrıca tahriri yapılmıştır. Adı geçen zaviyenin şeyhi dışında mahallenin 31 vergi nüfusu vardı. Bunlardan 13'ü mücerreddi. Geliri ise, 1218 akçe idi. Eshab-ı Kehf'in hizmetkarları olan camaatlerde buraya kaydolanmıştı.¹⁴⁰

1563 yılında köyde bir müderris, bir zaviyedar bir şeyh-zâde ve bir muhassıl vardı. Bunlar Deve Baba Zaviyesi'nde görevli idiler. Köyün vergi nüfusu 294 kişiydi. Yıllık geliri 18552 akçe idi. Bu tarihte daha önceki tahrirlerde köyün üzerine kaydedilmiş olan 6 değirmen 9'a yükselmişti. Toplam gelirleri 360 akçe idi. Bunlardan biri Eshab-ı Kehf'in vakfiydi. Bunların dışında, köydeki boyahanenin 3855 akçe geliri vardı. Değirmenlerin ve boyahanenin geliri, köyün toplam vakıf gelirleri içine dahildi.¹⁴¹

¹³⁹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1182, 1183; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹⁴⁰ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.1182-1184.

¹⁴¹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.631-633.

Eshab-ı Kehf Merkezi : Tahrir kayıtlarında Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin bulunduğu merkez, *nefs-i Eshab-ı Kehf* şeklinde tanımlanmış ve tahrirleri bağımsız olarak yapılmıştır. Bu nedenle Eshab-ı Kehf merkezini de ayrı olarak ve burada incelemeyi uygun gördük.

1525 yılında burada bir müderris, bir hatib, bir müezzin ve bir nâzır-ı vakıf bulunmaktaydı. Ayrıca 13 vergi hanesi ikamet etmekte idi. Ancak bunlardan bu tarihte vergi alınıp alınmadığı kaydedilmemiştir. Sadece 350 akçe, bac-ı bazar vergisi adı ile geliri vardı.¹⁴²

1527 yılında burada bulunan görevlilerin sayılarının arttığı görülmektedir. Bu tarihte, külliye görevli olan bir şeyh, bir cüzhan, bir imam, bir ferraş, bir çerağdar, bir müezzin ve bir muhassıl burada ikamet etmekteydi. Ayrıca üçü bekar dokuz vergi nüfusu vardı. Geliri 235 akçe idi. Bu tarihte burasının adına kaydedilmiş olan gelirlerde artma olmuştur.¹⁴³ Eshab-ı Kehf bazar vergisi (bac-ı bazar) ile birlikte kasaplar ve sebzeçilerden 1600 akçe, boyahaneden 800akçe, Elbistan'a tabi Hatun Mezrası'nda bulunan bir değirmenden 360 akçe, Elbistan'da bulunan Ali Bey Hamamı'ndan 120 akçe, ekmek, döğme ve tarhana yapımı için 500 kilelik tahıl, çırak(?) mahsulü olarak 1500 akçe, resm-i kil adı ile 1000 akçelik vergi geliri, Eshab-ı Kehf adına kaydedilmiştir. Bu gelirlerden yukarıda adı geçen görevlilerin maaşı ödenmekte ve külliyenin diğer ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Ancak bunlar, ayrı bir kısımda incelendiğinden burada kaydedilmemiştir.¹⁴⁴

1563 yılında, burada üç müderris, bir hatib, üç muhassıl bir imam ikamet etmekteydi. Müderrislerin ve muhassılların artmasından vakfın büyüyerek işlerinin arttığı anlaşılmaktadır. Yukarıdaki görevliler ve onların çocukları dışında burada üçü mücerred 14 vergi nüfusu ve toplam 33 nefer vardı. Geliri 215 akçe idi.¹⁴⁵

Kaya Pınar (Pınarbaşı) Köyü : Vakfiyelerde Pınarbaşı Köyü adı ile kaydedilmiştir.¹⁴⁶ 1525 yılında altı hane vergi nüfusu ve 3200 akçe vakıf geliri vardı. Bu

¹⁴² BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1189; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹⁴³ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.327.

¹⁴⁴ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.327..

¹⁴⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.630, 631.

¹⁴⁶ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

tarihde kendisine bağı olan Naib Hasan, Arab Yurdu ve Ovacık Ardıç ekinlikleri daha sonra başka köylere bağlanmışlardır.¹⁴⁷ Bu köyü Ali Bey Zaviyesi'nin içinde bulunduğu, Elbistan'a bağı aynı adlı köyle karıştırmamak gerekir. Gerger köyünün yanında bulunan Pınarbaşı köyü'nün, 1527 yılında üçü mücerred, 15 vergi hanesi ve 4660 akçe geliri vardı. Armud Alanı mezarası da buraya bağıydı.¹⁴⁸ 1563 yılında ikisi mücerred 18 vergi hanesi vardı. Ancak tahrir esnasında Eshab-ı Kehf vakfı olduğu kaydedilmemiştir. Bu tarihte geliri 3172 akçe idi.¹⁴⁹

Kışlacık Köyü : Vakfiyelerde adı geçmemektedir. Sonradan kurulmuş bir köydür. 1525 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağı bir mezra idi. Dört vergi nüfusu vardı. Burada oturan Veli oğlu Resul köyün vakıf gelirlerini toplamakla görevli idi. Yukarıda kaydedilen vergi nüfusu avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuşlardı. Alauddevle ve Ali Bey'den aldıkları takarrurname (berat)'ler gereğince bu şekilde devam etmekte idiler. Köyün yıllık geliri ise, 740 akçe idi.¹⁵⁰ 1527 yılında ikisi mücerret olmak üzere, toplam 8 vergi nüfusu ve 1629 akçe geliri vardı.¹⁵¹ 1563 yılında ise, yedi vergi nüfusu ve 550 akçe geliri vardı.¹⁵²

Nişanid (Başüstü) Köyü : Vakfiyelerde ve tahrir defterlerinde Eshab-ı Kehf'in vakfi olarak kaydedilmiştir. Burada ikamet edenler, ödemeleri gereken çift vergisi karşılığında Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin odun ihtiyacını karşılarıydı. Bununla birlikte külliyenin diğer hizmetlerini de yerine getirirlerdi. Kendilerinden yemiş öşrü adı ile bir vergi alınmaktaydı. Eshab-ı Kehf'e yaptıkları hizmetlere karşılık avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisi ödemezlerdi. 1527 tarihli tahrir kaydına göre, çift vergisi karşılığında, getirdikleri odunları Eshab-ı Kehf Zaviyesi'ne verirlerdi.¹⁵³ Köyün gelirinin tamamı vakıftı.

¹⁴⁷ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1189.

¹⁴⁸ BOA, *TTD.*, Nr.419,s.326.

¹⁴⁹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.634.

¹⁵⁰ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1186; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹⁵¹ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.322.

¹⁵² Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.636.

¹⁵³ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.311.

1525 yılında köyde bir imam, bir muhassıl bulunmaktaydı. Ayrıca 14'ü mücerred olmak üzere, 48 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 5238 akçe idi.¹⁵⁴ 1527 yılında 83 vergi nüfusu ve 12238 akçe geliri vardı. Bu gelir, kendisine bağlı olan Sarıkaya, Arab Yurdu ve Aşık Kilisesi mezarlarının geliri ile birlikte toplam 13878 akçeye ulaşmaktaydı. Ancak daha sonra mezzalar bu köyden ayrılmıştır.¹⁵⁵ 1563 yılında 110 vergi nüfusu ve 5645 akçe geliri vardı. Bu devrede, nüfusu artmasına karşılık, geliri 1525 yılındaki seviyesine düşmüştür.¹⁵⁶

Sevin-i Kebir (Büyük Sevin) Köyü : Vakfiyelerde ve tahrir kayıtlarında aynı adla geçmektedir. 1525 yılında 13'ü mücerred, toplam 35 vergi nüfusu, üç bekar muhassılı ve 2970 akçe geliri vardı.¹⁵⁷ 1527 yılında burada bir imam ve 14'ü mücerred, toplam 56 vergi nüfusu ve 6172 akçe geliri vardı. Bu gelirin malikane hissesi ve diğer vergileri vakıftı. Divani hissesi ise, Hamaza'nın timarı idi. Bu tarihte, Naib Hasan, Çanakçı ve Ovacık Ardıç mezzaları da bu köye bağlıydı.¹⁵⁸ 1563 yılında köyün 86 vergi nüfusu 3111 akçe geliri vardı. Ancak bu gelirin Eshab-ı Kehf'in vakfi olduğu kaydedilmemiştir.¹⁵⁹

ab-Mezzalar (Ekinlikler)

Ağacasu Mezzası : Vakfiyelerde ve ilk iki tahrirde kayıtlı değildir. 1563 yılı tahrir defterinde, Eshab-ı Kehf Buk'ası ve camiinin vakfi olarak kaydedilmiştir. Vakıf arazi üzerinde sonradan kurulmuş bir mezzaa olsa gerektir. Adı geçen tarihte Norşun Köyüne bağlıydı ve 1440 akçe geliri vardı.¹⁶⁰

Arab Yurdu Mezzası : Vakfiyelerde adı geçmemektedir. 1525 yılında Kaya Pınar köyüne bağlı bir mezzaydı. 160 akçe geliri vardı. Sevinli cemaatının ekinliği idi.¹⁶¹ 1527

¹⁵⁴ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1181; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹⁵⁵ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.312.

¹⁵⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.631.

¹⁵⁷ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1185; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹⁵⁸ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.322, 324.

¹⁵⁹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.634.

¹⁶⁰ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.630.

¹⁶¹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1189.

yılında Nişanid köyünün ekinliği idi. 360 akçe geliri vardı.¹⁶² 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlıydı. Sevinli cemaatının ekinliği idi. Bu devrede, 160 akçe geliri vardı.¹⁶³

Aşık Kilisesi Mezrası : Eshab-ı Kehf mezralarının hemen bütününde olduğu gibi, vakıf arazi üzerine sonradan kurulmuştu. 1525 yılında Efsus köyüne bağlıydı. 1985 akçe geliri vardı.¹⁶⁴ 1527 yılında Nişanid köyüne bağlıydı. 1280 akçe geliri vardı. Bedir Kendi yanında bulunan mezra, hariçten gelen yörükler tarafından ekinlik olarak kullanılmaktaydı.¹⁶⁵ 1563 yılında köy olarak kaydedilmişti. Üçü mücerred olmak üzere, 16 vergi nüfusu vardı. 1426 akçe de geliri vardı.¹⁶⁶

Armud Alanı Mezrası : 1525 yılında yapılan tahrir esnasında deftere kaydedilmemiş (*haric-i ez defter*)tir. 1527 yılında Kaya Pınar köyüne bağlıydı. Eshab-ı Kehf'in yakınında bulunmaktaydı. Hariçden gelen Ali Kaya ve Emir Danyal tarafından ekilip biçilmekteydi. 272 akçe geliri vardı. Taht-ı Karlan (?) yaylağı da buraya bağlıydı.¹⁶⁷ 1563 yılında Kerevin köyüne bağlı ve tımar olarak kaydedilmiş olan aynı adlı bir mezraya rastlanmaktadır. Ancak 1527 yılında köy olarak kaydedilen Armud Alanı'na tekabül ettiğine dair bir işaret yoktur.¹⁶⁸

Belviran Mezrası : Efsus'a bağlıydı ve aynı köyün ekinliğiydi. Sadece 1527 yılı tahrir kayıtlarında Eshab-ı Kehf'in vakfi olarak kaydedilmişti. O tarihte 280 akçe geliri vardı.¹⁶⁹

Çanakçı Avşarı Mezrası : Alauddevle Bey vakfiyelerinde Çanakçı Avşarı Mezrası şeklinde kaydedilmiştir.¹⁷⁰ Tahrirlerde ise, Çanakçı adı ile kaydedilmiştir. 1525 yılında Efsus'a bağlıydı. 400 akçe geliri vardı.¹⁷¹ 1527 yılında Sevin-i Kebir'e bağlıydı. Çağlayan

¹⁶² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.313.

¹⁶³ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.637.

¹⁶⁴ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1185.

¹⁶⁵ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.313.

¹⁶⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.635.

¹⁶⁷ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.326.

¹⁶⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.652.

¹⁶⁹ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.317.

¹⁷⁰ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

¹⁷¹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1184; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

halkının ekinliğiydi. 560 akçe geliri vardı.¹⁷² 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlıydı. 518 akçe geliri vardı. Bu devrede Resul Hacılı yaylakları da mezranın adına kaydedilmişti.¹⁷³

Kara Kaya Mezrası : Seyyid Hüseyin el-Hüseyini'nin ahfadının ekinliğidir. Onların izni dışında burasının ziraatına kimse karışamazdı. Yani onların tasarrufundaydı. 1525 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlıydı. Eshab-ı Kehf'in hizmetkarları da bu mezrada bulunmaktaydılar. Yıllık geliri ise, 120 akçe idi.¹⁷⁴ Çoban Pınarı köyünün yanında bulunan mezra, 1527 yılında bu köye bağlıydı. Hariçten gelen kimseler tarafından ekilip biçilirdi. 280 akçe yıllık geliri vardı. Araziyi ekip biçenler, vakıf sahibine öşür verirlerdi. Aynı yıla ait tahrir kaydında mezranın vakıf durumunun İslam hukukuna uygun olup olmadığının ulemadan sorulması istenmiştir. 1563 yılında Kışlacık köyüne bağlı olup 332 akçe geliri vardı.¹⁷⁵

Naib Hasan Mezrası : 1525 yılında Kaya Pınar köyüne bağlıydı. Sevinli cemaatinin ekinliğiydi. 390 akçe geliri vardı.¹⁷⁶ 1527 yılında Büyük Sevin köyüne bağlıydı. Bu tahrir esnasında, eski tahrir kaydında gelirinin 1/3'nin Eshab-ı Kehf vakfi olarak kaydedilmiş olduğu belirtilmiştir. 1527 yılında, mezranın tamamen Eshab-ı Kehf vakfi olmasının uygun olacağı kaydedilmiştir. Bu devrede geliri 1280 akçeydi ve bu gelirin vakıf hissesi 420 akçe idi.¹⁷⁷ 1563 yılında Peder köyüne kaydedilmişti. 1527'deki statüsü devam etmekteydi. Bu nedenle mezranın gelirinin 1/3'I olan 242 akçenin Eshab-ı Kehf vakfi olarak kaydedildiği görölmektedir.¹⁷⁸

Ovacık Ardıç Mezrası : 1525 yılında Kaya Pınar köyüne bağlıydı. Çağlığanlı cemaatinin ekinliğiydi. Yıllık 240 akçe geliri vardı.¹⁷⁹ 1527 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlıydı. Aynı köyün ekinliği olarak kullanılmaktaydı. Yıllık geliri 950 akçeydi.¹⁸⁰ 1563

¹⁷² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.324.

¹⁷³ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.637.

¹⁷⁴ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1187; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

¹⁷⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.636.

¹⁷⁶ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1189.

¹⁷⁷ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.324.

¹⁷⁸ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.613.

¹⁷⁹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1189.

¹⁸⁰ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.324.

yılında Kışlacık köyüne bağlı olan mezra yine Çağılğanlı camaatinin ekinliği idi. Yıllık geliri 240 akçeydi. Bu devirde Eshab-ı Kehf hizmetkarları olan cemaatler de mezraya bağlıydılar.¹⁸¹

Sarı Kaya Mezrası : 1527 yılında Nişanid köyüne bağlı olup, aynı köyün ekinliği olarak kullanılmaktaydı. Diğer vakıf kayıtlarında adı geçmektedir.¹⁸²

Sevin-i Sağır (Küçük Sevin) Mezrası : Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde köy olarak kaydedilmiştir. 1525 yılında Efsus köyüne bağlıydı. Sevinli halkının ekinliğiydi. Yıllık geliri 462 akçeydi.¹⁸³ 1527 yılında köy olarak kaydedilmişti. Bu tarihte dördü bekar olmak üzere, toplam 12 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 1648 akçeydi. Gelirin 350 akçelik malikane hissesi vakıf, divani hissesi ve diğer vergileri tımar olarak kaydedilmişti.¹⁸⁴ 1563 yılında Sevin-i Kebir köyüne bağlıydı. Daha önce olduğu gibi, tahıl gelirinin yarısı vakıf, diğer yarısı ile vergilerden elde edilen gelir de tımar olarak kaydedilmişti. Bu devirde yıllık gelirin 178 akçesi, Eshab-ı Kehf'in vakıf hissesine tekabül etmekteydi. Geri kalan 218 akçesi ve diğer vergileri tımar olarak kaydedilmişti.¹⁸⁵

ac-Yaylaklar

Resul Hacılı Yaylakları : Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde, Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin vakıf geliri olarak Resul Hacılı adlı bir köyün adı geçmektedir.¹⁸⁶ Ancak tahrirler esnasında, böyle bir köyün adına rastlanmamakta, Resul Hacılı yaylaklarından bahsedilmektedir. Bu yaylaklar, vakfiyelerde köy olarak kaydedilmiş olan yaylaklardır. Ancak zamanla tenhalaşmış, köy olmaktan çıkmışlardır. 1525 yılında yaylaklardan vakıf geliri alınmadığı, ancak buraları ekenlerin Çukur Pınar sipahisine 40 akçe vergi verdikleri

¹⁸¹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.637.

¹⁸² BOA, *TTD.*, Nr.419, s.312.

¹⁸³ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1184. Bu mezra, genellikle Büyük Sevin köyünün yanında ikinci derecede kalmış ve köyün ekinliği olarak kullanılmıştır. *Tahrirler* esnasında bir defa köy, iki defa mezra olarak kaydedilmiştir. Bu nedenle mezzarlar bölümünde değerlendirmeyi tercih ettik.

¹⁸⁴ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.322.

¹⁸⁵ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.634.

¹⁸⁶ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

kaydedilmiştir.¹⁸⁷ Bu ifadeler göz önünde tutulacak olursa yeni teşkil edilen yaylakların bu devrede belli bir gelir seviyesine ulaştıkları anlaşılmaktadır.

Resul Hacı yaylakları, 1525 yılında Sevin-i Kebir köyünün, Kışlacık mezarına bağlıdır.¹⁸⁸ 1527 yılında tutulan kayıtlarda kendileri ile ilgili bir kayda rastlayamadık. Ancak bu yaylaklardan Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin, Çoban Pınarı köyüne kaydedildiği görülmektedir.¹⁸⁹ 1563 yılında ise, yaylakların bütünü Kışlacık köyünün Çanakçı mezarına kaydedilmişlerdir.¹⁹⁰

1525 yılında yaylakların adına bir gelir kaydedilmemiş, sadece Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin 200 akçe geliri olduğu zikredilmiştir.¹⁹¹ Aşık Kilisesi mezarının yanında bulunan çiftliğinin 1527 yılında 460 akçe geliri vardı. Hariçden gelenler tarafından ekilip biçilmekteydi.¹⁹²

1563 yılında yaylaklar, Kışlacık köyünün Çanakçı mezarına bağlıydı. Bu tarihte Çukur Pınar yaylağı kaydedilmemiştir. Onun haricinde, 1525 yılında mevcut olan Ağca Pınar, Inal Ağaç ve Urğacık yaylaklarından her birinin 50 akçe, Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin 200 akçe geliri vardı.¹⁹³

Taht-ı Karlan Yaylağı : 1527 yılında tutulan tahrir kaydında adı geçmektedir. Bu tarihte Kaya Pınar köyünün Armud Alanı mezarına bağlıydı. Sarıca Eyne Beyi Çiftliği'nin yanında bulunan yaylağın, sade yağ imalinden elde edilen yıllık 100 akçe vergi geliri vardı.¹⁹⁴

¹⁸⁷ BOA, TTD., Nr.402, s.1186; BOA, TTD., Nr.998, s.480.

¹⁸⁸ BOA, TTD, Nr. 402, s.1186.

¹⁸⁹ BOA, TTD., Nr.419, s.325.

¹⁹⁰ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.637.

¹⁹¹ BOA, TTD., Nr.402, s.1186.

¹⁹² BOA, TTD., Nr.419, s.325.

¹⁹³ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.637.

¹⁹⁴ BOA, TTD., Nr.419, s.326.

ad-Eshab-ı Khef Hizmetkarları (Cemaatler)

Eshab-ı Khef Külliyesi'nin hizmetkarları olan cemaatler, adı geçen mahalde bedenen hizmet etmek veya külliye'nin sair ihtiyaçlarını karşılamakla görevliydi. Görevlerini ihmal ederlerse değiştirilirdi. Yaptıkları hizmetin karşılığında kendilerinden avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye vergisi alınmazdı. Bu şekilde devam ettikleri müddetce görevleri ile ilgili olarak kendilerine kimse karışamazdı. Eshab-ı Khef'e hizmet etmekle yükümlü olan bu cemaatlerden Boynu Yoğunlu cemaatı dışında kalan Ağca Koyunlu, Cerid ve Sarı Baş cemaatleri yaptıkları hizmetler ve ödedikleri vergilerin dışında, her sene, sütlerinden faydalanılması için, 40 keçiyi Eshab-ı Khef Külliyesi'ne teslim ederler, süt mevsimi geçince geri alırlardı. Esasen bu üç cemaatten ikisi Cerit cemaatinin oymaklarındandı.¹⁹⁵ 1525 yılına ait icmal defterinde bu üç cemaat, bir kabul edilerek Cerit adı ile kaydedilmiş, ancak bu cemaatin geliri belirtilmemiştir. Ancak daha sonra gelişerek ayrılmışlar ve ayrı bir cemaat olarak kaydedilmişlerdir. 1525 yılında Cerit cemaatine bağlı olan bu taifelerden 11 taife, toplam 42 kişilik hizmetkarlarıyla Eshab-ı Khef'in bulunduğu mahalde hizmet etmekteydiler. Buna karşılık, kendilerinden salgün, bac, adet-i çeri, ağnam ve benzeri vergiler alınmazdı. Belirtilen cemaatlerin tamamı, Sevin-i Kebir köyünün Kara Kaya mezarına bağlıydılar.¹⁹⁶ Daha sonra, 1527 yılında Efsus'un Belviran mezarına, 1563 yılında ise, Kışlacık köyünün Ovacık Ardiç mezarına bağlanmışlardır.¹⁹⁷ (Bkz. Ekler, Tablo: VII, s.173)

Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde, Eshab-ı Khef'e hizmet etmekle görevli oldukları zikredilen cemaatler arasında, Ebu Leyli adını taşıyan bir cemaatin de kayıtlı olduğu görülmektedir.¹⁹⁸ Ancak tahrir kayıtları arasında, bu cemaatin adı geçmemektedir. Aşağıda Eshab-ı Khef görevlileri olarak tarihi kayıtlarda adı geçen cemaatler hakkında bilgi verilmiştir.

¹⁹⁵ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1187, 1188; BOA, *TTD.*, Nr.419, s.320-322.

¹⁹⁶ BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480; BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1187, 1188.

¹⁹⁷ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.321, 322; Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.638.

¹⁹⁸ VA, *VKD.*, Nr.590, s.107; BOA, *VKF.*, Nr.9/7.

Ağca Koyunlu Cemaati: 1525 yılında cemaatin dört farklı ailesi ya da oymağına mensup olan toplam 15 kişi, Eshab-ı Kehf Külliyesi'nde çeşitli hizmetleri yerine getirmekle görevliydi. Bu tarihte bu cemaat Cerid cemaatine kaydedilmiş ve kendisine ayrıca bir vergi kaydedilmemiştir.¹⁹⁹

1527 yılında cemaatin adı Ağca Koyunlu taifesinden Aymalar cemaati şeklinde kaydedilerek, 1525 yılında Ağca Koyunlu adı ile kaydedilmiş olan cemaatten hangi ailenin ya da oymağın Eshab-ı Kehf'e hizmet etmekle görevli olduğuna açıklık getirilmiştir. Bu tarihte, cemaate mensup, üçü mücerred, toplam 15 hane ve bir pir-i fani vardı. Cemaatin yıllık geliri 781 akçeydi.²⁰⁰ Bu gelir, 1563 yılında 269 akçeydi. Cemaate mensup yedisi mücerred, toplam 13 vergi hanesi mevcuttu.²⁰¹

Boynu Yoğunlu Cemaati : Alauddevle Bey'in vakfiyelerinde Eshab-ı Kehf vakfi olarak kaydedilmiş olan iki cemaatten biridir. 1525 yılı tahriri esnasında tutulan kayda göre, cemaat Eshab-ı Kehf'e hizmet etmeleri karşılığında, örfi vergi ve avarız vergisi ödemezlerdi. Kendilerinden alınan diğer vergiler de bedel-i ayende (gelen giden misafirlere harcanmak üzere alınan) vergisi adıyla Eshab-ı Kehf vakfi olarak kaydedilmişti. Cemaate mensup olan Durali oğlu Hamid Bey'in elinde, bu durumun devamını sağlayacak şekilde Alauddevle Bey, Ali Bey ve Osmanlı sultanları tarafından verilmiş olan mukarremameler vardı. Tahrir esnasında da aynı şekil üzere kaydedilmişti. 1525 yılında cemaate mensup olan altı vergi hanesi Eshab-ı Kehf'e hizmet etmekle görevli idiler . Bu devirde cemaatten her hangi bir vergi alınmamaktaydı.²⁰² 1527 yılında geliri 222 akçeydi. Cemaatin ikisi mücerred, toplam dokuz vergi hanesi vardı.²⁰³ 1563 yılında ise, biri mücerred muhassıl ve dördü mücerred olmak üzere, toplam 21 vergi nüfusu ve 461 akçe geliri vardı.²⁰⁴

¹⁹⁹ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1188; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

²⁰⁰ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.321.

²⁰¹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.638.

²⁰² BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1187; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

²⁰³ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.322.

²⁰⁴ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.639.

Cerid Cemaati : Yukarıda ifade edildiği üzere, aslında Ağca Koyunlu ve Sarıbaş cemaatleri de bu cemaate bağlıydı. Ancak daha sonra, bu cemaatler Cerid cemaatinden ayrılmışlardır. Bu halleriyle bazen hepsi bir cemaat gibi kabul edilmişler, bazen de hangi aileye ya da taifeye ait olduklarını göstermek üzere, ayrı ayrı kaydedilmişlerdir.

1525 tarihinde, Ağca Koyunlu ve Sarıbaş cemaatleri haricinde, Cerid cemaatine bağlı altı taifeden 22 vergi nüfusu Eshab-ı Kehf'e hizmet etmekle görevliydi. Bu tarihe ait icmal defterinde Ağca Koyunlu ve Sarıbaş cemaatleri, ayrıca kaydedilmeden, Cerid cemaatine bağlı olan 42 kişinin Eshab-ı Kehf'e hizmet ettikleri kaydedilmişlerdir. Buna göre, bu iki cemaate mensup olan 20 kişinin o tarihte Eshab-ı Kehf'e hizmet ettikleri anlaşılmaktadır.²⁰⁵

1527 yılındaki kayıtlara göre, Cerid taifesinin Kabaklar cemaati Eshab-ı Kehf'e hizmet etmekle görevliydi. Bu tarihte cemaate mensup 17'si mücerred 65 vergi nüfusu bulunuyordu, yıllık geliri. 8925 akçeydi. 1563 yılında iki yerde cemaatin adı kaydedilmiştir. Bu ikisinin toplam vergi nüfusu, 25'i mücerred olmak üzere, 72 adetti. Gelirlerinin toplamı 1675 akçeydi.²⁰⁶

Sarıbaş Cemaati : Tahrir kayıtlarında Döngelenli taifesine bağlı olduğu bildirilmektedir. 1525 yılında cemaatin beş vergi nüfusu vardı.²⁰⁷ Biri imam, biri mücerred olmak üzere, toplam dokuz vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 735 akçeydi. Bu tahrir kaydında üç kişinin lakabının *Sarıbaş* şeklinde kaydedilmiş olması, cemaatin yeni bir cemaat olarak Cerid cemaatinden ayrıldığına bir işareti olabilir.²⁰⁸ Cemaatin 1563 yılında ikisi mücerred, 12 vergi nüfusu vardı. Yıllık geliri 292 akçeydi.²⁰⁹

b-XIX. Yüzyıl Vakıf Defterlerine Göre Vakıf Gelirleri

Önceki kısımda ifade edildiği üzere, XVI. yüz yıl boyunca üç tahrir esnasında Eshab-ı Kehf'in vakıf gelirleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. Ancak bu devreden sonra, XVII. ve

²⁰⁵ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1187, 1188; BOA, *TTD.*, Nr.998, s.480.

²⁰⁶ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.637, 638.

²⁰⁷ BOA, *TTD.*, Nr.402, s.1188.

²⁰⁸ BOA, *TTD.*, Nr.419, s.321.

²⁰⁹ Yinanç-Elibüyük, *Tahrir*, c.II, s.638.

XVIII. yüz yıllarda aynı yeterlilikte bilgiler kaydedilmemiş, genellikle Eshab-ı Kehf'in makamı çevresinde bulunan vakıf eserlerin, yani medrese, zaviye ve camiin gelirleri, gelirlere yapılan müdahaleler ve vakıf görevlileri hakkında çok kısıtlı bilgilere yer verilmiştir. Bu kayıtlarda vakıf gelirlerinin nerelerden elde edildiği belirtilmemiştir.

XIX. yüz yılda da yukarıda izah edilen durumda fazla bir değişme olmamıştır. Bu arada her devirde olduğu gibi, bu devirde de vakıf gelirlerine haksız müdahaleler yapılmıştır. 1222/1807 tarihinde bir buyrulduya göre, Elbistan Voyvodası Eshab-ı Kehf vakfına müdahale etmekte olduğundan bu durumun önlenmesi istenmişti.²¹⁰ Buna benzer müdahaleler sonucunda da vakıf gelirleri zamanla bozularak ortadan kalkmıştır.

1266-1273/1850-1857 yılları arasında, Elbistan ve Eshab-ı Kehf vakıflarının gelir gider durumlarını gösteren vakıf defterine göre, 1270-1273/1854-1857 yılları arasında, Eshab-ı Kehf vakıfları, Harameyn vakıfları idaresine bağlıydı. Vakfin dört yıllık toplam gelir ve gider miktarı 16299 kuruş 20 paraydı. Bu tarihler arasında vakfin gelirlerinden, 14277 kuruş müteveli, müderris, zaviyedar gibi görevlilere; 1618 kuruşu ayrıca maaş olarak; 404 kuruş 20 parası ise, muhasebe harcı olarak harcanmıştı.²¹¹ Vakfin adet-i ağnam gelirinden 1850-1860 yılları arasında toplam 2750 kuruşunun vakıf görevlilerine ödendiğini bildiren bir kayıt vesilesi ile Eshab-ı Kehf vakfının adı da kaydedilmiştir. Ancak daha sonra bu bilgilerde tutarsızlık olduğu belirtilerek Elbistan ve Eshab-ı Kehf vakıflarının durumu yeniden tesbit edilmiştir.²¹² 1279/1863 yılında vakıfların tesbiti yenilenmiştir. Ancak bu tesbitte vakfin adı mevcut değildir.²¹³ Evkaf Nezareti'nin 1327/1909 tarihli bütçesinin kayıtları arasında adı geçen vakfin, o tarihteki yıllık bedeli 4951 kuruştur.²¹⁴ Bundan dört yıl sonra, 1331/1913 tarihli bir iradenin ekinde kayıtlı olan Maraş Sancağı'na ait vakıfların bulunduğu listede vakfin adı mevcut değildir.²¹⁵

²¹⁰ BOA, C. Ev., Nr.18198.

²¹¹ BOA, EV., Nr.15721, s.55-a.

²¹² BOA, EV., Nr.16762.

²¹³ BOA, EV., Nr.17024.

²¹⁴ V.Şükrü, *Evkaf*, c.III, s.751.

²¹⁵ BOA, İr. Ev., Nr.7.

ÖZET YARGI VE ÖNERİLER

I.ÖZET

Araştırma konusunun giriş kısmında, konunun temel kaynakları olan tapu tahrir defterleri, vakfiyeler Maraş bölgesi hakkında özel bilgi veren araştırma inceleme eserleri ile diğer arşiv kaynakları hakkında kısaca bilgi verilmişti.

Birçok kaynakta ve araştırma-inceleme eserlerinde tespit edildiği gibi, bu araştırmada elde edilen sonuçlara göre, Maraş bölgesi tarih boyunca çeşitli kavim, millet ya da toplulukların sınır bölgesi hareket ya da çatışma alanı içinde kalmıştır. Siyasi tarihinin incelendiği bölümde görüleceği üzere bölge, Selçuklular, Bizanslılar, Ermeniler, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları Timuriler, Moğollar, Memlükler, Osmanlılar, Safeviler Zülkadirler, Mengüçler ve benzeri millet ve toplulukların bölge üzerindeki hakimiyet mücadelesi yaptığı bir alan olmuştur. Moğollar ve onların vassal devleti olan Ermeniler'in kısa süreli hakimiyeti dışında, Selçuklular'dan itibaren genellikle bölgenin hakimiyeti Müslüman Türkler'in elinde kalmıştır. Bu hakimiyet Anadolu Selçuklu Devleti, Zülkadir Beyliği ve Osmanlı Devleti sırasını izlemiştir.

Osmanlı Devleti zamanında Zülkadriye (Maraş) Eyaleti'nin merkezi olan Maraş'a geniş bir idari bölge bağlanmıştır. Bugünkü Antep, Malatya, Adıyaman, Adana, Sivas, Kayseri gibi şehirler uzun yıllar boyunca Maraş eyaletine bağlı olarak kalmışlardır. Son

dönemlerde ise bu bölgenin bir kısmı Halep vilayetine bağlanmış, Maraş şehri uzun süre bir kaza ya da sancak merkezi olarak kalmıştır.

Çalışma esnasında bölgenin siyasi tarihi ile birlikte vakfin menşeinden başlayarak bazı genel değerlendirmelere yer verilmiş bu çerçevede Maraş çevresinde kurulan vakıfların genel durumu ele alınmıştır.

Ortaya çıkan sonuçlara göre, Maraş çevresinde çoğunlukla hayrî vakıflar kurulmuştur. Zürri (aile) vakıfları ise ikinci sıradadır. Çevrede kurulan hayri vakıflar da genellikle mülhak, gayri menkul, sahih ve lazım vakıflardır. Bu vakıflar Türk-İslam kültürünün etkisi ile kurulmuştur. Zülkadir Beyleri bu kültürü devam ettirmişlerdir. Bunların çoğu da cami medrese ve zaviye gibi sosyal, dini ve eğitime yönelik tesislerdir.

İlgili bölümde işaret edildiği gibi, Ömer Lütfü Barkan'ın tespitlerine göre, bölgenin Osmanlılar tarafından ele geçirilişinden sonra Maraş Eyaletin'deki vakıf gelirlerinin eyaletin gelirine oranı % 5 idi. 1525 yılında yapılan tahrir sonucu Barkan'ı doğrular niteliktedir. Bu tahrir sonucuna göre Zülkadriye Eyaleti'ne bağlı kazalardan Zamantının vergi gelirlerinin % 8,75'i, Kars-ı Zülkadriye (Kadirli)'nin % 10,3'ü Elbistan'ın % 4,9'u ve Maraş merkez kazasının vergi gelirinin % 2,45'i vakıf gelirleri olarak ayrılmıştı. Bu ilk tahrir ve daha sonraki iki tahrir, gerçekte Zülkadirli zamanı sosyal, dini ve iktisadi hayatının henüz devam ettiği, Zülkadirli vakıflarının da hemen hemen aynen devam ettiği zamanlarda yapılmışlardır.

İlerleyen yüzyıllarda Maraş bölgesindeki Zülkadırlı vakıflarından bazıları ortadan kalkmış Osmanlılar tarafından yerlerine yenileri eklenmiştir. Geçmişte olduğu gibi, Osmanlılar zamanında da ders veren **müderris**, gelirleri toplamakla görevli **çerağdar**, temizlikle görevli **ferraş**, imaretlerde ekmek pişiren **habbaz**, vakıf mütevellisinin yazı işlerini yürüten **kâtib**, vakıf gelirlerinden mezraların ekimi idaresi ve gelir işlerini kontrol eden **mezradar**, vakıfların idaresini yürüten **mütevelli** ve benzeri birçok görevli vakıflarda görev yapmışlardır.

Zülkadırlılar zamanında bölgede yapılan hayri vakıfların yerleşim birimlerinin iktisadi ve sosyal kalkınmasına önemli katkısı olduğu inkar edilemez. Temel olarak eğitim, din, sağlık, kültür, amme hizmetleri ve benzeri hususlarda yerleşim birimlerinin ihtiyacı olan harcamalar genellikle vakıflar tarafından karşılanmıştır. Zülkadırlılar zamanında Elbistan'da ikisi lise seviyesinde ikisi de üniversite seviyesinde vakıf eğitim müesseseleri olan medreseler kurulmuş, Maraş merkezinde vakıf eğitim müesseseleri çok artmış; aynı merkezlerde vakıf çarşılar ve dükkanlar açılmış, bu bölgeler ve Eshab-ı Kehf bölgesi vakıflar aracılığı ile yeniden ihya edilmiş ve canlandırılmıştır. Eshab-ı Kehf bölgesinde bir cami, bir medrese ve bir ribat (zaviye) yaptırılması ile Alauddevle Bey tarafından inşa edilen bir külliye eskiden beri yerleşim yeri olan bu bölgeyi yeniden dini, sosyal ve eğitime yönelik bir merkez haline getirmiştir. Bölgede en çok vakıflaştırma faaliyetini gerçekleştiren Alauddevle Bey'in ziraatin gelişmesi için yeni köyler inşa etmesi mesela Elbistan'ın Güvercinlik Köyü, Karapınar Mezrası, Kilisecik Mezrası gibi mahalleri ihya ederek, buraya iskan ettirdiği köylülerin evlerini yaptırması, toprağı işlemleri için onlara çift aletleri ve öküzler vermiş olması, tohumluk ihtiyaçlarını karşılaması, su kanalları açması, pirinç tarımını geliştirmesi, genel

olarak ticaret ve ziraatın gelişmesi ve canlanmasını sağlamıştır. Bu faaliyetlerin benzerlerinin başkaları tarafından da yapılmış olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Araştırmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde incelenen vakıflardan ikisi zürri (aile) vakıf, 35'i vakıf eserlerden oluşan hayri vakıflardır. Bunların 9'u cami, 3'ü medrese, 2'si buk'a, 21'i zaviyedir. Bu eserlerden 1 medrese, 1 cami, bir ribat (zaviye) Eshab-ı Kehf bölgesinde bulunmaktadır. Aynı bölgede Çardak adı verilen, cami ya da dinlenme alanı olarak kullanılmış olan bir birim daha vardır. Bu birimin Osmanlılar zamanında yapılmış olmasına karşılık Eshab-ı Kehf Külliyesi içinde tarihi bir bütünlüğü sağlamış olmasına binaen inceleme alanı içinde tutulmuştur.

Eshab-ı Kehf Külliyesi dışında Elbistan'ın içinde bulunan Alauddevle Camii ve Medresesi, Hatuniye Medresesi, Canderiye Buk'ası, Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası, Ümmet Baba Zaviyesi, Canderiye Zaviyesi; Afsin'de Dede Baba İmareti ve Zaviyesi; Göksun'da Kanlı Kavak Köyü Ali Bey Zaviyesi, Haruniye Hazinesi Köyü Alauddevle Bey Camii ve Zaviyesi; Pazarcık'da, Osman Dede İmareti ve Zaviyesi; Kara Hait'de Çamlı Bel Köyü Ümmet Baba Zaviyesi bölgede kurulan önemli vakıf eserlerden bazılarıdır. Bunların çoğu önemli ulaşım ve yerleşim merkezlerinde kurulmuşlar, zamanla buldukları yerleşim birimlerine ya da vakıf müesseselere adlarını vermişlerdir. Bu adlar da genellikle şahıs adlarıdır. Bazı vakıflar da zamanla kurucularının adı veya lakabı ile tanınmayıp, buldukları yerleşim birimlerinin adlarını almışlardır.

Yukarıda kısaca anlatılan Eshab-ı Kehf vakıfları, tarihi geçmişı, önemi, vakıf eserlerinin hacmi ve gelirlerinin çokluğu gibi nedenlerle ayrı bir bölümde ele alınmış ve Eshab-ı Kehf hakkında da kısa bilgiler verilmiştir. Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında önemli bir yeri olan Eshab-ı Kehf, yani, Haz. Muhammed'den yaklaşık olarak 250 yıl önce, Bizanslılar zamanında Hıristiyanlığı gizlice kabul ederek mağaraya sığındıkları ve mağarada uydukları bildirilen 7 kişi hakkında bu bölümde bilgiler verilmiştir. Aynı bölümün ilerleyen safhaların da Eshab-ı Kehf adına, onların saklanmış oldukları iddia edilen yede kurulan vakıfların kuruluşu, vakıfların çeşitleri, geçirdikleri tamirler, vakıf eserlerde görev yapan şahıslar vakıf gelirleri ile bu gelirlerden 8 köy, 11 mezra, 2 yaylak ve vakıf eserlerde çalışanların bağlı olduğu aşiret ya da cemaatler ele alınarak değerlendirilmiştir. Böylece bir giriş ve üç bölümden oluşan çalışma konusu tamamlanmıştır.

II.SONUÇ

Tapu tahrir belgeleri, vakfiyeler, vakıf defterleri ve vakıflarla ilgili diğer belgeler, Zülkadirli vakıfları ile ilgili önemli bilgiler bulundurmaktadır. Arşiv belgelerinin vakıflar hakkında önemli bilgiler verdiğinin ortaya çıkarılmış olması önemli bir sonuçtur. Zülkadirli vakıfları ile ilgili olarak vakıf eserlerin kurucusu, kuruluş tarihi, yeri, türü, yapısı, tarihi geçmişi, geçirdiği değişiklikler, görevlileri, gelirleri ve benzeri durumları , ancak yukarıdaki kaynaklardan tebsit etmek mümkündür. İncelenen vakıfların buldukları idari ve coğrafi birimlerin idari taksimatlarını, idari durumlarını, nüfuslarını, sosyal ve iktisadi durumlarını ve vakıfların yerleşim birimlerinin gelişmesine olan katkılarını aynı kaynaklardan tespit etme imkanı vardır.

Maraş Bölgesinde ilk ciddi vakıflaştırma hareketi, Selçukluların Elbistan valisi Nusretuddin Hasan tarafından gerçekleştirilmiştir. Çevredeki vakıfların özellikle Maraş, Elbistan ve Eshab-ı Kehf bölgesinde yoğunlaşması, Maraş ve Elbistan'ın Zülkadir Beyliği'nin idari, iktisadi ve sosyal merkezleri olması; Eshab-ı Kehf Külliyesinin bulunduğu alanın ise dini, eğitim ve sosyal bir merkez olmasından kaynaklanmıştır. Yine inceleme alanı içinde sadece Elbistan'da eğitim müesseselerinin olması da aynı nedenledir. Maraş çevresinde yukarıdaki üç merkezin dışında yapılan vakıflar, Zülkadirli zamanında ve sonrasında "Haleb yolu" olarak bilinen Elbistan-Göksun-Andırın - Kadirli güzargahını izleyen yol ile Elbistan-Pazarcık- Antep güzergahını izleyen yol üzerinde yapılmıştır. Bu yollar o zaman için Suriye ve Mısır'ı Anadolu'ya bağlayan ticari ve askeri önemi olan yollar olmuşlardır.

Zülkadirli zamanında yapılan vakıflar, şekil, usul ve hukuki yönü ile daha önceki Türk-İslam devletlerinde yapılan vakıfların devamı gibidir ve benzeridir. Tespitlere göre, bölgede en çok vakıflaştırma faaliyetini Alauddevle Bey gerçekleştirmiştir. Onun dışında Süleyman Bey, Şehsuvar Bey, Ali Bey, Şahruh Bey, Nasıruddin Bey gibi Zülkadirli beyleri bölgede vakıflar yapmışlardır. Diğer Zülkadir beylerinin de bölgede vakıflaştırma faaliyetine gittiği muhakkaktır. Nitekim bunların vakıflar tahsis ettiğine dair izler vardır. Ancak inceleme konusu içerisinde yer verilememiştir. Birçok yerde olduğu gibi, burada yapılan vakıflar da halkın dini, sosyal ve eğitime yönelik ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte bu vakıflar, günümüzde devletin yapmakta olduğu hizmetleri üzerine almış ve bölge insanı için iş imkanı da gerçekleştirmişler, bu müesseselerde önemli alim, şair, müderris ve sair şahsiyetler yetişmişti. Bölgede yapılan vakıfların genellikle vakıf hukukuna uygun olarak her türlü hukuki şartlarının yerine getirilerek vakfedildikleri de dikkati çeken önemli konulardandır.

Osmanlılar, Zülkadirli vakıflarını muhafaza etmeye çalışmışlar ise de zamanla, vakıflara yapılan müdahaleler ve isyanlar sebebi ile vakıfların tahribi ve bölgenin nüfusu ve gelirleri azaldığından vakıf gelirleri azalmış, az bir gelir karşılığında vakıflarda görev yapmaya talipler de azalmıştır. Vakıf eserler, görevlileri ve vakıf gelirleri dağılmıştır. Vakıf eserlerin yok olmaya yüz tutmasına rağmen, Zülkadirli hüküm sürdüğü bölgede, halen Zülkadir beylerine ait birçok vakıf esere rastlamak mümkündür. Osmanlılar zamanında da halktan zengin olanlar vakıflar yaptırmıştır. 27 Şevval 1331/29 Eylül 1913 tarihli bir irade ile inceleme konusu çerçevesinde yer alan birçok vakfın, zamanla dağılması, vakıf eserlerin harab olması, aşardan ibaret olan az miktardaki gelirlerinin de nereye harcanacağını belirlelenememesi nedeni ile yeniden ihya

edilmesi imkanı kalmayan bu vakıflara ait gelirler Maraş'ın merkezindeki camilere tahsis edilmiştir. Daha sonra da vakıflar, vakıf gelirlerini tasarruf eden kimselerin elinde kalmış. Cumhuriyet devrinde çıkarılan bazı kanunlar ile vakıf eserler hariç; diğer vakıfların hemen tümü mülk haline getirilerek şahıslara devredilmiştir.

III-ÖNERİLER

Bugüne kadar müstakil bir çalışmaya konu olmamış Maraş çevresindeki Zülkadirli vakıflarının incelenmesi , bölgenin o dönemdeki sosyal, kültürel, ekonomik ve zirai hayatının tespitine katkıda bulunduğundan bu konuda ancak Maraş çevresi dışında kalan bölgede yapılacak araştırmalarda aşağıdaki tespit ve önerilerin değerlendirilmesinin faydalı olacaktır.

A-Zülkadir Beyliğinin hakimiyet kurmuş olduğu alanda, aynı beyliğin önde gelen şahsiyetleri tarafından kurulmuş olan vakıfların tespitine ihtiyaç vardır. Bu vakıfların tespiti için mevcut olan vakfiyeler ve değer arşiv kaynakları, ile birlikte, eski kalıntılar, şahıslarda bulunan tarihi kayıtlar ve arşivler, temel kaynaklar ve araştırma yapılacak olan bölge ile ilgili yayınlar ve mahalli kaynaklardan istifade edilebilir.

B-Tespit edilen vakıf türlerinin, buldukları yerleşim birimine hangi etkiler de bulunduğu, hayatın hangi alanına ne gibi katkıları olduğu, bu etkilerin günümüze kadar devam edip etmediği, vakıfların hangilerinin günümüze kadar hayatiyetini sürdürdüğü tespit edilmelidir.

C-Vakıfların kuruldukları yerleşim biriminin kuruluşu, gelişmesi, diğer vakıf eserlerin kuruluşuna olan katkıları araştırılmalı, günümüze kadar hayatiyetini sürdürenlerin faaliyeti dışında, geçmişten günümüze kültürel izlerini bırakanların kimliği ve kültürel izlerinin türü de tespit edilmelidir. Mesela günümüzde kullanılan bazı yer ve şahıs adları, eski eserlerin adları bu kültürlerden kalan izler taşımaktadır. Geçmiş günümüze, günümüze geleceğe taşıyan bu izler bölgenin kültürel kimliğinin tespiti ve korunması açısından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA**I-ARŞİV VESİKALARI****1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

a-Vakfiyeler Tasnifi, Nr. 9/7

b-Tapu Tahrir Defterleri, Nr. 998,402,142,419.

c-Maliyeden Müdevver Defterler, Nr. 3332,4983,1878.

d-Ruus Kalemî Defteri, Nr. 1551.

e-Nezaretler Öncesi Evkaf Defterleri Tasnifi,Nr.554.

f-Nezaretler Sonrası Evkaf Defterleri Tasnifi, Nr. 9580, 15511, 15721,16762,17024, 18286.

g-Cevdet Evkaf Tasnifi, Nr. 4277, 4913, 6547, 10246, 10948, 11111, 11335, 11567, 11817, 13582, 18198, 19858, 21223, 21588, 22877, 23573, 28732 , 28767, 32170.

h-Cevdet Maarif Tasnifi, Nr. 7755.

ı-Hariciye Mektubi Kalemî Tasnifi, Nr. 13/52.

i-İbnülemin Evkaf Tasnifi, Nr. 16, 226, 598, 775, 1083,1489, 1885, 1890, 4197, 4392, 5047, 5552, 5679, 5679, 6900, 7354, 7364, 7619, 7690, 7776.

j-İbnülemin Tevcihat Tasnifi, Nr. 357.

k-Evkaf İradeleri Tasnifi, Nr. 7

2-Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

a-Vakfiye Defterleri, Nr. 590, s.105-109; 603, s.80, 133, 292; 609, s.37.

b-Şahsiyet Defterleri, Nr.167, sır.1842, 1050, 1552, 1842, .3210, 736; 168, sır.127.

c-Yeni Şahsiyet Kayıtları Esas Defterleri, Nr. 426/ 48, 186, 249, 280; 493/25, 288, 309.

3-Maraş Şerhiye Sicilleri, Nr. 230, 231, 233, 234, 235

II- KAYNAK ESERLER

- Ahmed Cevdet Paşa, **Kıyas-ı Enbiya Ve Tevarih-i Hulefa**, İst. 1972, c.II.
- , **Ma'ruzât** (Haz. Yusuf Halaçoğlu), İst. 1980.
- , **Tezakir, 1-2, 40-Tetimme**(Yay. Cavid Baysun), Ankara 1991.
- Ahmed Mustafa, **Tefsiru'l-Meraği**, Beyrut 1974, c.XV.
- Ayn-ı Ali Efendi, **Kavanin-i Al-i Osman Der Hulasa-i Mezamin-i Defter-i Divan** (Önsöz M.Tayyib Gökbilgin), İst. 1979.
- Devlet Salnamesi, 1266.**
- Evliya Çelebi, **Seyhatname**, İst. 1935, cIX.
- Fahredden Razi, **Tefsiru'l-Kebir**, Tahran Tarihsiz.
- Ferruh İsmail Efendi, **Tefsir-i Mevakib**, İst. 1321, c.III.
- Haleb Vilayeti Salnamesi 1285,1288,1293, 1307, 1309, 1310, 1312, 1318, 1324, 1326**
- Hoca Saadeddin, **Tacu't-Tevarih**, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, c.
- İbni Kesir, **el-Bidaye ve'n-Nihaye**, Beyrut 1985, c.
- İbni Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, İst. 1985, c.V.
- İbrahim Hazin Bağdadi, **Lübabü't-Tevil Fî Meaniyi't-Tenzil**, Mısır 1328, c.III.
- Kadı Beyzavi, **Envaru't-Tenzil Ve Esraru't-Tevil**, İst. 1314
- Katib Çelebi, **Cihannuma**.
- Kur'an-ı Kerim**
- M.Nuri Paşa , **Netayicu'l-Vukuat**, (*Sad. Neşet Çağatay*)Ankara 1987,c.I_II-III-IV.
- Mecelle-i Ahkam-ı Adliye**, İst. Tarihsiz, Md.1737.
- Mükemmel ve Mufassal Atlas (Osmanlıca)**, İstanbul 1325
- Mehmed Ayıntabî, **Tefsir-i Tıbyan**, Dersaadet 1321, c.III.
- Miras, Kamil, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**, Ankara 1984, cIX,
- Muhammed Emin , **Eshab-ı Kehf Ve Rakim**, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Tasnifi, Nr.4629.
- Nesefi, **Medariku't-Tenzil Ve Hakaiku't-Tevil** (*Hazin Tefsirinin Kenarında*), Kahire 1328, c.III.
- Ömer Hilmi Efendi, **İthafu'l-Ahlaf Fî Ahkami'l-Evkaf**, Ankara Tarihsiz, md.33

Solak-Zâde Mehmed Hemdemi Çelebi, **Solak-zâde Tarihi**, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, c.I.

Taberi, **Tarihu'l-Ümem Ve'l-Müluk**, Kahire 1326, c.II.

Urfalı Mateos, **Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigorun Zeyli (Terc. Hrant D. Andreasyan)**, Ankara 1987.

Vamık Şükrü, **Evkaf-ı Ümem Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Osmanlıca Yazmalar Böl. No: 2351 c.III.

Yakutu'l-Hamevî, **Mucemu'l-Buldan**, Kahire 1324, c.VI.

Zemahşeri, **el-Keşşaf Fî Tefsiri'l-Kur'an**, Kahire 1318, c.I.

III-ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

438 numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Sunuş, (Halil İnalçık)Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, c.I, Sunuş, (Halil İnalçık)

AKDAĞ, Mustafa; **Türk Halkının Dirlik Ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları**, İst. 1975.

AKTAŞ, Necati -İsmet Binark; **el-Arşifu'l-Osmani**, Amman 1986.

AKYILDIZ, Ali; **TanzimatDönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İst.1993.

AŞIK, Hüseyin; **Ashab-ı Kehf**, İst.1981.

ASLANAPA, Oktay; **Türk Sanatı**, Ankara 1990. c.I-II.

ATALAY, Besim; **Maraş Tarihi Ve Coğrafyası**, İst. 1339.

BALTACI, Cahid; **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İst. 1976.

BARKAN, Ö.Lütfi; **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki Ve Mali Esasları I Kanunlar**, İst. 1943.

BARKAN Ö. Lütfi-Ekrem Hakkı Ayverdi, **İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri 953 (1546) Tarihli**, İstanbul 1970

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992.

BİLGE, Mustafa; **İlk Osmanlı Medreseleri**, İst. 1984.

BİLMEN, Ö.Nasuhi; **Hukukî İslamiyye Ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, İst. 1985., c.V.

- , **Kur'an-ı Kerimin Türkçe Meal-i Alisi ve Tefsiri**, İst. Tarihsiz. c.IV.
- ÇAĞATAY, Neşet; **Makaleler Ve İncelemeler**, Konya 1983.
- CAHEN, Claude; **Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler** (Terc. Yıldız Moran), İst. 1994.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul; **Şeyhul İslam Ebussuud Efendi Fetvaları**, İst.1983.
- EMECEN, Feridun M; **XVI. Asırda Manisa Kazası**, Ankara 1989.
- ENER, Kasım; **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, İst. 1964.
- FİRİKÇİ, Ahmet; **Afşin'in Kuruluşu Ve Gelişmesi**, Ankara 1994.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki; **Mevlana Celaleddin**, İst. 1959.
- GÖYÜNÇ, Nejat; **XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı**, Ankara 1991.
- GÜNDOĞDU, Hamza; **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara 1986.
- GÜNER, Ziya; **Elbistan**, İst. 1936.
- HALAÇOĞLU, Yusuf; **XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1991.
- HAMMER, Joseph Von; **Osmanlı Tarihi**, (Çev. Mehmed Ata, Yeniden yazan. Abdulkadir Karahan), İst. 1991, c.I.
- İNALCIK, Halil; **H.835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Ankara 1987.
- KAZICI, Ziya; **İslam Müesseseleri Tarihi**, İst. 1991.
- , **İslamî ve Sosyal açıdan Vakıflar**, İst. 1985.
- KOZAK, İ.Erol; **Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf**, İst.1985.
- KUNT, Metin; **Sancaktan Eyalete:1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İst. 1978.
- Maraş İl Yıllığı 1973.**
- ÖZTUNA, Yılmaz; **Devletler Ve Hanedanlar**, Ankara 1989. c.II.
- ÖZTÜRK, Nazif; **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara 1995.
- , **Menşei Ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara 1983.
- PAKALIN, M. Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü**, İst. 1993. c.III.
- SERTOĞLU, Mithat; **Muhteva Bakımından Başvekalet Arşivi**, Ankara 1955.
- , **Osmanlı Tarih Lügati**, İst. 1986.
- , **Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesi**, İst. 1993.

- SEVİM, Ali; **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, Ankara 1993.
- SÜMER, Faruk; **Eshabu'l-Kehf**, İst. Tarihsiz.
- TURAN, Osman; **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İst, 1993.
- ÜNAL, Mehmed Ali; **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, Ankara 1989.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; **Osmanlı Tarihi**, Ankara 1983, c.II.
- , **Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, Ankara 1988.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi; **Hak Dini Kur'an Dili**, İstanbul 1982. cV.
- YİNANÇ, M. Halil; **Türkiye Tarihi Selçuklular Devri**, İst. 1944.
- YİNANÇ, Refet; **Dukadır Beyliği**, Ankara 1989.
- YİNANÇ, Refet -Mesut Elibüyük; **Maraş Tahrir Defteri (1563)**, Ankara 1988. cII.
- , **Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri 1560**, Ankara 1983.

IV-MAKALELER

- AKOK, Mahmud -Tahsin Özgüç, **"Afşin Yakınındaki Eshab-ı Kehf Heyeti" Yıllık Araştırmalar Dergisi**, (1957), c.II.
- Arifi, **"Maraş ve Elbistan'da Dulkadiroğulları Hükümeti"**, TOEM. (İst. 1330) c.V, sy.30
- BARKAN, Ö.Lütfi, **"İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri Ve Zaviyeler"**, VD., sy.II, Ankara 1942, s.255 vd.
- , **"Tarihî Demoğrafi Araştırmaları ve Osmanlı tarihi"**, Tarih Mecmuası, c.X,
- , **"Vakıfların Bir İskan Ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller"** VD., İstanbul 1942, sy.II, s354.
- , **"Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus Ve Arazi Tahrirleri Ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri"**, İÜİFM, (1940-1941), c.II, s.28 vd.
- BİLGİN, Arif, **"Tarih"**, Elbistan, İst. 1994, s.48.
- DARKOT, Besim **"Maraş"** md, İA., İst.1993, c.VII, s.311
- DURUKAN, Aynur, **"Elbistan Ulu Camii" Kültür ve Sanat Dergisi, Kahramanmaraş Özel Sayısı**, (Haziran 1991) y.10, sy.8.

FAROQHI, Suraiya, “A Map Of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)”, **Osmanlı Araştırmaları**, İst. 1984. c.IV, s.162.

GÖKBİLGİN, M.Tayyib, “Nahiye” md. **İA.**, İst.1993. c.IX. s.37.

-----, “XV. Ve XVI. Asırlarda Eyalet-i Rum”, **VD.**, İst. 1965, sy.VI, s.51.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende”, **VD**, sy.VII

GÖKCAN, Fahri, “Kur’an- Kerime Göre Eshab-ı Kehf Kıssası”, **Tayyib Okiç Armağanı**, Ankara 1978, s.131-146.

İBŞİRLİ, Mehmed, “Buk’a”, md, **DİA.**, İst. 1992, c.VI, s.386, 387.

İNALCIK, Halil, “Osmanlılarda Raiyyet Rusumu”, **Belleten**, (1959), c.XXIII, sy.92, s.579.

KAYAOĞLU, İsmet, “Vakfın Menşei Hakkındaki Görüşler”, **VD.**, Ankara 1976, sy.XI, s.50-55.

KÖPRÜLÜ , Fuat, “Vakıf Müessesesi”, **VD.**, İstanbul 1938, sy.I, s.4.

-----, “Sultan Baybarsa İsnad Edilen Bir Vakfiye”, **VD.**, Ankara 1962, sy.V, s.1.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s.311-319

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Vakfa Ait Tarihi İstilahlar Meselesi”, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s.320-331

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Vakıf Meselesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü”, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s.351-408

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, “Sultan Baybars’a İsnad Edilen Bir Vakfiye”, **İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, İstanbul 1983, s.409-420

KUBAN, Doğan, “Anadolu Türk Şehirleri”, **VD.**, İstanbul 1968. sy.VII, s.60.

KUNTER, Halim Baki, “Türk Vakıflarının Milliyetçilik Cephesi”, **VD.**, Ankara 1956, sy.III, s.6.

-----, “Türk Vakıfları Ve Vakfiyeleri”, **VD.**, Ankara 1938, sy.I, s.107.

LOWRY, Heath, “The Ottoman Liva Kanunnames Contained in the Defter-i Hakani” , **Osmanlı Araştırmaları**, İstanbul 1981, c.II.

MARÇAİS, Georges, “Ribat”, md. **İA.**, İstanbul 1993, c.IX, s.734-738.

- MASSIGNON, Luis, “*Les Sept Dormants d’Ephese (Ahl al Kahf) en İslam et en Chretience*”, *Revue des Etudes İslamiques*, Paris 1953, s.70, 71.
- MÜDERRİSOĞLU, M. Fatih, “*Afşin Eshab-ı Kehf Külliyesi Hamı*”, *İş Bankası Kültür Ve Sanat Dergisi Kahramanmaraş Özel Sayısı*, (Haziran 1991) sy.X, s.15.
- OCAK, A.Y. -S.Farukî, “*Zaviye*” md, *İA*, İstanbul 1986, c.VIII, s.468.
- OGAN, Aziz, “*Aydınöğullarından İsa Bey Camii*” *VD.*, Ankara 1956, sy.III, s.73 vd.
- ÖNDER, Mehmed, “*Seydişehir’de Seyyid Harun Külliyesi, Vakıfları ve Bânisi*” *VD.*, Ankara 1988, sy.XX, s.13 vd.
- ÖZDEĞER, Hüseyin, “*XV. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep’in Sosyal Ve Ekonomik Durumu*”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1982, s.16,17.
- ÖZGÜÇ, Tahsin, “*Elbistan Ovasındaki Tetkik Gezileri Ve Karahöyük Kazısı*”, *Bellekten*, Ankara 1948, c.XII, sy.45, s.229.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, “*Ramazanoğullarından Davud Bey Oğlu Mahmud Bey Vakfiyes ile Fağfur Paşa Oğlu Ali Bey Paşa Vakfiyesi*”, *VD.*, Ankara 1973, sy.X, s.136 vd.
- SÜMER, Faruk, “*XIV. Yüzyılda Türkiye*”, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, 1977.
- ŞAHİN, İlhan, “*Dulkadir Eyaleti*”, md. *DİA.*, İstanbul 1994, s.552.
- ŞENER, Mehmet, “*Cami*”, md, *DİA.*, İstanbul 1993, c.VII, s.46.
- TABAKOĞLU, Ahmet; “*Osmanlı İktisat Sistemi*” *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul1993, s.41.
- TAŞDEMİR, Mehmet, “*Elbistan*”, md, *DİA.*, İstanbul1995, c.XI, s.2.
- TEKİNDAG, Şahabeddin, “*II. Bayezit Devrinde Çukurova’da Nüfuz Mücadelesi*”, *Bellekten*, Ankara 1967, c.XXXI, sy.123, s.368.
- ÜLKEN, H.Ziya, “*Vakıf Sistami Ve Türk Şehirciliği*”, *VD.*, Ankara 1971, c.IX, s.31.
- ÜNVER, A. Süheyl, “*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastanelerin Bir Kısımına Dair*” *VD.*, Ankara 1938, sy.I, s.17.
- YEDİYILDIZ, Bahaddin, “*XVIII. Asır Türk Toplumı Ve Vakıf Müessesesi*”, *VD.*, Ankara 1982, sy.XV, s.24.
- , “*Vakıf İstilahları Lüdatçesi*”, *VD.*, Ankara 1983, sy.XVII, s.56-60.

-----, "*XVIII. Türk Toplumunu Ve Vakıf Müessesesi*", **VD.**, Ankara 1982, sy.XV, s.31.

-----, "*Vakıf*", md, **İA.**, İst,1986, c.XIII. s.154 vd.

YINANÇ, M.H. "*Elbistan*", md, **İA.**, İst. 1993, c.IV, s.228.

-----, "*Maraş Emirleri*", **TTEM**, XIV,(1330), c.VI, sy.83, s.347; (1340), c.V, sy.82, s.291; (1341), XV, c.VIII, sy.85, s.85-100.

YINANÇ, Refet, "*Dulkadiroğulları*", md., **DİA.**, İstanbul 1994, c.IX, s.553.

-----, "*Selçuklu Medreselerinden Amasya Halifet Gazi Medresesi Ve Vakıfları*", **VD.**, Ankara 1982, sy.XV, s.5.

-----, "*Eshab-ı Kehf Vakıfları*", **VD.**, Ankara 1988, sy.XX, s.312.

EKLER

TABLO I- ALUDEDEVLE BEY'İN YAPTIRDIĞI HAYRİ VAKIFLAR

No	HAYRİ VAKIFLAR	BULUNDUĞU YER	AÇIKLAMALAR
1	İmaret-i Nebiyye	Maraş	
2	Nebeviyye Medresesi	Maraş	
3	Bağdadiye Medresesi	Maraş	Ulu Cami Bitişğinde
4	Taş (Ra'd) Medrese	Maraş	
5	Taş Medrese Mescidi	Maraş	
6	Cami-i Kebir (Ulu Cami)	Elbistan	
7	Seyid Mazlum Zaviyesi	Maraş	Ulu Cami Yanında, idi. Alauddevle Vakıflar tahsis etmiştir.
8	Babaiyye Zaviyesi (Ümmet Baba)	Elbistan	
9	Ümmet (Himmet) Baba Camii	Elbistan	
10	Alauddevle Camii	Antep	
11	Bir havuz ve çeşme	Antakya	Biraderi Şehsuvar'ın ruhuna bağışlanmıştır.
12	Mescid	Hazvar Köyü	
13	Mescid ve zaviye	Pınarbaşı Nahiyesi	Melik Gazi Türbesi yakınında
14	Mescid ve zaviye	Kelamin Köyü	Babası Süleyman Bey'in ruhuna bağışlanmıştır.
15	Camii ve zaviye	Rusya (?) Köyü	
16	Alauddevle Bey Zaviyesi	Köstere Kalesinde	
17	Zaviye	Zamanlı Kalesi	
18	Camii ve Zaviye	Dırazala Köyü	
19	Zaviye	Safan Mezrası	
20	Kadı (Baktutiye) Medresesi	Maraş	Bu medreseyi Alauddevle Bey'in dedesi Nasıruddin Mehmed Bey yaptırmıştır. Ancak Alauddevle Bey de tamir ettirerek vakıflar bağışlamıştır.
21	Eshab-ı Kehf Zaviyesi ve Medresesi	Afşin	Eski külliye yanına yeniden inşa veya tamir eden Alauddevle Bey'dir. Zaviye, babasının kurduğu buk'anın üzerine kurulmuştur.
22	Ali Bey Camii ve Zaviyesi	Elbistan	Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından yaptırılmış. Alauddevle Bey de camiyi tamir ettirerek vakıflara bağışlamıştır.
23	Şemsi Hatun Medresesi	Maraş	Vakıflar Tahsis etmiştir.
24	Bum Dede Zaviyesi	Maraş	
25	Ümmet Dede Zaviyesi	Camlibel Köyü-Kara Hait	
26	Osman Dede Zaviyesi	Dibek Öyüğü Köyü-Pazarcık	
27	Kızıl Bük Köyü Zaviyesi	Pazarcık	
28	Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	İncirli Köyü-Kara Hait	Ali Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar ayırmıştır.
29	Mihriban Zaviyesi Camii	Pazarcık	
30	Muradiz Camii	Kemer Nahiyesine Bağlı Muradiz Köyü, Maraş	Kimin yaptırdığı bilinmiyor. Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.

31	Bağdat Hanı	-	Bu Hanın yerini tespit edemedik.
32	Tutalamı Köyü Zaviyesi	Güvercinlik Maraş	
33	Kalandaz Köyü Irlıhan Hacı Dede Zaviyesi	Kara Hait	Süleyman Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
34	Kanlıkavak Köyü Ali Bey Zaviyesi	Göksun	Dede Barkın Zaviyesi olarak da bilinir.
35	İsa Baba Zaviyesi	Maraş	
36	Ergeni Tam Köyü Camii	Güvercinlik – Maraş	
37	Ali Bey (Şehsuvar Bey) Zaviyesi	Göynük	Ali Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
38	Ali Bey (Hoca Bağı) Buk'ası	Elbistan	Ali Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
39	Alauddevle Bey Medresesi	Elbistan	.
40	Hatuniye (Cenderiye Medresesi)	Elbistan	Alauddevle Bey Eski bir medreseyi tamir ettirerek vakıflar ayırmıştır
41	Cenderiye (Sadiye) Hatuniye Buk'ası	Elbistan	Eski bir medreseyi tamir ettirerek vakıflar ayırmıştır
42	Omuzgüçlü Zaviyesi	Maraş	
43	Çomak Baba Zaviyesi	Maraş	
44	Saduaziz Zaviyesi	Maraş	
45	Deve (Dede) Zaviyesi	Afşin	Alauddevle Bey tamir ettirmiş ve vakıflar tahsis etmiştir.
46	Medrese	Antep	Alauddevle Bey'in dedesi Nasıruddin Mehmet Bey tarafından yaptırılmış Alauddevle Bey tamir ettirerek vakıflar bağışlamıştır.
47	Ebecik (Ahmed Bey) Zaviyesi	Elbistan	
48	Pınarbaşı Zaviyesi	Pınarbaşı Köyü	
49	Zaviye	Hazvan Köyü	Alauddevle Bey'in babası Süleyman Bey tarafından yaptırılmış. Alauddevle Bey de tamir ettirmiştir.
50	Ahidivan Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
51	Seyyid Kerimüddin Zaviyesi	Şolak Köyü-Kayseri	
52	Kesek Viran Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı Nahiyesi	
53	Akarca Zaviyesi	Akarca Köyü-Hınzırı	Bu köy Kayseri'nin Palas Nahiyesine bağlıdır.
54	Seyh Salahaddin Zaviyesi	Tacın Köyü Kayseri, Çörmüşek	
55	Şeyyid Salahaddin Zaviyesi	Kazancık Köyü-Pınarbaşı	
56	Çokviran Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
57	Direkli Viran Zaviyesi	Çörmüşek-Kayseri	
58	Güllü Viran Zaviyesi	Pınarbaşı	
59	Tahtalasun Zaviyesi	Zamanti	
60	Yassı Pınar Zaviyesi	Hınzırı-Pınarbaşı	
61	Yeni Çınar Zaviyesi	Maraş	
62	Alauddevle Bey Zaviyesi	Andırın	
63	Dede Abdal Zaviyesi	Gümüşgün Köyü-Pınarbaşı	
64	Camii ve Zaviye	Pınarbaşı Köyü	Bu camii ve zaviyeyi Şehsuvar Bey yaptırmış. Alauddevle Bey ise tamir

			ettirmiştir.
65	Karakır ve Seksen Viran Zaviyesi	Çörmüşek	
66	Melik Arslan Zaviyesi	Karacavenk Köyü- Pınarbaşı	
67	Ala Meccid	Kars-ı Zülkadriye	
68	Murad Bey Zaviyesi	Hamaseki Köyü	
69	Obruk Zaviyesi	Andırın	
70	Melenk Zaviyesi	Andırın	Şehsuvar Bey yaptırmış, Alauddevle Bey vakıflar tahsis etmiştir.
71	Firakdin Zaviyesi	Andırın	
72	Karatay Zaviyesi	Kayseri	
73	Ulu Camii	Maraş	Alauddevle Bey'in en önemli hayri vakıflarından biridir.
74	Baba Mehmed Zaviyesi	Hatib Köyü	Bu köy Çorum'da bulunmaktadır.
75	Alauddevle Zaviyesi	Akça Ali Nahiyesi. Bozok	
76	Alauddevle Camii	Gemerek-Bozok	
77	Alauddevle Camii	Mescidli Köyü, Akdağ	
78	Alauddevle Camii	Kuran Köyü-Akdağ	
79	Alauddevle Camii	Boğazlıyan	
80	Şeyh Zaviyesi	Akdağ	
81	Alauddevle Zaviyesi	Müruriye Köyü-Palas	
82	Alauddevle Camii	Pazarcık Köyü, Kırşehir	
83	Alauddevle Camii	Hısn-ı Mansur	
84	Alauddevle Camii	Ilıca Köyü-Boğazlıyan	
85	Murad Bey Camii	Göynük Köyü	Murad Bey yaptırmış olabilir.
86	Örtlek (Özencik) Zaviyesi	Haruniye	
87	Pirçe Pınar Köyü Zaviyesi	Akdağ	
88	Alauddevle ve Şahrüh Camii	Kerk Köyü, Çubukabad	
89	Melik Gazi Tekkesi	Zamanlı	
90	Gümüşgün Zaviyesi	Zamanlı	
91	Memiş ve Mahzar Zaviyesi	Zamanlı-Çörmüşek	
92	Alauddevle Camii-Muhzır Köyü	Zamanlı	Vakfiyesinde Karatay Vakfı olarak geçmektedir.
93	Alauddevle Camii	Gerger	
94	Alauddevle Camii ve Zaviyesi	Haruniye	
95	Alauddevle Camii	Afşin	
96	Çomakkale ve Tomlan Zaviyesi	Maraş	
97	Alauddevle Tekkesi	Palas	
98	Yemen Baba Tekkesi	Maraş	
99	Alauddevle ve Şahrüh Zaviyesi	Karaözü Köyü	
100	Mancıklar Köyü Alauddevle Zaviyesi	Pınarbaşı	
101	Alauddevle Zaviyesi	Mamasa Köyü	
102	Zamanlı kalesi Medresesi	Pazarören	
103	Hacılar Camii	Kırşehir	
104	İğdecik Köyü Camii	Kırşehir	
105	Halifelü (Ağca Meşhed) Camii	Kırşehir	
106	Kara Yusuf İni Köyü Camii	Kırşehir	

TABLO II: XVI YÜZYILDA MARAŞ'IN YAKIN ÇEVRESİ (NAHİYELER-KÖYLER)'NDE ZÜLKADİRLİ VAKIFLARI

CAMİLER VE ZAVİYELER	BULUNDUĞU BÖLGE	VAKIF GELİRLERİ	1500	1525	1563
Murad Bey Camii	Göynük	-Göynük köyünde bir arazi -Aynı köyde bir bağ	? ?	? ?	512 100
Ergeni (tam)Köyü Camii	Güvercinlik	-Yukarı pınar nehri mezarası	?	?	100
Alauddevle Bey Camii ve Zaviyesi	Haruniye	-Ötlek mezarası -Bostan Bükü marası -Karacaviran mezarasının dörtte biri	? ? ?	? ? ?	? ? ?
Muradı Köyü Camii	Maraş, Cem Nahiyesi (?)	-Çiftlik mezarası -Öğüd mezarası	? ?	? ?	? ?
Mihriban Köyü Camii ve Zaviyesi	Pazarcık	-Mihriban mezarası	?	?	1000
Alauddevle Bey Zaviyesi	Andırın	-Andırın köyü (Mülkhane hissesi)	?	?	3280
Firakdin Köyü Zaviyesi	Andırın	-Firakdin köyünün yarısı (malikane hissesi)	?	448	?
Melenk Köyü Şehsuvar Bey Zaviyesi	Andırın	-Melenk köyünün yarısı	?	1728	?
Obruk Köyü Zaviyesi	Andırın	-Pırce Habu mezarası -Komadinek mezarası -Alıncek mezarası	? ? ?	Mülk 2/3	? ? ?
Ayvacak Zaviyesi	Andırın	?	?	?	?
Kanlı Kavak Köyü Şehsuvar oğlu Ali Bey Zaviyesi	Göksun	-Kanlı Kavak köyünde bir değirmen	?	200	?
Ali Bey Zaviyesi	Göynük	-Göynük köyünde bir bağ -Göynük köyünde bir değirmen -Göynük köyünde bir arazi	? ? ?	? ? ?	300 30 640
Tut Alanı Köyü Zaviyesi	Güvercinlik	-Tut Alanı köyünün yarısı -Kara Tanıl köyünün yarısı -Ali Pınarı köyü -Soba (Selman Deresi) mezarasının dörtte biri -Bel Ferhad mezarasının dörtte biri	? ? ? ? ?	? ? ? ? ?	? ? ? 160 417
Özencik Köyü (Örtlek) Zaviyesi	Haruniye	-Örtlek köyü -Özencik köyü -Gecelik Viranı köyü -Gediklü köyü	? ? ? ?	? ? ? ?	? ? ? ?
Çamlıbel köyü Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi	Kara Hait-Maraş	-Ayn Bellut Köyü (Vakfiyede) -Bülbül Sazı Köyü (Vakfiyede) -Til Beşar Köyü (1563 tahririnde)	? ? ?	? ? ?	? ? 966
İncirli Köyü Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	Kara Hait	-İlhat Hisarı (?) mezarası -İncirli Köyünde Bir Arazi -Aynı Araziden Çıkan Su Hakkı	? ? ?	? ? ?	? 117 618

Kalandaz Köyü Irlıgan Hacı Dede Zaviyesi	Kara Hait	-Aksu yakınındaki Hacı Bükü Köyü -Aynı köyde Eymürlüce Mezrası -Aynı köyde bir değirmen	?	?	1006 1176 60
Dibek Öyüğü Köyü Osman Dede Zaviyesi	Pazarcık	-Dibek öyüğü köyü -Dibek öyüğü suyu			2928 300
Kızıl Bük Köyü Zaviyesi	Pazarcık	Kızıl Bük köyü (Kara Hait)'nün yarısı	?	?	194

TABLO III: XVI. YÜZYILDA ELBİSTAN'DA ZÜLKADİRLİ VAKIFLARI

CAMI, MESCİT, MEDRESE VE BUKALAR	VAKIF GELİRLERİ	1500	1525	1527	1563
Cami-i Kebir	-Ozan Öyü Köyü Yakınındaki arazilerin yarısı	?	?	?	300
	-Elbistan Bezzazlarının gelirinin yarısı	?	?	?	?
	-Cami yakınındaki dükkanlar	?	?	?	800
	-Çarşı içindeki 55 dükkan	?	?	?	Harab
	-Basta Yeri Arazisi	?	?	?	?
	-Aşık Ömer oğlu Mehmed Arazisi	?	?	?	50
	-Melik Köyü Değirmenleri	?	?	?	30
	-Bekir Fakih arazisi	?	?	?	-
	-Elbistanda bir arazi	?	-	?	-
	-Hacı Şaban arazisi	?	-	?	-
	-Ahi Mezrası	?	?	?	980
-Meyadan arazisi	?	?	?	?	
Ümmet Baba Camii	-Zaviye Bölümünde Yazılmıştır				
Ali Bey Camii	-Pınarbaşı köyünün cizyesi	?	?	?	950
	-Bab-ı Derb'de iki değirmen	?	?	?	180
	-İldölek köyünde bir değirmen	?	?	?	?
	-Abdurrahman Kethuda arazisi	?	30	?	30
Hatuniye Medresesi (Cenderiye)	-Zillihan köyü mezarları	?	?	?	990
	-Medrese yakınındaki arazi	?	?	?	-
	-Maraba k. hububatından 8 ölçek	?	?	?	-
	-Elbistan Bezzazlarından 25 Eşrefi	?	?	?	?
	-Ekizce köyü cizyesi	?	?	?	200
	-Çoğluhan cizyesinin 1000 dirheminden geri kalanı	?	?	?	300
	-Çoğluhan'da bir arazi parçası	?	?	?	
	-Çoğluhan değirmenlerinin bir kıs.	?	?	?	
-Çoğluhan nehrinden elde ed. gel.	?	?	?		
Alauddevle Medresesi	-Ozan Öyüğü mezarının	?	?	?	4172
	-Derb Kapı mah. bir değirmen	?	?	?	160
	-Gürün köyü malikane his. 4/6'sı	?	?	?	?
	-Çoğluhan'da dört değirmen	?	?	?	60
	-Şeyhcuğaz mezarası	-	?	?	320
Cenderiye (Sa'diye, Hatuniye) Buk'sı	-Kızılca Oba ve mezarları	?	?	?	571
	-Şeyhcuğaz mezarası	?	-	-	-
	-Derb'deki değirmenler	?	-	-	-
Ali Bey ve Hoca bağı Bukası	-Ali Bey camiiin işlendiği kısımda gösterilmiştir.				
Ahmed Bey (Ebecik) Zaviyesi	-Ebecik mezarında bir değirmen	?	?	?	500
	-Ebecik mezarası	?	?	?	400
	-Elbistan çarşısında on dükkan	?	?	?	720
Cenderiye Zaviyesi					
Dede Baba Zaviyesi	-Efsusun yarısı	?	9754	12555	9276
	-Kabaklar cemaatinin vergisi	?	1345	?	2696,20
Ümmet Baba Zaviyesi	-Hatun köyü	?	9330	7304	2750

	-Aynı köyde bir değirmen	?	-	-	-
	-Kitiz köyünün yarısı	?	?	?	6787
	-Derb'deki değirmenlerin bir kısmı	?	?	?	225
	-Aynı yerdeki boyacıların vergisi	?	-	-	-
	-Zaviyenin yanındaki arazi	?	-	-	100
Alauddevle Bey Vakfi	-Havuzlu Alan mezarası	-	?	?	200
	-Mağaracık ve Mescidüstü mez.	-	?	?	311
Resulullah'ın Ruhu için cüz okunan mescid Vakfi	-İsmail Pınarı Mezrası	?	?	?	360
	-Avan Deresi	?	?	?	
	-Yassı Yurt	?	?	?	
	-Alma Çukuru	?	?	?	
	-Gön Çukuru	?	?	?	
	-Darı Deresi	?	?	?	

Not : ? İşareti vakıfların yıllık gelir miktarının bilinmediğini gösterir.
-İşareti gösterilen tarihte gelirinin ya da vakıfların mevcut olmadığını gösterir.

TABLO IV : XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF VAKIFLARI (KÖYLER)

Sıra No	VAKIF GELİRLERİ	YILLIK GELİRLERİ		
		KÖYLER	1525 Yılı	1527 Yılı
1	Çağılğan	1465	Tımar	Tımar
2	Çobanpınarı -Aynı Köydeki Değirmenler	620(Mezra) -	1190 -	433 300
3	Efsus (Afşin) ²¹⁶ -Köyün Gelirine Dahil Olan Değirmenler -Deve Baba Mahallesi -Boyahane Geliri	19585 (Toplam İçinde) - -	23892 - 1218 -	18552 (Toplam İçinde) - 3855
4	Eshab-ı Kehf Merkezi - Eshab-ı Kehf Bac-ı Bazarı - Boyahane Geliri -Değirmenler - Ali Bey Hamamı -Tahıl -Çırak Mahsulü (?) - Kile Vergisi	- 350 - - - - - -	235 1600 800 360 120 500 Kile 1500 1000	215 1200 - - - - - -
5	Kışlacık	740 (Mezra)	1629	550
6	Kaya Pınar (Pınarbaşı)	3200	4660	3172
7	Nişanid (Başüstü)	5238	12238	5645
8	Sevin-i Kebir ²¹⁷	2970	6172	3111
GENEL TOPLAM		34168 akçe	56614 akçe 500 kile tahıl	37033 akçe

²¹⁶ - Efsus'un geliri tamamen vakıftır. Ancak yarısı Deve Baba Zaviyesi'ne aittir. Burada gösterilen gelir miktarı köyün değirmenleri boyahanesi ve sair gelirlerinin toplamını içinde göstermektedir.

²¹⁷ - Sevin-i Kebir köyünün malikane hissesi vakfa aittir. Burada verilen gelir miktarı, köyün toplam gelirini göstermektedir.

TABLO V : XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF VAKIFLARI (MEZRALAR, YAYLAKLAR, CEMAATLER)

Sıra No	VAKIF GELİRLERİ	YILLIK GELİRLERİ		
		MEZRALAR	1525 Yılı	1527 Yılı
1	Ağcasu	-	-	1440
2	Arapyurdu	160	360	160
3	Aşık Kilisesi	1985	1280	1426
4	Armut Alanı	Haric-i ez defter	272	-
5	Belviran	-	280	-
6	Çanakçı Avşarı	400	560	518
7	Kara Kaya	120	280	332
8	Naib Hasan	390	420	242
9	Ocacık Ardıç	240	950	240
10	Sarıkaya	-	Gelir yazılmamış	-
11	Sevin-i Sağır	462	350	178
YAYLAKLAR				
1	Ağca Pınar	-	Kaydı yok	50
2	Çukur Pınar	-	Kaydı yok	-
3	İnal Ağaç	-	Kaydı yok	50
4	Sarıca Eğne Beyi Çiftliği	200	460 (Mezra)	200
5	Taht-ı Karlan	-	100	-
6	Urğacak	-	Kaydı Yok	50
CEMAATLER				
1	Ağca Koyunlu	-	781	269
2	Boynu Yoğunlu	-	222	461
3	Cerid	-	8925	1675
4	Sarıbaş	-	735	292
GENEL TOPLAM		3957	15975	7583

TABLO VI : XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF VAKIFLARININ TOPLAM GELİRLERİ

VAKIF GELİRLERİ	1525	1527	1563
KÖYLER	34168	56614 akçe, 500 kile	37033
MEZRALAR VE DİĞERLERİ	3957	15975	7583
GENEL TOPLAM	38125	72589	44616

TABLO VII : XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF'İN VAKIF MEZRA VE YAYLAKLARININ BAĞLI OLDUKLARI KÖYLER

Sıra No	MEZRALAR VE YAYLAKLAR	1525	1527	1563
1	Ağcasu	-	-	Norşun
2	Arab Yurdu	Kaya Pınar	Nişanid	Kışlacık
3	Aşık Kilisesi	Efsus	Nişanid	Köy
4	Armud Alanı	-	Kaya Pınar	-
5	Belviran	-	Efsus	-
6	Çanakçı Avşarı	Efsus	Sevin-i Kebir	Kışlacık
7	Karakaya	Sevin-i Kebir	Çoban Pınarı	Kışlacık
8	Naib Hasan	Kaya Pınar	Sevin-i Kebir	Peder
9	Ovacık Ardiç	Kaya Pınar	Sevin-i Kebir	Kışlacık
10	Sarıkaya	-	Nişanid	-
11	Sevin-i Sağır	Efsus	Köy	Sevin-i Kebir
12	Ağca Pınar		-	
13	Çukur Pınar		-	
14	İnal Ağaç		-	
15	Urğacak		-	
16	Sarıca Eyne Beyi Çiftliği		Çoban Pınarı	
17	Taht-ı Karlan	-	Kaya Pınar	-

TABLO VIII : 1527 YILINDA ESHAB-I KEHF CAMII'İNDE BULUNAN CİHET SAHİPLERİ

Sıra No	GÖREVLER	GÜNLÜK YEVMİYE
1	Tevliyet	4
2	Cihet-i Mescid	2akçe, 30 Halebi kile buğday
3	Cihet-i Kitabet ve Siyanet	2
4	Cihet-i Hitabet ve Imamet	3
5	Cihet-i Çerağdar	1
6	Cihet-i Müezzin	1
7	Cihet-i Ferraş	1
8	Cihet-i Cüzhan-ı Türbe	2
9	Cihet-i Ruğan	1
10	Toplam Günlük Maaş	17 Akçe, 30 Halebi kile buğday

TABLO IX: XVI. YÜZYILDA ESHAB-I KEHF KÜLLİYESİNDE GÖREV YAPAN BAZI ŞAHSİYETLER

Yılı	Görevlinin Adı	Görevi	Yevmiyesi (Akçe)
1525	Hasan oğlu Alaaddin	Müderriş	-
	Yusuf oğlu Tacaddin	Hatib	-
	Abdulaziz oğlu Ali	Müezzin	-
	Seyyid Mehmed oğlu Seyyid Ahmed	Nâzır-ı Evkaf	4
1527	Tahir Hacı oğlu Bum Hayr	Hatib	1,5
	Abdulaziz oğlu Ali	Çerağdar-ı kadim	-
	Hacı Sadık oğlu Şemseddin	Müderriş	?
	Abduşşems oğlu Ümmet	İmam-Hatib	1,5
	Abdulaziz oğlu Hamza	Ferraş	-
	Ahmed oğlu Ömer	Müezzin	1
	Habib oğlu Habib	Şeyh-i atik	-
	Habib oğlu Abdullah	Cüz-han-ı türbe	2
	Taceddin Halife	Şeyh-i zaviye	-
	Yusuf Fakih oğlu Mahmud	Muhassıl	-
	Yusuf Fakih oğlu Ahmed	Muhassıl	-
	Yusuf Fakih oğlu Lütfullah	Muhassıl	-
	Yusuf Fakih oğlu Mustafa	Muhassıl	-
1563	Abdulaziz oğlu Ali Fakih	Müderriş	-
	Muhyiddin oğlu Yakub Halife	Müderriş	-
	Muhyiddin oğlu Yusuf	Müderriş	-
	Aydoğmuş oğlu Ümmet	Hatib	-
	Aydoğmuş oğlu Ali Fakih	İmam	-
	Aydoğmuş oğlu Mehmed	Muhassıl	-
	İbrahim oğlu Memi	Muhassıl	-
	Memi oğlu Hayreddin	Muhassıl	-
1818	Seyyid Mehmed	Mütevellî	-
	Seyyid el-Hac Hüseyin	Mütevellî	-
	Seyyid Ahmed oğlu Seyyid Mustafa	Mütevellî	-
	Seyyid Mustafa oğlu Seyyid İbrahim	Mütevellî	-
	Seyyid Ömer oğlu Seyyid Osman	Mütevellî	-
1850	Seyyid Ali	Müderriş	-
	Seyyid Mehmed	Mütevellî	-
1859	Hasan	Mütevellî	-
1861	Seyyid Mehmed	Mütevellî	-
	Seyyid Hüseyin Hüseyin	Mütevellî	-
	Seyyid Halil	Mütevellî	-

TABLO X : XVII. VE XIX. YÜZYILDA MARAŞ'IN YAKIN ÇEVRESİ (NAHİYELER-KÖYLER)'NDE ZÜLKADİRLİ VAKIFLARI

CAMİLER VE ZAVİYELER	BULUNDUKLARI BÖLGE	VAKIF GELİRLERİ					
		1694 (Aylık)	1695 (Aylık)	1855	1856	1857	1913
Haruniye (Alauddevle Bey) Camii ve Zaviyesi	Haruniye	120	120	?	?	?	?
Karaca Viran Mezrası (Haruniye Camii ve Zav. Vakf.)	Haruniye	120	120	225	225	240	?
Alauddevle Bey Zaviyesi	Andırın	120	12	600	600	1425	?
Ayvacak Zaviyesi	Andırın	-	-	250	250	?	403.12
Kanlı Kavak Köyü Ali Bey Zaviyesi	Göksun	240	240	305	305	380	735.27
Ali Bey Zaviyesi	Göynük	30	?	?	?	?	?
Özencik K. (Örtlek) Zaviyesi	Haruniye	120	120	355	355	2000	?
Çamlıbel K. Ümmet Dede (Baba) Zaviyesi	Kara Hait	120	120	80	80	125	?
İncirli K. Kara Dede (Ali Bey) Zaviyesi	Kara Hait	120	120	?	?	?	?
Kalandaz K. Irlıgan Hacı Dede Zaviyesi	Kara Hait	120	120	787	787	950	604.26
Eymirlice Mezrası (Irlıgan H. Dede Zav. Vakf.)	Kara Hait	120	120	?	?	?	?
Dibek Öyüğü K. Osman Dede Zaviyesi	Pazarcık	120	120	?	?	?	Eklenecek
Kızıl Büyük Köyü Zaviyesi	Pazarcık	120	120	?	?	?	?
Mihriban Zaviyesi	Pazarcık	120	240	?	?	?	517.12

TABLO XI : XVII YÜZYIL EVKAF DEFTERLERINE GÖRE ELBİSTAN VE ESHAB-I KEHF VAKIFLARI

Sıra No	VAKFIN ADI	1689	1694	1695
1	Alâüddevle Bey Vakfı	4220	720	3600
2	Ali Bey ve Hoca Bağ Buk'ası Vakfı ²¹⁸	7200	7200	2160
3	Camii Kebir-i Alaüddevle Bey Vakfı	3600	3600	3600
4	Cenderiye Zaviyesi Vakfı	3240	2880	2880
5	Deve Baba Zaviyesi (Efsus) Vakfı	5760	2160	2160
6	Ebecik(Ahmed Bey) Zaviyesi Vakfı	1440	1440	1440
7	Eshab-ı Kehf Camii Vakfı	12960	6960	12960
8	Eshab-ı Kehf Zaviyesi Vakfı	-	1440	1440
9	Pınarbaşı Zaviyesi Vakfı	360	360	1440
10	Ümmet Baba (Kitiz Köyü) Vakfı	1440	2880	2880
11	Ümmet Baba Zaviyesi Vakfı	3600	3600	3600
12	Ümmet Dede Arazisi (Debbag Mah.) Vakfı ²¹⁹	360	360	1440
	GENEL TOPLAM	50660	41520	51960

TABLO XII: 1276-1860 YILINDA ELBİSTAN VAKIFLARI

No	Vakfın Adı	Görevlisi	Görevlisine Ayrılan Tahsisat
1	Cenderiye Zaviyesi	Ahmed Hayati	5600
2	Deve Baba Zaviyesi	Ahmed Hayati	3530
3	Kitiz Köyü	Mehmed Cemaleddin	2800
4	Ümmet Baba zaviyesi	Ahmed	6060
5	Ebecik (Ahmed Bey)	Ahmed Hayati	1075
6	Ali Bey Camii ve Hoca Bağ Buk'ası	Ahmed	4500
7	Ozaniye Köyü	Ahmed (Nısf hisse)	1340
8	Ozaniye Bastı Yeri	Ahmed	1010
9	Pınarbaşı Zaviyesi	Osman Necib	170
10	Cüz-hanlığa meşrut mezra vakfı	Osman Necib	780
11	Eshab-ı Kehf evkafından Efsus Nahiyesi adet-i ağnam rusumu	Hasan (Mütevelli)	2750 (10 yıllık)

²¹⁸ 1106/1695' Ali Bey Zaviyesi adı ile kaydedilmiştir.

²¹⁹ 1105/1694 ve 1106/1795' de İbni Sarım Bey Arazisi Vakfı ile geçmektedir.

Tablo XIII: Elbistan Kazasında Bulunan Evkafın H.1266-1273/1847-1857 Yıllarına Ait Gelir Giderlerini (Kuruş Olarak) Gösterir

Sıra No	VAKFIN ADI	GÖREVLİLER (Mutasarrıflar)					GELİRLER (VARİDAT)					GİDERLER (MASARİFAT)			
		1266-1270	1271	1272	1273	Toplam Gelir	Görevlilere Verilen	Maaş Olarak Ayrılan	Muhasebe Harcı	Toplam Gider					
1 53	Cenderiye Zaviyesi Vakfı	8100	2726.20	2726.20	4300	17853	Zaviyedarlar 13460.30	3513.32	878.18 (üç yıllık)	17853					
2 53	Deve Baba Zaviyesi Vakfı	3350	1241.20	1241.20	2200	8033	Zaviyedarlar 6074.10	1559	389.30	8033					
3 54	Ümmet (Himmat) Zaviyesi Vakfı	7950	2657.20	2657.20	5020	18285	Zaviyedarlar 13784.20	3600.16	900.4	18285					
4 54	Ebecik (Ahmed Beg) Zaviyesi Vakfı	-	256	256	350	862 (üç yıllık)	Zaviyedarlar 646.20 (üç yıllık)	172.16 (üç yıllık)	43.4 (üç yıllık)	862 (üç yıllık)					
5 54	Güneşli (Debbaghane) Mescidi Vakfı	375	91	91	192	749	665	67.8	16.32	749					
6 54	Şeyh Camii Vakfı	750	221	221	910	2102	Mütevelliler 1914.20	150	37.20	2102					
7 55	Ashab-ı Kehf Vakfı (Haremeyn Vakıflarına Bağlı)	3766.20 (1270)	3766.20	3766.20	5000	16299.20 (dört yıllık)	Mütevelli ve Müderris 14277 (dört yıllık)	1618 (dört yıllık)	404.20 (dört yıllık)	16299.20 (dört yıllık)					
GENEL TOPLAM		2429120	10960	10960	17972	6418320	50832.20	10680.32	2669.30	64183.20					

TABLO XIV: 1861'DE ELBİSTAN EVKAFININ GÖREVLİLERİ

No	Vakfın Adı	Görevlisi	Görevi	Berat Tarihi
1	Cenderiye Zaviyesi	Seyyid Ahmed Hayati	Zaviyedar	12 Ş. 1265
2	Deve Baba Zaviyesi (Efsus)	Seyyid Ahmed Hayati	Zaviyedar, Hissedar	12 Ş. 1265
3	Ümmet Baba Zaviyesi	Ahmed oğlu	Zaviyedar	21 Z. 1248
4	Ebecik (Ahmed Bey) Zaviyesi	Ahmed Hayati	Zaviyedar	14 Z. 1264
5	Ali Bey Ve Hoca Bağı Buk'ası	Ahmed Hayati	Bukadar	12 Ş. 1265
6	Pınarbaşı Zaviyesi	Osman veled-i Halil	Zaviyedar	23 Z. 1252
7	Ahi Mezraası	Osman veled-i Halil	Mezraadar, Cüzhan	23 Z.1252
8	Ozaniye Köyü Camii	Mehmed Halil b. Hafız Ali	Hatib	19 Z.1255
9	Güneşli (Debbağhane) Mescidi	Mehmed, Hafız Ali veledi	Imam ve Müteveli	17 Z.1277
10	Güneşli (Debbağhane) Mescidi	Derviş Ali İbn Mehmed	Imam ve Müteveli	19 Z.1255
11	Şeyh Abdurrahman-ı Erzincani Za	Kayı yok		
12	Eshab-ı KeHF Vakfi	Mehmed, Hüseyin Halil	Müteveli	10 Z.1264

Handwritten text in the top left corner, possibly a title or reference.

Handwritten text in the top right, including the title 'مدرسة الكهف' and 'الاستان'.

دکتری بوسی بوریضایان
روس صدق بولین اجا
سن العاش علی

سلطان

حضرت رضا اولین الحان
فصلی سعیدی حجتی
عرض حال اعیسی بود به بودا عبیری حاج مدرسه سنتی این بود مقابله البساتین واقع آکاراف مدرسه
قدیمی اولان نصفه غله زاویه سیلم بریوج روس همایون بودا عبیریه توجیه اولینزیک حالاطع الطریق اشغالیه
جمیع عالم البروس همایون اخذ و ثبت نمکین حجتی سلطان همایون ازین سوال مشروح اوزده روس همایون صلح اعیسیلیه
صدق و عنایت بیورق جا اولور باقی ذمه سلطان همایون سکله

Handwritten signature or name at the bottom left.

Belge 2: Eshab-ı Kehf Medresesi Müderrisinin Beratinın Yenilenmesine Dair 1082/1675 tarihli buyruldu.(BOA İbnülemin Evkaf, Nr, 226)

بسم الله الرحمن الرحيم
 في يوم الاثنين ١٠٩٠
 في شهر ربيع الثاني سنة ١٢٧٩
 في مدينة بغداد
 في دار الخزانة
 في عهد السلطان
 في سنة ١٢٧٩
 في شهر ربيع الثاني
 في يوم الاثنين ١٠٩٠

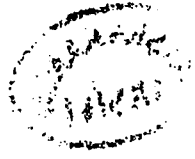
بسم الله الرحمن الرحيم
 في يوم الاثنين ١٠٩٠
 في شهر ربيع الثاني سنة ١٢٧٩
 في مدينة بغداد
 في دار الخزانة
 في عهد السلطان
 في سنة ١٢٧٩
 في شهر ربيع الثاني
 في يوم الاثنين ١٠٩٠

در دولت مکتبه عرض دایمینه بود که البتة زاده واکتفه چندر پته زاویه سنک متفرقی عالی غایب در عسری متفرق ابتر
 زاویه سنک برضای پله قرینا شحر ابن در عسریه فراغت ابدوب برانتر کند و به اسم انجمن زاویه فر کوه
 زبور و عسریه بران عالیته ایله توجه اولور بدین بر عالیته نه صدقه واضح بود و بر حاکمته با به سر بر عالیته
 عرض اولور بان زمانه در اولور

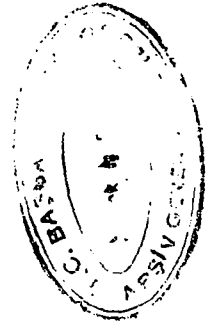
الصحيح
 عند الله القاصم
 بالبسملة الخلاله

Belge 3: Elbistanda bulunan Cenderye Zaviyesi'ne Zaviyedar Tayini ile İlgili 1090/1679 tarihli buyuruldu.(BOA İbnülemin Evkaf, Nr,598)

Handwritten signature or mark at the top right.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, possibly a title or address.

فوقی واقع این نوبه سوزلی مودور
الذی فی التمهید

در دولت مکیه عرض داعی مکیه بود که مدینه مفسر مضافاتند قصه البستان واقع علی الدوله بک در سنه
نصفه مصروف اولان احمد با مراد کمال فوت اولوب مدرسه مودوره تک نصفی محلول المفسر سابقاً مفسر
اولان مرحوم البستانی الحاج علی افندیک اوغلی علی افندیک اعیان بر سنه در که تحصیل کماله حسب تدریس
مشغول اولوب بر کامل و مکیل و نسخ مند اوله تک جمله سنه تعلیم و افامیه قادر داعی اولد بغیر ان ماعدا
بدر فوت اولد قن کندر صغیر السن بولمغله بدر سنه مدرسه سنک نصفی بیوک برادرینه و نصف آخر
آؤ کندر توجیه اولمغله کندر صغیر الید قابول باصل مدرسه مفسر او لمغله مدرسه مذکور تک نصفی
احمد محلولندک علی بن علی افندیک داعی نینه صدقه و اصل بوردی رجا کنه اولدک واقع حالدر سنه وقوعه باری
سریر اعلامیه عرض اولندر مانی ایوان در عدد کدر سحر اوله او کلمه هم محارم الاماره اولد و مایه و الف
العهد الداعی لک و له و له العلمیه
عبدالله الحول حلاله لقصه سن

Handwritten notes and signatures on the right side, including a large signature 'مصطفى'.

Belge 7: Elbistan da Kurulmuş olan Alauddevle Bey Medresesi'ne müderris tayini ile ilgili 1131/1719 tarihli buyuruldu. (BOA, İbnülemin Evkaf, Nr 7690)

مراش سانچاڭی

معمورلوقی

۴۱

۵ -

صاحب‌الکفاؤ الزید تعین معتمدی حد قاضی

تہ لرد بلالہ ایسی کوئی نہ ملے حالہ اور بقول اور ارادہ استقام اور عمدہ اولیٰ خدایو . . .
 بتمیم نہ ایسہ کوئی دریلو . . .
 یہ عکسہ بیچر لیت اور بھفہ قضا بیاہ زینت . . .
 برف قضا لیکوہ برف . . .
 رشید اولیٰ خدایو

Belge 9: Maraş Sancağı Evkaf Memurluğu tarafından Eshab-ı Kehf Külliyesi'nin Tamirat Mu'temedi Sıdkı Efendi gönderilen, Külliye'nin tamiri ile ilgilenen ustaların gönderilmesine dair 1328/1913 tarihli teskire. (Belgenin fotokopisi özel arşivimizde bulunmaktadır.)

ص

بادشاهم

مرغزینده بمقدار بودر که شوکلو و کرامتلو و مطرینلو

مرغز قضا سنده تابع هارونه غزنی بی نام مریده سده الدوله ملک بنالدیر

جامع خرابه مشرف اولوب خطیبی اولان حسن اخردیاره کیدوب خدیقی خالی

قالغله مستحق اولان محمد خلیفه جامع فریوری تعمیر اتمک اوزره صدقه

و عاقبت بیورلوق رجا سنده مرغز قاضیبی عرض ایدر امر و قرمان شوکلو

و کرامتلو و مطرینلو بادشاه کدر

مجلس علماء اربيل

عربستان

عراق

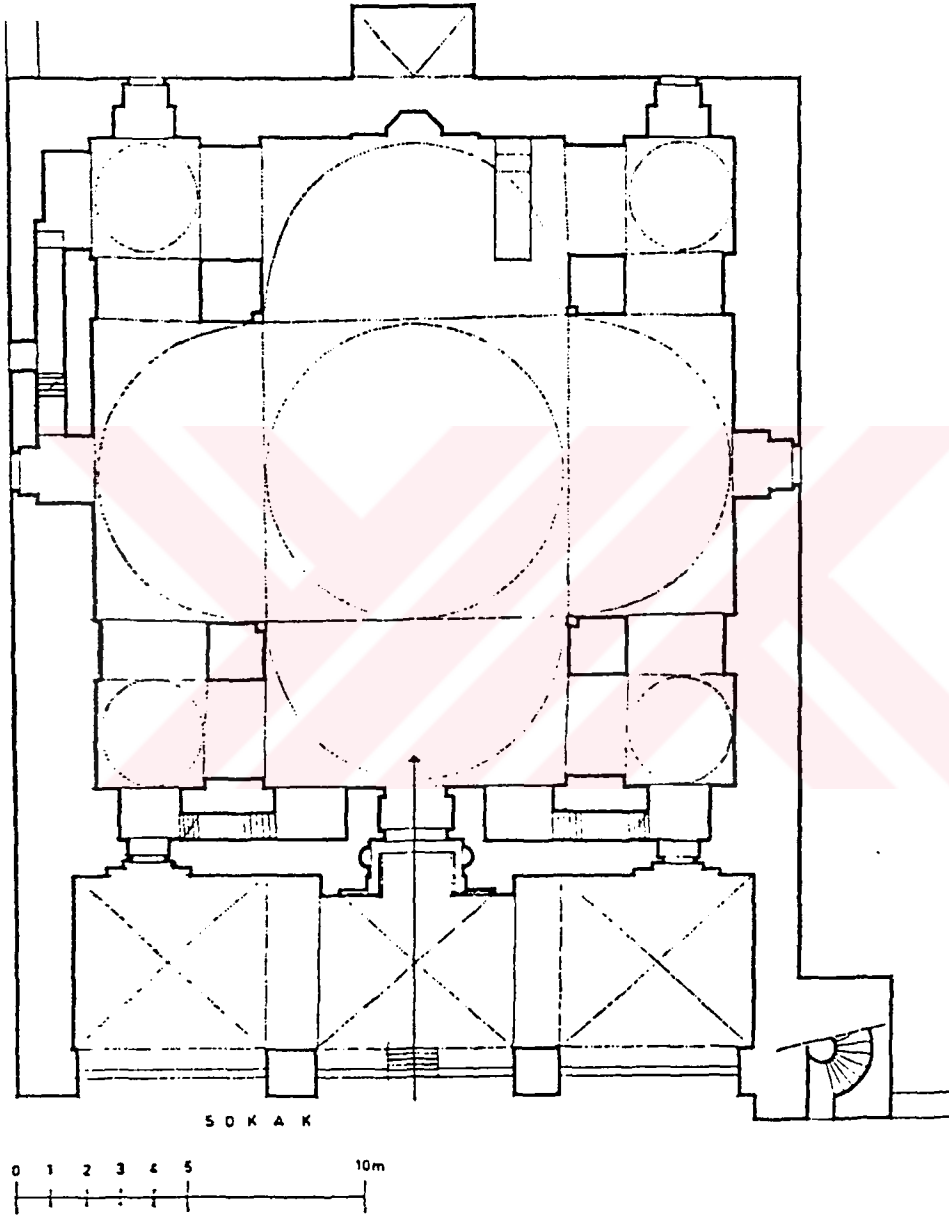
۱۷۶۸

مجلسهٔ جماعی دھندھ سردور زمانہ عرب اولاً واولف بولناہ ووجود اولارکزه شرط وقدرارک انعامی قبل اہصانہ اولدسہ عدد زانیہ اعداد اولارک
فصلہاتہ بزمعہ اولوب وارکتریکہ جینہ بی اولسی قابل اہصانہ دیولنی ، کشفی فہ ، ستیانہ ، جمعی ، شکوہ جوامع شریفی اولسہ قوی کونہ

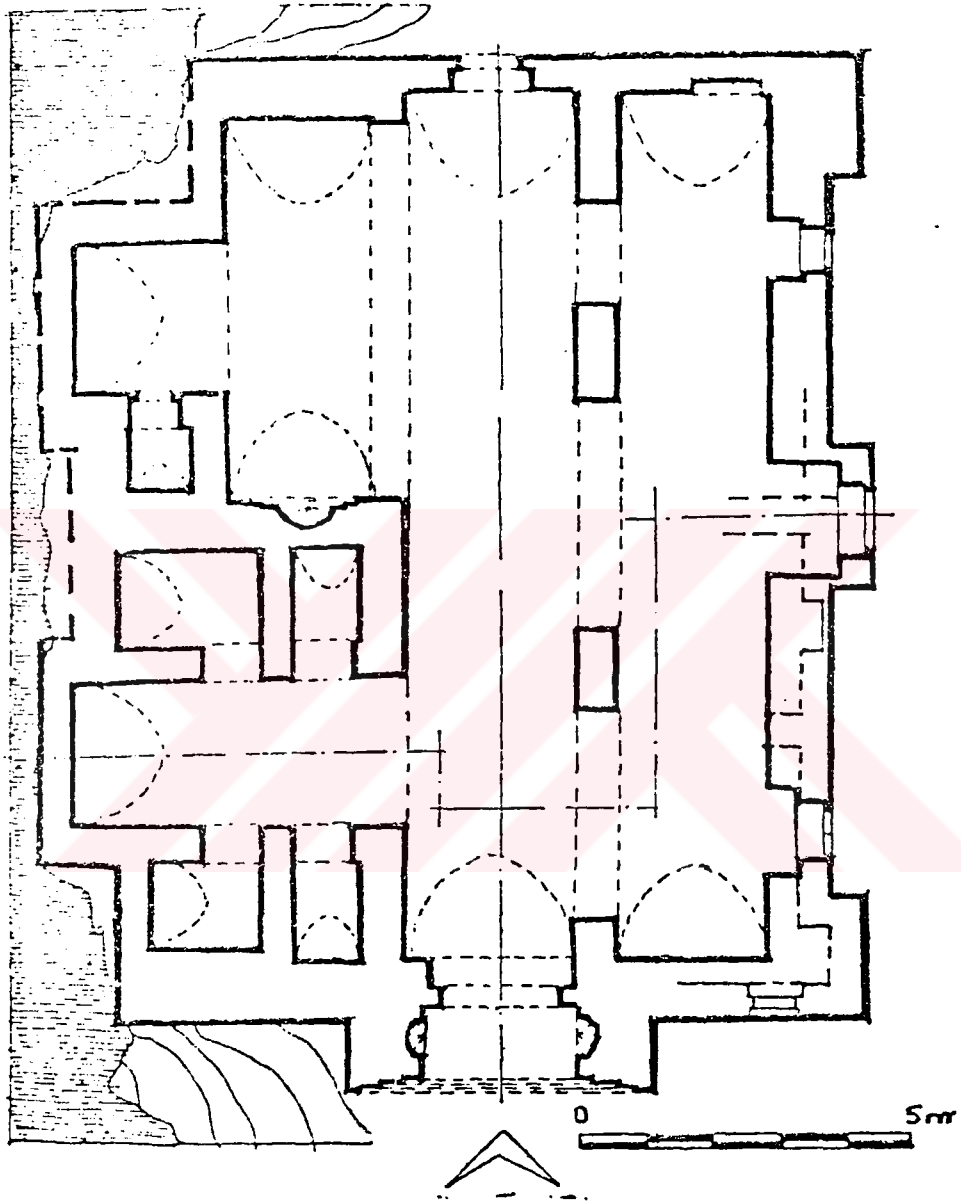
استوارادہ سہنلا اجانسہ اولف بقدرتہ طرور اولارک اولارک اولارک

کسب

صدر اعظم
اقبال اولارک

Plan 1 : Elbistan Ulu Camii (Oktay Aslanapa ,Türk Sanatı, C. I-II , s. 357)

Plan 5: Afşin Eshab-ı Khef Zaviyesi (Aslanapa , Türk Sanatı , C. I- II , s.295)

MARAŞ LIVASI KAZALARI (1563)

425 74

